DUMITRU ALMAŞ

INOROGUL CEL ÎNŢELEPT

DUMITRU ALMAȘ

INOROGUL CEL ÎNȚELEPT

Evocare istorică, în douăsprezece episoade,

a vieții lui DIMITRIE CANTEMIR

Versiunea digitală 2.0 – septembrie 2022

Realizată după volumul apărut la Editura Militară, București, 1981

Coperta: Florin Creangă

Strămoșii trăiesc totdeauna:
ori ca dojană ori ca binecuvântare.
N. IORGA

Cititorule,

dacă am trudit la evocarea aceasta istorică mai mulți ani, am făcut-o numai din dorința de a-ți prilejui bucuria întâlnirii cu oameni, fapte și întâmplări petrecute aievea. O întâlnire prietenească și întăritoare cu oameni cunoscuți, cu rude trăitoare de mult. Cu unele fapte știute. Dar și cu unii necunoscuți și cu fapte nebănuite și tocmai de aceea mai ispititoare.

Mărturisesc cu mâna pe inimă, iubite cititorule, că m-am străduit, din răsputeri, să respect adevărul istoric și să-l înfățișez în straiul povestirii simple, directe, fără înfloriturі. Din marea dorință de a-ți aduce acest adevăr cât mai aproape de inimă și a-l face cât mai viu, vrednic a-ți intra în conștiință ca un balsam înțelept!

Drept aceea, te invit, dragă cititorule, să străbați desișul acestor pagini, cu interesul, curiozitatea, dragostea, plăcerea, pasiunea și bucuria cu care le-am scris. Adică le-am izvodit din documente. Dacă, uneori, te vei indigna, întrista sau chiar vei lăcrăma, nu-i nimic; așa se cuvine. Că istoria, ca și viața, amestecă siropul de miere și apa de trandafir cu veninul de scorpion și cu duhoarea de pucioasă și smoală arzândă.

Am credința că, citind, cu luare aminte, cele petrecute ieri, înțelegem mai ușor ceea ce se întâmplă azi și urmează a se înfiripa și desfășura mâine.

SOSIREA OASPEȚILOR ȘI PREGĂTIREA PRIVEGHIULUI

Senin era cerul în ziua aceea de toamnă moldoveană, în septembrie 1723, deasupra Prigorenilor, sat în ținutul Cârligăturii, aproape de Târgul Frumos, adăpostit între dealuri, oleacă mai ferit de zvânturările năvălirilor și distrugerile războaielor. Pe la ceasurile zece dimineața, stăpânul conacului din Prigoreni ieși în întâmpinarea unui oaspete așteptat. Coborî cele șapte trepte sure, din stejar gros, și-i întinse brațele, cu dragoste și prietenie:

— Fii bine venit în casa mea, dascăle Ieremia!

— Bine te-am găsit, hatmane Neculce, răspunse oaspetele, primind îmbrățișarea, cu aceeași dragoste și prietenie. Am venit să văd lucru neobișnuit: un vel hatman care va să scrie un letopiseț.

— Ți-i de-a mirare, dascăle?

— Știu că pana și spada n-au dus nicicând casă bună. Așa că mă mir.

— Te înșeli, prietene, se împotrivi gazda, ajutându-l să urce scara. Au nu știi că generalul râmlean, Caesar numit, a scris cronica războaielor sale și cu aceea cronică mare faimă și-a făcut?

— Cu o rândunică nu se face primăvară, vel hatmane.

— Așa-i, dascăle, surâse Ion Neculce, îmbiindu-și musafirul spre odaia sortită lui, în conacul înalt, cu ziduri groase, din cărămidă, cu cerdac, pridvor sau pălimar larg, pe stâlpi din lemn cioplit cu meșteșugite înfloriturі. Ci eu aș fi cam al șaselea cocor care voiesc a vesti primăvara scrisorii în grai românesc. Asta fără a-i mai număra pe Varlaam și Dosoftei și chiar pe Dimitrie Cantemir, cu al său „Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea”. Toți mi-au luat-o înainte. Deci să le mulțumesc că merg pe cale bătătorită.

— Mda… cumpăni dascălul Ieremia. Și numărătoarea asta nu-i cuprinde pe munteni, care sârguiesc și ei întru scris.

— Ei, vezi? Am cu cine vesti primăvara…

După ce un slujitor i-a adus cufărul cu lucrurile de schimb, dascălul Ieremia se scutură de colbul drumului, își spălă fața, își pieptănă pletele și barba, albe colilie, își schimbă straiele și ieși în lumina pălimarului. Neculce îl pofti în jilțul adânc de nuiele și-i grăi:

— Iertare cer, dascăle Ieremia, că te-am poftit la mine și n-am venit eu la domnia ta, fiind mai tânăr. Dar niște pârdalnice de pâri la domnie nu mă lasă a mă îndepărta prea mult de Iași.

— Ei, vel hatmane Neculce, eu nu-s boier de rang înalt și nici conac mare și bogat ca domnia ta nu am, unde să te primesc. Sunt un biet călugăr și dascăl rătăcitor. Mănânc unde mi se întinde un blid cu bucate și dorm unde mă prinde noaptea.

— Nu te înveli în umilință, dascăle. Știe țara toată că ești cărturar mare și ai cap împodobit cu multă știință. Că ai învățat și la școlile din

țara nemțească și multe cărți ai tălmăcit la curtea lui Șerban vodă Cantacuzino și dascăl ai fost și îndemnător lui Dimitrie Cantemir întru scrierea unor cărți.

— Adevărat: eu i-am insuflat a scrie „Divanul" și „Metafizica".

— Și tocmai pentru că rătăcești, de patruzeci de ani, între Țarigrad, București și Iași, cunoști adânc țările române și Împărăția otomană, cunoști mulți oameni, iar mie de mult ajutor îmi poți fi și de folos în ticluirea letopisețului, așa precum ți-am scris, când te-am poftit aici.

— Bucuros vel hatmane, a clipit des dascălul Ieremia. Dar cum? La ce? Cu ce? Și când?

— Acum, rogu-te, gustă cafeaua pe care, iată, ți-o aduce Maria, surâse Neculce, arătând spre soția sa, care intra în cerdac cu tava de aramă, cu o chisea de dulceață de cireșe amare și două ceșcuțe de cafea.

Dascălul se ridică în picioare și se înclină în fața jupânesei Maria, poftindu-i sănătate și voie bună. Gazda îi sărută mâna și-l îndemnă să-i cinstească, precum se cuvine, bunătățile gospodăriei: dulceața și cafeaua. Pe când sorbea cu zgomot din ceșcuța cu gingașe înfloriturI roșii, galbene și verzi, dascălul Ieremia se înfunda în jilț, spre mai deplină hodină. Jupâneasa Maria lăuda, în gând, înfățișarea sănătoasă, zdravănă, rotofee a călugărului, la cei aproape șaptezeci de ani câți îi număra; apoi gândi cam ce soi de bucate ar trebui să poruncească la cuhnie, ca să-l îndestuleze și să-i priască.

După ce, o vreme, sporovăiră despre lucruri obișnuielnice, despre holde și cârduri de vite, despre podgorii și prisăci, despre ce se mai întâmplă prin Iași, Neculce vru să afle dacă dascălul își amintea bine faptele petrecute mai de mult, și aduse vorba despre Șerban vodă Cantacuzino și încercarea lui de a împăca tagmele boierești din Țara Românească. Știa că, pe atunci, acest dascăl grec, pe numele lui întreg Ieremia Cacavelas, se afla în București, proaspăt sosit din Țarigrad. Stârnit, cu dibăcie, la vorbă, dascălul Ieremia nu bănuia pe ce cale îl îndemna gazda să umble. Puse pe măsuță ceașca de cafea, din care sorbise, cu șuier subțire, și grăi:

— Eram tânăr când am venit la București și multă veselie am văzut la Curtea domnească: măria sa Șerban vodă Cantacuzino își mărita fiica, domnița Smaranda, după Gligorie postelnicul Băleanul. Frumoasă și înțeleaptă domnița, și foarte o iubea voievodul. Se nevoise vodă prin multe vremi să-i găsească soț asemenea ei: de neam bun, înțelept, învățat și mândru. Și n-a aflat alt cocon pe plac, făr' numai pe Gligorie, pribeag în Transilvania, la curtea craiului de acolo, tocmai de frica lui Șerban vodă. A trimis sol pe Constantin căpitanul Filipescu la curtea lui Apaffy Mihai, craiul, să-l aducă pe Gligorie la București. Văzându-l așa de înțelept, cu creștere aleasă, cu iscusită voroavă dăruit, i-a dat domnița de nevastă, din inimă urându-i numai

noroc și fericire. I-am văzut și eu: minune, nu miri! Într-atâta se potriveau amândoi, în toate, cât mintea abia cutează a-și închipui iar gura nu poate spune. Toți îi fericeau, uimiți de frumusețea, înțelepciunea și asemănarea lor întru toate. Zămisliți erau unul pentru altul, pereche desăvârșită și anume închegată ca să împace și să stingă, cu marea lor dragoste, sălbateca ură dintre Băleni și Cantacuzini. Ziceam: „Asta-i nunta păcii între neamuri; nunta Ilenei Cosânzeana cu Făt Frumos."

Dascălul opri povestirea și mai sorbi o dată din ceașca de cafea, parcă ar fi vrut să înghită un astupuș de tristețe furișat în gât tocmai când se rostea despre un fapt așa de minunat. Apoi, trăgând mult aer în piept, urmă cu mâhnire:

— Dar scurtă le-a fost viața și bucuria: doar cinci luni trăit-au împreună binele cel de după cununie. Că Smaranda s-a bolnăvit de boală grea și fără leac. A murit, iute și degrabă, abia în zorile fericirii. Iar Gligorie a rămas, întristat și cernit, să plângă pe mormântul ei în biserica de la Cotroceni. Întristat și cernit, ca și tot neamul Cantacuzino. Mai ales că, dacă dragostea celor doi minunați tineri ar fi putut țese împăcarea dintre neamuri, moartea a stârnit iar furtuna urii, nepotolită ură dintre Băleni și Cantacuzini, pornită tocmai de la moartea, cu urgie, a lui Constantin Cantacuzino, postelnicul.

— Bine-ai făcut, dascăle Ieremia, că mi-ai amintit de această întâmplare dureroasă. Și te întreb: nu cumva vreun doritor de zavistie și ură între neamuri a umblat cu ceva mișelnică otravă?

— S-a bănuit, dar de știut, nimeni nu știe ce și cum. Să fi fost otravă?, blăstăm?, întâmplare? Numai bănuieli. Pot spune că, la oarecare vreme după nenorocirea asta, a ieșit Șerban vodă la vânătoare, la Fântâna Rece. Însoțitorii au prins câțiva iepuri și i-au adus la cortul măriei sale să-i împartă. Între cei trimiși la cuhnia domnească s-a nimerit și o iepuroaică gata a făta. Ci, spintecând-o, i-au găsit în pântece un pui cu două capete și șase picioare. Trupurile erau îmbinate într-unul singur, dar un cap cu două picioare: unul trăgea într-o parte, iar altul, cu două dintre cele patru picioare de dinainte, trăgea în cealaltă parte.

— Hăis și cea! râse Neculce de asemenea minunăție.

— Da, dar ciudățenia asta a uimit pe toți. Uimit? Nu, speriat. „Un semn!" au zis. Și domnitorul însuși a vrut să-i știe tâlcul. Fiecare a tâlcuit cum prin cap i-a trecut; însă nimeni n-a nimerit adevărul. Atunci, deși tinerel eram, în vorbă m-am amestecat și am zis: „Doamne, tâlcul este așa: din neamul măriei tale se vor ridica două capete ce vor sta unul împotriva celuilalt. Și trăgând unul într-o parte, altul într-alta, cu ambiție, nemilă și ură, mare stricăciune vor face țării și pământului românesc." Însumi m-am temut de proorocirea-mi, rostită fără a mă gândi.

— Da, ai avut dreptate, vorbi Neculce. Chiar așa s-a întâmplat; după moartea neașteptată a lui Șerban vodă s-au ridicat Constantin vodă Brâncoveanu despre turci, și Grigore Bălăceanu despre nemți, și, cu zâzanie și vrăjmășie multă, s-au împoncișat unul cu altul.

— Și-au viscolit troiene de nenorociri și râuri de sânge au curs în țara asta din pricina urii între rubedenii și frați, până la descăpățânarea celor cinci Brâncoveni și trei Cantacuzini… Iar de atunci mie mi-a rămas numele de ghicitorul lui Șerban vodă.

— Știam, dascăle. Deci să spun acum de ce te-am poftit la conacul meu de-aici, din Prigoreni: l-ai avut ucenic la Iași pe Dimitrie Cantemir. L-ai întâlnit, adesea, la Țarigrad și așa l-ai văzut crescând și îndeaproape l-ai cunoscut. Rogu-te să-mi povestești tot ce-ți amintești despre dânsul. De ce? Pentru că, voind a scrie letopisețul Moldovei, cum am zis, râvnesc să adun știri cât mai bogate despre voievodul acesta cărturar, care s-a stins din viață în luna lui august, 21 zile, leat 1723, acolo, în pământ străin, unde s-ar fi putut să mă sting și eu, dacă nu mă îndărătniceam să mă întorc la vatra străbună.

— Am auzit c-a murit, după ce s-a întors, bolnav, din Caucaz. Odihnească-l Domnul, că mult s-a mai zbuciumat… Deci pentru povestit ne vor trebui multe ceasuri, dacă nu chiar zile, vel hatmane.

— Prea bine; așa și doresc. Am poftit și pe maica Daria și pe căpitanul Silion la un fel de priveghi, în aist pălimar, să depănăm amintiri despre cel care ne-a fost, acum doisprezece ani, voievod.

La două ceasuri după dascălul Ieremia a sosit și maica Daria, călugăriță în chinovia Agapiei. L-a cunoscut pe Dimitrie Cantemir în tinerețe, când toți îi spuneau beizadea Dumitrașcu. Obârșelnică din Silișteni, de unde se trag și Cantemireștii, era și acum minunată întru frumusețe și cumsecădenie, cumințenie și blândețe.

— L-a iubit mult pe Dumitrașcu, lămurea jupâneasa Maria. Și-l cunoaște dintr-o latură necunoscută nouă.

Al treilea musafir, căpitanul Silion, a intrat în conacul hatmanului Ion Neculce pe la prânz. Și-a adăpostit calul în grajd și-a urcat în pridvor. Fusese, din 1691, slujitorul lui Dimitrie Cantemir fără întrerupere și ajunsese a-i cunoaște toate însușirile, metehnele și tainele. Voinic, liniștit, înțelept, de mare credință, un răzeș din Silișteni, văr cu Daria, învățase a se purta ca un boier de rang. Ar fi putut să rămână în Rusia: feciorii lui Dimitrie Cantemir, și mai cu seamă domnița Maria, l-au rugat să nu plece. Dar el a suspinat: „Pământul țării nu-l iei pe talpa ciubotelor… Mă usucă dorul de țară”… El a adus în Moldova știrea morții lui Dimitrie Cantemir. Avea cincizeci și doi de ani, cât și Ion Neculce, și visa o gospodărie mică și liniștită în satul lui răzeșesc, din ținutul Fălciului.

Îndată după sosirea oaspeților, o slujnică, sub privegherea jupânesei Maria, a așezat masa în cerdac și au ospătat toți cinci:

Neculce, soția, Daria, Ieremia și Silion.

— După ce vă veți hodini bine, în amurg, vă voi pofti aici, în pălimar, la priveghi: să ne amintim de cele trecute vremi și să le povestim, să prefirăm cu de-amănuntul, fir cu fir și bob cu bob.

— Prea bine, vel hatmane! „A povesti nu mă voi lenevi", precum scrie Dimitrie Cantemir într-o carte.

Cât s-au odihnit oaspeții, jupâneasa Maria, cu ajutorul slujnicelor, a așezat în cerdac cinci jilțuri din nuiele împletite, le-a acoperit cu macaturi, iar la mijloc, pe o masă rotundă, a pus, în oală roșie, un buchet de dumitrițe și crăițe, ulcele pentru vin și cinci talere smălțuite. În dreptul fiecărui jilț a întins câte o blană de lup mare, sur, să stea picioarele musafirilor pe moale și cald să le fie. Pe fiecare jilț a pus câte o perniță umplută cu puf de gâscă și câte un lăicer pentru acoperit genunchii ori câte un șal de lână țigaie pentru învelit umerii, la nevoie. Că nopțile de septembrie prind a se răcori sub brume. Pe masă au rânduit coșuri cu mere aurii, pere dulci, perje brumării, struguri cu boabă albă și roșie, nuci abia dejghiocate și alune cu miez gustos. La beci așteptau un ulcior cu vin bătrân și unul cu must stors în ajun; așteptau să fie aduse când povestitorii nevoie vor avea glasurile să-și dreagă.

Bucuroși că se văd, după doisprezece ani de surghiun, Daria și Silion au povestit de-ale lor, multe, fără șir mergând după potriveala memoriei. Daria știa că hatmanul Ion Neculce s-a întors din pribegie la sfârșitul anului 1719, după ce rătăcise doi ani în Rusia, lângă Dimitrie Cantemir, și șapte prin Polonia. A învățat multe, dar a și îndurat multe valuri, supărări și nenorociri.

— Vezi? S-a întors la căminul său. Că așa i-i dat omului să tânjească după locul de obârșie; și țara să-i fie cu atât mai dragă, cu cât e mai departe și intrarea în ea mai oprită. A știut că are aici simpatrioți care i-au răsluit din moșia Prigorenilor și i-au smuls Boianul, moștenire de la bunică-sa, Alexandrina Cantacuzino, Iordachioaia cea bătrână, dar tot a venit.

— A știut, vere, că, pentru a-și scăpa pielea, boierii au aruncat în spinarea lui Neculce toată vina înfrângerii de la Stănilești, în 1711, fiind el sfetnicul cel mai de credință și de cel mai mare ajutor la trebile domniei, ca vel spătar și vel hatman. Fără hodină s-a zbuciumat și nu s-a lăsat până n-a dobândit de la marele vizir și de la Mihai vodă Racoviță dezlegarea de a se întoarce acasă. Și, de cum a sosit, s-a și înfățișat la divanul domnesc, în multe judecăți, spre a dovedi că vinovat de cele petrecute în 1711 nu-i nici numai Dimitrie Cantemir, nici numai el, Neculce, ci, dacă-i vorba de acea înfrângere, toți românii pot fi vinovați, că întru acel ceas au… greșit față de sultan, care ținea țara în robie și au fost bucuroși țarului care făgăduia slobozenia. Românii, în acele împrejurări grele, au făcut, cu toții, așa

cum au crezut că le va fi mai bine. Ar fi fost bucuria tuturor dacă biruiau; este greșeala tuturor acum, după înfrângere. Așa-i drept să fie.

— Văd că pricepi adânc treburile politicești, Daria.

— Nu știu cât le pricep, dar spre a se alege această dreptate și ca să ajungă toți dregătorii, cu vodă în frunte, la asemenea înțeleaptă înțelegere, a trebuit să treacă zece ani de suferințe, umiliri și necazuri prin neagra străinătate. Nu știu dacă ai auzit, dar a trebuit chiar, sub satârul călăilor lui Gin Ali, marele vizir, să piară Lupu Costache vornicul, cel mai înverșunat învinuitor de trădare și împotrivitor al întoarcerii acasă a hatmanului Neculce. Ci acum, mi-a spus jupâneasa Maria, dacă s-a întors sănătos, dacă și-a dobândit averile, dacă vodă Racoviță i-a făgăduit să-l pună vornic în Țara de sus, socotește că va avea liniște și răgaz să povestească, într-un letopiseț, cele trăite și pătimite de țara noastră, de la Dabija vodă, de acolo unde a oprit Miron logofătul cronica sa, și până în zilele acestea de azi.

— Nespus mă bucur, Daria, că ne-am întâlnit iar, surâse căpitanul Silion. De aici plecăm la Silișteni și ținem sfat în satul nostru, cu răzeșii noștri.

— Da, Silioane. Pe urmă vii la mine, la Agapia, să-mi vezi chilia. Și poate rămâi călugăr.

— Numai dacă n-oi găsi printre răzășoaice vreo văduană mai tinerea. S-o iau și să-mi facă vreo doi-trei prunci.

SEARA ÎNTÂI sau:
ÎNSÂNGERATA PREDOSLOVIE LA UN SUFLET TÂNĂR

Apunea soarele când jupâneasa Maria pofti oaspeții în pălimar. Arătă fiecăruia jilțul în care trebuia să se așeze: dascălul Ieremia, la mijloc, cu ochii spre grădina de meri, în dreapta, Daria, în stânga, Silion, iar în fața lor Neculce, și ea, în stânga soțului. După ce toți se cuibăriră în jilțuri și gustară cozonac, must, mere, struguri, Neculce vel hatmanul cuvântă:

— Pornim priveghiul, cinstiți și dragi oaspeți. Ca să scriu cât mai mult adevăr în letopisețul pe care l-am început, am nevoie de povața cât mai multora din trăitorii acestor vremi. Că, precum se știe, cronicarul este însuși om cu păcate, supus greșelilor și uitării.

— Așa-i. Ci dacă Dumnezeu ar fi năzuit să facă din noi sfinți, ne-ar fi plămădit oasele din marmoră și pielea de aur Dar iată, ne-a dăruit cu ciolane din piatră de var, cu găuri, ca sita, anume parcă să se strecoare prin ele și duhul cel diavolesc al păcatelor, și mireasma cea sfântă a credinței în dreptate, ca și adierea primenitoare a uitării.

— Așa-i, Daria. Deci, vrând eu să scriu despre Dimitrie Cantemir, de care despărțitu-m-am acum zece ani, mai mult sfădiți decât prieteni, voiesc să ascult și părerile voastre: ale celui care i-a fost dascăl în tinerețe și i-a cunoscut firea și mintea, ale celui care l-a sfătuit aproape treizeci de ani…

— Inima i-am cunoscut-o eu, se lăudă Daria.

— De aceea te-am și poftit la acest priveghi, maică Daria, o încredință jupâneasa Maria, turnând must și vin în ulcele.

— Fost-am eu, vel hatmanul Ion Neculce, printre cei douăzeci și trei de boieri care l-au întovărășit, în 1711, în pribegie și l-am urmat până la Harcov. La început ne-am împăcat. Dar, cu vremea, i s-a schimbat firea: aspru și iute la mânie, nu blând și înțelegător ca-n timpul domniei. Se temea să nu ne hainim și ne ținea din scurt, cu strajă. Țarul îl iubea și i-a dat rang și nume mai înalt ca oricui dintre noi. Dar cu noi se purta oropsitor și trufaș. Arăta tot mai trist și mai îndurerat, ținea ușa mai mult închisă și ne vorbea tot mai rar. Nu ne lăsa a ieși în târg fără ucazul lui. Asta ne mâhnea și ne învrăjbea. După doi ani de lâncezire la Azac, primit-am învoire să plec la Moldova: „Vezi să nu pieri de turci și de prieteni”, mi-a zis la plecare.

— Și n-a avut dreptate? întrebă Silion.

— Ba da, căpitane, din păcate; dar mie foarte-mi era dor de țară, de Iași, de Prigoreni. Între străini, ca pe ghimpi stam și-ntre spini.

— Asemeni sunt și eu, călugăr rătăcitor: măcar din când în când umblu să calc pe pământul sfânt al patriei mele, Grecia, ca să-mi întăresc cugetul.

— Sunt cu un an mai mare decât Dimitrie vodă Cantemir, urmă

Neculce. Iar când eram flăcăi și s-a întors de la Țarigrad, unde a stat zălog pentru domnia tătâne-su, Constantin vodă Cantemir, am fost prieteni și multe năzbâtii săvârșit-am împreună…

— Constantin vodă Cantemir a fost răzeș de neam, de la noi din Sălișteni, se mândri Daria.

— În tinerețe a fost om viteaz, vel hatmane. Semne multe de rană avea scrise pe trup, în războaie. Știință de carte n-avea; doar iscălitura știa a o face. Dar era bărbat cu sfat bun, cumpănit de felul lui și drept, gospodar și prielnic mai ales răzeșilor.

— Da, Silioane; din coapsa lui născutu-s-au două fete: Safta și Ruxandra.

— Și doi coconi, Daria: Antioh și Dimitrie.

— Amândoi fostu-mi-au ucenici: Dumitrașcu, deștept și silitor foc, harnic, neastâmpărat, cu multă râvnă spre fapte mari. Antioh era cam lasă-mă să te las: încet la treabă și pizmătareț.

— Așa-i, dascăle Ieremia. Doresc și vă rog să povestiți tot ce știți, au bun, au rău, de laudă sau de hulă. Și povestirea poftesc să curgă așa ca și cum cei despre care povestim ar fi de față și ar vorbi ei înșiși. Încep eu: După ce riga leah Ian Sobieski s-a retras din Moldova, domnia lui Constantin vodă se scurgea tihnită, cu bună orânduire și spre oarecare belșug. Dar iată că se izvodesc niscaiva urzituri și intrigi și semne de hiclenie. Văd parcă și acum, dragi oaspeți, noaptea, colțul Curții domnești, lângă fântână: doi masalagii cu facle de rășină luminau pe vodă Cantemir și pe un om voinic și frumos. Soseam de la o petrecere, împreună cu beizade Dumitrașcu, la acel ceas târziu. Petrecuserăm bine, în zburdăciuni, cu lăutari, cu fete și cu Cotnar, veselii de-acelea de care tinerii nu se mai satură nicicând. Petrecuserăm bine și multe fete sărutaserăm și în brațe le strânseserăm, cum strâng toți tinerii din lumea asta păcătoasă, dar negrăit de frumoasă. Plănuiam, în șoaptă, ca în seara ce avea să vină să alergăm spre Galați s-o vedem pe Ana Dediului, despre a cărei frumusețe începea a se zvoni. Dar, deodată, mișcarea din Curtea domnească ne alungă șoapta și gândurile. Ce să fie? Măria sa, în puterea nopții, aici între făclii? De ce? Judecată ori primejdie de tătari? Îmi amintesc și parcă văd și mă mir și mă înspăimânt: voievodul, scurt și îndesat, cu chica și barba ca omătul, cu brațe vânjoase înșfăcase buzduganul și izbea cu mare mânie într-un bărbat care sta dârz și mândru, grăind tare: „Nu da, măria ta! Că-s boier, nu rob. Și om, nu vită!”; „Cutezi a mă înfrunta?” răcni Constantin vodă, cu înspumare. „Da, cutez, pentru că voiesc a ști de ce m-ai legat, măria ta, și mă bați ca pe tâlhari” întrebă cu glas înalt, ridicând fruntea și obrazul cruntat de izbiri de buzdugan. „Spune, boier Ilie Țifescu!” porunci vodă răgușit, tremurând de mânie. Din umbră se ivi Ilie Țifescu, cel poreclit Frigevacă. „Jur… Jur că la nunta lui Pălade

din Băcani, dumnealui Velicico Costin vornic, împreună cu frații Gavriliță…" „Amuțește, caraghiosule!" i-o tăie, furios foarte cel pe care și eu îl cunoșteam acum a fi Velicico Costin, fratele lui Miron logofătul. „Vai de mi' și de mi'…, prinse a se crăma lui pârâtorul. Mi-i frică, măria ta… Dacă rupe cătușa?" „Destăinuie tot! se oțărî vodă. Altminteri te leg și pe tine în obezi, ca tăinuitor."; „Vai de mi'… și de mi'… Spun. Tot! Au jurat… Eu nu!"; „Nepricopsite! Coadă de topor! Nelegiuită cățuie de minciuni!…" „Au plănuit să fugă în Țara Românească și, cu ajutorul lui vodă Brâncoveanu, să te scoată din… vai-de-mi… și-de-mi… Să te scoată din domnie și să se facă el domn."; „Care *el*?"; „Dumnealui… vai de mi'… și de mi'… Velicico vel hatmanul!"; „Slugoi nemernic! Ticăloase!" îl sudui Costin; „Nu ocărî un boier care-și slujește domnitorul!" „E-un mișel, măria ta! Nu merită crezare. Scornește! Minte! Jură că n-ai spus despre măria sa c-ar fi obârșelnic din răzeși mojici, codreni, iar nu din os domnesc!" „Aista-i adevărul! Și-l știi foarte bine și măria ta. De multe ori te-am auzit lăudându-te c-ai fost herghelegiu și lefegiu la leși. Numai lingușitorii cei grețoși cată să-ți urzească o mincinoasă obârșie domnească."; „Și-ai zis ori nu, că la Curte nu mai au loc boierii cei mari din pricina boiernașilor codreni și gălățeni?"; „Ce, nu-i așa, măria ta?" Vodă s-a descumpănit câteva clipe. S-a uitat însă spre noi și văzându-l pe Dumitrașcu beizade și-a găsit stăpânirea de sine și a dat răspuns: „Domnul face neamurile, domnul le stinge! De ce uneltești, Costin?" Velicico a răspuns cu demnitate, întrebând, batjocoritor: „Crezi pâra istui spurcat? Nu-l vezi? Gras și umflat cu seu de berbec și cu borhot de Berheci! Om de nimic!" „Și Iordache Ruset vistierul adeverește că uneltești, mișelule", zise vodă. „Vezi, doamne, că-ți pune Iordache Ruset belciug în nas și mi te joacă precum ursariul pre urs îl joacă."; „Obrăznicie!… Nu îngădui…" și se răcădui iară vodă cu buzduganul; dar boierul îi încremeni mâna, ațintindu-l cu o privire de flacără. Rosti vorbe grele, cu buze sângerânde: „Velicico hatmanul Costin ți-a spus și-ți spune și acum, fățiș: mai des cu paharele și mai rar cu birurile, măria ta! Că-i vrea să-ți dai sama și n-ăi putea c-o fi prea târziu. Asta mi-i povața cu care, ca sfetnic, dator îți sunt. Și o povață fățișă nu-i uneltire."; „Nu primesc povață de la un trădător!"; „Da? Nici eu nu îngădui unui fost herghelegiu ajuns unealta Cupăreștilor să…" La asemenea vorbire suduitoare, vodă și-a ieșit cu totul din fire și-a urlat ca ars cu flacăra: „Armaș, pocnește-l cu buzduganul în numele Tatălui!" Drept să vă spun, dragi oaspeți, n-am mai putut privi asemenea nelegiuire și-am întors capul. Dar urechile nu mi le-am putut înfunda. Am auzit icnet, urlet de mânie și durere. În noaptea din mine scăpărau parcă flăcări roșii de spaimă și vinete de mâhnire. Când am deschis ochii, l-am zărit pe tânărul meu prieten, beizade Dumitrașcu, în lucirea pâlpâitoare a făcliilor. Arăta îngrijorat și

speriat, dar și foarte dornic să vadă, să afle, să nu piardă nicio mișcare, nicio clipire, niciun cuvânt. Armașul izbise fioros. Velicico s-a clătinat, a cercat de câteva ori să se îndrepte, dar puterile l-au părăsit și s-a prăbușit gemând, în tăcerea de gheață care a cuprins toată Curtea domnească. După lungi clipe de încremenire se stârni glasul subțiratec al lui Iordache Ruset, zis Cupariul, ivit ca o stafie din întuneric: „Acu, de vreme ce te-ai grăbit de l-ai bătut, măria ta, nu-l lăsa viu. Omoară-l! Că de scapă nevătămat, mâine ne ucide el, pe toți! Pe toți!…” L-am văzut pe Constantin vodă clătinându-se într-un fel de șovăire neputincioasă, de bătrân ajuns la marginea cea de pe urmă a puterilor. Porunca însă i-a țâșnit aspră și hotărâtă, parc-ar fi fost pe câmp de bătălie, în fața hoardei tătare: „Călău, fă-ți datoria! Acum! Aici!”; „Măria ta, nu-i bine…”, a rostit beizade Dumitrașcu, vorbă care mie îmi ardea în cuget, dar nu cutezam a o rosti. Ci ruga beizadelei s-a pierdut în huietul securii în oase și în urletul lui Velicico ucis, credeam eu, pe nedrept. Voiam să-i sar într-ajutor, dar picioarele și mâinile îmi înțepeniseră de spaimă. Îl vedeam pe Ilie Țifescu furișându-se spre colțurile cele mai întunecoase ale Curții. Părea un cotei izbit peste bot pentru că a furat un os ce nu i se cuvenea. În toată acea întâmplare fioroasă, Frigevacă putea izvodi râsul. Dar asta numai eu o vedeam. Beizade Dumitrașcu, abia de câteva luni întors de la Țarigrad, nu înțelegea ce se petrece. Și deci nu știa ce să facă. Zise doar, cu oftare adâncă: „Ei, Doamne, ce bărbat piere!… apoi, repede, a căutat a se mângâia: Zilele omului, ca floarea câmpului… sub coasa cosașului orb; l-a osândit în neștire după miezul nopții, când și cugetele și florile dorm…”. Da: era al treilea ceas al nopții și capul cel mândru al lui Velicico vel hatmanul Costin căzuse sub secure. Fără judecată. Din pâra unui mișel. Cu povața unui suflet hain. Și din hotărârea pripită a unui domnitor bătrân, speriat că i s-ar putea fura scaunul măririi, pe care voia nespus să-l lase moștenire drag fiului său Dimitrie. Slujitorii au luat trupul celui ucis și l-au vârât într-o chilie, la straja Curții. Vodă, urmat de Iordache Ruset, s-a tras, cu pas ostenit, frânt, spre spătăria mică. Eu, cu beizadea Dumitrașcu, ne-am ținut după dânșii. Mă temeam ca vodă să nu cadă răpus de arșița mâniei și de slăbiciunea bătrâneților. S-a așezat în jilț și-a grăit cu mare părere de rău și înfricoșare multă, cu glas de om sfârșit: „Ce-am făcut?… Ce-am făcut, vistiere?”. „Tocmai ce se cuvine a face un domnitor: ai tăiat firul hiclenirii, căută Iordache să-i întărească inima și cugetul. De mult, Costinii se poartă neîngăduit de trufași, de nerușinați, ca niște hicleni ce sunt”; „M-am pripit, vistiere…” se tângui vodă, cu mare strângere de inimă; suferea parc-ar fi avut un junghier în inimă.

Ci vistierul Iordache îl sprijini, lingușindu-se cu fățarnice vorbe:

„Costinii, măria ta, au fost oameni de preț: boieri mari, sfetnici pricepuți și cărturari. Ales Miron, cum n-am avut ca el. Și deși

Velicico, vornic fiind, a pierdut toate bătăliile, iar Miron se gudură pe lângă riga Poloniei, mie tot mi-s dragi și le cunosc meritele. Știe o lume că, atunci când Șerban vodă Cantacuzino ți-a cerut să mă pierzi, iar măria ta m-ai întemnițat și cu fier roșu mi-ai cetluit capul… Uite, ici, semn, măria ta!"; „Și tu mă mustri, vistiere? Au nu mă vezi intrat în chin și amar?"; „Ferit-a sfântul, măria ta! Nu cutez mustrare a-ți face…"; „Mă urăști, grecoteiule! Vrei să mă nimicești?!"; „Vai, măria ta: jur că nu! Deși ist semn de pe frunte în veci nu se mai șterge: a ars fierul înroșit, îndrăcit a mai ars!"; „Și-acum vrei să-ți arzi și domnia ta prietenii?" cercă beizadea Dimitrie să curme dojana vicleană, fariseică. Iordache surâse rău, cum numai el surâdea: „Știe oricine că și vinul cel mai dulce se oțetește și orice prietenie, oricât de bună, se poate preschimba în dușmănia cea mai rea. Și-am plătit atunci, la acea judecată, cu osânda cetluirii și patruzeci de pungi; bani, nu șagă!" Dimitrie Cantemir nu-l cruță, ci îl lovi crunt, să-l doboare: „Atunci, după câte am auzit, tocmai Velicico și Miron Costin s-au pus chezași pentru domnia ta, vistiere și ți-au salvat viața. Datorită lor, Costinilor, trăiești."; „Da, așa-i: m-au ajutat să fug și să mă adăpostesc în Transilvania", grăi ca un milog spășit. „Dacă de la dânșii cu atâta prietenie te-ai îndulcit, de ce acum…" Iordache Ruset l-a întrerupt cu o vioiciune și o tărie care pe mine m-au amețit ca o lovitură de măciucă în tâmplă: „Jur că numai de dragul măriei sale, cu care am legat frăție, îmi calc pe inimă și uit binele ce mi-au făcut Costinii! Jur! Asta mi-i crucea! Nu pot să mai aud pe acești trufași luându-l pe măria sa peste picior. Zic povață: „Mai des cu paharele și mai rar cu orânduielile"… Asta pe față, că pe ascuns numai herghelegiu și lefegiu îi zic. Ce? Știi oare, domnia ta, beizade Dimitrie, care stai zălog la Stambul de atâția ani, cât mi-a trebuit ca să-i dovedesc măriei sale că uneltesc amândoi, și Velicico și Miron, să ia domnia și să treacă țara la leși? Noroc că, la nunta de la Băcani, după ce s-au îmbătat… Iar Ilie Țifescu, credincios foarte domniei, a venit cu mărturia pe tavă."; „Cu pâra…"; am mormăit eu, iar Dimitrie a stăruit: „Dar Miron Costin, bivel logofătul, va să răzbune moartea silnică a fratelui său. Nu poate sta, așa, cu mâinile-n sân."; „Beizadea Dumitrașcu, s-a îndulcit glasul vistierului, ai înțeles și ai rostit un lucru de căpătâi, ca un mare înțelept. Dovadă că școlile Țarigradului, cu folos le-ai cercetat." Vodă Constantin, auzind, a tresărit cu un adaos de spaimă: „Cu Miron Costin nu am nimic! Am primit să mă încuscrez cu el: o mărit pe Safta cu fecioru-su, Pătrașcu. Și fiind el mai om decât toți, va înțelege că, dacă frate-su s-a hiclenit, drept era să-l dau călăului."; „Ce bun și blând ești, măria ta…, se gudură Iordache. Mărinimos! Ci eu dator sunt să-ți aduc aminte că ăst boier mult rău ți-a făcut. El l-a chemat pe regele Sobieski să se bată cu sultanul în țara asta, mult stricând-o. El este vinovat că leahul a ținut sub stăpânire jumătate din Moldova, iar

măria ta fost-ai silit să te-ascunzi în miazăzi, pe la Tecuci și Galați. Eu cred că și Miron Costin se afla prin Iași, pe la cele petreceri cu vin mult, cum le place leșilor, iar riga ți-a izvodit cântec de batjocoră, de-l zicea pe românește, cu scripca și cu glasul, spre hazul tuturor: „Constantine fugi bine, n-ai nici casă, n-ai nici masă și nici dulce jupânească”… Iar Ilie Țifescu poate adeveri că Miron Costin a ticluit asemenea stihuri ocărâtoare și le-a spus regelui, că-s prieteni, măria ta, de la Dașov, unde făceau vânători împreună.”; „Și a scris o cronică a românilor în versuri polone”, zise Dumitrașcu, vrând să-i ridice meritele. „Lăsați astea! s-a rugat măria sa. Ce fac acum?”; „Știu eu? s-a răsucit Iordache. Îți amintesc doar că Neculai, celălalt fecior al lui Miron, se însoară cu o fată de a lui Duca vodă, neam potrivnic măriei tale”; „Asta așa este”, a încuviințat vodă. „Și-apoi Miron logofătul, spun fără ocol, are prea mare trecere între boieri. Stăpânește prea multe sate. Averea i-i neîngăduit de mare și…”; „Ei, lasă că nici domnia ta nu ești mai prejos”, îl opri beizade Dumitrașcu. „Ba, sărac sunt pe lângă… Voiam să cumpăr și eu câteva sate în Putna, dar parcă s-a putut? De sub nas mi le-au șterpelit Costinii. Au peste o sută.”; „Așa-i! a pocnit Dimitrie din degete; cu cât boierii sunt mai puternici, cu atât domnul e mai slab.”; „Întocmai! s-a bucurat Iordache. O, ce cap și ce școală înaltă ai, beizadea Dumitrașcu! Dar acum, acum vine socoteala cea mai grea. Și trebuie împlinită repede. Repede!” „Ce mai vrei?” s-a tulburat foarte măria sa vodă. „Cutez a veni cu o povață și a zice așa: de vreme ce l-ai ucis pe Velicico, trimite de-l omoară grabnic și pe Miron.”; „Dar ce vină are?” se răsti Dimitrie cu întrebarea „Ori vinovat ori nevinovat, să nu scape! stărui cu drăcească neliniște și putere. C-apoi a hi mai rău de tine, măria ta, și de noi, toți”; „Omor nelegiuit!” se temu Dimitrie. „Vai, rău îmi pare, beizadea și măria ta… Inima mi se sfâșie. Dar Miron Costin ridică pe Gavrilești împotriva măriei tale. Și, deși poate nici nu s-a gândit până acum, iată, acum se face domn și ne căsăpește pe toți. Pe toți, măria ta! Și pe acest tânăr învățat și prea frumos beizadea Dimitrie, cum altul nu-i.” Frământat întru sine, îndurerat și spăimântat, vodă porunci, cu glas obosit, fără vlagă: „Armașul Macrei să-l aducă pe Miron logofătul în fața scaunului meu, la judecată.” După glas se vedea că i se urâse de multa stăruință a vistierului și se lehemetuise de toate. Căci adaugă, cu suspin: „Și mult aș vrea să-l aflu fără vină, curat, credincios mie.” „Dar e vreme de iarnă, măria ta, zise beizade Dumitrașcu. Auzi cum vâjâie viscolul… Și-apoi se spune că jupâneasa i-i bolnavă.”; „Iertare, beizadea Dumitrașcu, se îndârji Iordache, dar mila-i pentru popi și muieri. Domnitorii trebuie să fie hotărâți și de cuget tari. Să nu cuteze nimeni nici a sufla împotrivă-le.” Dimitrie Cantemir i-a întors vorba: „Văd că domnia ta, vistiere, nu numai că sufli și răsufli în fața măriei sale, dar cutezi să-ți impui chiar voința.”; „Când e vorba de viața

voievodului te poți abate de la legea asta. Doborând pe Costini, nimicim potrivnicii puterii domnești. În două luni, frații mei, Scarlatache și Manolache, pun și capul lui Constantin vodă Brâncoveanu și te facem pe măria ta domn și în Țara Românească, așa cum știu că râvnești de mult…”

Neculce tăcu un minut, iar jupâneasa Maria îndemnă oaspeții să guste cozonac, must și să mai ronțăie mere.

— Văd că le ții minte aidoma, parcă acum s-ar întâmpla, se miră dascălul Ieremia, așezând pe taler ulcica din care sorbise vinul.

— Da, le țin minte, dascăle, că încrustatu-s-au adânc în mintea și inima mea… Deci, Constantin vodă Cantemir a ascultat povața lui Iordache Ruset vistierul. Macrei armașul a galopat, cu slujitori douăzeci, până la casa lui Miron Costin din Bărboși. Nu i-a fost milă că sufletul logofătului era cernit cu amar; l-a smuls de lângă sicriul soației, jupâneasa Ilina: n-a așteptat s-o pună în mormânt. Împlinea porunca. Pentru că Iordache vistierul, ca un lup flămând de sânge cum era, a răpezit în urma lui Macrei zapciu după zapciu: „Să piară!… Să piară!” Văzându-l în acea mare primejdie în care se afla, lui Macrei i s-a făcut totuși milă și, în drum spre Roman, l-a sfătuit pe Miron să fugă la Neamț, că acolo erau joimiri leși și l-ar fi apărat. Dar logofătul n-a vrut: „Mă știu nevinovat și cred în dreapta judecată a voievodului. Fugind, mă învinovățesc singur”… Ci zapciii lui Iordache Ruset strigau, cela după cela: „De nu-l omori, te ucide vodă pe tine!”… Speriat și slab de cuget, armașul a împlinit necugetată, păgână și ticăloasă poruncă: l-a omorât pe Miron logofătul Costin lângă Roman. L-a ucis și i-a lepădat leșul în nămeți… Eram în spătărie, împreună cu beizadea Dimitrie, când Iordache Ruset a adus vestea că Miron Costin… „Gata! Scăpat-am de ei, surâse fioros de mulțumit de sine și bucuros. Am ucis hiclenirea în față. De-acum înainte nimeni nu mai tulbură stăpânirea măriei sale.”; „Jupân vistiere, întrebă Dimitrie, știi că Miron Costin și-a început scrierea letopisețului cu: *Biruit-au gândul?*” Se vedea că era tulburat, dar nu știa ce să spună altceva, în afară de cuvântul scos din cartea logofătului. „Nu cetesc letopisețe, cinstite beizadea. Săvârșesc doar fapte pentru scris în ele.”; „Păcat, îl dojeni cu glas aspru, pentru că, după fapta asta ar trebui să se scrie: Biruit-au răutatea, ticăloșia, omuciderea.”; „Cum adică? Măria sa e rău, ticălos, ucigaș?…”; „Ei, drăcește îmi răstălmăcești vorba… Mai scrie Miron logofătul în letopiseț că Ștefan vodă Tomșa avea călău un țigan, negricios, gros și mare la trup, care arăta lui vodă pre boieri și hârâia tare, răgușit: „S-au îngrășat, doamne, berbecii, buni sunt de giunghiat”… Domnia ta, vistiere, îl întruchipezi pre acel călău, măcar că ești slab și deșirat. Și măcar că Velicico și Miron Costin nu erau berbeci grași, ci sfetnici buni.” „Sunt, întru totul, de părerea măriei tale, beizadea, se umili Iordache Ruset. Miron era mai om decât toți,

mai învățat și mai iscusit la minte și din toți boierii țării mai de treabă la voroavă.”; „Atunci… de ce?”; „Tocmai pentru că ajunsese la atâta cinste în fața domnilor și a țării, pentru că avea bun prieteșug cu alte neamuri. Și-apoi pentru că stăpânea atâtea sate, încât nimeni nu se măsura cu dânsul. Nici vodă! Acum crezi că dacă mai trăiau Costinii, măria ta, beizadea Dumitrașcu, mai puteai râvni domnia? După omor, vine răzbunarea, cu alte omoruri și mai și…”.

Eu atunci m-am apropiat de beizadea Dimitrie și am căinat amar moartea Costinilor: „Cată de-acum înainte să vezi ce-au să lucreze Cupăreștii, din zavistie și răutate, în Moldova și în Țara Muntenească.” Dar se vede că proorocirea mea și a vistierului îl descumpănise așa de tare, încât nu m-a auzit.

— Ca să scape, să scuture simțămintele împoncișate care-l usturau în inimă, aruncă poruncă pe mine, intră în povestire căpitanul Silion, amintindu-și acea clipă. „Caii, Silioane! Hai să gonim cerbi în poienele Bârnovei!”; „E viscol mare afară, măria ta”…, m-am codit eu. „Vreau să mă bat cu furtuna, cu urgia firii! mi-a răspuns. Mai ales că, iată, mișelia mă înfrânge și mă otrăvește. Dar, mai întâi să ne îmbătăm la crâșmele din piață, să aflăm câtu-s de inimoase ieșencele și ce jăratec au în trup… Hai, Ioane, să dăm uitării nelegiuirea și omorul.”; „Măria ta, ai spus că azi e zi de…”, am îngăimat eu împotrivire. „Zi de-nvățătură! Dar știi și tu că în nopțile astea unul din cele mai luminate capete de români a căzut din vrerea unei frunți însemnate cu cercul înroșit în foc. Și, iaca, nici un câine n-a lătrat. A fost de-ajuns să mârâie un șacal ca să cadă un cap înțelept cum rar se află…” Îl mustra rău cugetul: „Poate dacă-ți porunceam să-l răpui pe Macrei…”; „Cu neputință, măria ta: eram unul, ei douăzeci și unul.”; „Pe măria sa îl înduplecasem, dar zapciii vistierului au fost mai harnici… Și-apoi nici n-am crezut că-l vor ucide…” Așa a zis măria sa, vel hatmane Neculce.

— Da? Mă bucur, Silioane, aflând că în noaptea aceea beizadea Dumitrașcu, cu de la sine putere, cerea să-l scape pe Miron de primejdie…

— Da, vel hatmane, și eu l-am povățuit, în numele lui Dimitrie, stăpânul meu, să fugă la Neamț. Dar se știa nevinovat, drept, cinstit în purtările lui, încât nu se temea de nimic.

— Mie de ce nu mi-o fi spus Dimitrie despre astfel de încercare? se întrebă Neculce.

— Era o înfrângere și, în mândria lui rănită, prefera să tacă. De altfel a și cârmit vorba, zicând: „Dar… dracul știe? Poate așa trebuie să fie… Că acum, dacă zic că logofătul și vornicul Costin au pierit nevinovați, de râs și de ocară îmi fac părintele și neamul Cantemir.”

— Da, da… Așa l-am auzit și eu, de mai multe ori, spunând.

— În Rusia a scris chiar o carte, în latinește, despre Viața lui Constantin Cantemir, unde cată a-l dezvinovăți de acea cruntă

întâmplare, căreia el avea să-i zică „însângerată predoslavie la un suflet tânăr”.

— Bine-i s-o știu și pe asta, Silioane, a zâmbit Neculce. Mai ales că, întâlnindu-ne a doua zi spre seară, a tot stăruit să pornim la petrecere, zicând: „Hai, Ioane, nu te mai îngăima! Ticăloasa și minunata viață ne așteaptă cu nesătula-i ispită și poftă de trăire între mișelie și măreție, între păcat și sfințenie…” Și trebuie să vă spun că nu i-a ajuns tovărășia mea, ci a trimis și la prietenul său bun, Scarlatache Ruset, fratele lui Iordache, cel mai tânăr dintre Cupărești.

— Cu el a fost coleg la școala de aici, sub povața mea, a amintit, dascălul Ieremia; apoi la Țarigrad sub dăscălia lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul. Deși foarte diferiți la firea lor, se împrieteniseră totuși; mai ales la pozne.

— Iar de când se întorseseră în Moldova erau mereu împreună la petreceri, la vânătoare, la întreceri de călărie. Ci, atunci ne-am dus la comisul Morona și-am cerut cai, vin și fete și ne-am desfătat nebunește.

În pălimarul casei din Prigoreni se făcu liniște. Hatmanul Neculce privea spre jupâneasa Maria, care-i cunoștea bine viața; dar el, soțul, tot se temea să n-o supere dezvăluirea unor atari zburdalnicii și isprăvi în tovărășia unui beizadea năzbâtios și mult desfătarnic. Ci a întrebat jupâneasa, clipind a mirare:

— Și Constantin vodă nu vă dojenea?

— Ba da. Odată l-am auzit: „Desfrânarea este sora piericiunii. Desmierdarea, desfătarea și destrăbălarea toată vârtutea ți-o sug și te usucă precum pe copac îl sug și-l usucă bureții, vâscul și lichenii. În viața-mi am putut să aflu că desfrânarea jos te aruncă, iar înfrânarea spre cer te urcă. Alege care-ți place”… Iar noi, ca tinerii: ascultam sfaturile cu smerenie și făceam cum ne tăia capul și ne da ghes tinerețea.

Tăcură iar, gândind că tinerețea nu se prea împacă întotdeauna nici cu cumpătarea, nici cu înțelepciunea. Așa a fost de când lumea. Ci dascălul Ieremia tresări și vorbi grăbit:

— Da, mi-am amintit că, după pieirea Costinilor, vodă a răpezit pe Lupu Bogdan hatmanul și pe Iordache Ruset vistierul, împreună cu alți boieri de țară, la Țarigrad, cu daruri multe și cu pâri împotriva neamului Costin. La întoarcere, tot Iordache a pus în obezi pe feciorii vornicului Gavriliță, iar pe Costache l-ar fi ucis, dacă nu i-ar fi amintit că a jurat să nu-i atingă cu sabia pe Costăcheștii până la al nouălea neam.

— Așa-i, dascăle. Constantin vodă m-a trimis chiar pe mine, Ion Neculce, să vestesc pe cămărașul Pătrașcu Costin, feciorul lui Miron, că a stricat logodna cu domnița Safta.

— Cea pe care, nu mult după asta, a măritat-o cu Mihalache

Racoviță, care-i domn acum, adaose jupâneasa Maria. Adică i-a fost întâia soție, că acum o are pe a doua, doamna Ana, cum îi place să-și zică.

— Uciderea Costinilor a micșorat mult dragostea norodului pentru Constantin vodă Cantemir, grăi și maica Daria. Mult mă întristam și sufeream, ca răzeșiță și silișteancă, auzind cântecele izvodite pe sama măriei sale.

— Ți le mai aduci aminte, maică Daria? Eu le-am uitat, zise jupâneasa Maria.

— Deși mă dor, le spun, jupânească Maria: „Cantemir este un domn / De treabă și bun ca om; / Dar ca să prindă nadă/ Moldova rău o pradă. / Ci noi te mai rugăm așa: / Milos fii măria ta: / Cu paharul îndesește / Iar cu birul mai rărește”…

— Adeveresc, o sprijini Ion Neculce, învârtind pana între degete, parc-ar fi vrut să scrie stihurile. Și eu am auzit acel cântec ori bocet la niște țărani de pe lângă Cernăuți și din Boian. Iar lui Constantin vodă i l-a șoptit beizadea Dumitrașcu, adică i l-a cântat în șoaptă, însoțit de cobză, chipurile, întru veselire. Ci l-a înfuriat așa de tare pe măria sa, încât a poruncit să fie uciși acei clevetitori și urzitori de cântece măscăricioase. Dimitrie s-a speriat: una a vrut și, uite, ce poznă a ieșit! Dintr-o șagă, omor. Isteț fiind, s-a folosit însă de un șiretlic: a luat asupră-și grija pedepsirii și a lăsat făptașii să se ascundă în codru, până a trecut mânia măriei sale. Pe urmă am aflat că au intrat în cetele căpitanului Constantin Turculeț, care, cu multă cutezare, loveau caravanele otomane în drum spre Camenița, și vârau spaima-n tătărime. Dar Iordache Ruset, zăpsind asta prin iscoadele lui…

— Unii ziceau că el anume ar fi pus pe țărani să cânte, ca să audă vodă și să înțeleagă ce primejdioși au fost Costinii. Că doar la Velicico a auzit întâia oară asemenea ocară.

— S-ar putea, Maria, pentru că, prinzând doi cântători de stihuri ocărâtoare, vistierul i-a osândit, cu de la sine putere, la șireang. Dar Dimitrie i-a scos de la moarte și pe aceștia, trimețându-i tot la cetele lui Constantin Turculeț. Apoi, a stăruit cu povața pe lângă vodă până l-a convins că Iordache Ruset nu era altceva decât matca tuturor răutăților în Moldova.

— Cum se face că totuși între Cantemirești și Ruseteștii-Cupărești a fost totdeauna o strânsă legătură?

— Cred că a fost legătura dintre zi și noapte, Daria, dintre bine și rău, filozofă dascălul Ieremia cu mâhnire.

— În fapt, de asta ne-am adunat aici: să aflăm ceea ce nu știam. Dar, pot spune de pe acum, că puterea Ruseteștilor m-a mirat și m-a speriat și pe mine. Acum însă, gândind mai bine, înțeleg, dascăle Ieremia, că tocmai moartea silnică a celor doi boieri mari a vârât spaima în toți boierii și i-a făcut pe Cupărești atotputernici în

Moldova. Pe Neculai Costin, feciorul lui Miron, l-au ajuns arnăuții la Bârlad, l-au întors din drum și l-au închis. Dacă nu se punea Dimitrie pentru dânsul, îl ucideau oamenii lui Iordache, fără să mai afle vodă. „Va fi un cărturar de mare faimă, măria ta", l-a lăudat beizadea, rugându-se pentru viața lui. Și nu s-a înșelat. Vodă s-a înduplecat întru iertare, cu toate ponosluirile lui Iordache. Iar cât privește pe feciorii lui Gavriliță Costache, eu i-am ajutat să treacă în Țara Românească, sub ocrotirea lui Brâncoveanu. În schimb, după scurtă vreme, Constantin vodă l-a pus vistiernic mare pe Iordache Ruset: adică vodă, cu voința lui tot mai slăbită de ani, i-a dat, zic, cheia țării pe mână. Știut este că acel care are vistieria hotărăște și ocârmuirea. I-a mai dat satul Drăgășani și târgul Șcheia. Pe frate-su Manolache l-a pus staroste la Putna, în locul lui Miron Costin. Iar pe ceilalți trei frați: Scarlatache, Lascarache și Mihalache i-a trimis capuchehăi la Țarigrad, după ce i-a dăruit cu moșii de-ale Costinilor. Domnia a trecut de la Costinești și Costăchești sau Gavrilești la Cupărești. Ci mult a greșit Constantin vodă Cantemir: vrând să înfrunte pre marii boieri, a doborât pre Costini, adică pe aceia care voiau să scoată țara de sub stăpânire otomană cu ajutorul lui Ian Sobieski. Fără Costini, Constantin vodă a ajuns unealta Rusetești lor, greci de obârșie și foarte plecați sultanului. Drept aceea zic și voiesc a scrie așa: „Ține-te săracă, țară Moldovă, de acum înainte de jacurile și de mâncăturile a toți acești tustrei feciori a Cupariului cel bătrân, cari nu se sătura unul cu câte o sută și două de pungi!"

Se făcu iar tăcere. Jupâneasa Maria, cu mișcări și priviri prietenești, calde, își invită musafirii să mai guste din bunătățile de pe masă. Cel care a pornit iar vorba a fost dascălul Ieremia:

— Ci, după câte îmi amintesc, viața beizadelei Dumitrașcu a curs mai departe, în veselie, desfătări și năzbâtii fel de fel.

— Adevăr grăiești. Tinerețea uită repede. Sau se face a uita. Dimitrie Cantemir îmbina viața întru desfătare cu cea mai osârdioasă citire din cărți și învățare a limbilor greacă, latină, turcă. Așa-i, Silioane?

— Întocmai. Trei-patru zile dobora cinci-șase armăsari în goană nebună, îi întrecea pre toți la halca; apoi deodată și câte alte trei-patru zile nu ieșea din citanie. Atunci era chita mea: mă umflam de somn! Că, în celelalte, nu lipeam geană de geană: trebuia să-l păzesc să nu facă bâca în vreo râpă, când se îmbăta prea deochiat. Atunci și pentru asemenea îndeletnicire, Scarlatache Ruset…

— Tovarăș de pozne și șolticării…, spuse Neculce.

— Adică alt tovarăș, Ioane, că unul trebuie să fi fost tu, râse jupâneasa Maria, punând mâna pe umărul lui, cu dragoste și cu oarecare mândrie. Ce zici că făcea Scarlatache?

— Am vrut să spun că-l poreclise „Alifâstâc care face bâldâbâc: se

îmbată-n Beilic și se-neacă în Ciric”… Ce de-a pozne și năzbâtii!… Și ce de mult s-au tâmplat… Eram în Iași, la școală, înnodă iar Ion Neculce firul povestirii, când a trecut spre Soroca Mustafa Daltaban, pașa Silistrei. Și fiind vreme rea, de iarnă, s-a bolnăvit foarte rău…

— A, da, sări dascălul Ieremia, lasă-mă să povestesc eu. Știindu-mă și oleacă doftor, chematu-m-a întru tămăduire. Pe când cătam cu mare silință leacul, beizade Dumitrașcu șugui: „Dă-i apă de izvor, descântată de dor de-o fată sprințară, la vreme de sară…”; „Cum să-ndrăznesc, măria ta”, m-am făcut eu a mă mira. „Apa ți-o aduc eu; tu o amesteci cu pulbere de cridă și i-o dai, fără teamă. Dacă moare în chin, va fi cu un tiran mai puțin; dacă scapă, spălat cu apă pe dinlăuntru, tu, dascăle Ieremia, câștigi mia. Și cât ai clipi îți dă nume de Kakim-effendi, adică jupân doftor cu clonț de cocor și cu gheară de gaie care boliștea moaie…” Așa râdea și nu m-a lăsat până n-am dat bolnavului acea apă descântată. Întâi l-a cuprins o fierbințeală mare, așa de mare că nu-i puteam ține mâna pe frunte. Aiura, gemea, se zbuciuma pașa, ca pus pe grătar. Așa, trei zile și trei nopți. „Poznă!” ziceam și socoteam pe unde ar fi bine să fug și să mă ascund dacă moare pașa. Dar minune! În a patra zi Daltaban a început a se răcori. În a șasea zi era tămăduit.

— Da, adevărată minune, se rosti jupâneasa Maria, care pricepea ceva la doftorii și descântece, dacă nu cumva acea cridă va fi fost niscai doftorie nemțească, necunoscută nouă.

— Poate. Dar iaca așa, drept mulțumire, i-a poftit Daltaban pașa pe măria sa și pe beizade Dumitrașcu la masă. Am fost față și mi-a crescut inima ca o pâine bine dospită, văzând ce iscusit ucenic am crescut.

— Povestește, dascăle, cum a fost acolo, în cort, unde ați ospătat împărătește și-ați băut popește, ferindu-vă a vă îmbăta… porcește, râse căpitanul Silion, grăind în felul lui Dimitrie Cantemir.

— Da, erau poftiți și Scarlatache Ruset și…

— Și eu! îl întrerupse Ion Neculce.

— Da, da… Stăteai pe un taburet verde, în dreapta.

— Mă cam amețisem, dar mă bucuram foarte că pașa îl lăuda pe Dimitrie, prietenul meu, în slăvi ridicându-l că știa să cânte, să spună snoave hazlii, învățate de la doica lui, Maria, de la prisecarul Moțoc și de la lăutarul Gheorghieș.

— Da, îmi amintesc că s-a amestecat în vorbă și Scarlatache, zicând: „Ehei, mărite pașă, Alifâstâc al nostru e cel mai deștept tânăr din Moldova. Știe zeci de cântece bătrânești, sute de zicale și vorbe de duh. Și-i descurcăreț cum nu-i altul în toată împărăția. Să-l vezi cum și din para focului iese nebetejit, ca salamandra.” „Taci, nu mă linguși, a hohotit Dimitrie, tu, lighioaie pe pântece târâtoare. Nu uita că *ubi plurimum calliditatis, ibi minimum, felicitatis*. Sau ca să înțeleagă toți:

unde-i prea multă viclenie, acolo-i prea puțină fericire.” „Știi bine latinește?” întrebă Daltaban. „Învăț, să știu și mai bine. Dar mai vorbesc grecește și italienește. M-am apucat de rusește, franțuzește și arăbește. Învăț Biblia și viețile sfinților creștini. Cunosc câte ceva din filozofia lui Thales, Platon, Aristotel și Seneca. Citesc istoriile lui Plutarch, Dio Cassius și Tukidide.” „Nu te lauzi?” se uimi pașa. „Nu, răspunse tânărul meu spudeu, care se dovedea și un bun ritor. Întâi pentru că nu-i nevoie: marfa-i de față și o puteți cerca, dacă prețuiește ceva au ba. Al doilea pentru că știu vorba: minciuna are picioare scurte și, chiar de-o hrănești cu dulci turte, tot șchioapătă până la Curte. Al treilea, întru totul crezare dau lui Sallustius care, în *De conjuratione Catillinae*, îl slăvește pre Cato care zice: «Cată mai degrabă să fii decât să pari bun și înțelept.» Și-apoi, în al patrulea rând, poate adeveri și dascălul meu Ieremia, al cărui rod duhovnicesc sunt, ce știu și ce nu. Zburd prin viață, zburd prin cărți, ca un armăsar tânăr, sirep și nedomolit.”; „La Iași a învățat cu mine, cum am mai spus. La Școala patriarhiei din Constantinopol a avut dascăli vestiți, mult mai vestiți ca mine.” Iar el, Dimitrie, a adăugat: „De pildă, pe Alexandru Mavrocordat Exaporitul, care m-a învățat filozofie și medicină. La dascălii Vlasie, Antoniu și Sandoni am deprins geometria, gramatica și retorica. Dionisie Ieromonahul m-a pus să buchisesc fizica și teologia.”; „Dar Coranul?” surâse pașa Mustafa, între mirare și admirație. „L-am citit cu multă băgare de samă și l-am pus față în față cu Biblia. Cunosc, deci, viața și poruncile profetului Mahomed. De asemenea am învățat matematica lui Saadi-effendi. Am citit și pe Nefi Ogli, care așa de bine cunoaște istoria și obiceiurile otomane… Și mai am timp să învăț: abia am împlinit optsprezece ani”; „Ce-i mai turuie gura lui Alâfâstic, râse Scarlatache Ruset, parc ar fi la procitanie în fața didascălilor de la Țarigrad! Zic și eu în stihuri: mai rar, beizadea, cu povețele și mai des cu ulcelele. Că povețele-s amare, iară vinu-i dulce tare: te îmbată, te-amețește cât ai zice pește”; „Știi, nouă otomanilor ne place mult poezia”, se înduioșă Daltaban parcă de sine însuși. „Și mie mi se încălzește inima când rostesc stihuri, nu se lasă Dimitrie mai prejos. De pildă scrisa lui Miron Costin, vel logofătul nostru: «A lumii cânt cu jale cumplită viața, / Cu griji și primejdii cum este și ața / Prea subțire și-n scurtă vreme trăitoare, / O, lume hicleană, lume-nșelătoare»…”

Ion Neculce se bucură:

— Da, da, mi-am amintit, dascăle, ce bucurie am simțit auzindu-l spunând stihuri, ticluite de cel ucis din slăbiciunea părintelui său. Iar Daltaban l-a întrebat: „Dar stihuri turcești știi?” Beizadea a rămas o clipă într-un fel de îngăimeală, apoi a spus frumos: „Sufletul mi s-a luminat de bucurie citind Golestan, grădina de flori, izvodită de prea înțeleptul Saadi. Am învățat cum zice, șoltic, într-un loc:…«C-ai ajuns

de râs și de ocară, / Cu ce-i vinovată o fecioară? / Dragostea-i giuvaergie: / Cum să găurești, când n-ai habar / Și când mâna-ți tremură piftie – / Un neprihănit margăritar?»… Știu să le și cânt, însoțit de tambură… Silioane dă-mi cobza cea turcească!”

— Da, i-am dat-o repede, c-o purtam cu mine, în spate. Și a lămurit pe Daltaban pașa: „Am învățat în Istanbul, cât am fost zălog acolo, să cânt tristețile și să-mi jeluiesc bucuriile.” Și cu degete agere, repezi, mlădii, prinse a pișca strunele cobzei, dezlănțuind și potolind sunetele, ca să scoată melodia dorită și mult plăcută oaspetelui, care la urmă a bătut din palme, încântat și mulțumit; apoi a poruncit unui slujitor ce-i sta alături: „Adă câte un contăș de soboli pentru Constantin vodă și pentru beizade Dimitrie. Merită!” Atunci vodă și-a înclinat fruntea, grăind: „Mulțumire adâncă, mărite pașă!”… Și ar fi vrut să se încline adânc, dar n-a putut, că prea băuse mult și s-ar fi vărsat vinul din el, țâșnind drept pe straiul cel scump al pașei, care-i punea un contaș pe umeri. Așezându-l pe celălalt pe umerii lui Dimitrie, a zis: „Eu, Mustafa Daltaban, pașa Silistrei, ca musliman adevărat, respect învățătura la oameni de orice lege. Și talantul îl cinstesc!”

— Eram bucuros, dascăle Ieremia, că-mi laudă prietenul, interveni Neculce, dar nu uit că Scarlatache Ruset a râs, vânăt: „Uite cu ce s-a ales beizadea Alifâstâc, pentru niște măscări spuse în stih”…; „De ce-l poreclești așa… Alifâstâc?” a întrebat Daltaban. „Pentru că așa i-a zis o turcoaică în Istanbul, pe o uliță dosnică, unde învățam tainele dragostei, răspunse Scarlatache fără sfială. Și-apoi pentru că suntem buni prieteni. Împreună am învățat nu atât filozofia lui Platon, cât vicleniile Fanarului. Împreună ne-am chinuit cu logica lui Aristotel și mai ales ne-am mângâiat cu… știe el cu ce.”; „Da, încuviință Dimitrie; cheia meșteșugului meșteșugurilor de a descuia lacătele minții și adevărul a-l afla. Prietenul Scarlatache este un dialectic. Adică știe să se poarte după canoanele logicei lui lăuntrice. Numai că, uneori, e atât de dialectic încât se schimbă de nu se mai cunoaște și nu mai samănă nici cu sine însuși.”; „Nici vântul, nici nourul, nici lumina nu sunt la fel în veșnicie; de ce-ar fi omul? râse Scarlatache. Iar eu mă schimb, după cum se schimbă tot ce-i în jur. Așa mă învață și logica: în jur se vorbește filozofie? Filozof mă fac. Pic la o nuntă? Nuntaș îmi zic. Și mă cernesc lângă cei care înmormântează pe cineva, chit că eu habar n-am cine a fost răposatul. Îmbrac blană de lup și-mi zic lup între lupi și mielușel cu blana mielului între miei”; „De ce te porți așa?”, a cercat pașa să afle mai multe dintr-ale schimbăciosului. „Pentru că așa mi-i firea, mărite pașă… Și pentru că nu voiesc să se afle, nicicum, ce-i înlăuntrul meu.”; „Ei, dacă-i așa, zise Dimitrie, nu te mai numesc dialectic, ci Cameleon. Adică jigania care nu-i niciodată ea însăși.”; „Cameleon? se înțepoșă Scarlatache. *Iatan ilna basma* – nu călca șarpele când doarme, tu, Inorogule, jiganie care nu te-asemeni cu

nimeni.”; „Hazliu tineret ghiaur! se veseli Daltaban pașa, și el cam trecut cu dedeochiul la numărul cupelor cu vin. Mai adă, agă, douăzeci și patru de caftane pentru douăzeci și patru de boieri valahi!” Văzând atâta cinstire și bucuros că vodă, copleșit de bucurie și de băutură, nu mai era în stare a deschide gura să slobozească vreo prostie, Dimitrie s-a ridicat și a cuvântat: „Din inimă îți mulțumesc, mărite pașă. Și multă laudă îți aducem, că ții cuvântul lui Osman, cel dintâi sultan, care și-a sfătuit urmașul așa: «Cultivă adevărul și fă din el podoaba vieții… Ridică pe învățați în dregătorii de mare cinste. Oriunde vei auzi că se află om dăruit științei, cinstește-l și respectă-l. Numai așa stăpânirea ta va fi binecuvântată de Alah și de oameni lăudată. Că învățații, cărturarii, poeții sunt sarea pământului și lumina omenirii»…” Auzind asemenea cuvânt înalt și maestrit, Daltaban pașa s-a ridicat, l-a îmbrățișat și sărutat pe Dimitrie, pe amândoi obrajii: „Jur să-ți fiu, toată viața, prieten și sprijinitor!”

Vorbirea dascălului Ieremia se opri aici. Toți ascultaseră cu luare aminte și cu plăcere. Mistuiau în gând, în liniște și tăcere, toate acele amintiri trezite și răscolite din culcușul lor zidit în vremile de altădată. Ion Neculce și jupâneasa Maria gândeau că asemenea priveghi ori sindrofie istoricească da rod bun. Își aminteau multe din cele acoperite de colbul uitării și adăugau întâmplări noi, numai bune pentru scris în letopiseț. Ci, în tăcerea acelor clipe, răsună glas puternic de cocoș, ca o trâmbiță a pământului îndreptată spre miezul cerului. Grăi gazda:

— Zic să oprim priveghiul nostru aici, mulțămindu-vă și pentru povestire și pentru ascultare.

— Cum vrea gazda vrem și noi, surâse dascălul Ieremia, bucuroși că n-am moțăit povestind și n-am adormit ascultând.

Își urară somn ușor și se resfirară fiecare spre iatacul său. Cerul încărcat de stele sclipitoare picura liniște și răcoare. Satul se umplu de glasurile cocoșilor, parcă ar fi ținut sfat, vestindu-și unul altuia bucuria ființării și nădejdea revederii în zori. Apoi peste conacul din Prigoreni se lăsă liniștea cea mare din a doua parte a nopții, când și stafiile dorm.

SEARA A DOUA sau:
CÂNTEC ȘI DESCÂNTEC PENTRU O FATĂ DE RĂZEȘ

Se așezară fiecare în jilțul lui, ca în prima seară. Asfințitul era roșu portocaliu, așa cum sunt de obicei asfințirile de toamnă în Moldova. Mireasma merelor coapte se amesteca din când în când cu cea a nucilor decojite și a dumitrițelor, a vâzdoagelor, a cimbrului, a busuiocului și a mentei umezite de rouă. Masa era încărcată cu aceleași bunătăți ca în prima seară. Și ca și atunci oaspeții gustară din fiecare, mulțumind gazdelor și pământului acesta bun unde au rodit. Ca plăcerea să fie deplină, jupâneasa Maria ridică de lângă piciorul mesei un ulcior mare, gros, bârdăhănos, și zise:

— Avem aici olecuță de vin de la Cotnar, păstrat de îngrijitorul podgoriei încă din 1700.

— Vin de douăzeci și trei de ani, socoti vel hatmanul Neculce. M-a așteptat să mă întorc din pribegie. A suferit și el; și, suferind, și-a întărit inima și duhul, mireasma și tăria. Poftiți, gustați-l! îndemnă turnând în ulcele.

Toți gustară și-l lăudară foarte, simțindu-l în trupuri, furnicând ca o împărtășanie.

— Numai bun pentru dezlegarea limbilor și trezirea aducerilor aminte, se rosti dascălul Ieremia, întinzând ulcica să-i fie iarăși umplută.

— Deci să pornim iar povestirile din priveghiul nostru, grăi Ion Neculce. Așa… Și am să încep tot eu. De la cele istorisite aseară au trecut doi ani. Eram, deci, în primăvara anului 1693. În tot ăst timp, beizadea Dumitrașcu s-a arătat a fi întru totul asemeni nouă: vesel, libovnic de muieri frumoase, băutoriu de vin bun, nelipsit de la zaiafeturi cu lăutari, cântăreț cu chefliii, îndemânatec în mânuirea spadei, greu de întrecut în alergările cu calul și, mai cu samă, izvoditor de năzbâtii, de-a valma săvârșite. Adică neținând sama, întru nimic, că-i cocon domnesc. Unele copilărești, altele boacăne. De pildă, odată, când îl însoțeam pe Mustafa Daltaban pașa, împreună cu Lupu Bogdan, cu zahereaua spre Cetatea Cameniței, făcut-am o poznă de pomină și voiesc a v-o istorisi. Stam, în popasul de amiază, pe câmp. Era primăvară și cald. În jur, câmpul covor verde, împestrițat cu bumbișori albi și păpădii de aur. Lăsasem caii să pască, slobozi, și ne-am întins, pe contășe, la soare. Beizadea Dimitrie, lângă mine, mustăcea a nemulțumire: „Mi-i ciudă că măria sa a dăruit lui Daltaban un armăsar ager și nărăvaș, frumos și focos. Cal de zmeu!” „Ce l-ai mai fi încălecat, măria ta!”, am zis eu, stârnindu-i ciuda. „Ehei!… Hai să-l păcălim pe pașă.”; „Ci născocește măria ta ceva poznaș; eu te urmez.”; „Îndemnăm călărețiii s-alerge după un iepure, iar careva din noi să strige că vine mare podghez, sub porunca lui Turculeț.” Trebuie

să spun că, pe-atunci, acel căpitan Constantin Turculeț da iama printre turci și mari pagube făcea caravanelor în drum spre Camenița. „Dar dacă ne prinde cu minciuna și ne taie capul?” se sperie Antioh Cantemir, aflat între noi. „Întâi să nu ne prindă. Apoi crezi, frate, că acele scăfârlii ce stau pe umeri, ca niște ulcioare cu gura în jos, goale, ori ca niște bostani fără miez și sâmburi, n-ar fi mai bine să nu fie? C-o măciucă bună le aleluiești pe toate.” Peste un sfert de oră, când îl auzi pe beizadea Antioh sforăind, strigă: „Sări, frate! Ne-atacă Turculeț… Turculeț!”; „Unde-i?… Unde-i?”…, se buimăci beizadea Antioh. „Uite cel pâlc de călăreți cum fuge… Vestește-l pe Daltaban pașa… Repede! Repede!…”; „Alerg!…”

Încălecă în grabă, gâfâind, că era gras și greoi, cum știți. Vestit de primejdie, Daltaban pașa s-a azvârlit într-o goană turbată. Nu s-a oprit până la Iași. Noi, după dânsul. Dar pas să-l mai ajungem: călărea doar pe armăsarul dăruit de vodă. Ne-am întors, am pus strajă tare la caravana cu zaherea și-am galopat și noi până la Iași. Vodă îl poftise pe Daltaban pașa la masă, căutând să-i potolească spaima. Zicea otomanul: „Numai profetul și armăsarul dăruit de măria ta m-au salvat.”

După ce-l firitisi c-a scăpat, Dimitrie Cantemir vorbi, cu fățarnică durere în glas: „Mult îmi pare rău, mărite, dar ne-am speriat zădarnic: călărețiI aceia nu fugeau de spaima lui Turculeț, ci alergau după un iepure… Iar cel care a strigat, adică fratele meu, trezit din somn cu o glumă, s-a îngrozit și ne-a vârât și pe noi în spărieți.”; „Cum? Păcăleală?”; „Da, mărite pașă; taie-mi capul pentru că…”; „Da? Capul? Dar mie, care v-am crezut și de ocară m-am făcut, cine mi-l taie?” râse Daltaban și roti privirea în jur, să dezghețe obrazele înghețate de destăinuirea beizadelei. „Mărite pașă! strigă Dimitrie, am fost sigur că n-ai să te superi și ai să judeci precum ai judecat. Deci jur că n-are profetul, n-are padișahul și nici împărăția otomană slujitor mai înțelept!”; „Și nici Hristos un mai nerușinat izvoditor de pozne ca tine: isteț, deștept, îndrăzneț, tânăr și frumos. Meriți să te dau gealatului.”; „Așa am zis și eu; dar nu înainte de a gusta împreună ceva pastramă de porc, udată cu o bardacă de Cotnar. Că una-i să mori sătul și alta lihnit de foame și de dor de muiere tânără.”; „Nu se cuvine a mă spurca dumicând bucate ghiaure!” râse pașa. „Zic, cu jurământ, că-i căprior ori berbec, oleacă mai gras, și feciorelnică apă din izvorul de la Timișești, oleacă mai dulce și la limbă pișcătoare. Cât privește muierile, le folosim și noi, ghiaurii, după legea Coranului, că Evanghelia ne cam pune botniță.”; „Fie și așa… Că pe urmă, drept grăiești, întru o mai repede dăsăvârșire a păcatului, poftesc trup de tânără muiere. Dar, ca să nu jur prea strâmb, picură câțiva stropi de apă în cupa asta cu vin. Numai într-asta!”; „Ei, mărite, nu-i păcat mai mare ca acela de a spurca vinul cu apă! Cine iubește mult apa chioară

se face fântânar, podar ori sacagiu și nu pașă și mare vizir.” După ce sorbi pocalul până în fund, cu sete și plăcere mare, Daltaban își șterse mustața neagră și-și netezi barba deasă, spicată cu ceva fire argintii; apoi întoarse cuvântul, șuguind: „Aici nu sunt în împărăția otomană, deci pot bea apă pișcătoare la limbă și stârnitoare de veselie și poftă de viață.” I-a răspuns Dimitrie, cu filozofie șoltică: „Sfântul Augustin zice: «Păcatul… trupul îndulcește și sufletul otrăvește». Ci, cum inima ni-i amărâtă de câte vrem și nu putem face, măcar trupul să ni-l îndulcim. Slujitori, pastramă și Cotnar!” Pașa a mai sorbit o cupă și-a întrebat, foarte serios: „De unde știi c-am să ajung… mare vizir? Citești în stele?”; „Când beau o bardacă de Cotnar capăt putere de proroc.”; „Beizadea, ești o comoară!” îl lăudă pașa, bând încă un pocal plin cu vin bătrân. „După ce mănânci și bei bine, te răsfeți, întru hodină, la cald și catifelat sân de muierușcă tânără. Iar poimâine ieșim la vânătoare de cerbi, în codrul Bârnovei. Caravanele ajung și fără domnia ta la Camenița.”; „Nu-mi place pădurea. Am copilărit în Mesopotamia, unde-s numai ierburi și pustiu. Iar cerbii din Bogdan Eflak sunt așa de frumoși că mi-i milă să-i ucid.”; „Ai dreptate, mărite pașă, zâmbi Dimitrie. Cerbii, cu vremea, vor pieri pentru că-s buni, gingași și fără apărare. Vor pieri, ca și inorogii.”; „Ce fel de animal este… inorogul?” „Un animal ciudat cu care-mi place să mă asamăn”, râse Dimitrie, lăsându-ne în nedumerire.

— Vel hatmane, grăi dascălul Ieremia, domnia ta povestești nu numai ca unul care a văzut și auzit totul, ci parc-ai întrupa, pe rând, pe fiecare dintre vorbitori.

— Da, admiră și maica Daria: ești când Dimitrie, când Daltaban, când Scarlatache.

— Le-am trăit pe toate și adânc în minte mi s-au întipărit, așa cum știu că le-ai trăit și domnia ta, dascăle.

— Asta înseamnă ca toți să povestim într-acest fel? întrebă căpitanul Silion.

— Bine ar fi, dragi oaspeți, zise vel hatmanul. Dar mai întâi, roguvă mai îndemnați a gustare din Cotnar, că-i vin de viață lungă și un adevărat răscolitor de amintiri.

— Poftiți, poftiți! îndemnă și jupâneasa Maria; și turnă fiecăruia din ulcior, iar pe talere le așeză felii de cozonac proaspăt. Apoi zise: Ion a povestit despre pozne și zaiafeturi, despre petreceri desfătarnice. Eu pot să spun că și fetele și femeile îl căutau pe beizade Dumitrașcu ca pe-o iarbă de leac și ca pe-o minune a firii. Cinstit să spun, multe și-l doreau prieten și chiar ibovnic. Un ceas petrecut în preajma lui era ca o împărtășanie cu înțelepciune și frumusețe. Căci vorba-i era caldă, curgătoare, încărcată de gând înalt, izvoditoare de bucurii, de veselie, de bună voie, așa cum putea fi și mușcătoare, batjocoritoare, rea. La învățătură neîntrecut era și fără pereche. Citea cu osârdie, cum s-a

spus, zile și nopți la șir. Cap bun avea, ținea minte tot. Tot. Așa că, deși foarte tânăr, douăzeci de ani, adânc din cărți știa. Doar mitropolitul Dosoftei și acel Neculai Milescu spătarul, poreclit Cârnul, dacă i-ar mai fi fost pe potrivă.

— Așa-i, Maria; ne împrietenisem și știu că, printre petrecerile cu tinerii și fetele de-o samă cu noi, aveam răgaz și de citit, de povestit. Îi plăcea să mă audă istorisind întâmplări din bătrâni, cu voievozi și viteji. Iar eu nu mă lăsam prea mult rugat.

— Mult te rog, cinstite vel hatmane, se înclină maica Daria, dă-ne o pildă de asemenea istorisire. Așa o să înțelegem și mai bine ce fel de suflet avea Dimitrie și cât de mult iubea această țară a noastră.

— Bucuros, dacă îngăduie și ceilalți oaspeți la serile priveghiului.

— Îngăduim! Îngăduim! se rostiră toți, nerăbdători.

— Iar în privegherea noastră atari istorisiri sună ca niște cântări de slavă, crezu jupâneasa Maria că-i bine să spună.

— De altfel, povestindu-le mi le împrospătez în minte, ca să le scriu mai ușor și în fruntea letopisețului să le pun. De pildă, i-am povestit că Ștefan vodă cel Bun, bătându-l turcii la Războieni, au mărs să intre în Cetatea Neamțului. Și fiind mumă-sa în cetate, nu l-au lăsat să intre și i-au zis că pasărea în cuibul său nu piere. Că să se ducă în sus, să strângă oaste, că izbânda va fi a lui. Și așa, pe cuvântul mâne-sa, s-au dus în sus și au strâns oaste… Și cum istorioara asta l-a mișcat prin tâlcul ei, Dimitrie m-a rugat să-i mai povestesc și altele. Ci eu, cu plăcere i-am împlinit voia. „Te laud pentru câte știi și pentru felul cum le povestești”, a zis Dimitrie, cu veliglas, tremurat de o adâncă bucurie lăuntrică. Și eu i-am spus multe întâmplări aflate de la bunica mea Alexandrina Cantacuzino, Iordăchioaia cea bătrână. Iar ea le auzise din om în om, de la oameni vechi și bătrâni. Iară Dimitrie a zis: „Sunt întâmplări vrednice a fi știute; ele întăresc cugetul și bucură inima cu licoarea nădejdilor, îndeosebi când țara e în suferință, oropsire și umilință ca acum. Și dacă în letopiseț nu sunt scrise, bine ar fi, Ioane, să le scrii tu.” Atunci am râs, cu nepăsare și neîncredere; ce-mi trebuiau mie scrisori, buchisire de slovă și letopiseț când tânăr eram și ca un mânzoc zburdam? Dar Dimitrie m-a pus să caut letopisețele lui Grigore Ureche și Miron Costin, să le copiem și să le cetim împreună. Așa am prins și eu încă mai mare dragoste pentru istorisiri.

— Ci, în estimp, luă cuvântul căpitanul Silion, Constantin vodă mult se căina pentru moartea Costinilor. L-am văzut adesea plângând singur și blăstămând pe cei care l-au îndemnat de i-a tăiat fără județ.

— Iar când auzea cântecul: „cu paharele îndesește, dar cu birul mai rărește”, lacrimile i se prelingeau în barbă, ca ploaia la streașină, adaose Daria, cu durere mare în glas.

— Cântecul zicea adevărul, se aspri glasul lui Neculce; că după ce au legat frăție, cum am mai spus, Constantin vodă a lăsat pe Iordache

Ruset și pe ginerele său Lupu Bogdan să chivernisească țara, dar mai ales s-o mănânce cum le era voia.

— Ei, Ioane, nu grăi cu păcat și cu patimă, râse jupâneasa Maria. Lupu Bogdan mi-a fost părinte, iar ție socru și…

— Am zis, Maria, „chivernisea" și „mânca". Adică socrul meu, cap înțelept și gospodar harnic, strângea și se îngrijea de avuția țării, iar Iordache Ruset o jefuia, pentru neamul lui lacom, rău făcător și mereu nesătul de avere.

— Mi-aduc aminte, vorbi căpitanul Silion, că era primăvară timpurie, iar vodă Constantin, bătrân și bolnav, ședea în cerdacul casei lui din Silișteni. Sta în jilț, învălit în blănuri de hulpe. În față-i se aflau mitropolitul și hatmanul Lupu Bogdan, ginerele măriei sale și părintele domniei tale, jupânească Maria. Grăia vodă cu mâhnire, parcă s-ar fi spovedit. Eu, în ogradă, cu beizadea Dimitrie, chiar lângă cerdac, buciumam și țeselam caii și auzeam vorbirea: „Multe greșeli săvârșit-am, înalt prea sfințite, zicea vodă. Dar mai ales uciderea lui Miron Costin îmi roade și-mi arde cugetul, cum oțetul roade și arde piatra de var. Și usturime mare îmi cășunează. Dar, martor mi-i cerul! am vrut doar să curm sfada între marii boieri. Blestem pe capul celui care…"; „Să n-audă Iordache vistierul, măria ta, că nu ne mai spălăm cu toată apa Prutului de ocara și ponosul lui", se temu hatmanul. „Da, toți i-am luat frica, fiul meu, se ridică mitropolitul, binecuvântând. Mă rog pentru măria ta și trei molifte mari voi face, în trei săptămâni, întru liniștirea cugetului."; „Dar să-mi guști din colivă cât mai târziu, înalt preasfințite!…"; „Amin!" s-a rugat mitropolitul și a plecat, împreună cu Lupu Bogdan. Atunci te-ai ivit tu, Daria și-ai așezat jilțurile, ai netezit fața de masă, macaturile „cu blândețe și gingășie de înger", cum spunea beizadea Dimitrie.

— Hm…, surâse cu melancolie Daria. Așa mă vedea el. Dar vodă m-a întrebat, măsurându-mă din cap în tălpi: „Câți ani ai, Daria?"; „Optsprezece, măria ta, alaltăieri împliniți."; „Taică-tu-i bucuros când te vede?"; „Nu, măria ta. Ar fi vrut un flăcău, un Dragoș. Îmi zice… nedorita Daria." Se făcu o clipă de tăcere. Măria sa mă privi cu multă luare-aminte și iar mă întrebă: „Vrei să-ți dărui o moșioară și să te ridic în rang boieresc?" M-a uimit întrebarea și-am amuțit. Când aș fi putut răspunde, pe deal s-a auzit doina: *„Că noi te rugăm așa: Fii bun, măria ta! Cu paharul îndesește, / Dar cu birul mai rărește…"* Obrazul măriei sale s-a întunecat de-o mâhnire lăuntrică. Am vrut să-i mulțumesc, să îngenunchi și să-i sărut mâna. Dar în clipa aceea ai intrat domnia ta, vel hatmane, împreună cu Dimitrie, veseli, sprinteni, îmbrăcați de călărie. Beizadea a vorbit măriei sale între șagă și ironie, cum îi era feleșagul: „Sărut mâna, tată! Ai scăpat de cârtițoiul cel bătrân?"; „De ce-l sudui, Dimitrie?"; „Pentru că tu i te spovedești, iar el, în loc să păstreze sfânta taină a spovedaniei, croncănește pârâturi

la Iordache Ruset.”; „De unde știi?” întrebă vodă foarte supărat. „Tată, mie oamenii îmi spun mai multe decât ție.”; „Știi să le câștigi inima, spuse vodă cu laudă, dar și cu amărăciune. Dacă nu ești prea ostenit, te rog să-mi cetești ceva.”

„Am alergat două poște, am sărit douăzeci de garduri, am ascultat cântarea la trei răzeși codreni, dar ostenit nu-s”.

Neculce tresări și zise cu zâmbet:

— Bine faci că povestești asemenea întâmplare, din care se poate înțelege ce mult își iubea Dumitrașcu părintele și neamul. În Rusia, ca să fie primit în rândul principilor de rangul cel mai înalt, și-a născocit obârșie străveche, precum că s-ar trage din hanul Temir sau Timur, de unde numele Han Temir sau Cantemir. Iar dacă prin soție s-a înrudit cu Cantacuzinii, care se trag din Ion Cantacuzino împăratul de la Bizanț și din Mihail Cantacuzino, pe care turcii l-au poreclit Șaitanoglu, adicătelea fiul dracului, ambiția și înfumurarea lui au fost îndestulate, iar cnejii ruși l-au primit în tagma lor și țarul l-a făcut senator.

— Iertare, vel hatmane, îl apără Daria, ci cred că într-asta nu i se cuvine numai osândă. Mi se pare că acolo, în Rusia, mai de preț este să fii neam de han tătar decât răzeș din Silișteni.

— Ai dreptate, Daria, îi întinse jupâneasa Maria o cană cu must; fără asemenea obârșie nici țarul nu l-ar fi primit în Senat, nici principesa Trubețkoi nu l-ar fi primit soț.

Dar Ion Neculce nu se lasă răpus:

— Eu sunt nepotul lui Iordache Cantacuzino, cel așa de mult lăudat de Miron Costin. Până la cincisprezece ani m-a crescut bunica mea, Alexandrina Cantacuzino, femeie strașnică, a multe știutoare, ambițioasă, aspră, dar foarte cinstită și dreaptă, cunoscută în toată țara ca „Iordăchioaia cea bătrână”, și vestit de înțeleaptă. Și totuși, cu atare înrudire înaltă, tot Cantacuzină, nu mă laud și nici tronuri împărătești nu râvnesc.

— Adevărat, vel hatmane, tronuri nu râvnești, dar de lăudat…

— Bine faci, Daria, că-l dojenești, râse jupâneasa Maria; uneori cam scapă și dumnealui caii trufiei în pășunea vecinului, fără a băga de samă.

Toți râseră. Afară de Daria; ea zâmbi subțirel și povesti:

— Aduceam, pe o tipsie, o chisea cu dulceață. Dimitrie luă o carte de pe polița de sub icoane, se răsuci repede și ne întâlnirăm față în față, gata să ne ciocnim. Ne-am privit și ne-am învăpăiat amândoi. Ne simțeam răsuflarea fierbinte. Și poate, ametită, aș fi scăpat tipsia jos, dacă Dimitrie nu mă sprijinea, iar voievodul nu vorbea, întrebând cu nevinovăție copilărească: „Or fi înflorit lăcrămioarele, Daria?”; „Înflorit, măria ta… Și viorelele… Aduc îndată un buchețel”, m-am grăbit eu cu făgăduiala, ca să nu simtă măria sa taina dragostei de foc

dintre noi. „Bine c-am apucat și primăvara asta” suspină vodă, după ce gustă dulceața și sorbi apa rece din pahar. Tot urmărindu-mă, Dimitrie se așeză în jeț, bău un pahar de apă de pe tipsia adusă de mine, deschise cartea și citi:… „«Un om fugea de teama unui inorog»”… „Ce-i acela… inorog?” a întrebat voievodul. Și l-am auzit și eu descriind inorogul așa: „Un animal fantastic, adică zămislit de închipuirea oamenilor. Sau poate va fi trăit cândva. Mai știi? Oricum, o plăsmuire din cele mai îndrăznețe și mai pline de înțelesuri. Se înfățișează ca un armăsar alb, frumos, uneori chiar înaripat, cu cap de cerb, cu nări lărgite parc-ar sorbi tot văzduhul. Din mijlocul frunții izbucnește drept înainte, ponciș, un corn lung, răsucit, cu vârf foarte ascuțit. De aceea se mai numește și unicorn sau licorn. La firea lui se închipuie nedomolit întru sălbăticie, neasemuit întru îndrăzneală și necugetat de pătimaș întru ale dragostei. Îl ispitește mireasma de fecioară și nebunește îi place să doarmă în poala fetelor neprihănite. Așa îl află vânătorii, îmbătat de fericire, și lesne îl ucid… «Deci alergând, acel om căzu într-o prăpastie foarte adâncă. Și-ar fi pierit, dacă nu s-ar fi prins de-o geamănare de copac. O clipeală crezu că va avea pace. Dar, cătând în jos, văzu doi șoareci mari, unul negru și altul alb: rodeau rădăcina copacului să-l surpe. În fundul prăpastiei zări târându-se un șarpe foarte lung și groaznic la vedere: se zvârcolea, se încolăcea și împroșca flăcări pe nări, iară cu gura căscată s-aținea să-l înghită pe cel agățat de copac. Dar, deodată, pe creanga pe care sta, acel om zări patru aspide: ieșeau din scorburi și porneau târâș spre el. Iar dacă își ridică ochii în sus, văzu picurând de pe frunze oleacă de miere. Câteva picături doar. Ci, uitând toate amărăciunile, răutățile și primejdiile de moarte care-l pândeau, se întoarse spre dulceața mierii s-o sugă, măcar că și departe și puțină era…»”; „Ce parabolă adevărată și înțeleaptă…”, oftă vodă. „Cu pilde de-acest fel dascălul Varlaam pre ucenicul său Ioasaf îl povățuiește, înțelepțindu-l.”; „Dar și cum le ticluiești tu, încă mai înțelepte par. Mâine să-mi tălmăcești iară din predicile cele pline de dulceață ale fericitului Ioan Gură de Aur.”; „Prea bine, părinte, măria ta. O picătură de miere într-atât amar îndreptățește trăirea noastră pe ist pământ.” Câteva minute, vodă se adânci în gânduri; apoi se rosti rar: „Cu toate că Antioh este mai gospodar, totuși pre tine te vreau urmaș. Ești de o sută de ori mai deștept decât el și de o mie de ori mai învățat. Iar dacă te lepezi de zburdălniciile tinereții, fi-vei un voievod înțelept și iubit de țară, cu gânduri mărețe de slobozenie, cum am trăit cândva.”; „Tată, eu sunt inorog, un nedomolit în toate… Și război sunt în stare a face pentru a țării libertate.”

Pentru că avea gura plină de boabe de struguri pe care le spărgea în dinți, dascălul Ieremia ridică mâna stângă, semn că vrea să vorbească:

— A zis așa: „…eu sunt un inorog”, Daria?

— Întocmai, dascăle. L-am auzit de mai multe ori zicându-și… inorog. De ce pui întrebarea asta?

— O să aflați ceva mai târziu.

— Bine… Și-a mai zis Dimitrie atunci către părintele său: „…Sunt însetat de știință, iar mintea mea-i pornită a se revărsa asupra multor tărâmuri. Uite, acum învăț poloneza, cu un căpitan leah. I-am scris lui Antonio Maria del Chiaro, care-i *secretario* la Brâncoveanu, să-mi trimită un italian care să mă ajute a învăța italiana. Ochii mi-s lacomi a pătrunde tot ce se află în lume. Mintea poftește să aștearnă pe hârtie puhoiul de gânduri ce adesea mă năpădesc, iar degetele mi-s nerăbdătoare să îmbrace gândurile și simțămintele în straiul slovelor. Căci nu mă satur înghițind carte după carte, ci însumi vreau să scriu cărți, ca niște comori de înțelepciune. Patima asta nebiruită va să mă mistuie dacă n-o împlinesc.”

— Da, așa vorbea, își aminti și Neculce; dar se arăta tot mai nerăbdătoriu și mai mânios, zlobiv, adicătelea zglobiu, cu neînfrânare, și începea să-i iasă nume de om rău. Cer iertare că te-am întrerupt și te rog înnoadă firul și coasă pânza povestirii mai departe, așa cum s-a țesut în inima ta.

— Cos, deși mă doare amintirea că boerii cei mari îi scoteau nume de om rău. Erai cel mai bun prieten al lui, dar cunoaște, vel hatmane, că eu mai mult ca oricine puteam ști ce-i adevăr și ce-i scornitură în pătarea cu negru a bunei faime pe care o merita… Ci, atunci, la Silișteni, vorbind cu coconul său așa de iubit și de înzestrat cu înțelepciune, vodă a zis, mai departe: „Dimitrie, Ruseteștii Cupărești m-au cam îngenunchiat, procleții…”. „Nu-i omorî pe toți, tată. Scarlatache mi-i prieten.”; „Știu, fiule. Ci-i batjocoresc pentru că nu mă lasă a boieri mai mulți răzeși. Ginerele Lupu Bogdan mă mai sprijină, dar celălalt ginere, Mihalache Racoviță-i mai mult sluga Ruseteștilor decât…”; „Te apăr eu, măria ta! l-a încredințat Dimitrie. De asta m-am întors de la Istanbul.”; „Mă jelui și plâng amar c-am risipit neamul Costinilor; dac-ar trăi acum, aș avea temei în harțagul cu Ruseteștii.”; „Nu te mai frământa, măria ta. Costinii erau prea bogați și, cum zice fericitul Augustin: „Greu este să nu fie bogatul trufaș.” Și apoi Miron Costin a zis: „Nu-s vremurile sub oameni, ci bietul om sub vremi.” Eu aș adăuga: el, Costin, a fost bietul om trăitor într-o biată vreme ca aceasta, a noastră.” Vodă tăcu o vreme, îngândurat și alb la față, apoi suspină: „Sunt foarte slăbit, Dimitrie. Aud mereu, ca un bocet: *Ci noi te rugăm așa: /Fii bun Măria ta! /Cu paharele…”*; „Tată, așa-i norodul: îi place să cârtească. Asta-i mai ușurează amarul.”; „Nu-i cârtire, ci adevăr, fiule. Am greșit multe. Trebuie să îndrepte cineva greșelile. După mine, te urci în scaunul domniei, Dimitrie… Drept aceea, lui Antioh i-am poruncit să plece

îndărăt, la Țarigrad, să-ți fie capuchehaie.”; „Uite-l că vine…, surâse Dimitrie, arătându-l pe Antioh cum urca treptele, greoi. Poftește-l s-audă din gura măriei tale hotărârea asta. Din gura măriei tale și în fața mea.” Înfruntarea dintre părinte și frați a fost așa: „Ai dormit cam mult, fiule,” cercă vodă o undă de dojană. „De ce n-aș dormi? răspunde Antioh, întrebând cu obidă și ciudă în glas. La Țarigrad n-am tihnă: e prea mare tevatură… Și apoi aici ce să fac? De arat, ară țăranii, îndemnați de fratele meu mai mic, Dumitrașcu. De chefuit chefuiește fratele meu mai mic, Dumitrașcu; chefuiește toată noaptea, printre zurbagii și zăluzi. Cu moșnegi și babe tăifăsuiește tot fratele meu mai mic, Dumitrașcu. De la răsăritul soarelui și până-n asfințit tot fratele meu Dumitrașcu tălmăcește cărți din șapte graiuri. Iar în amurg, cine se drăgălește cu răzășițele în luncă? Tot beizadea Dumitrașcu, fratele meu cel firoscos. Și-apoi, cum să nu fie dragul tatei, iar eu, Antioh oropsitul? Cum să nu-l pizmuiesc?”; „Bravo, frate! râse Dimitrie, fără dram de supărare. Mânuiești zeflemeaua mai dihai decât Aristofan și Horațiu.” „M-am săturat de mofturile tale cărturărești: Ovidie, Verghilie, Horație… Dimitrie, Arzac, tot un drac!”; „Ei, ce n-aș da s-ajung a mă prenumăra printre acești mari învățați și poeți ai lumii… Să fiu «tot un drac» cu ei…”; „N-ajungi, că te-ncurcă răzășoaicele!” hohoti rău Antioh, iar eu, de rușine, gata să intru în pământ. Mă usturau vorbele, dar nu mă puteam mișca din loc. Noroc că vodă a cercat să oprească sfada și a grăit, cu mare greutate: „Rogu-vă, fără gâlceavă!… Vedeți mai bine că împilarea otomană se asprește mereu, ne înăbușă orice gând de slobozenie, ne apasă până la strivire. Că patimile cele dezlănțuite învenințează și risipesc puterea țării. Drept aceea simțul meu de părinte și chibzuiala mea de domnitor îmi poruncesc să-l las pe Dumitrașcu urmaș. Și tu, Antioh, fiule, ești băiat vrednic, bun la inimă, socotit în treburi, dar numai el, cu știința și înțelepciunea lui, va ști să stâmpere hicleniile boierilor, poftele și răutățile muslimanilor. Și… poate chiar și mai mult.” Antioh s-a tras trei pași îndărăt și s-a răzimat cu spatele de un stâlp al cerdacului, vorbind cu mânie abia stăpânită: „Așa… Bine… Mi-ai mai spus-o. Dar te întreb: crezi că, dintr-o plesnitură de deget, firoscosul meu frate mai mic va săvârși ceea ce măria ta n-ai putut în opt ani de domnie?… Cum uiți, părinte, că eu sunt fratele mai mare și am drept înaintea lui? Că țara n-are nevoie de firoscoși, ci de oameni gospodari, cumpăniți? Că firoscoșii pot nenoroci o țară cu… filozofia lor?”; „Zi-i frate, zi-i cu înțepăturile, că doar vii dintre grecii din Fanar. Dar de parabola talanților ai auzit?”; „Nu!”; „Zice învățătorul: «Bine, slugă bună și credincioasă peste puține ai fost pus, peste multe te voi pune»…”; „Nu…, nu înțeleg. Sunt gras și molâu și mă poreclești…”; „Filul sau elefantul!”; „Tu, sprinten și ager ca un spiriduș și-ți zici…”; „Inorog!”; „Ieri te-ai întrecut cu slujitorii cu spada, cu lancea în halca. Pe toți i-ai

biruit! Eu…”; „Admiră-mă, că n-a fost ușor. Silion e tare și mlădiu ca oțelul și ochește cu flinta parc-ar pune cu mâna glonțul în țintă. Iar Ștefan Luca mă întrece la galopul calului. Sare peste șapte armăsari, ca Dediul spătarul.”; „Da, știu. Ci eu n-am atâtea însușiri. Drept aceea vreau domnia! Înțelegi? Să am și eu ceva! Se răsti cu întrebarea și izbucnirea: Vreau domnia Moldavei!” Dimitrie s-a stăpânit și-a rostit vorbă blândă, pașnică: „Dosoftei scrie: «Cât iaste petrecerea de bună/ Când lăcuiesc frații împreună»…”; „Vreau domnia Moldovei! strigă Antioh. Mi se cuvine!”; „Ai!… Inima… Mă lasă, feții mei… Inima…”, se jelui măria sa, îngălbenindu-se și tremurând ca frunza plopului. Dimitrie se apropie repede și-l sprijini: „Odihnește-te, măria ta; de asta ai venit la Silișteni.”; „Ba am venit să mor aici, de unde-am fugit din pricina sărăciei și de răul tătarilor.”; „Da, că acum, după opt ani de domnie, tare mai ești bogat…”, cârti cu nemilă Antioh. „Am dat cincizeci de pungi patriarhului de Rusalim să le amistuie, pentru voi, când n-oi mai fi”, destăinui vodă cu mândrie și îngrijorare. „Cincizeci!? se înfurie Antioh. Ce să faci cu ele, neștiutorule, când Constantin Duca plătește sute de pungi pentru domnia țării? Ai uitat că ai pe lângă două fete și doi feciori? Ai băut, ai mâncat bine și-ai lăsat țara s-o jupoaie boierii!”; „Antioh!…”; „E-adevărat: lui Dumitrașcu i-ai lăsat ca zestre o minte ascuțită și bogată în învățătură. Ba i-ai cumpărat și o casă la Ortakioi, cu 25.000 de taleri… Totul, lui; mie, osânză, pizmă și ură, atât mi-ai lăsat moștenire!”; „Antioh, fiule, nu te ponegri singur și nu te lăsa otrăvit de năpârca deznădejdii, a pizmei și a urii. Ai câteva moșii bune.”; „Prea puțin! Vreau domnia. Domnia!”; „Fiule, fiule, nu-mi amărî clipele de pe urmă…, îl rugă măria sa, cu mare durere în glas. Apoi, încet, tremurând: Parcă mi se întunecă privirea… Mi-i frig… foarte frig… Duceți-mă în iatac, la căldură…”; „Da, tată…, sări Dimitrie, cu dragoste și îngrijorare. Ajută-mă, Daria!”. L-am ajutat. După ce l-am ridicat în picioare, vodă a mers singur, încet și șovăielnic, dar a respins sprijinul nostru. Din urmă, Antioh îl pocni cu încă o vorbă răutăcioasă: „Așa-ți trebuie, băutor din bardacă mare! În loc să strângi averi, ca Brâncoveanu… Tu, beiul bardacei; el, beiul aurului, Altânbei!” Vodă se poticni din mers și, prin semne, ceru iar ajutorul nostru. L-am așezat în pat și l-am acoperit, să se încălzească și să se liniștească. Întors în cerdac, Dimitrie a cercat să mai domolească învrăjbirea fratelui. Eu am coborât în grădină să culeg un buchețel de lăcrămioare pentru măria sa. Culegeam flori și auzeam cearta dintre beizadele, acolo în cerdac. Zicea Dimitrie, cu vorbe din inimă smulse: „Frate Antioh, să ne înțelegem, spre binele nostru și al țării. S-o facem ca o poiană cu ape dulci și repede curgătoare, ca o livadă de toată poama roditoare, ca o grădină cu flori în tot chipul de frumoase. Ajută-mă, frate, să zdrobesc capul viperii înainte de a mușca și să ridic țara asta, așa de jos căzută. Nu doresc să

fiu domn, ci dator sunt a împlini voia părintească. Ajută-mă, ca să biruie binele, libertatea și pacea!” Vorbea cu atâta cutremurare de suflet, cu atâta căldură, cântec și dulceață în glas, încât și eu lăcrămam sub puterea unui simțământ fierbinte, izvoditor de bucurie și de încredere în bine și frumos. Gândeam: „Beizadea Dimitrie, ție toate florile din lume…” Dar Antioh, după ce a tăcut un minut, a pornit să coboare din cerdac, boscorodind: „Nu știu… să ajut. Vreau să domnesc. Eu!” Și după ce ajunse jos, în ogradă, privindu-l pe Dimitrie dintr-o parte, cu dispreț, rosti îngăimarea: „Mă întreb: firoscos ești ori măscărici? Frate ori dușman?” „De-amândouă câte-oleacă, frate…, i-a surâs cu tristețe. Că filozofii sunt măscărici, nu-i pagubă mare; mai rău e când domnii sunt măscărici, iar frații dușmani între dânșii.” Am urcat în cerdac, am împărțit în două buchețelul de lăcrămioare: o parte i le-am întins lui Dimitrie, cu o plecăciune adâncă, așa cum am făcut întâia oară când l-am văzut și i-am căzut dragă. El le-a primit, cu stânga, iar cu dreapta m-a prins de braț, vânjos, și m-a ridicat sus, ațintind ochii într-ai mei. Abia în clipa aceea am văzut ce ochi mari, negri, adânci și frumoși avea. M-a vrăjit și-am simțit că mă topesc, toată, în dulcea lor adâncime. Nu știu de unde am găsit putere să mă smulg din strânsoarea lui și s-o zbughesc spre iatacul măriei sale; mă temeam să nu mă sărute, cum își făcuse obicei, și să ne simtă măria sa. Se vede că eram tare îmbujorată și zăpăcită, că vodă a deschis ochii, m-a privit cu mirare și a întrebat: „Ce s-a întâmplat, răzășițo? Ai trecut prin flacără?”; „Am… Ți-am adus un buchețel de lăcrămioare, măria ta, precum ai dorit”, m-am grăbit cu răspunsul, bâlbâindu-mă. „Florile se aduc cu liniște nu cu furtună… Furtuna le rupe”, surâse și-mi făcu semn să i le apropii, întru amirosire. Mireasma i-a plăcut mult și parcă l-a înviorat: „Pune-mi-le într-un pahar, ici, aproape, ca la căpătâiul unui răposat.”

I-am împlinit dorința și am ieșit. În cerdac, Dimitrie, răzimat de-un stâlp, gusta mirozna lăcrămioarelor, în tihnă.

Toți priveghetorii din pălimarul de la Prigoreni ascultau foarte atenți, dar maica Daria se opri, surâzând cu stingherire:

— Iertare, prea cinstiți oaspeți, abia acum, povestind, îmi dau sama că asemenea neînsemnate întâmplări n-au ce căuta… în letopiseț.

— În letopiseț, nu, se împotrivi jupâneasa Maria. Dar intră adânc în inimi și se așează acolo, ca niște scumpătăți. Așa că, te rugăm, povestește mai departe.

— Mă sfiesc, dar dacă domniile voastre doriți…

— Dorim! se grăbi Neculce.

— M-am ținut departe de dânsul, dar nici de fugit n-am fugit. Nici n-aș fi avut putere să fug. Și ca să nu par fricoasă ori proastă, am grăit în șoaptă: „Te cam pizmuiește beizadea Antioh, măria ta.”; „Adevărat. Ci vreau să-l înțelepțesc și să mi-l fac prieten.”; „Mult m-aș bucura! am

zis, tare, din toată inima. Frați sunteți!” După o clipa de tăcere, m-a întrebat: „Ci, știi, Daria, că-s logodit, de acum șase ani, cu Casandra lui Șerban Cantacuzino, fost domn la Țara Românească?”; „Așa-i obiceiul la domni: să-și unească odraslele de mici, ca să nu se amestece cu fete de rând.”; „Prost obicei! Și urât. Și nedrept. Chiar păgânesc.” „Nu se cade să-l judec eu, o biată răzeșiță… Ci unde se află acum… domnița Casandra?” „Urgisită de Brâncoveanu, s-a adăpostit la Brașov cu maică-sa, doamna Maria, în surghiun.”; „Te înrudești deci cu stirpea Cantacuzinilor, domnii cei mari, de viță împărătească?”; „Da. Logodna asta însă întețește și mai abraș vrajba între noi, Cantemireștii, și Brâncoveanu, adăugându-se la ura dintre Cantacuzini și Băleni.”; „Rău îmi pare pentru vrajbă… Dar dacă domnița-i frumoasă, cum sunt de obicei domnițele, repede ai să uiți, măria ta, cărarea spre casa răzășiței, măcar că acolo ai petrecut ceas de dulce bucurie.”; „Niciodată, Daria… Jur! Niciodată n-am să…”; „Nu jura strâmb, Dumitrașcu, măria ta… Știu bine ce se poate și ce nu. Sunt ibovnica ta și nimic mai mult. Nu-i beizadea fără țiitoare. Eu însă te iubesc ca lumina soarelui. Căci ursită și dăruită-ți sunt, cu totul și pentru totdeauna.”; „Din brațe leagăn îți fac și nu mă părăsi: culcă-te-n leagănul brațelor mele și fii totdeauna în preajmă-mi.”

Mă prinsese de mână și mă ținea strâns; privirile noastre se înfruntau într-o vrăjit de frumoasă și de plăcută luptă. Dar în clipa aceea s-a auzit vaiet pe dealul dinspre răsărit, iar Dimitrie a tresărit și a întrebat, supărat și speriat: „Ce s-aude?”; „Se vede că zapciii au intrat în Costișa”, am răspuns eu, retrăgându-mi mâna dintr-a lui. „Cumpărătura lui Iordache Ruset?”; „Da, măria ta: un nesătul de avere.” Abia sfârșisem vorba, când trei răzeși au și intrat în ograda casei domnești. Îi cunoșteam. Văzându-l pe Dimitrie, și-au scos căciulile, iar cel mai în vârstă, Manea, a făcut un pas înainte și a cuvântat: „Iertată fie-ne îndrăznirea, ci dorim a grăi măriei sale.” Dimitrie ar fi vrut să le întoarcă spatele, dar s-a rușinat de privirile mele și a poruncit: „Străjeri, îngăduiți-le intrarea!… Măria sa se hodinește; grăiți-mi mie”, a zis cu glas aspru, înțepat de supărarea că ne-au rupt vorbirea. „Ne frige Cupariu, adicătelea jupân Iordache, vistierul Ruset, măria ta. Ne ia moșia. Ne robește. Cu toate că ne-am plătit datoria toată, el încă ne smulge pământurile cu zapciii și arnăuții”, a vorbit Manea, cu obidă. „Cu toate că numai noi trudim și scoatem pâinea, laptele și mierea țării”, adăugă altul, pe care-l chema Anton. „Cu toate că numai noi plătim birurile către domnie, dăjdiile către boieri și angaralele către Înalta Poartă”, îl urmă al treilea, zis Badea, rânduindu-se la cuvânt, anume ca să arate cât sunt de hotărâți a stărui întru dobândirea dreptății. „Peșcheșurile și rușfeturile, haraciul și corvezile tot numai de la noi se ridică”, grăi iar Manea. „Și noi ce-avem pentru toate-aiestea? întrebă cu durere Badea. Numai

împilare, umilire, bătăi și robie.”; „Cercăm dreptatea în judecăți, se aspri Anton. Ci pentru că o împart boierii, la noi ajunge tare strâmbă și ponosită.” Dimitrie asculta, cu sprânceana zgârcită de mâhnire. Nu-i plăcea, dar n-avea încotro: „Acum măria sa-i cam bolnav… veniți poimâine.”; „Până atunci arnăuții sparg satul. Și noi ce facem? Ne ducem în codri ori la cetele lui Turculeț?”; „Și ce să faceți acolo?” vru să știe Dimitrie. „Păi…, să plătim celor nesătui, mâncători de răzeși, care sug, istovesc și sugrumă țara asta, în prieteșug cu otomanii cei mari.”; „Auzi, măria ta, cum jelesc și strigă femeile și copiii noștri…” Beizadea Dimitrie a ascultat câteva clipe, îngândurat și nehotărât. Eu am cutezat să-i iau buchețelul de lăcrămioare din mână și să-i șoptesc: „Tătuca zice că jupân Iordache-i cel mai mare mâncător de răzași. E pardosul…, matca tuturor răutăților.” Și mare mi-a fost bucuria când am auzit glasul limpede, hotărât, încălzit la focul omeniei din el: „Merg cu voi, răzeșilor, să văd ce se întâmplă în sat! Daria, rogu-te ai grijă de tata…”

Dascălul Ieremia se foșni în jilț și grăi:

— Iertare că te întrerup, maică Daria, dar voiesc să aflu dacă tu l-ai numit pe Iordache Ruset pardos.

— Da, dascăle Ieremia. I-am zis pardos, adică leopard, că seamănă cu fiara asta. De ce vrei a ști?

— O să aflați ceva mai târziu, în curgerea priveghiului nostru. Și-acum istorisește mai departe, tot așa, cu belșug amănunte.

— Da… Dimitrie a ieșit din ograda casei domnești, însoțit de cei trei răzăși. Eu am rămas să deretec prin cerdac. Ci, când am luat de pe masă buchețelul de lăcrămioare lăsat de dânsul, ochii mi s-au umplut de lacrimi și am început să plâng, mut și zguduit. Nu l-am auzit pe beizadea Antioh când s-a ivit în cerdac. M-a pândit și mi-a zis cu batjocură, râzând înciudat, șfichiuindu-mă necruțător: „Te-a părăsit ibovnicul, de te smiorcăi așa, răzășițo?” Mi-am trecut repede mâna de la ochi, strivind lacrimile, și-am dat răspuns răspicat: „Eu nu mi-aș bate joc de durerea nimănui, beizadea Antioh! Și-apoi eu mă mândresc că-s răzășiță!”; „Nu mai spune!” m-a zeflemisit. „Spun, beizadea, pentru că și părintele măriei tale se trage din răzeși, ca noi. Și-i place a veni aici, întru hodină.”; „Dacă-i domn, nu mai e răzeș.”; „Sângele apă nu se face.”; „Nu ți se pare că ești prea îndrăzneață?”; „Nu, pentru că vorbesc din inimă, cu respect și dragoste pentru…”; „Pentru Dumitrașcu!”; „…Pentru toți Cantemireștii și, mai ales, pentru Dumitrașcu! am dat răspuns, cu tărie și am urmat: Din dragoste și respect i-am spus și măriei sale, voievodul: trebuia să-l iei, măria ta, sfetnic pe Miron logofătul Costin și să te fi sprijinit pe noi, răzeșii și țăranii, ca să scapi țara de asuprirea sultanului.”; „Mare poznă! Uite cine dă sfaturi lui vodă?!” mă stropși Antioh, dar eu tot nu m-am lăsat, ci am dat răspuns dârz, cu înfruntare: „Și pe măria ta te povățuiesc să

nu-l mai urăști pe beizadea Dumitrașcu, pentru că-i cel mai învățat și mai bun om din țara asta. Îl întrece pe Neculai Milescu care a fost spătar. Așa spun toți. Nu-l urî, deci, ci ajută-l întru împlinirea domniei."; „Ei, strașnic apărător are Dumitrașcu!"; „Țara toată îl apără. Și dacă i te împotrivești de râs te faci și de mascară."; „Muiere, taci! a țipat la mine. Ori poate-ți închipui c-ai să ajungi doamnă?!"; „Nu-mi închipui, măria ta… Deși Irina a ajuns soața lui Petru voievod, cu toate că fusese roabă." Văzându-se răpus, Antioh tăcu câteva clipe, pregătindu-mi un răspuns nimicitor. Dar deodată s-au auzit gemete, horcăituri și strigăte înfundate, deznădăjduite: „Apă… Mooor… Aer…"; „Măria sa!… m-am înspăimântat eu și-am alergat în iatac, iar de acolo am strigat: Lumânare, beizadea Antioh!… Repede!… Lumânare!" L-am ridicat pe vodă și l-am sprijinit între perne. „Îl iartă sfântul? se hlizi beizadea, rumenindu-și obrajii și șoptind cu răutate: Nu, nu te teme, a mai horcăit și altă dată, beat…"; „Atunci… atunci pleacă de-aici!" am spus eu, apăsat. Ci el n-a plecat. A bodogănit: „Na!… răzășița asta m-a cam întors pe dos… Tocmai eu să țin lumânarea celui care… care-mi fură domnia." S-a așezat totuși în genunchi, ca și mine, lângă patul voievodului, privindu-l cum trecea în lumea cealaltă. Din pricina lacrimilor care-mi umpluseră ochii și a durerii din inimă nu m-am mai putut nici uita, nici gândi la beizadea Antioh. Am simțit că se ridică, pune lumânarea într-un sfeșnic și iese în cerdac, unde urcau boierii, în frunte cu Iordache Ruset. I-am cunoscut glasul subțiratec, ascuțit și viclean: „Să trăiești, beizadea Antioh!"; „Măria sa a răposat", a zis beizadea cu glas de gheață, fără a răspunde la urarea vistierului. „Cum? Când?" s-a înspăimântat Lupu Bogdan și a pătruns repede în iatac, să vadă. Și, văzând, s-a lăsat în genunchi, cu suspin. Și pe când stam așa, îngenuncheați, a sosit și Dimitrie, ca furtuna. S-a așezat și el, în genunchi, în stânga mea, a plâns și, pe furiș, mi-a prins mâna. Eu i-am mângâiat-o ușor. După o vreme Dimitrie se ridică și ieși în cerdac. L-am însoțit cu sfeșnicul cu lumânarea aprinsă, l-am așezat în prag, iar eu am îngenuncheat și am pus fruntea, pe podea, suspinând: „Dumnezeu să-l ierte!…"; „Dumnezeu să-l ierte", scânci subțirel și Iordache Ruset. „Să-l ierte pentru câte păcate l-ai îndemnat să facă!" scrâșni Dimitrie. Prefăcându-se a nu fi auzit, Iordache miorlăi ca un motan care vede o păsărică pe ram: „Ce ți-i și cu soarta… Bine le potrivește: o răzeșiță i-a ținut lumânarea… A murit deci între ai lui, împăcat. De-acu' n-o să se mai caine că i-a căsăpit pe Costini. Poate chiar i-o întâlni pe lumea cealaltă, să le cerșească iertare."; „Îi pângărești numele și amintirea, vistiere? întreabă, cu răstire, Dimitrie. Nerușinatule!" Și s-ar fi luat la harță, cu pumnalele, dacă dinspre Costișa nu s-ar fi auzit iar strigăte, vaiete, blesteme, tot mai puternice. „Ce se întâmplă? întrebă Lupu Bogdan. Se răscoală satele?" Boierii se priviră cu mirare. Vistierul

cercă să-i liniștească: „Nu vă temeți; satul e al meu. Răzeșii mi-s datori până peste urechi. Când voi veni în fața divanului… Deocamdată, pentru că sparg satul, am trimis zapciii și… țipă, ticăloșii, în loc să…”; „Vistiere, îl opri Dimitrie, așezându-i-se în față. Cu limbă de moarte tata m-a lăsat urmaș. Până la ungere, sunt caimacam!”; „Beizadea, noi, boierii, adică sfatul domnesc, vrem să hotărâm ce și cum.”; „Straja e în mâinile mele, faceți ce vreau eu! Este, Antioh?” Beizadea Antioh nu putu înfrunta privirea lui Dimitrie, dar nici nedumerirea boierilor. Și l-am auzit grăind: „Urmez povață părintească și mă-nvoiesc a te ajuta, Dimitrie, să urci în scaunul domniei.” I se alătură Lupu Bogdan: „Știu că asta a fost dorința măriei sale, slăvitul meu socru.”; „Plec iar la Țarigrad să-ți tocmesc domnia!” hotărî Antioh, spre uimirea lui Iordache Ruset. Ci această uimire dură doar o clipă, că-și schimbă gândul, se răsuci spre Antioh, făgăduindu-i, cu multă bunăvoință: „Te-ajută si frații mei, Manolache și Scarlatache”. Dimitrie se bucură de împăcarea fratelui, dar nu-i plăcu amestecul vistierului și hotărî: „Ia-l și pe Ștefan Luca; e călăreț iute. Antioh, de-a dreptul la Daltaban pașa! De țeremonia înmormântării mă grijesc eu.” „Să grăbim spre Iași! hotărî Iordache Ruset. Și să chemăm sfatul domnesc, pentru încuviințarea noii domnii.”; „La drum, hatmane!” porunci Dimitrie. Lui Iordache nu-i convenea amestecul lui Lupu Bogdan, dar nu voia să se descopere potrivnic și veni cu sfatul: „Tăinuim moartea voievodului, până ajung cărțile sfatului la Țarigrad.” Și pe când boierii se perindau prin iatacul răposatului, vistierul Iordache se apropie de urechea lui Antioh și-i șopti: „N-ar fi mai bine ca beizade Dumitrașcu să plece la Țarigrad și măria ta să urci în scaunul țării? Parcă așa ne-a fost vorba cu măria sa: feciorul cel mai mare să-l moștenească.”; „Așa am hotărât, așa rămâne!” grăi Antioh, neînduplecat. „Păcat…”, cârti Iordache și-și roti ochii în cap, parc-ar fi vrut să citească, pe fețele boierilor și ale beizadelelor toate gândurile care nu se spun. Boierii plecară, înșirându-se câte unul pe scară, să ajungă la cai ori la trăsuri. Iordache Ruset se grăbea, cred, și pentru că strigătele răzeșilor sporeau și se apropiau. Rămași numai noi, Dimitrie m-a prins de mijloc și a stat așa mult, pe gânduri: parcă asculta strigarea răzeșiilor, parcă se gândea la părintele său, ori poate la greutățile domniei. Ci zise cu durere: „S-ar fi cuvenit să fie aici surorile mele. Dar, iată, și fratele meu Antioh s-a dus… Numai tu… Ah, și strigătele răzeșilor… Cum s-apropie… Glas de bucurie nicăieri nu mai aud, fără numai răget de mânie, muget de durere, suspinuri de obidă, văietări otrăvite de moarte. Numai de acestea s-adună, se apropie, se năpustesc din toate părțile asupra noastră… Urgie!… Și-n asemenea împrejurări la douăzeci de ani îmi încep domnia?! Nu, nu pot! Noi, Cantemirii, suntem prea săraci ca să izbutim a cumpăra și a ține tronul Moldovei. Ales că-l avem potrivnic pe Constantin Duca, pe doamna Nastasia și pe

vodă Brâncoveanu. Cum să domnesc încălecat de boieri haini și răi, de osmanlâi cruzi și sălbatec de lacomi? Cum să ocârmuiesc cu stafia Costinilor în minte? Cum potolesc mânia răzeșilor care se apropie? Cum, Daria?"; „Cu iscusința, cu dreptatea, cu blândețea, măria ta. Și ești iscusit, drept și blând. Nu te speria de greu, Dumitrașcu. Nu șovăi, măria ta. Ci fii, cutează a fi Dimitrie vodă Cantemir, ocârmuitor înțelept, care va să ridice țara și s-o mântuie de jug otoman."; „Doamne, toată învățătura dobândită până acum m-a făcut nu mai cutezător, ci mă silește să-mi pun zeci de întrebări, și să șovăi: bine-i? rău e?"; „Pentru mine fericirea ar fi dacă ai rămâne precum ești: beizadea Dumitrașcu. Așa mi te-aș păstra ibovnic de taină, în cămara și în inima mea. Ci dacă te ung domn, te-am pierdut de istov. Trebuie să mă închid în mânăstire. Altminteri aș fi ocărâtă, pizmuită și hăituită de toți… Dacă aș fi boieroaică m-ar îngădui pe lângă tine. Răzeșiță fiind, toți mă hulesc."; „Te fac boieroaică!" a strigăt. „Nu, măria ta! Nu isca vorbe și urzeli. Nu trezi patimi și nu-ți începe domnia cu un fapt izvodit dintr-o neîngăduită poveste de dragoste. Că doar atât așteaptă Cupărești, și mitropolitul, și alții. Soarta și înțelepciunea îmi poruncesc să mă trag în umbră și să mă pierd în necunoscut, ca pe numele tău să nu se iște nicio pată." N-a mai spus nimic. N-a mai avut când: câteva zeci de răzeși, cu topoare, sape, furci, coase intrau în ograda casei cantemirești, mânioși, amenințători. Dimitrie m-a lăsat în mijlocul pălimarului și a pășit până în capul scărilor. Cu privirea și cu mâna dreaptă ridicată sus, a oprit ceata răzvrătiților și-a grăit limpede: „Răzeși, Constantin vodă Cantemir a răposat acum un ceas. Ocârmuirea a căzut în seama mea. Cunosc pricina supărării și mâniei voastre. Stau chezaș cu numele, cinstea și tinerețea mea că vă voi face dreptate. Nu spargeți satul. Întoarceți-vă, împăcați, acasă. Vistierul Iordache nu se va mai atinge de voi!" Cu căciulile în mână, răzeșii ascultară cuvântul lui Dimitrie, apoi îngenunchează și se rugară pentru iertarea păcatelor lui Constantin vodă Cantemir.

Se făcu tăcere în pălimarul Prigorenilor. Toți parcă se pregăteau să închidă în sipetul inimii giuvaericaua aleasă a povestirii rostită de maica Daria. Toți socoteau că această a doua seară de priveghi trebuia să se sfârșească aici. De altfel jupâneasa Maria grăi, cu glas ușor tremurat, de emoție.

— Mulțumim. Daria, pentru gingașa ta istorisire. Se cunoaște că ți-ai amintit de întâmplări, de oameni iubiți și despre fapte trăite în dulceață și amar. Să ne hrănim cu frumusețea lor și să ne răspândim în iatacurile noastre, la hodină.

— Nu înainte de a lăuda cumințenia și înțelepciunea ta, Daria, adaose vel hatmanul Neculce, surâzând. Dacă ai fi cerut precum doreai, Dimitrie Cantemir te făcea doamnă. Dar, după cum bine ai gândit, boierii și mai ales boieroaicele ți-ar fi otrăvit viața. Căci dacă

Irina zisă Botezata a scăpat de bârfă, în schimb Anița, ibovnica lui Dumitrașcu vodă Cantacuzino, a stârnit multă supărare și zavistie în tagma boierească. Acel Dumitrașcu vodă Cantacuzino era nestătător la voroavă, viclean, amăgitor, ca unul ce fusese geambaș de cai în Fanar. Și după toate astea mai era și bătrân, și curvar. Și-a luat ca țiitoare pe Anița, fată de rachieriță de pe Podul Vechi din Iași. Era tânără, frumoasă foc și se sulemenea cu meșteșug. Iar vodă o purta la vedeală, între toată boierimea, îmbrăcată cu haine de șahmarand sau brocard, cu işlic de sobol, cu sălbi de galbeni și cu multe adoare împodobită. O ținea în brațe și-o săruta între boieri, la zaiafeturi. Ba o trimitea și la plimbare pe uliți cu careta domnească, la feredeu, pe la podgorii ori mânăstiri, silind boieroaicele s-o însoțească.

— Halal! râse dascălul Ieremia. Numai că Daria n-ar fi fost din acelea.

— De asta v-am povestit, adaose Neculce, ca s-o înțelegeți și mai bine pe Daria și ca să ne despărțim cu veselie. Noapte bună.

Toți se ridicară și se răspândiră spre odăile lor. Numai Daria, adânc mișcată de câte își amintise și de cum le reînviase și le împărtășise și celorlalți priveghetori, n-avea hodină. Rămase în pălimarul lui Neculce, care acum i se părea aidoma celui din Silișteni. În liniștea nopții gândi cu vorbele lui Dimitrie Cantemir: „O, fericită tăcere!… Totdeauna în împărăția ta ascultăm și învățăm multe. Căci privind în fântâna tăcerii aflăm izvorând cuvântul înțelepciunii. Totuși, rar în viață și în natură se nimerește a fi liniște și tăcere desăvârșită. Atunci când privighetorile tac, încep a țârâi greierii, iar când și glasul greierilor amuțește, prind a se auzi stelele cântând, în necuprinsele lor depărtări”…

SEARA A TREIA sau:
DULCE-I DOMNIA LA MOLDOVA

Deși se culcase târziu, la răsărita soarelui Neculce se afla cu năvodul pe lac, pe o mică luntre, împreună cu un pescar. Dăduseră de vreo zece ori și prinseseră paisprezece crapi și cinci știuci cu solzi ca de argint.

Jupâneasa Maria, ajutată de bucătăreasă, a gătit rasol, plachie și crap prăjit cu mujdei, așa cum știa că-i place dascălului Ieremia și, mai ales, soțului său.

S-au întâlnit la masă și-au vorbit despre gospodărie, despre proviziile pentru iarnă, despre povidle și perjele uscate pe lozniță, despre brânza bătută în putinee și în burdufe, despre păstrămurile de gâscă, batal, capră ori căprioare așezate în fumători. Nici un cuvânt despre cele povestite seara, deși când o priveau pe Daria, dreaptă, liniștită, blândă, cu broboada neagră cu subțire tiv alb, cu ochii mari, căprui, luminoși, buni, tuturor le venea s-o întrebe: „Daria, chiar nu-ți pare rău că n-ai putut fi doamnă?” Ori s-o admire: „Ce doamnă frumoasă ar fi avut Moldova… Mult mai încântătoare decât Ana Racoviță, doamna de acum”…

Seara, în pălimar, au găsit jilțurile și masa așezate ca de obicei, la locul lor; doar coșul cu mere și cel cu struguri dacă erau mai încărcate. Neculce o rugă pe jupâneasa Maria să toarne vin ori must în ulcele și, ridicându-se în picioare, cuvântă:

— Să închinăm aceste ulcele cu vin în sănătatea Dariei și încă o dată să-i mulțumim pentru povestirea din priveghiul de aseară. Am fost așa de mișcat, de înduioșat, de îndurerat chiar, încât am cercat să vă înveselesc cu o povestire care, în fapt, n-a stârnit hazul pe care mi-l închipuiam că-l va stârni. Și, în sinea-mi, am fost așa de încântat, încât am uitat să-i închin Dariei un pocal pentru că ne socoate desăvârșit prieteni și ne deschide sufletul povestind nepovestirea. Să trăiești, Daria, și mereu așa blândă, înțeleaptă și frumoasă să te păstrezi!

După ce băură toți, se așezară în jilțuri, iar Neculce urmă:

— La înmormântarea lui Constantin vodă Cantemir m-am rânduit printre dregători, în preajma lui Dimitrie. Am aflat atunci că n-au viclenii vad mai bun ca înmormântările să-și arate meșteșugul întru țesutul intrigilor și zavistuirea cugetelor. Cât trupul voievodului a stat în sicriu, pe năsălie, nu s-a pomenit să se șoptească vreo vorbă rea ori potrivnică despre domnia lui sau de a cârti împotriva urcării lui Dimitrie în scaunul domnesc. Dar îndată ce țărna l-a acoperit pe bătrân, s-au și stârnit zâzania și gâlceava. În sfatul domnesc mulți dintre boierii cei mari au început să înșire cusururile lui Dimitrie: că-i prea tânăr, că-i nerăbdător, pripit, zlobiv la beție, rău. Am înțeles repede că boierii care aveau legătură cu vodă Brâncoveanu de la Țara

Românească cereau domn pe Constantin Duca, feciorul lui Gheorghe Duca vodă cel bătrân. Degeaba au strigat prietenii Cantemireștilor că-i mai tânăr decât Dimitrie, că-i meșter întărâtător de urzeli ticăloase, că-i lacom de averi ca și tătâne-su, iar mumă-sa, doamna Nastasia, îl epitropisește întru pofta căpătuielii; ei strigau că-l vor domn. Domn și gata! Spuneau că au și trimis solie la Țarigrad să-l aducă repede. Dar auzindu-se în Iași că sfatul nu-l vrea voievod pe Dimitrie, ci pe odrasla celui care a secătuit țara, norodul foarte s-a burzuluit. A năvălit în uliți și-a început a striga tare că nu-i trebuie altul să-i fie domn, fără numai Dumitrașcu beizadea. Au sărit și toți slujitorii cu armele și-au strigat pentru Dimitrie. Așa, în tot Iașul, s-a iscat horboră și tevatură mare, aproape o răsmeriță. Temându-se de mânia norodului, sfatul domnesc și mitropolitul au chemat la Curte pe un vizir care tocmai se afla în Iași, în trecere dinspre Camenița. Ci din pricina tulburărilor de pe uliți n-a îndrăznit a veni însuși la Curtea domnească, ci a trimis un agă, însoțit de o ceată de spahii, să pună caftan de domnie pe umerii lui Dumitrașcu beizadea. Tot țeremonialul a fost mai deosebit ca la alți domni. Norodul a intrat în Curtea domnească strigând bucuros: „Trăiască!” Slujitorii trăgeau din sinețe și tunarii din tunuri. Toate clopotele orașului au sunat mai ceva ca la înviere. Muzici și lăutari cântau pe uliți și în ogrăzi. Oameni de toate vârstele, neguțători, băcani, răzeși, țărani, slugi se prindeau în horă în piață, în fața bisericilor, în Curtea domnească. Atunci am înțeles și eu că, în ciuda tinereții și a bârfirii unor boieri, Dimitrie Cantemir era mult îndrăgit de norod. În doi ani de când se afla în țară, deși petrecuserăm tinerește, în jocuri, cântece și vânători, cu popasuri prin sate și pe la hanuri, chefuiserăm pe la nunți, dar făcuserăm și o samă de judecăți și de hotărniciri despre care s-a dus vestea printre răzeși și țărani. Iar rodul acestei purtări se vedea acum: pe Dimitrie îl iubeau cei de jos și-l urau cei de sus, boierii cei mari. Eu mă aflam în mare încurcătură și nedumerire: obârșelnic din neamuri de cele mari și prieten cu cel urcat în scaun de cei mărunței. Așezat în scaunul domnesc, boierii au trecut și i-au sărutat mâna, după datină. Cel dintâi, Iordache Ruset i-a urat: „Întru mulți ani, cu pace să domnești măria ta!” Au urmat apoi Lupu Bogdan, Mihalache Racoviță, Scarlatache Ruset, Ilie Țifescu Frigevacă și alții. Când s-a sfârșit firitisirea, iar surlele au tăcut, Dimitrie s-a întors către aga și l-a întrebat, cu zâmbet: „Văd că nu te bucuri, cinstite aga. De ce?”; „Ei, dacă aveam aici două mii de ieniceri… spulberam prostimea asta ca fumul la vânt.”; „Ei, agă, agă, aici nu-i în Asia. N-am oaste, dar straja mi-i atât de credincioasă încât nici cu zece mii nu mă doborai ușor.”; „Și dacă ascultam boierii și nu-ți puneam caftanul pe umeri?”; „Te prindeam și te trimiteam sub pază până la Măcin.”; „Niciun ghiaur n-a cutezat a vorbi așa unui dregător otoman.”; „Dar toți au gândit și gândesc la o țară slobodă.” Vorbirea

cu împunsături grele s-a oprit aici pentru că printre boierii divaniți s-au strecurat trei fete răzeșițe siliștence. Cea din frunte a zis: „Din toată inima, toate siliștencele îți urează domnie rodnică și fericită, măria ta!” Iar tânărul voievod: „Mulțumesc, Daria!… Vezi, cinstite agă? Și fetele au trimis solie întru firitisire. Iar dănțuitorii din Curtea domnească și de pe uliți tot urări de domnie lungă, rodnică și încărcată de voie bună îmi aduc. O domnie lungă nădăjduiesc toți și cred în ea, fiind eu om tânăr; am vârsta lui Ștefan voievod cel Mare, care a domnit patruzeci și șapte de ani…” Lupu Bogdan, ca rânduitor al ceremonialului, a poruncit tuturor să încalece și cu mare alai de boieri, strajă și muzici să mergem la biserica sfântului Nicolae pentru moliftele și ungerea domniei. Să ne fi văzut călărind sprinteni, sub glasul sărbătoresc al clopotelor și în veselia lăutelor, în strigarea înaltă a surlelor, în cântarea buciumelor și în urale-le mulțimii… Alai înaripat, la domn tânăr…

— Poate nu era prea măreț alaiul, își aminti dascălul Ieremia, dar avea ceva tineresc, voios, ca o izbucnire a tuturor nădejdilor.

— Ai dreptate, dascăle. Dimitrie avea darul de a complica vorbirea și gândurile când scria, dar atunci când făptuia era foarte pe șleau și de-a dreptul.

— Eu aș mai adăuga ceva, vorbi cu sfială Daria. Mitropolitul a slujit fără chef, ca și mulți dintre boieri, dar slujitorii și norodul au îngenuncheat și s-au rugat fierbinte pentru domnia cea nouă, care se vestea fără haraci și fără temeneli în fața marelui vizir și a sultanului, fără daruri și peșcheșuri. De aceea o săptămână, norodul a adus danii la Curtea domnească, fiecare ce și cât putea.

— Întocmai. Ci fiind eu, de neam, printre marii boieri vedeam că nu-l primeau cu drag. Începeau chiar să-l poreclească „domn al prostimii” ori „al mojicilor”. Chiar și pe mine mă ocărau rudele din partea mamei că m-am amestecat și l-am sprijinit pe acest tinerel să urce-n scaun de domnie. Se temeau, mai ales, că norodul îl socotea un fel de Făt Frumos ajuns voievod și aștepta de la el isprăvi de basm. Iar tinerii, încurajați de mulțime, pot săvârși cine știe ce năzbâtii și chiar războaie…

— Deci, așa a început întâia domnie a lui Dimitrie Cantemir, zise căpitanul Silion: mai mult din vrerea norodului și a slujitorilor, decât a sfatului boierilor.

— Da, încă din ceasul încoronării, Iordache Ruset a răspândit zvonul că pașa și aga aflați față erau, de fapt, împotrivă. Că îl căftăniseră de teama mulțimii. Iar dintre boieri se împotriveau, tot mai fățiș, Costăcheștii și Costinii, adică urmașii celor uciși ori prigoniți de Constantin vodă cu doi ani mai în urmă.

— Părintele semănase vânt, iar feciorul culegea furtună, zise jupâneasa Maria. Știu că a trimis sol pe cumnatul nostru Ștefan Luca

la Neculai Costin, cu laude pentru învățătura lui cea multă, cu poftirea de a cerceta împreună letopisețul și celelalte scrieri ale logofătului Miron, cu frumoase vorbe de prietenie, dar cel poftit a zis că-i cam bolnav și a tot amânat înfățișarea la curte. Își căuta Dumitrașcu vodă prieteni printre boieri și nu-i afla.

— Așa-i, Maria. Atunci prea puțini știam că împotrivitorul cel mare, din umbră, era Iordache Ruset. Scarlatache Ruset i se arăta foarte binevoitor și gata să-l slujească fără cârtire. Numai mie nu-mi plăcea că vorbea fără cuviință: „Alifâstâc, măria ta, să facem și să dregem… Că a noastră-i puterea, a celor tineri. Și n-ar fi rău dacă i-ai tăia pe cei doi Costini: Pătrașcu și Neculai. Ți-ai curăți cărările de pociumbi și curse."

— Și eu, vel hatmane, zise dascălul Ieremia, am aflat atunci că Iordache Ruset îl voia domn pe Antioh Cantemir. Și pentru asta uneltea în taină. L-a trimis chiar pe frate-su, Manolache, la Țarigrad, cu misiunea să-l aducă domn, căftănit gata.

— Între Iordache Ruset și Dimitrie Cantemir se izvodise vrajba mai de mult; acum se desăvârșea. Mă aflam și eu, zise Ion Neculce, în spătaria mică, la sfat cu Lupu Bogdan, când Dimitrie l-a chemat pe Iordache Ruset și i-a poruncit: „Vistiere Iordache, slobozește răzeșii din Costișa!"; „Am cumpărat satul cu bani! s-a împotrivit Cupariul, cu sfidare. Și fără judecata divanului nu…"; „Divanul sunt eu! Logofete Dumitrașcu Ceaurul, pleci sol la Constantin vodă Brâncoveanu și-l îmbii cu prietenia noastră. Spune-i că l-am slobozit pre Ursache, ruda Cantacuzinilor, că am trimis om la Nicolae Costin pentru împăcare, că am gând curat, fără umbră de vicleșug ori ascunziș în cuget. Că vreau să mergem brață la brață în toate planurile noastre cele mai de taină. Ai înțeles, logofete?"; „Da, măria ta, a răspuns Ceaurul. Și bucuros foarte sunt că vrei măria ta să curmi vrajba asta între frați, nefirească și adânc păgubitoare tuturor. Și țărilor, mai ales."; „Logofete, te îmbrățișez și te sărut… Așa! Apoi l-a privit drept în ochi: Trebuie să găsim pacea și unirea veșnică între frați. Între frați și între țări surori." L-am auzit atunci pe Scarlatache Ruset șuguind, în felul lui. Zic șuguind, dar s-ar fi putut lua drept batjocoră. Dimitrie însă, din multa-i prietenie ce-o avea pentru el, îi îngăduia: „Uite că măria sa… Alifâstâc pricepe domnia: pe unul îl strunește și-l supune, pe altul îl dăruiește cu dragostea lui. Mi se pare, frate Iordache, că ți-ai găsit nașul. Dar așa-ți trebuie, prea ai fost tare și-ai făcut ce-ai vrut cât a trăit răposatul. El a băut, tu ai strâns averi." Dar mie mi se părea că tânărul nostru prieten și voievod își schimba firea. Devenea alt soi de om. Poate își descoperea însușiri de ocârmuitor și voia să fie mai dârz decât părintele său. Și, drept să spun, îmi plăcea. Mai ales că de mult sufeream, în sinea-mi, că Iordache Ruset încălecase armăsarul ocârmuirii lui Constantin vodă și dacă n-ar fi fost Lupu Bogdan

hatmanul să-l mai țină în frâu, Cupăreștii ar fi otrocolit Moldova și-ar fi jăcuit-o după a lor poftă. Ziceam în sinea mea: „Bine vă face, nesătuilor și hiclenilor”… Dar Dimitrie nu bănuia gândurile mele: sfătuia cu hatmanul Bogdan despre oaste. Îi vorbea nu ca unui cumnat, ci ca marelui dregător care are datoria să facă o oștire nouă și mare, după nevoile oricărei țări și a oricărui voievod care vrea să fie stăpân pe cârma țării. Îi aminti că l-a cunoscut pe Constantin vodă Cantemir și în vremea când era orânduitor și conducător de oaste. „Da, n-o să uit, zise Lupu Bogdan, că m-a scăpat din temnița unde mă azvârlise Gheorghe Duca. Am fost, precum știi, și pribegi împreună, în Țara Românească, la Șerban vodă Cantacuzino. Iar acolo tot la treaba oștilor am fost pușI și-am învățat multe.”; „De aceea să mă ajuți să ne alcătuim o oaste mare, ca pe vremea lui Ștefan cel Mare și Petru Rareș. Ai comandat oastea noastră în bătălia de la Zărnești, de acum doi ani, și știu că ai dovedit pricepere.”; „Da, măria ta, dar pentru oaste trebuiesc bani. Și visteria-i goală.”; „Așa-i, vistiere Iordache?”; „Da, cam… cam goală”, a mârâit vistierul, rânjind. „De ce? Și cum se poate? s-a răstit Dimitrie. Că părintele meu a trăit pașnic și modest, fără doamnă, fără marafeturi de curte cheltuitoare, strălucită.”; „Dar… birurile, angaralele, peșcheșurile și… Aurul vine greu și fuge repede.”; „Lipitoare! Pardos! De ce nu te-a tăiat Macrei pe tine?” s-a dezlănțuit mânia tânărului voievod, cum nu-l văzusem nicicând. Am crezut că Iordache Ruset o să prindă a urla, ca un lup lovit de suliță. Dar nu: a folosit o blândețe, o zeflemea subțire și-o lingușire cu adieri de batjocoră. „Macrei trăiește, măria ta… Poruncește-i să mai izbăvească de umilirea și ocara ce îndur acum.”; „Nu vreau să fiu unealta domniei tale! Bani să te faci, pentru oaste!… Și află că satul Costișa e sat de răzeși slobozi!”; „Eu îi pot sili cu zapcii, cu arma să…”; „Vistiere, unde domnește dreptatea, armele n-au ce căuta, pentru că ea-i mai tare ca orice armă. Și-apoi, să știi că avem împotriva cui folosi armele!” Temându-se de sfadă și de ura lui Iordache Ruset, Lupu Bogdan, cap întreg și cunoscător al oamenilor, a glăsuit, împăciuitor: „Nu-i vreme de gâlceavă și sudalmă, vistiere și măria ta. Numai pacea și înțelegerea dintre noi ne scoate din greu.”; „Ai dreptate, hatmane. Să întărim țara. S-o mai ușurăm de cele poveri. S-o îndrumăm cu chibzuială și înțelepciune.” Apoi, după cât mi-aduc aminte, ți-a poruncit ție, Silioane, să-l însoțești, într-o cercetare…

— Da, la casa slujitorilor; și-a aflat că sunt prost îmbrăcați, fără arme, flămânzi. Batjocoră, nu ostași. Eu am rămas în spătărie și l-am auzit pe Iordache Ruset: „Se zvonește că măria sa vrea să slobozească vecinii”. Toți boierii s-au înspăimântat: „Cine mai muncește pământul? Ce ajung moșiile noastre? Paragină!” În adevăr așa se zvonea. Iar zvonul acesta îi făcea pe mulți să-și amintească de zburdălniciile, răsfățurile și desfrânările, de bețiile și năzbâtiile

săvârșite de noi, adică de Dimitrie, de mine, de Scarlatache, și parcă se încredințau că tânărul cilibiu și mult școlit nu putea fi decât un domn nechibzuit, tiran și rău. Îi găseau vină și pentru că sfătuia cu moșnegii și babele prin sate și învăța de la ei cântece bătrânești, doine, descântece, colinde, zicale și strigături.

— Da, așa-i, întări Daria. Boierii începeau să-l urască și din pricina mea. Avea țiitoare o răzeșiță care-i da sfaturi împotriva boierimii.

— Se prea poate, Daria. Dar parcă-l aud pe Iordache Ruset: „Înțelepciunea poruncește să fim cu grijă și dragoste față de domnie tânără. Că-i fragedă la minte și nehârșită cu viața, furioasă pentru orice și mai nimica."; „Furia-i legiuită, a zis Lupu Bogdan. Ești vinovat de sărăcirea țării. Vinovatul cel mare."; „Și tu, hatmane?… Ei, nu-mi tăiați voi buricul așa ușor… Îl am pe Manolache la Țarigrad și… buric grecesc care rupe custura voastră cât ai zice «pește»!" S-a oprit aici, dându-și samă că vorbește cu ruda măriei sale și că-l aude un prieten al Cantemireștilor. De la odăile slujitorilor, Dimitrie s-a întors încă mai mânios și a zis, cu răstire: „Jupân vistiere, ai să dai socoteală! În știreang!"; „Sfatul, măria ta, sfatul domnesc n-a dat bani, a cercat Ruset să se dezvinovățească. Și-apoi hatmanul Lupu Bogdan ce-a păscut? Nu era datoria ta, Lupu Bogdan, să te grijești de oaste? Ori te-ai bizuit că ești ginerele răposatului și cumnatul tânărului și inimosului nostru domn? Unde ți-a fost capul, dacă nu la oaste?" Îl învinuia și-l judeca pe Lupu Bogdan, ca pe-un nimica. Eu mă simțeam ca opărit. Nici hatmanul nu-și venea în fire. Ci tot Dimitrie a stat împotrivă-i cu răspuns: „Iordache Ruset, numai eu, domnul, am drept de dojană!… Domnia ta să împlinești porunca: bani, ca în trei luni hatmanul să îmbrace bine slujitorii, să adune și alte steaguri noi, bine armate. S-a înțeles?" N-am auzit răspunsul celor doi dregători, că a intrat Ștefan Luca furtunos și a strigat: „Să trăiești, măria ta!" și-a tras răsuflarea ca să-și potrivească glasul pentru o vorbire într-o cameră strâmtă precum spătăria mică și-a așteptat o clipă, în nedumerire și teamă. „Grăiește!" a poruncit voievodul, în frigurile nerăbdării. „Vești de taină, măria ta", a zis, cu glas moale Ștefan Luca. „Te-am trimis la Țarigrad cu știrea sfatului; dregătorii au dreptul să afle ce holdă ai cules acolo." Ștefan ne privi cu mare îngrijorare și, cu amărăciune multă în glas, grăi, scuturând pletele-i negre ca pana corbului: „Daltaban pașa nu era în Țarigrad, măria ta. Patriarhul Ierusalimului, afurisitul, în loc să ne ajute, a dezvăluit marelui vizir că are de la Constantin vodă cincizeci de pungi în păstrare și, aflând, acela i-a luat banii pentru sine, ca de la un domn mazil, nu răposat". Eu am amețit ca lovit c-o măciucă în creștet. Nici voievodului nu-i era mai ușor: i-am cunoscut suferința după glas: „Doamne, cum ai dat harul păstoririi unui atare proclet?… Mai departe, Ștefane! Varsă toată desaga știrilor, oricât de amare." Solul a lăsat privirile în pământ și a grăit și mai cu durere: „Lupu

Gavriliță a pârât la Poartă că vodă Constantin, pe căi nelegiuite, ar fi smuls țării o mie de pungi. Așa că…"; „O, dacă aveam acum acești bani, ce oaste înfiripam!… Câte arme!… Tată, te-ai desfătat cu pocale de Cotnar și-ai lăsat pe alții să strângă averi. Iar acești… alții, mari mișei fiind, acum te pârăsc, îți fură agoniseala, și-ți urgisesc urmașii!" Eu tăceam, lipsit de puterea și limpezimea judecății. Dar vistierul Iordache se linguși, în batjocoră: „Câtă dreptate ai, măria ta…" Ca să nu-l mai aud pe marele vistier, l-am îndemnat prin semne pe Ștefan Luca să spună ceea ce mai avea de spus. Și avea, în adevăr, ceva înfiorător: „Vine capigibașa Cerchez Mehmet pașa, cu mazilia…" Vorbea Ștefan cu mare frângere de inimă, iar eu am zărit în ochii lui Iordache Ruset o scăpărare de sălbatecă bucurie. „Domn a fost pus Constantin sin Duca vodă", a urmat solul. Mă așteptam ca Dimitrie să urle cu mare mânie, să se facă furtună și vijelie. Dar nu. A surâs amar, ca și cum ar fi știut: „Hm… Dacă Antioh, fratele meu, n-ar fi râvnit domnia, dacă m-ar fi iubit cât de cât și dacă ar fi fost ceva mai isteț, îl găsea și pe Daltaban și pe alții de ajutor… Constantin Duca-i cu trei ani mai mic decât mine… Are cap bun. Știe multe: o zestre mare de învățătură. Îi lipsește doar cinstea și omenia."

— Îl știa bine din școală, c-au învățat o vreme împreună chiar sub oblăduirea mea, sprijini dascălul Ieremia povestirea lui Neculce.

— Erau și rude, întâri jupâneasa Maria. Ana, născută Bantaș, muma lui Dimitrie, era nepoată după mumă a Anastasiei doamna, soția lui Gheorghe Duca vodă și muma lui Constantin vodă Duca.

— Da, așa-i. Dar una-i rubedenia și alta domnia. Și parcă-l aud pe Dimitrie, urmând în mânia-i: „Din pricina ta, Constantin Duca, mi-am făcut nume de ocară în cronica țării, c-o domnie de două săptămâni. Ce rușine!" Cel dintâi Lupu Bogdan a dat sfat: „Liniștește-te, măria ta. Ne ascundem în Cetatea Neamțului și ne apărăm până vine riga leah să ne scoată și intrăm în pribegie." Atunci am băgat de samă că și pe chipul lui Iordache Ruset se scriau semnele spaimei, în locul bucuriei. Dimitrie însă s-a împotrivit vajnic: „Nu, cumnate! Oare de-aceea a strigat mulțimea și m-a chemat să-i fiu oblăduitor, ca să mă vadă fugind? Fugind ca un mișel?" Am simțit atunci cum boierii, în cap cu Iordache Ruset, se lepădau de Dimitrie Cantemir. A și zis, cu vicleană umbră de sfat, dar fără bucurie: „Da, bine-i să fugi, măria ta. Că dacă nu, te ucid. Sau, de bună samă, te surghiunesc la Alep ori la Eghipet. Și-i mai bună pribegia la leși decât…"; „Mai bine mor decât să fug din fața primejdiei!" s-a împotrivit cu îndărătnicie și cu putere Dimitrie, iar Ruset a șoptit: „Eu plec! Fug din calea lui Mehmet Cerchez, capugiul. E cel mai mare ticălos. Crud ca o fiară. Are plăcerea nebună de a chinui oamenii: a ucis zeci de creștini cu mâna lui! Zeci și sute!…"; „Umblă sănătos!… Eu rămân cu țara. Ce zici, prietene Neculce?" Am răspuns că are dreptate și am alergat la Ștefan comisul

să-l întreb de nu-l cunoaște pe capugiu, că și el e tot cerchez de neam. Ci Ștefan comisul nu ne-a făgăduit nimic. Îl știa pe Mehmet Cerchez ca pe-un tiran cumplit; creștin apostat, trecut la legea Coranului. Atunci am stat și eu cu sfatul, schimbându-mi gândul: „Păcat să-nduri osândă pentru ce n-ai făcut, măria ta.” Dar l-am auzit suspinând tare, cu jale și frângere de inimă: „Vai, Moldovă, ce ruginit e paloșul tău… Unde ești, Ștefane, și tu, Rareș? N-aveați mai mulți ani ca mine, dar ce spadă ageră strângeați în pumn! Ce spadă și ce pumn! Ce pumn și ce cap!…”; „Ei, măria ta, și Miron Costin a vrut, dar…, m-am trezit eu pomenind un nume, fără să vreau. Cine ne ajută?” „Așa, mustră-mă cu ăst nume! Mustră-mă, Ioane, că eram față și n-am oprit săvârșirea nelegiuirii.”; „El a înțeles că țara-i mică și potrivnică celor mult prea tari. A crezut în riga Sobieski, dar acesta nu ne-a ajutat, măria ta, cum a crezut logofătul.”; „Pentru că, în fapt, voia Moldova pentru el, nu pentru noi.” Așa ne tânguiam noi, iar boierii se depărtau și, unul câte unul, ieșeau din spătărie. Se petrecea ceva așa de trist și de mișelnic, încât mi-am pierdut graiul și nici de judecat nu mai puteam judeca. Mi se încețoșase mintea. Ci atunci, neașteptat, ai intrat tu, Daria.

— Da, Silion îmi spusese ce nenorocire se întâmpla, se îngândură Daria. Și am venit cu o propunere copilăroasă. Am zis: „Hai la Silișteni, măria ta. Nimeni nu te știe. Am strai țărănesc și doi cai buni”… Am îngenuncheat și l-am rugat; dar n-a primit sfatul, ci a zis: „Mulțumesc, Daria, dar dator sunt să înfrunt primejdia și urgia până la capăt. Dacă norodul stă pe loc, unde să fugă domnul? Să vină neprietenul și să mă smulgă cu rădăcină cu tot. Am stat odată, la o vânătoare, cu acest prieten al meu Ion Neculce, în munte, la Ceahlău, pe o vijelie fioroasă; vântul ne învăluia-n vâltori smintite și ne învârtea năuc. Ci noi ne-am agățat de stânci și am stat, îndurând, așteptând liniștirea stihiilor. Iar acum să fug? Nu, Daria. Ridică-te și adăpostește-te la Silișteni, departe de vânzolelile ocârmuitorilor.”

Daria a tăcut. Dascălul Ieremia a uitat să mai întindă mâna după un măr rumen, cum avusese gând și poftă adineaori.

— Ci n-a trecut nici un pătrar de ceas, reluă Ion Neculce povestirea, că Mehmet Cerchez a și intrat, trufaș și groaznic. Parcă îl văd și acum, cu ce mânie și dispreț a pus pe umărul lui Dimitrie o basma neagră, urlând: „Mazâl!”… Încremenisem întru neputință și vânătă deznădăjduire. Capugiul mi se părea trimisul satanei, iar în urmă-i, cei zece-doisprezece ieniceri, drept draci curați. Târziu am văzut că se iviseră și câțiva boieri, dintre care am cunoscut pe feciorii lui Gavriliță Costache. Nu mă așteptam la o împotrivire. Înșine nu gândisem la asta: nici n-am avut când. În câteva minute Curtea domnească s-a umplut de spahii. Și mai veneau încă dinspre Trei Ierarhi. Dimitrie a vorbit răspicat, cu neînfricare: „Câtă vreme o să mai batjocoriți c-o spurcată cârpă neagră și cu o vorbă slută, un domn cerut de țară?”

Capugiul a tresărit auzindu-l pe Dimitrie vorbind atât de bine turcește; dar, după o sclipire de mirare, și-a încruntat și mai tare fruntea, cătrănindu-se spre batjocorire: „Cutezi să mă-nfrunți, când n-ai nicio armă?"; „Armă mi-i dreptatea! Și știu că tirania este o mască a nedreptății. Iar dreptatea este inima vie a lumii: nu piere. Niciodată!" Deși inima mi se făcuse ca măzărichea de frică, în sinea mea m-am bucurat că voievodul sta mândru în fața trufiei tiranice. Numai că, în spatele capugiului am auzit glas dogit, și înspăimântat, și amenințător: „Vai-de-mi… și de mine! Ce vorbă necugetată… Iartă-l, slăvite: e tânăr și s-aprinde la mânie." Dar voievodul se îndârji mai avan: „Ilie Țifescu, apără-mă arătând că-s copt la minte și am dreptul să înfrunt samavolnicia. Am datoria sfântă să apăr țara!" După ce i se tălmăci spusa, capugiul Mehmet Cerchez se grozăvi încă mai tare: „N-ai aflat încă, ghiaur spurcat, că legea împărăției noastre e jaful și samavolnicia?"; „Am aflat. Dar întreb: au noi nu suntem oameni? Asta nu-i țară? Până când să ne jefuiți și să ne călcați în picioare?"; „Taci, măria ta, vai-de-mi-și-de-mi…, s-a căinat Țifescu. Lasă-te mazilit și du-te cu pace… Nu-ți iscăli hrisovul morții." Nu știu dacă vorba Țifescului, căruia noi îi ziceam Vulpea, ori teama de moarte schimbă purtarea lui Dimitrie: „Mehmet Cerchez, te întreb: cum, om înțelept ca tine, te-ai tocmit slugă la… templul Lăcomiei, capiștea samavolniciilor, biserica ticăloșiei, izvorul urgisiților și începătura nenorocirilor?" Capugiul s-a cam descumpănit: parcă și-ar fi adus aminte că până acum cincisprezece ani a fost creștin. A zis: „Ciudat: toți domnii maziliți până acum s-au milogit pentru iertare. Tu…"; „Domni? Cârpe, nu domni! Iar eu ca și ei: umărul îmi pătezi, cinstea îmi rușinezi cu cârpa neagră a tiraniei și cu nume de mazil mă sudui. Iar eu trebuie să tac. Să tac!"; „Prea multă vorbă! s-a închiorcoșat iară capugiul. Hai!"; „Dacă n-am spadă, mă apăr cu voroava, capigi bașă. Pentru că n-am cu ce-ți vătăma trupul, cerc să-ți înfig în cuget o țeapă de vorbă care să te doară. Ai fost de-ai noștri și te-ai hainit ca un spurcat, te-ai făcut trădător și ucigașul fraților tăi, ticălosule!" Spumegând de mânie, Mehmet pașa Cerchez l-a lovit cu latul iataganului în spate, iar cu muchia peste umărul drept. „Te ucid!" a urlat otomanul, asemeni ursului cu tălpile puse pe jăratec. Voievodul s-a încrețit la chip de durere, s-a clătinat, dar n-a căzut. Eu am crezut că i-a și tăiat capul. Și parcă mă miram că-l văd întreg, strângând pumnii și fălcile, fulgerându-l cu privirea pe asupritor și tăcând, împietrit. Mehmet Cerchez a poruncit să-l pună în cătușe. Un ienicer a sărit cu latul și, cât ai clipi, i-a legat brațele. Boierii tremurau de spaimă, ca mlădița de lozie în vânt. Eu nu mai știam ce fac: mă simțeam mic, rușinat, nevolnic, strivit. Doream să se despice pământul, să mă înghită și să se sfârșească totul, cât mai repede. Nu știu dacă spaima noastră, bicisnicia și mișelia în care căzusem ori

demnitatea tânărului voievod, frumos și mândru, l-a făcut pe capugiu să-și moaie iar glasul și să zică: „Au nu bănui că te duc de-a dreptul în „Groapa Sângelui" de la Ediculé? Ce te mai grozăvești și mă mai superi?"; „Ba da, bănui, a răspuns Dimitrie, lungind vorba. Dar mai cunosc și zisa unui filozof: Omul drept și înțelept poate cădea de șapte ori pe zi, că tot de atâtea ori se va ridica și pe asupritori în picioare-i va călca. Deci nu mă tem, mă știu drept!"; „Nici dacă-ți spun că am primit mulți bani anume ca să te ucid, tot nu te sperii?"; „Ba da, mă sperii, a surâs. Îndrăcit mă sperii întrucât, pentru aur, știu bine că voi musulmanii tăiați mii și mii de capete pe zi. Dar atâta timp cât voi fi pe pământul țării mele te voi înfrunta."; „Dacă te ucid pe drum și-n Dunăre te-arunc, marele vizir îmi dă casa ta de la Ortakioi." Vedeam limpede cum în făptura lui Dimitrie se săvârșea o schimbare. Trufia și ura i se ascundeau, undeva, înlăuntrul lui, iar trupul i se făcea mlădios, ca atunci când ne întreceam la călărie ori la halca. A prins să vorbească rar, cu glas cald, melodios: „Și de ce-l trimite sultanul tocmai pe Constantin Duca?"; „Pentru că el plătește peșcheșuri grase; tu, ioc!" Dimitrie Cantemir s-a gândit câteva clipe, apoi: „Îl cunosc bine, de când eram colegi la școlile din Țarigrad. Știe multe lucruri. Cam încâlcite, dar multe. Câtu-i de tânăr, pregătește cărți în limba greacă. Scrie despre teologie. Se bate cu catolicismul și cu erezia lui Arie. Dar ca domn va fi sub epitropia hapsânei sale mume, doamna Nastasia. Deci un domn rău, hrăpăreț, jefuitor de țară." „Nu-mi pasă! a hârâit Cerchez. Împlinesc porunca și m-aleg cu o casă frumoasă, cu bani și cu faimă de om credincios sultanului."; „N-ai tu nevoie de casa mea din Ortachioi… Și știu că nu mă ucizi pentru bani. Ai destui. Iar faima…"; „Ba te ucid!"; „Nu! Întâi, pentru că, deși te-ai turcit, ești totuși om de inimă. Al doilea, pentru că, dacă totuși îți plac banii, de la Constantin Duca, în numele căruia mă mazilești, poți stoarce mai mulți bani dacă mă lași viu, în chip de primejdie veșnică pentru tronul lui. Ai aflat și tu că aur se poate mulge de la domnitorul care nu vrea să fie mazilit, de la cel mazilit care-și teme viața, de la cel care plătește ca să mazilești și de la cel care vrea să-l mazilească pe mazilitor. Și tot așa, la nesfârșit."; „Te ucid!"; „De ce, pașă? Ca să vin noaptea, în casa de la Ortakioi, în chip de strigoi, să-ți sug sângele și să te sugrum?"; „Ești nebun!" s-a cam speriat Mehmet Cerchez. „Cine nu-i oleacă nebun, nici înțelept nu-i atât precât se crede."; „Îndrăcită gură ai!… Și-o nemaipomenită îndrăzneală, îndrăzneală ori prostie? Dibăcie, iscusință ori putere de vrajă? În loc să turb de mânie și să-ți retez scăfârlia, te-ascult cu un fel de… plăcere."; „Așa se întâmpla și lui Daltaban pașa, surâse Dimitrie cu un fel de descântec în priviri și în glas. Mă roagă să-i vorbesc și m-ascultă."; „Te cunoaște?" se îngrijoră capugiul. „Suntem prieteni. Deși s-a născut musulman, e altfel de om. De omenie. Tu, cum te-ai musulmănit, l-ai și urât pe

părintele meu așa de mult, încât vrei să-i ucizi feciorul, nevinovat, numai ca să capeți un hârb de casă… Ai uitat pe Constantin Cantemir, cu care făcut-ați multe vânători și zaiafeturi? Ai uitat că bun prieten ți-a fost și din multe primejdii te-a salvat?"; „Adevărat…", se îmblânzi turcul pe neașteptate. „Nu-i așa că, dac-ar fi după inima ta, prea frumosule pașă, m-ai lăsa pe mine domn, și n-ai da țara pe mâna unuia mai tânăr ca mine, în numele căruia, cu nemilă, mumă-sa va jăcui-o? Ales că și în vremea Ducăi vodă cel bătrân tot ea a jăcmănit-o și a cârciumărit toate bunurile, ca averi peste averi să strângă. Pe când eu vreau să conduc țara asta numai pentru că o iubesc. Nu-i așa, cinstite Cerchez Mehmet, că-s mai potrivit a fi eu domn? Spune cinstit."; „Da; dar eu trebuie să împlinesc porunca marelui vizir. Plecăm!" a poruncit capugiul, iar tu, Daria, ai îngenuncheat și-ai zis cu glas înlăcrămat: „Să te-ntorci sănătos, măria ta! Noi te așteptăm. Am sădit în grădină numai crăițe. Să nu întârzii, că de sântămărie înfloresc, măria ta. Înfloresc!…"

— Nu știu de ce mi-a venit în minte floarea de crăiță, dar știu că simțeam nevoia să spun ceva care să tălmăcească încrederea mea că va scăpa cu viață, din acea groaznică primejdie.

— Da, l-ai privit ca pe-o icoană și lacrimi mari ți-au țâșnit din ochi. Plângeai cu atâta durere, că m-ai făcut și pe mine să lăcrămez. Cred că și Mehmet Cerchez s-a înduioșat oleacă. L-am auzit grăind: „Uite ce fată frumoasă se laudă că-l așteaptă, iar eu va să-l dau hrană la pești, în Dunăre! Nu poți fi capugiu dacă ți-i inima slabă…" Dimitrie Cantemir a aflat răspuns și la suspinarea asta: „Bine-i totuși că te-au trimis pe tine. Altul m-ar fi spintecat de la întâiul cuvânt de înfruntare. Tu ești om bun, pașă. Te încredințez că loviturile de iatagan le voi uita, dacă între noi se va înfiripa măcar o umbră de prietenie… Prietenie!" Și așa l-a scos din Curtea domnească. Toți îi temeam zilele. Și eu, îndeosebi. Nu se afla nici un mijloc de a-i mântui zilele. Și pentru ce i se cuvenea moartea? Pentru că domnise două săptămâni, împlinind voia celor mulți și înfruntând pe unii boieri din cei mari.

— Așa-i, cinstite vel hatmane, încuviință Daria. Ci îngăduiți, dragi privighetori, să povestesc ceva neștiut de nimeni, afară de vărul meu Silion.

— Povestește, Daria, o rugă jupâneasa Maria, dornică să afle fapte neobișnuite.

— Până l-au scos pe Dimitrie din Curtea domnească, m-am îmbrăcat rob țigan și am pornit, cu straja lui Mehmet Cerchez spre Galați. Eram un rob mut, tuns chilug, mânjit cu cărbune, priceput să adape caii, să-i țesale și să tragă cu urechea la vorbirea dintre capugiu și Dimitrie Cantemir. Am luat cu mine tambura, cu care mă întovărășeam în câteva cântări învățate de la Dimitrie. Multe din cele

auzite atunci le-am repetat în gând de mii și mii de ori, așa că le știu ca pe „Tatăl nostru”. Când, la Bârlad, pașa i-a spus: „În seara asta te căsăpesc!”, Dimitrie a surâs cu nevinovăție: „Nu cred. Ești, pașă Mehmet, bărbat frumos, cilibiu. Iar frumusețea totdeauna-i bună și dreaptă. Lege! Omuciderea-i cea mai slută faptă. Groaznică! Nu pot să cred că om frumos ca tine ar fi în stare a săvârși o crimă prostească și urâtă și cumplită. Frumusețea și bunătatea, cinstea și dreptatea sunt semnele lui Dumnezeu, florile lui sădite în sufletul oamenilor. Poți tu, credincios al profetului, să le spurci?” Descântat parcă, pașa a mai amânat împlinirea osândei: „Ca să nu vărs sânge, te-nec în Dunăre.” Și la Galați, în adevăr, l-au luat slujitorii și l-au dus la malul apei. Gata: scăpare nu mai era! Mă țineam după dânsul, roabă nevolnică. Știam că nu-l pot salva; gândeam doar să-l pescuiesc din valuri și să-l îngrop în pământul nostru, cu mâinile astea mormânt făcându-i. Pregătisem chiar o barcă și un barcagiu, să umblu pe apă. Era o seară de primăvară, cu mireasmă de arin și brustur prelinse pe apă. Și eu plângeam cu lacrimi șiroaie, de-mi spălau funinginea de pe față. Mă încredințasem: Dimitrie a înțeles că nu mai avea nicio scăpare: hotărâse a se lăsa ucis. Dar, descoperind frumusețea priveliștii în scalda primăverii și auzind cântarea privighetorilor, foșnetul lin și murmurul apei, s-a răzgândit. „Străjer, a zis cu glas blând, spune-i măritului pașă Mehmet Cerchez că, înainte de a muri, voiesc să-i destăinui ceva foarte, foarte însemnat. Te rog, vestește-l!” Slujitorul i-a împlinit dorința. Când se ruga el, și baierele cerului se deznodau. Și Mehmet Cerchez însuși a venit la malul Dunării: „Ce vrei să-mi mărturisești?” a întrebat, cu mânie și răstire așa de înaltă, că privighetorile din preajmă au tăcut, speriate ca de croncănitul corbului răpitor. „Pașă, mult îți pare rău că ucizi om nevinovat… Îți plânge inima.”; „Nu-i adevărat! Mă bucur că…”; „Dacă te-ai fi bucurat ai fi venit aici, să vezi cum mă înnecă în Dunăre, cu piatra legată de gât… Îți pare deci rău, pentru că știi că am în cap și în inimă o comoară care-ar putea împodobi împărăția. Îl am prieten pe Daltaban pașa; iar el, ca orice bun osman, cinstește pe cărturari, pe stihuitori, pe cântăreți. Te-ai încredințat că eu am aceste însușiri de cărturar și cântăreț. Dacă mă pierzi, pierzi și prietenia lui Daltaban și a tuturor celor care-s prieteni cu învățații. Ești puternic, pașă; și tocmai de aceea nu disprețuiești pe cel slab. Știi bine că dacă n-ar fi ei, becisnicii, n-ai putea fi nici tu cel tare. Nu mă laud, dar sunt cărturar bun, am însă suflet încărcat de păcate. Nu-i bine ca, în drum spre rai, să te împovărezi cu ele, împlinind o poruncă fără noimă, absurdă. Amintește-ți că ucigașul ia asupră-și toate păcatele ucisului. Amenințându-mă mereu, mă faci să sufăr și să mă tem îngrozitor. Dar, fără voia ți, mă ajuți, totodată, să înțeleg ca durerea-i cea mai folositoare dintre simțămintele omenești. Durerea-i iscusitul dascăl al

cugetului nostru. Și pentru asta îți mulțumesc. Zicând mereu că mă ucizi, îmi pricinuiești durere, iar durerile mă întăresc. Ucide-mă și-ai să vezi că stafia mea te va urmări toată viața. Într-un fel, prin tine, eu voi fi martir, adică nemuritor. Iar tu, un ucigaș mișel încărcat de păcate, păcate de care nici focul gheenei nu te curățǎ." Vorbea cu glas de aramă. Nici nu știam dacă vorbește ori cântă. Îmi venea să-l întovărășesc cu tambura. Capugiul îl asculta în nemișcare. Doar ochii îl urmăreau, cu luare-aminte. Mi s-a părut că și buzele i s-au mișcat într-un fel de surâs. Apoi a răsucit capul, a privit Dunărea cu oarecare neliniște. Parc-ar fi vrut să numere valurile și n-ar fi izbutit: fugeau și se pritoceau prea lepede. „Pașă, a zis iar Dimitrie, viața-i val și fum. Trece repede. Și de la sine. Grăbind această repeziciune a trecerii nu câștigi nimic. Aurul cu care neprietenii mei îți umplu buzunarele va fi grătarul pe care va să ți se frigă inima cât vei mai trăi, și-n usturime mare să te chinui. Căci cine ucide un nevinovat, știind că-i nevinovat, e ticălosul ticăloșilor, mișelul mișeilor, ucigașul ucigașilor…"; „Iar mă înfrunți? a mârâit pașa. Iar mă ocărăști?"; „Te-am și lăudat, pașă, pentru cele meritate. Ci îți spun, cu toată tăria: teme-te ca de foc de ocările acoperite cu florile laudei." Pașa iar a tăcut, lăsând privirea sa i-o fure valurile. Dimitrie i-a simțit șovăirea și, cu o blândețe dincolo de omenesc, a grăit în șoaptă: „Mehmet Cerchez, dacă ai înțelege filozofia curgerii valurilor, ți s-ar alina pornirile cele rele și ucigașe. Veșnicia pe care o urmărim cu deznădejde a o dobândi după moarte, în fapt trăiește în fiece clipă a vieții pe care cu nepăsare și prostie și sălbătăcie o risipim. Valurile sunt mii, milioane, miliarde, ci izvorul, izvorul este, totdeauna, unul singur; ceva care seamănă cu lacrima… Lacrima începutului pentru plânsul cel mare al sfârșitului…" N-am știut prea bine, ci mai mult am ghicit, am bănuit ce-a vrut Dimitrie să spună. Destul că pașa Cerchez s-a răsucit, repede și mânios, spre stânga și a plecat, fără cuvânt. Slujitorii au deșirat funia și au prins să-l lege burduf ca să-l urce în barcă și în valuri să-l arunce. Barcagiul se ridicase în picioare, să-l primească și să-l ducă. Piatra, mare și grea, era în barcă, pregătită din vreme. O vedeam și mă îngrozeam. Am făcut semn barcagiului meu să se gătească a porni la vale, să-l prindem din valuri. Nu știam nici cum, nici dacă-i cu putință o treabă ca asta. Ci, în clipa aceea de deznădejde și groază, când slujitorii îi legau picioarele, iar mâinile îi erau încă slobode, i-am aruncat tambura. A prins-o, cu stânga. A dus-o la piept și cu dreapta a început să-i mângâie strunele. A scos un cântec ciudat de trist: poate bocet, poate doină de jale, poate rugă, poate psalm de veșnică pomenire. Slujitorii, mișcați și ei de frământul și frumusețea cântecului, au oprit legarea și parcă s-au rușinat că erau călăi. Slobodă, funia începea să se dezvârtă. Iar strunele tamburei sunau tot mai zguduitor, amestecându-se cu șopotul valurilor, cu foșnetul vântului, cu cântarea

privighetorilor, cu sclipirea razelor din asfințit. Mehmet Cerchez pașa s-a oprit: asculta. Simțeam că începuse să lucreze cântecul în el. Și, deodată, furios fără de măsură, s-a răsucit spre Dimitrie și a strigat, răstit foarte și răgușit, o poruncă pe care n-am înțeles-o. Nici slujitorii n-o înțelegeau; dar începură să-l lege iar în funie. Legat, îl brânciră spre barcă. Cântarea s-a oprit, dar tambura n-a lăsat-o din mână. De altfel, într-un fel de milă și de nedumerire, călăii i-o îngăduiră. În necuprinsa-mi durere, tambura, cântarea și această îngăduință stăruiau în cugetul meu ca niște sclipiri de lumină. Pașa s-a mâniat și mai tare: s-a întors cu grabă, a tras iataganul și s-a repezit asupra lui Dimitrie. Am strâns pumnii. Am întors capul. Am închis ochii. Am țipat. Și m-am prăbușit. M-am izbit de-o piatră, iar durerea nu m-a lăsat să leșin. M-am târât în genunchi, cu gând să urlu către pașă o rugă de iertare. Ci, deschizând ochii, am văzut minunea: pașa nu străpungea trupul lui Dimitrie, ci tăia funia, slobozindu-l. Spunea ceva, încet, bolmojit, ca un geamăt. Nu înțelegeam nici ce vorbește, nici ce face. Și mă miram, cu atât mai mult cu cât vedeam că-l ia pe Dimitrie la braț și pornește spre gazdă. Nu auzeam ce-și spuneau, dar m-am încredințat că, din clipa aceea, au devenit prieteni. Cei mai buni prieteni… Aceea a fost clipa când am trăit minunea. Și, de fericire, mi-am pierdut conștiința…

Maica Daria se opri aici. Își înghiți lacrimile, iar zâmbetul trist i se slei pe buze. Ieremia, dascăl și duhovnic al lui Dimitrie Cantemir, și vel hatmanul Ion Neculce, vechi prieten, stătură în nedumerire și mirare.

— De ce n-o fi povestit niciodată asemenea minune? se întrebă jupâneasa Maria.

— Nu știu. Poate și pentru că eu l-am rugat să păstreze taină.

— Dar de ce nu l-ai urmat până la Țarigrad? iscodi jupâneasa Maria.

— Dintr-o pricină pe care numai eu o știu.

— N-o poți destăinui nici acum, după atâția ani?

— Pot, cinstită gazdă. Cum stam în genunchi și mult mă bucuram în necuprinsa tristețe din mine, am simțit în pântece pruncul, mișcându-se întâia oară. Îl aveam pe Dimitrie ca pe-un muguraș de viață nouă, zămislit în mine. Când m-am trezit din leșin m-am spălat de funingine în apa Dunării și m-am întors acasă, în Silișteni. Eram cea mai nefericită și cea mai fericită făptură din lumea asta…

Se făcu tăcere. Gâcind parcă întrebarea din cugetul ascultătorilor, Silion vorbi rar:

— Nu ți-am spus, Daria, că Dimitrie l-a rugat pe capugiu să-ți îngăduie a ne însoți la Țarigrad. Dar el s-a împotrivit: „Dacă-i urâtă, n-ai ce face cu ea; dacă-i frumoasă ți-o luăm cadână, iar dacă mai nădăjduiești să te mai ajute încă o dată, află că rar se mai pot găsi

dregători buni și slabi de înger ca mine.” Auzind, Dimitrie mi-a poruncit să te rog a te întoarce acasă. N-a mai fost nevoie: plecaseși singură.

Povestirile privighetorilor se opriră aici. Dinspre Hârlău se ridicau nouri mari, ca niște munți vineții, în repede creștere. Fulgerele începeau să brăzdeze întunericul și tunetele să duduie la marginea zării dinspre miazănoapte. Jupâneasa Maria, care din pruncie se temea de trăsnet, mai ales când se dezlănțuiau în puterea nopții, se lipi de soțul său, căutând ocrotire. Tăceau, ascultând gemetele cerurilor. Iar când un fulger orbitor a împroșcat cuprinsul cu lumină și un trăsnet asurzitor a despicat ulmul din vârful Dealului de lut, Neculce i-a zis, mângâindu-i creștetul, așa cum obișnuia în ceas de supărare ori de cumpănă.

— Nu te speria, Maria… Intră în casă, aprinde lumânarea de la înviere și pune-o în fereastră. Eu cobor în ogradă să înfig toporul în pământ, să se scurgă trăsnetul și casa să ne-o ocolească.

În câteva minute, tot cerul s-a umplut de nouri, vânzoliți, sfârtecați de fulgere, ca niște iatagane de flăcări șerpuitoare. În sclipirea luminii, luciul lacului din vale strălucea ca oglinda și parcă sălta în sus, să se îmbine cu nourii furtunii. Vântul, tot mai furtunos, mai vânzolit, mai răscolitor, vălmășind potop de apă vărsată parcă de la toate râurile țării. Vijelia smulgea paie din girezi și draniță din acoperișurile bătrâne ale grajdurilor. Clopotele din clopotnița bisericii începură să sune, ca niște gemete de durere ori de spaimă.

În cerdac era însă adăpost, iar gazda, ca și oaspeții, nu se îndurau să-și părăsească locurile de unde puteau privi uriețeasca putere a firii dezlănțuite. Când furtuna se depărtă spre miazăzi, observară că, dinspre răsărit, zarea a rămas roșie.

— Arde Iașul! s-a temut Ion Neculce.

Priviră cu toții spre răsărit și se spăimântară.

— O fi trăsnit vreo casă și-a luat foc, își întregi gândul. Se vede că acolo-i mai mult vântoasă, cu trăsnete. Bine că aici a turnat din cer ca din poloboace… Mâine va să mă duc până la Iași, să văd ce și cum.

— Mă tem că se va fi aprins și pe ulița noastră, se îngrijoră jupâneasa Maria. Și toată casa-i de lemn, veche.

Când o răpăială din coada despletită a ploii prinse a împroșca și în pălimar, traseră jilțurile lângă perete, la adăpost, și intrară fiecare în iatacul său, la hodină.

SEARA A PATRA sau:
ROADA ÎNVĂȚĂTURII ESTE CEA MAI BUNĂ ROADĂ

În zori cerul era senin, spălat de ploaie, ca o tipsie de cleștar albastru. Pământul mirosea proaspăt, reavăn. Pe dealurile din jurul Prigorenilor otava era mai verde ca ieri, un verde auriu, primăvăratec. Lacul de sub dealul conacului se liniștise deplin și numai arare câte un crap ori o mreană spărgea oglinda în cercuri largi, ușor tremurătoare. În sat era liniște și pace. Doar ulmul trăsnit, paiele răvășite și bucățile de draniță azvârlite pe ici, pe colo mai aminteau de furtuna de la miezul nopții. La răsărit însă, deasupra Iașului, se ridica un fum gros, vânăt-negru.

Neculce, însoțit de Silion și de doi slujitori, a alergat călare spre cetatea de scaun, să afle pe ce uliți s-a năpustit pojarul. La prânz, umblând pe străzi, a văzut că au ars multe curți boierești și mânăstiri: a bătut vântul așa de cumplit că nimeni nu s-a putut apropia de pârjol. Au ars și curțile domnești, cu vâlvătaie așa de mare, că oamenii n-au putut scoate nimica din mistuirea flăcărilor. Vodă Mihail Racoviță s-a adăpostit, cu toată familia, în casele din Cetățuia.

Vel hatmanul Neculce ar fi vrut să rămână în oraș, dar cum în casele lui de pe ulița domnească, scăpată de pârjol ca prin minune, și-a adăpostit rudele, începând cu Ștefan Luca, s-a întors la Prigoreni, împreună cu Silion. A ajuns pe înserat, când jupâneasa Maria așeza iară jilțurile și masa priveghiului, împodobind-o, ca și altădată, cu roadele toamnei culese din livezi și podgorii. Îngrijorați și triști, oaspeții se adunară iar în pălimar. Vel hatmanul a povestit despre cele văzute în Iași, despre pagubele cele mari pricinuite de foc, despre crămăluirile bieților ieșeni, despre boala din spaimă și amărăciune a voievodului. Apoi, așa, cu încetul, au trecut la domnia lui Constantin Duca, amintindu-și cum l-a pus doamna Nastasia să înfrumusețeze Curtea domnească, multă cheltuială făcând.

— Boierii l-au cerut domn în locul lui Dimitrie Cantemir, având sprijinul lui vodă Brâncoveanu, zise Neculce. De altfel s-a și grăbit să și-l facă ginere, anume ca să aibă cuvânt în ocârmuirea amândurora țări. În adevăr, după pilda tătâne-su și după pofta doamnei Nastasia, Constantin Duca vodă ne-a pricopsit cu spurcate obicee și biruri grele, ca de pildă văcăritul. Deci domnia lui de doi ani, până la leat 1695, s-a pogorât peste noi cu sumedenie de nenorociri. Plângea și blăstăma norodul în gura mare: „Vai, vai, săracă Moldovă, ce zile amare ai ajuns a trăi”…, auzeam adesea pe uliți și prin case. Zice o vorbă veche că lacrimile nici vântul nici soarele nu le pot usca. Din pricina podgheazurilor leșești și mai cu samă ale acelui Constantin Turculeț, de multe ori zahereaua adică aprovizionarea nu ajungea la cetatea Cameniței, cum era porunca, să hrănească otomănimea cea multă, de

strajă acolo. Având deci pre mulți împotrivă-i, Duca vodă cel tânăr nicio treabă n-o putea chivernisi bine. Că sultanul pretindea, vizirii și pașalele cereau, ienicerii jefuiau, iar familia prea tânărului domn: mamă, surori, cumnați, veri, vere, nepoți, nepoate, toți și toate pofteau bani, mulți bani, lucruri scumpe, viață în răsfăț și desmăț. Urgie, nu domnie!

— Eu mă aflam atunci la Silișteni, în mare durere și suferință, folosi Daria pauza lui Neculce în vorbire. Și, ca să-mi mai ostoiesc amarul, mă străduiam să-l înduplec pe răzeșul Manea să se ascundă de urgia zapciilor. El se căina că n-are unde, făr' numai să se ducă la Turculeț. Un agă domnesc s-a năpustit asupră-mi, mi-a sfâșiat cămașa și-a prins să mă bată cu biciul, cu plumbi în șfichi.

— De ce? Ce-avea vodă cu tine?

— Zicea, cinstită jupânească, că, de vreme ce sunt ibovnica lui Dimitrie, trebuie să știu și unde și-a ascuns averile. Bătându-mă, m-a umplut toată de sânge. Ci eu, având prunc, în luna a șasea, m-am strâns covrig, să nu-mi atingă țâțele și pântecele.

— Mult ai suferit, Daria…, o compătimi jupâneasa Maria.

— Mult, pentru că am vrut prunc în felul lui. Și când credeam că-l am, l-am pierdut. Ci nu m-am lăsat, bolnavă precum eram, până nu l-am trimes pe Manea la Țarigrad să-l caute pe Dimitrie și să-i spună că Duca vodă a făgăduit zece pungi celui care-l omoară, cât mai repede.

— Da, da, adeveri Neculce, mare năpastă căzuse pe țară și asupra Cantemireștilor. Hatmanul Lupu Bogdan și Iordache Ruset nu s-au putut apropia de Constantin Duca, de rău ce era, și s-au închis în Cetatea Neamțului. Grele timpuri și slute. Îmi aduc aminte că Daltaban pașa, seraschierul de atunci, a poruncit lui Constantin Duca să vâre provizii în Camenița, cât mai multe. Că se temea sultanul să n-o atace leșii.

— Dar pentru că tot acel nămol de provizii se scotea de pe spinarea bietei țări, jăcuită și urgisită, oamenii noștri l-au vestit pe haiducul Constantin Turculeț, surâse Daria, iar el, haiducul, cu ai lui, a prădat zahereaua toată și-a împărțit-o sărăcimii: de la țară luată și iarăși țării dată.

— Așa a fost, iar turcimea din cetate a început să piară de foame.

— Deci vodă o cam sfeclise cu Daltaban pașa, pentru nevrednicie.

— Întocmai, Daria. Însuși pașa l-a pârât pe Duca în fața sultanului. Dar mazilirea i-a venit mult mai târziu. Brâncoveanu ungea bine osia la carul domniei, acolo, în Țarigrad, că ginere și-l făcuse pe Constantin Duca vodă. Cuvine-se a povesti că am fost nuntaș la cununia lui vodă cu domnița Maria, fiica Brâncoveanului. Boierimea din amândouă țările a venit la nuntă făloasă ca aceea, cu mare strălucire și cu feluri de muzici și pehlivănii, de mirare în târg la Iași. Cum am zis, atunci eram și eu tânăr postelnic și pășeam cu alți postelnici, cu toiegele în

mână, pe jos, înaintea domnului, cu mare alai, de la Curtea domnească, până la Golia, în biserică, unde i-a cununat însuși patriarhul Țarigradului. Ei, ce mai desfășurare de lux și petreceri a fost atunci, că nuntirăm trei săptămâni, fără hodină.

— Că plătea tata socrul, care avea ambiții crăiești și domn se voia peste amândouă țările române. Iar avere, gârlă.

— Precum și era, Maria, surâse dascălul Ieremia. Și avea!

— Și ce spor de „vai și-amar" a coborât după aceea peste biata țară, jelui Daria, așa precum ai spus și domnia ta, vel hatmane, ba încă și mai și.

— Mi se pare că a sosit rândul meu la povestire, își netezi Ieremia barba. Că în acea vreme mă aflam când la București, când la Țarigrad. L-am văzut pe Antioh Cantemir, așezat în casa de la Ortakioi. Neștiutor de cele care se petreceau în țară, își vedea de mâncare, băutură și somn tihnit. Din când în când petrecea cu Scarlatache Ruset. Așa și-a aflat Dimitrie fratele trimis capuchehaie, adică grijitor al domniei pe lângă marele vizir. L-a dojenit, dar fără vreo izbândă. Ci trebuie să spun că, îndată ce a sosit la Constantinopol, întreg și nevătămat, Dimitrie i s-a înfățișat lui Daltaban pașa și a povestit cum a fost mazilit și prin ce minune a scăpat cu zile. Dregătorul cel mare l-a chemat pe Mehmet Cerchez și l-a firitisit: „Mare bine ai făcut: și mie că ai cruțat zilele unui bun prieten, și ție că ți-ai câștigat un prieten, și poate și măritului padișah că n-ai lipsit împărăția de un mare cărturar, care, deși foarte tânăr, va împodobi cu înțelepciunea lui împărăția noastră." N-a durat mult și Dimitrie Cantemir a izbutit sa-și facă prieteni dintre creștini și dintre musulmani. Alexandru Mavrocordat Exaporitul, Dositei Notara patriarhul Ierusalimului, Ahmed pașa Calaili, marchizul de Férriol, solul franțuz, contele Tolstoi, ambasadorul Rusiei. Îl vizitau în casa de la Ortakioi și-i vizita la dânșii acasă. Știa multe, era vesel, glumeț, cu mult farmec, cânta din tambură și putea petrece bine, zile și nopți, și de aceea toți îl iubeau și-l voiau tovarăș.

— Trebuie să adaug că, asemeni obiceiului din Moldova, întrerupse Silion, după zile și nopți de petreceri, dormea câte o zi și-o noapte, fără să se trezească, apoi, câte-o săptămână-două și chiar câte o lună-două, citea și scria cu patimă, doar cu câte două-trei ceasuri de odihnă.

— Așa-i. Antioh se zbătea, în felul lui, să scoată banii dați în sama patriarhului Ierusalimului; se zbătea, dar fără vreo izbândă. Eram într-o zi în casa de la Ortakioi, când a venit Mehmet Cerchez pașa. Dimitrie mi-a spus: „Stai cu noi, dascăle Ieremia, să-mi cunoști mai bine prietenul." Am stat și l-am auzit vorbindu-i: „Dacă m-ai lăsat în viață, mărite pașă, vreau să adâncesc studiul filozofiei și al istoriei, al muzicii și al religiei musulmane, să cunosc cât mai bine lumea

otomană și obiceiurile ocârmuitorilor ei.”; „Da, foarte bine, prietene, s-a rostit pașa. Împărăția sultanului are mare nevoie de oameni învățați și de știința lor. Și, drept să-ți spun, și pentru asta ți-am cruțat zilele.” Dimitrie Cantemir l-a privit cu duioșie, amestec de tristețe și bucurie: „O, prietene Cerchez, n-ai să știi nicicând câtă spaimă am îndurat în acele zile din aprilie, când m-ai mazilit și m-ai luat din Iași să mă îneci în Dunăre. Vinovați eram amândoi: tu că mă smulgeai din casa și din țara mea ca pe-un măr viermănos, iar eu că te înfruntam cu nechibzuială și obrăznicie, cu nesăbuită îndrăzneală.”; „Și acum mă mai întreb, cum de nu te-am sugrumat totuși?”; „Cum de nu m-ai azvârlit, bâldâbâc, în Dunăre? Cum nu m-ai jupuit de viu, când tot drumul te-am înfruntat? Prostește te-am suduit.”; „Dar m-ai și desfătat cu știința, înțelepciunea și talentul tău. Deși mă urai de moarte. Și te uram de moarte.”; „Cum să nu te urăsc când, cum am spus, m-ai smuls dintre ai mei ca pe un tânăr încrezut în sine, flușturatec și fără apărare? Și cum să nu te iubesc că, după opt zile și nopți, în care am văzut moartea de o sută de ori, m-ai lăsat a trăi și m-ai așezat ici, în Țarigrad, ca pe un bărbat cuminte, înțelepțit, cu judecata coaptă. De atunci dospește în cugetul meu gândul mare al împăcării, al stingerii vrajbei dintre români și dintre toți oamenii, veri de ce neam și de oriunde.”; „Dimitrie, știi că am mai săvârșit ceva cu totul neobișnuit?”; „Încă o minune?”; „Am înapoiat banii celui care mă plătise să te ucid. Și mă plătise gras. Iar pentru un musulman aurul e mai tare ca Allah.” Foarte emoționat, Dimitrie s-a ridicat din jilț și l-a îmbrățișat ca pe un frate: „Prietene! Asta-i minune mai mare decât aceea a neuciderii mele. Știu vreo șapte limbi, dar afară de cel latin *sublimus*, nu aflu alt cuvânt cu care să te blagoslovesc, după merit, și să te laud.”; „Sublimus nu sunt eu, ci acela care a stins în mine setea de omor și teama de a nu călca porunca mai marilor. Și le-a stins doar cu vorba când înțeleaptă și cuminte, când duioasă și prietenoasă. Cu vorba și cu struna de tambură.”; „Hai să-ți cânt românește, pașă. Meriți! Ascultă, te rog, a zis și a luat tambura din cui, cercându-i struna; apoi a prins a-i zice cu glasul lui cald, armonios, pătrunzător până în adâncul sufletului: Foaie-a dorului, / A dorului și a codrului, / Inimă a omului / De ce te faci amară / Din zori până-n seară? / Floare a dorului / Din inima omului / Fii împăcarea și binecuvântarea, / Fii tihna și pacea / Visată de ea, / De Daria mea… / Fii prietenia / Și omenia / Visate de ea, / De Daria mea…” Pașa Cerchez a ascultat, cu surâs cuminte, iar inima i s-a muiat precum ceara la soare și a zis: „Mulțumesc, Dimitrie. Nu știu românește, dar mi se pare c-ai spus ceva frumos, pentru cineva drag.”; „Da, cântec pentru fata care mi-a dat tambura, acolo pe malul Dunării”, a lămurit. A tălmăcit apoi cântecul în turcește și l-a mai zis încă odată, cu și mai multă înflăcărare și duioșie. „Să-l cânți și mâine la Daltan pașa”, a adăugat

Mehmet ridicându-se să plece.

Jupâneasa Măria își îndemnă priveghetorii să guste must, vin, nuci, mere, struguri. Toți îi împliniră invitația, iar Silion cuvântă:

— Mi se pare că-i trebuitor să amintim iară despre felul cum muncea Dimitrie Cantemir, citea, scria, învăța limbi străine. Stătea ceasuri și zile la masa încărcată cu fel de fel de cărți. Dar tocmai asta nu-i plăcea defel lui Antioh. Parcă-l aud boscorodind mânios ori întrebând cu glas răgușit de alergătură fără spor: „Tot mai scrii?"; „Tot", răspundea Dimitrie, scurt. „S-ar cuveni să-ți smulg pana și s-o arunc în foc!"; „Poftim, arunc-o, a zis odată, cu zâmbet trist. Dar îmi cumperi alta, că asta s-a tocit. Una de gânsac, pasăre năroadă; una de șoim, pasăre vitează și una de cocor, pasăre înțeleaptă care cunoaște calea lumii dreaptă: pleacă toamna la Eghipet și se-ntoarce primăvara, la cuib, în Moldova, că-i arde inima de dorul acestei țări, cum arde a mea, acum…"; „Așa! Dor… Ardere… Eu mă zbat să capăt banii de la patriarh și de la vizir iar tu vorovești într-aiuri. Ardere!"; „Cu pană de gânsac nerod trudesc ist izvod spre a minții tale șlefuire, desfătare și înțelepțire. Uite, ici: «Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea, au giudețul sufletului cu trupul»… Voiesc să arăt că lumea mincinoasă și deșartă este…"; „Ești cam stricat la cap?! În loc să…"; „Nu, frate! Scriu acest «divan» să te fac a vedea că frumusețea sufletului e mai adevărată decât a aurului și mai folositoare omului."; „Taci!" a răcnit Antioh, silindu-l pe Dimitrie să schimbe vorbirea ușor batjocoritoare, cu alta mult prietenească și caldă. „Pe drept ești furios, frate: știu că n-ai putut scoate decât cincisprezece pungi."; „Ți-a spus pașa Cerchez?"; „Știu de mult că împărăția otomană însamnă lux și strălucire pentru ocârmuitori, întemeiate pe nedreptate, stoarcere, jaf și omor pentru țări și noroade."; „Taci, că te-o auzi careva…, se îngrijoră Antioh. Suntem săraci! Săraci și fără noroc. Constantin Duca are acum golomoz de aur. Ne strivește sub mulțimea și greimea pungilor."; „Și sub țesătura intrigilor. Dar noi, zău, frate, avem o bogăție neprețuită: mintea! Iată: Mustafa Daltaban și Mehmet Cerchez lucrează pentru *nostra causa*. Pe Ferrari Hassan pașa va să-l atragem curând de partea noastră. Marchizul de Férriol…"; „Da, dar, tocmai acum, o sultană a născut doi gemeni și muftiul a poruncit sărbătoare."; „*Donanma!* Ehei! Sărbătoare cu dezlegare pentru vin: prilej ca musulmanii să bea pe ruptele, să se destrăbălеze și să mai uite de războaie." „Dar noi nici nu putem ieși din casă: oamenii lui Duca vodă ne pândesc cu gând ucigaș, după fiece colț."; „Știu… Ca să mă plimb prin Istanbul, nevoit sunt să mă îmbrac turcește. Noroc că, măcar din când în când, ne apără Scarlatache, suveica asta îndrăcită care umblă pretutindeni: la Iași, la București, în Fanar, în tot Constantinopolul. Umblă și țese mreje din umbră, ca paingul, să prindă muștele și fluturii și gândacii cei grași și lacomi. Azi, de-o pildă, mi-a adus știrea că prea iubitul nostru dascăl

Ieremia a trecut de partea lui vodă Brâncoveanu, parc-ar fi uitat că a stat atâția ani în casa părintelui meu și m-a învățat multe din scripturi și din viață, între care cinstea și prietenia.”

Aici, dascălul Ieremia tuși, semn că avea de spus ceva, și zise:

— În adevăr, am plecat la București. Am fost și sunt om sărac: trăiesc din munca dăscăliei. Iar vodă Brâncoveanu, cel mai bogat voievod din câți au avut vreodată românii, mă ajută să trăiesc, negoțându-mi singura marfă pe care o am: știința și meșteșugul de a învăța și pe alții. Cinstiți priveghetori, adevărat: l-am slujit pe Brâncoveanu, dar niciodată împotriva Cantemireștilor.

— Așa-i, dascăle, adeveri vel hatmanul Neculce. Nu l-am auzit niciodată pe Dimitrie învinuindu-te pentru asta. Dimpotrivă: te lăuda că-l ajutai a mai domoli mânia lui vodă Brâncoveanu împotriva lui Antioh, care umbla să vină domnitor la Moldova.

— Întocmai știu și eu, căută Silion să-și urmeze povestirea. Antioh părea că dorește să-i spună ceva foarte însemnat, dar Dimitrie nu-l asculta cu toată luarea-aminte, ci lucra mai departe: „Ci lasă pana ceea odată! a strigat, furios. Nu mai mâzgâli hârtia de pomană.”; „Ți-am spus: adă-mi o pană de cocor din capul unghiului. Că, iată, iar e primăvară și mă sting de dor de țară.”; „Mai încet că-ți pârlești aripile în flacăra uneltirilor lui Duca și Brâncoveanu.”; „Ce frumos ai spus asta: …«Îți pârlești aripile în flacăra uneltirilor»… Antioh, elefantule, poți fi și poet!”; „Lasă-mă dracului! Am vrut să fiu domn și…” , „Nu pot să te las, că trebuie să-nvăț a urzi cele mai viclene intrigi, ca să răpun neprietenii și să-ți pot spune: măria ta, ești domn la Moldova! Antioh voievod Cantemir.”; „Când? Când?” se frământă Antioh, nădușind de nerăbdare. „Îndată după *donanma*. Dar, fără pană de cocor, nu, nu pot nimic! Căci pana-i și punga și spada mea de acum. Totuși… pe când tu te zbăteai pentru cele cincisprezece afurisite pungi, eu, ajutat de Daltaban, am pătruns la marele vizir. Înțelegi?”; „Frate! Nu mă amăgești? At vorbit despre…”; „Nu te pripi. Vizirul vrea douăzeci de pungi, iar noi avem doar cincisprezece. Ne trebuie aur!”. „Ai ajuns la vorba mea?”; „Ajuns… Și m-am poticnit în plasa intrigilor, pe ale căror lațuri nu le poți tăia decât cu foarfece de aur. Constantin Ducă a dat douăzeci și cinci de pungi… Sunt iar ca inorogul care încă nu știe cum să folosească marea și minunata putere a cornului său cel ascuțit și răsucit. Deocamdată zic precum evanghelistul: gol am ieșit din pântecele maicei și în țărână gol voi intra…”, „Eu ard de ambiție și tu te destrăbălezi cu pilde din scripturi!”; „Vând și eu ce am. Știu că limbuția-i mai rea ca beția, dar nu pot tăcea. Am scris lui Silim Ghirai, hanul tătar, și i-am amintit c-a fost prieten cu părintele nostru: deci să pună cuvânt bun pe lângă marele vizir. Am fost și la Daul Iusuf effendi: i-am spus și lui că, fiind domn mazil, viața mi-i primejduită în fiece clipă. Nu pot trece pragul.

Numai domnia m-ar…”; „Nu cumva vrei iară domnia pentru tine?” se temu Antioh. „Sprintenă-i iuțimea inorogului și grea greimea elefantului…”; „Nu mă răsuci pe mine cu vorbe filozofești! Spune, vorbește pe șleau.”; „Au crezi că dac-ai să fii tu domn, elefantule, de pe mine se șterge ponosul de… mazilit? Așa cum Iordache Ruset poartă pe frunte semnul cetluirii scris cu foc, tot așa port și eu pe suflet pecetea mazilirii. Și-or să mă îngroape sub porecla asta: Dimitrie Cantemir mazilitul, care a domnit douăzeci de zile…”; „Nu știu dacă te caini, dacă-ți bați joc ori dacă vrei domnia pentru tine.”; „Nu mă cain, ci mă laud, și încă, vai, ce laudă!, că-n fiecare clipă pot fi ucis cu aurul unui terchea-berchea doi gologani perechea.” Apoi povesti ce știri i-am adus din țară, eu, Silion, despre jecmănirile lui Constantin Duca vodă. „Deh, a râs. Țașca nu sare departe de trunchi. Și-apoi… să-l credem și pe el, are casa grea: șapte surori, șapte gâște potcovite, adaos doamna Nastasia, cea sulemenită-n aur. Deci lupoaica flămândă și puiul său vidra cea lacomă. Iar la domnie a venit încărcat de datorii la toți cămătarii cei mari ai Țarigradului…” Îl vedeam pe Antioh foarte încurcat. Mai ales că Dimitrie a luat tambura și-a zdrăngănit în derâdere, grăind: „Frate Antioh, află că fiecare vizită a mea la Daltaban pașa, la Ferrari Hassan ori la Mehmet Cerchez pe Duca vodă îl costă câte o pungă de galbeni.”; „Cum adică?” se nedumiri Antioh. „Așa: plătește pe cei care mă spionează și pe cei care va să-l mazilească.”; „Ar trebui, dacă-i așa, să-i vizitezi zilnic, până când…”; „Aș face-o, dacă n-aș ști că banii îi smulge de pe spinarea bietei țări…”, se amărî Dimitrie, scoțând din tambură un scâncet trist. Antioh m-a întrebat ce alte vești mai aduc din țară; iar eu am spus că domnița Ileana, sora voievodului, s-a căsătorit cu Neculai, fiul lui Miron Costin, pe care l-a și înălțat în rang de hatman. „Ah! a tresărit Dimitrie. L-am pierdut! Om burduf de carte…”; „Era pierdut de când tata și Iordache Ruset…”; „Vinovați suntem noi, că n-am grăbit împăcarea cu Costinii. Tată, multe trebuie să îndur și chiar să mint ca să te spăl de sângele cu care te-a mânjit Iordache Ruset.”; „Vorbești de împăcarea cu Costinii și uiți că ești sortit a te căsători cu Casandra Cantacuzino.”; „Când mă duc să-mi văd logodnica?” întrebă dureros de serios. „Ești teafăr? Te hăituiesc oamenii lui Duca și te toacă precum o căpățână de curechi la praznic de hramul sfântului Neculai.”; „Căsătoria cu o Cantacuzină prețuiește mai mult ca o domnie”. „Părăsește asemenea gând! Nu-ți vârî cap sănătos sub evanghelie. Ori vrei, cu orice preț, domnia Moldovei? Ce-ți trebuie?”; „Știi cum zice turcul? *Gailesiz baș bostanda biter* – cap fără griji doar la bostan crește. Dar și Horațiu spune: *Beatus ille qui procul negotiis*, fericit e numai cel care se ferește de orice fel de griji.”; „Iar mă amețești cu zicale din filozofi?” se burzului Antioh. „O fac ca să afli, Antioh, iubit frate al meu, ce mare gâlceavă-i toată făptura mea:

bunicul răzeș, tata domn, eu logodit, din pruncie, cu fiica lui Șerban vodă Cantacuzino. Deci ursit a fi domn Țării Românești. Iar dacă-mi zic: ginere de Cantacuzin, mă și pot închipui chiar împărat la Bizanț… Măcar atât să-mi aducă acea Casandră, poate slută, poate bătrână, poate mută, proastă și tâmpă.”; „Mă amețești, închipuitule, ori șuguiești?”; „Dulcele și becisnicul meu frate Antioh, au nu pentru că în tainițele cugetului meu râvnesc tronul din București mă străduiesc a-ți face ție loc pe cel din Iași?”; „Taci, c-o auzi vreun om al Brâncoveanului. Mare primejdie!”; „Știe vodă Brâncoveanu. Și-apoi eu mă călăuzesc după vorba lui Virgiliu: *Lupus non curat numerum ovium* – lupului nu-i pasă că oile-s numărate.”; „Iar? Turb! Turb că nu pricep dacă vorbești serios ori vrei să râzi de…”; „Mă laudă toți dascălii de la Școala Patriarhiei și însuși Stolnicul Constantin Cantacuzino a aflat precum c-aș fi foarte învățat și isteț, isteț nevoie mare… Adaos: prin Scarlatache Ruset, Duca vodă mi-a trimis vorbă că încearcă a-și convinge socrul, pe Brâncoveanu, să-ți dea o fată de soție. Pe Bălașa, că-i cuminte și frumoasă. Ce zici? O iei tu sau mi-o lași mie?” Antioh a făcut ochi mari, de mirare, de bucurie și de părere de rău: „Ei, cu ajutorul lui aș dor… aș domni liniștit.” Se rușină că era cât pe ce să zică „aș dormi”, se întristă, apoi tresări, bănuitor: „Dar când a fost Scarlatache la tine?”; „Chiar azi.”; „Numai pentru… vestea asta?”; „Ba mi-a cerut și cinci pungi.”; „Și i-ai dat?”; „Nu puteam refuza un prieten, chiar dacă are unele păcate.”; „Unele? Multe! Bucșit de păcate și ticăloșii. Și de unde le-ai luat?”; „Le-am împrumutat de la cămătar.”; „Nu le mai vezi în vecii vecilor!”; „Nu-i singurul rău platnic din lume. Și-apoi se însoară cu o grecoaică de-a mai mare dragul, aproape tot așa de frumoasă ca Anița Dediului Codreanu din Galați.”; „Și ce te-ncălzește pe tine frumusețea ei? E bogată?”; „*Forma-flos, fama-flatus*: frumusețea-floare, faima-adiere de vânt. Și ce fire simțitoare nu se bucură de-o… floare?” Așa tăifăsuiau, cam împoncișindu-se, cam glumind, când intră în casă Daul Iusuf, cu multă îngrijorare pe chip: „În jurul casei voastre, câțiva oameni înarmați și amețiți de băutură. Nu știu ce vor, dar caută harțag cu oricine.” O clipă, în casă s-a făcut tăcere de gheață. Pe Antioh l-am văzut tremurând, iar obrazul i s-a albit ca varul. Dimitrie, în schimb, a poruncit slujitorilor să se așeze la locurile de luptă. Apoi a mulțumit lui Daul Iusuf effendi că l-a înștiințat de primejdia ce-i pândea. „O datorie de prieten”, a surâs turcul, cu oarecare viclenie. „N-o să te uităm niciodată, îl încredință Dimitrie. Binefăcătorule!”; „Nici eu nu uit casa unde pot asculta cântec de tambură, pot auzi vorbire înțeleaptă și pot bea o cupă cu vin bun. Că între noi, otomanii, nu vorbim și nu facem alta decât să ne pregătim de război.”; „Poftim! se grăbi Antioh să-i toarne o cupă. De la Moldova.” Daul Iusuf o urcă sus, în zare, să cerceteze auriul băuturii, sporit de străveziul de cleștar al

cupei, cu sclipiri argintii, apoi o duse la buze și la nări, să-i soarbă mireasma: „Când văd și amiros vinul, cred mai mult în Omar Kayam decât în Coran. Și mă simt frate bun cu ghiaurii, nu cu musulmanii.” Dimitrie îi dădu răspuns, rostind stih din acel prea luminat stihuitor numit Omar Kayam, așa de drag unor otomani. „Zici că nu e bine să bem vin? Palavre! Vinu-i duh de gheață pentru al gurii foc!”; „Așa-i, prietene, râse Daul. Toate le știi și repede le zici, la moment potrivit. Și ridicând cupa, ură: Noroc, drac împielițat!…” Dimitrie ciocni, bău și vorbi: „Decât toată ziua gâra-mâra cu versete din Coran, mai bine pe calea înșelătorului șarpe până la ieșirea sufletului din hoit, că-n năpastă tot rânduiți suntem a cădea, încă de la Adam cetire.” După ce depărtă cupa de la gură, Daul Iusuf întrebă: „Ce făceați, Cantemirilor? Cu ce vă îndeletniceați?”; „Îl ascultam pe Silion venit cu vești din țară, a dat răspuns Dimitrie. Ne dai voie să-l ascultăm mai departe?”; „Eu am cupa și mă îndeletnicesc cu ea”, a râs turcul. „Atunci zi-i mai departe, Silioane! mi-a poruncit Dimitrie. Față de Daul Iusuf pașa nu avem taine. Și chiar de-am avea, tot le-ar afla.” Am povestit că, în Moldova, Constantin Duca vodă prigonește cu asprime pe toți boiernașii ridicați de părintele măriei sale. Le zice „neamuri proaste”, „mojici”, „sărăntoci”, îi întemnițează și cumplit îi bate cu buzduganul. Le-a luat toată averea, multă-puțină câtă o aveau. Melinte, Iuga, Gavrilă, Costache și încă vreo șapte au înnebunit de durerea și rușinea schingiuirilor, în temniță și chiar pe uliți. „Vezi? Vezi? a strigat Antioh, cu glas subțiat de mânie. Iar tu bâigui nătâng despre împăcare. Nu-i cu putință!”; „Este, elefantule! glumi Dimitrie filozoficește. Că viața-i ca un *opus tripartitum*, ca o lucrare în trei ipostaze: din gâlceava dintre trup și suflet se toarce viața omului; din înfruntarea dintre zi și noapte iese timpul; din disputa dintre minciună și adevăr se făurește știința. Toate se frământă, se gâlcevesc, se-ncaieră, se ciocnesc, se luptă și iese altceva: trăirea sau pieirea! Asta-i toată taina lumii.”; „Mare filozof, Dimitrie Cantemir…, se clătină Daul. Nu mă lăsa singur în piscul ăstor gânduri înalte, că amețesc. Întinde-mi mâna cu o… cupă plină, să mă sprijin.”; „Nu te las, râse Dimitrie, turnându-i vin în cupă. Și dacă-i așa, de ce din vrajba dintre noi și Constantin Duca, sprijinit de Constantin Brâncoveanu, n-ar ieși și o împăcare? Cea mai frumoasă împăcare și cu rodul cel mai înalt: Unirea țărilor române, cu Transilvania cu tot, Unire spre care râvnește Brâncoveanu, precum Mihai Vodă, și Petru Rareș, și Vasile Lupu au râvnit. De ce n-ar rezulta măcar domnia lui Antioh Cantemir în Moldova și a lui Io, Dimitrie Constantin voievod Cantemir, ginerele lui Șerban vodă Cantacuzino, în Țara Românească? De ce nu?”; „Zi-i, că-i zici bine, îl încurajă Daul, turnându-și de data asta singur și sorbind din cupă, cu mare poftă. Mai ales că Transilvania noi o pierdem la austrieci.”; „Nu te potrivi, Daul effendi. Dimitrie o ia răzna cu

filozofia, se împotrivi Antioh, supărat. Și cele politicești lucruri le vede tot ca un filozof, adică stâlcit.” Dimitrie înțelese pricina tainică a supărării fratelui și vorbi după ce trase un *zdrang!* pe coardele tamburei, de care nu se despărțise nici când vorbise filozofie ori politică: „Și totuși se poate. Trebuie să se poată! Că românii sălășluiesc, din veci, în toate aceste țări, care la început una a fost: Dacia. Dacia despre care scriu și Herodot, și Strabon, și Dio Cassius și Plinius și…”; „Oprește-te, firoscosule! strigă Antioh. Și către mine: Povestește, Silioane, mai departe! Nu-ți pese de dăscăleala firoscosului…, pricopsitului, filozofului.” Cunoșteam de mult hârâiala dintre frați. Și, cu mare bucurie, îl ascultam pe Dimitrie. Am urmat totuși porunca și am povestit că Duca vodă a jefuit tot ce a găsit în casele hatmanului Lupu Bogdan, iar acum schingiuiește soțiile și chiar slugile, doar-doar o afla unde-s ascunși banii și odoarele scumpe ale Cantemireștilor și ale rudelor lor. Auzind, Dimitrie a sărit în sus. A strigat foarte, cu vorbe urâte și sudălmi împotriva lui Duca vodă. A cerut să-i torn vin. A băut furios și-a izbit cupa în perete, țăndărind-o. Intrase într-atâta mânie, încât greu ne-a fost să-l domolim, să-l așezăm în jilț și să-i luăm tambura din mână, să n-o spargă.

Aici Daria a vrut să spună ceva, dar Silion și-a urmat povestirea, fără să-i dea rând:

— Antioh s-a arătat nerăbdător, ca și Daul Iusuf, și au întrebat amândoi odată dacă au găsit bani și giuvaericale. Le-am răspuns că au găsit, mai ales giuvaericale, amistuite, după obiceiul pribegilor, pe la prieteni. Le-au găsit și le-au făcut pe numele lor, cum se spune. „Bogățiile acelea erau acum aici, se întunecă Antioh, în teșchereaua mea, dacă tata… Ah, zgârciobul și nepricopsitul! Risipitorul și bețivul!”; „Pe jupânese le-au surghiunit întâi la Focșani, am continuat eu, ca să rup firul batjocorii. Apoi, în căruțe proaste, cu cai răi, cu hamuri de tei, le-a purtat, pe drumuri grele, pe la Hangu, prin munți, până la soții lor ascunși în Cetatea Neamțului, cu gând c-or ieși dumnealor întru întâmpinare și i-or prinde.”

— Așa-i, Silioane, adeveri hatmanul Neculce. Le-am văzut acolo, mai mult moarte decât vii, nadă pentru bărbații ori părinții lor.

— Le-am spus și asta, urmă căpitanul Silion. Dimitrie o căina pe soră-sa, soția lui Lupu Bogdan, suspinând: „Săracă Ruxandra… norocul tău cel nenorocit… Ci aflu că mult școlitul Duca știe prea bine a răzbuna moartea Costinilor… Ehei, ai uitat, voievoade, când buchiseam împreună stihuri din Horațiu? *Fortuna labilis* – norocul nestatornic, am învățat atunci. Știam deci de atunci că roata mereu se rotește: ce-i sus coboară, ce-i jos urcă. Mă credeam inorogul care ziua sub deasă umbra pomilor se aciuiază și la loc neclătit se așează, iar noaptea la cărți lucrează. Și când colo… Precum stihuia Miron Costin: «Caută la ce l-au dus înșelătoarea roată.» Adică roata lumii care se-

nvârte mereu-mereu, fir-ar a naibii de roată.”; „De ce-l lauzi pe acest Costin? vru să afle Daul. Parcă ați fost…”; „Ca să mă necăjească pe mine”, se-ncruntă Antioh. „Ba vinovată-i cea care mi-a trimis copii după scrierile lui. Și, cu cât le citesc, cu atât înțeleg că greu se va mai naște om înțelept, cărturar deplin și bun român ca acela…” Când am spus că și pe tine, Daria, cumplit te-au bătut zapciii, cerându-ți să spui unde-s îngropate averile Cantemireștilor, Dimitrie a urlat de furie: „Mișelie! Turb! Ce vinovată-i fata asta că eu… îl sufoca mânia. Când se mai liniști, filozofă: Constantin Duca, oare nu suntem noi cei care am învățat că avuția-i fum și pulbere, desfătările colb spulberat în vânt, iar slava în defăimare și ocară se poticnește? N-am auzit, de atâtea ori, la dascălii noștri, că omenia-i averea cea mai de preț? Cea mai scumpă giuvaerica – bunătatea? Constantin vodă sin Duca… dacă nu râd: Ha-ha-ha… înnebunesc de multa nepotrivire dintre gândul, idealul omului și purtarea cea adevărată. Și întreb iară: de ce mai învățăm ce este binele, dacă toți întru săvârșirea răului ne înglodăm? Dacă numai de glasul ticăloșiei ascultăm?” Pișcă tare strunele tamburei și șopti, vorbă numai de mine auzită: „Trebuie să mă duc s-o văd… Jur!… Altminteri pier.” Nu știu dacă a împlinit acest jurământ. Dar l-am auzit pe Antioh glăsuind cu neobișnuită duioșie: „Ci tu, Dumitrașcule, ești mult mai deznădăjduit decât pari. Tu plângi râzând, măi Alifâstâc…” „Lovitu-m-au drept în inimă! se răzvrăti Dimitrie din toată făptura-i și se zbuciumă: Doamne, cum scăpăm de colții vrăjmași ai ogarilor, dulăilor și ai șacalilor? Cum îi răpunem? Cu dreptatea? Cu istețimea? Cu dibăcia? Cu intriga? Cu cinstea? Cu ticăloșia? Cu sabia? Cu răbdarea? Cu ce? Și cum? Cum? Și când?”; *„Neilen? Sbîrîlen…”* (Cu ce? Cu răbdarea), surâse Daul cu o zicală otomană. „Cu răbdarea? Hm… Ai dreptate, prietene Daul Iusuf effendi. Și ca răbdarea să fie mai puternică, frate Antioh, te rog trimite pețitori la doamna Nastasia: să ți-o dea soață pe domnița Maria. Să ne înrudim cu neprietenii de acum, să le scoatem din mâini ucigașele arme și otrava din sticluțe. Și pacea între noi s-o așezăm.” Întâi Antioh a holbat ochii mari; apoi a grăit: „Da-da… Chiar așa s-ar cuveni să fac. Mai ales că tata m-a logodit cu Maria de când eram zălog aici, la Istanbul… Dar nu, nu se poate! se răzgândi repede. Dacă mă înrudesc mai îndeaproape cu Duca nu-l mai pot izgoni din scaun niciodată.”; „Ce-i mai de preț: mărirea și domnia ori frăția și omenia?” întrebă Dimitrie. „Domnia! Numai domnia! De-o sută și de-o mie de ori domnia!”; „Elefant ambițios…, surâse blajin Dimitrie. Văd că-n zădar îmi răcesc gura cu filozofia. Alerg, zălude poftitor de mărire, alerg pentru tine la Cerchez și la Ferrari să-i rog, ca printre neîncetata pregătire a războaielor, să afle o clipă de răgaz, în care să te-ajute a lua domnia. S-o iei! Iar peste doi ani măritul padișah să te batjocorească și pe tine cu o cârpă neagră pe umăr și să-ți zică: mazâl! Adică nevolnic ori potrivnic puterii lui.”

Antioh s-a îngrijorat dintr-odată văzându-l că se pregătește de plecare: „Ieși din casă? Dacă te ucid?"; „Mă îngropi la Silișteni…", a râs Dimitrie. Daul Iusuf a golit cupa, sorbind cea din urmă picătură, și a zis: „Te însoțesc, Dimitrie. Am atâta vin în mine că de cutează careva să te-atace suflu asupră-i și-l îmbăt turtă într-o clipită…" M-a întrebat dacă-l însoțesc, iar eu m-am repezit cu vorba: „Până la mormânt, măria ta!"; „Ce mormânt? Pușchea pe limbă-ți… Numai până la prietenii mei otomani și-napoi, de-o mie de ori, până-l fac pe fratemeu domn la Moldova. Căci am să-l fac! Nu-i așa, Daul Iusuf?" Mie mi se părea că-și bate joc, dar lui Antioh nu-i păsa: „Ești mai deștept decât mine și deci trebuie să mă ajuți."; „Prinde-mi spada, Silioane, mi-a poruncit, șuguind. Așa! Dă-mi și tambura. Să creadă toți că sărbătoresc gemenii sultanului cu cântare de slavă. La nevoie, cânt pe subțirică strună de tambură și prohodul potrivnicului: veșnica lui pomenire…" Și lovi, cu degetele dreptei, strunele tamburei, tare, apăsat: *zdrang!… zdrang!… zdrang!…* cântând fornăit, ca țârcovnicii, veșnica pomenire. „Nu ți-aș îngădui, zău, dacă…", se arătă Antioh îngrijorat. „Știu: dacă nu ți-ar lăsa gura apă după domnie, elefantule! Află și tu: cine-i sfânt pe așternut moale nu doarme. Ci, mai ales, nu uita pana: de cocor! Cocor din capul unghiului, în zbor spre țară: la Suceava și Cotnar, la Sucevița și Neamț, la Putna și la Silișteni… S-alerg după cerbi și căprioare, după lună, după soare, după mândrele fecioare, după recile izvoare, dup-a dragostelor floare."; „Ba după o anume răzeșiță…", cârti Antioh, cu invidie și ciudă. „Răzeșiță, gingașă floare, de-albastră cicoare, în cărare așezată, de soare scăldată și de mine sărutată…"

Silion se opri aici, parc-ar fi ostenit povestind. În fapt, amintirile începeau să-l doară și căută să se liniștească gustând din ulcică must dulce. Daria folosi această pauză și zise:

— De mai multe ori am vrut să spun, cinstite gazde, că Dimitrie a venit atunci la Silișteni să mă vadă. Era îmbrăcat cu straiele lui Silion. A umblat singur. Doar prin Iași l-a însoțit Manea, răzeșul, trei zile. A stat cu mine două săptămâni, până m-am însănătoșit deplin. Manea mi-a spus că s-a întâlnit, la Cetățuia, cu domnița Maria. Că i-a vorbit mai bine de un ceas, numai între patru ochi. Se vede că fără izbândă, de vreme ce n-a povestit nimănui nimic. De altfel, cred c-a fost bucuros c-a scăpat cu viață.

Se așternu iar liniștea. Lucrau doar creierele, întipărindu-și, ca sub pecete, povestirile. Se vedea că, deocamdată, Silion a ajuns la un capăt și voia să dea altcuiva vad de istorisit. Cel dintâi dascălul Ieremia se ridică din jilț, își dezmorți ciolanele, făcu câțiva pași prin cerdac, privi picurarea stelelor și inspiră adânc aerul tare, îmbălsămat cu toate miresmele toamnei, apoi grăi:

— Căpitanul Silion s-a oprit, cred, pentru că nu vrea să se laude cu

isprăvile săvârșite atunci, în drum spre casa lui Mehmet Cerchez. Drept aceea am să spun eu că i-au atacat oamenii tocmiți de Duca vodă, iar ei s-au apărat cu săbiile, zgâriind vreo patru dintre acei lotri. Mai ales Silion s-a bătut vitejește, pân-au luat-o la fugă. Teferi și biruitori, au ajuns la Cerchez Mehmet pașa, unde mă aflam și eu. Eram foarte dornici să petrecem, în aceasta *donanma*, cu prieteni iscusiți și veseli, surâse dascălul Ieremia, așezându-se iar în jilț. Ne aflam într-o cameră mare, bogat mobilată după gustul otoman, cu mesuțe mici, în șase laturi, încrustate cu sidef. Pe jos, moi covoare de persida, cu înfloriturí roșii, verzi, galbene, albastre, castanii. După ce s-au îmbrățișat și s-au firitisit, după cuviință la asemenea mare sărbătoare, s-au arătat amândoi foarte dornici de sfat bun lângă un pocal cu vin și cu o tambură alături. De altfel, chiar de la intrare, pașa l-a întrebat, cu mirare, dar și cu bucurie: „Ce-i cu tine? Spadă și tambură?"; „Scule pentru ceasuri vesele și zile amare, iubite prietene, a răspuns râzând și a poruncit: Silioane, așează colo celelalte… unelte."; „Vin?" a întrebat Mehmet Cerchez, între mirare, indignare și vinovată bucurie, fără să-și poată desprinde privirile de pe butelii. „Din care-am gustat un… aconto, a răspuns Daul, luând-o înaintea lui Dimitrie Cantemir. Doar o dată-i *donanma*."; „Din Cotnar, din anul nașterii mele: cu cât se învechește cu atât se-nverzește și mai strașnic veselește", descântă Dimitrie. „Te-mbată numai mirosul."; „Cu voia lui Allah, și profetul se împărtășește din licoarea lui."; „Și face raiul mai frumos!" îl lăudă Daul. Iar Dimitrie nu se lăsă mai prejos: „Dacă profetul se împărtășește cu vin de la Moldova, Nicorești, Odobești, Huși, Berheci, face muntele de pilaf mai mare și cresc cadâne cu pielea ca petala trandafirilor din Golestanul lui Saadi. Că dacă prea măritul nostru sultan a binevoit să zămislească doi gemeni în pântecele unei singure sultane, unul Selim și altul Ibrahim, și dacă luminatul muftiu a dat această binecuvântată *donanma*, noi pre ea s-o cinstim cu vin, cu pastramă de berbece și cu cântece mai frumoase ca-n Cântarea Cântărilor…" Eu le spun pe românește, dar în turcește, prin glasul vrăjit al lui Dimitrie sunau nepovestit de felurit, de frumos. Lui Mehmet Cerchez i se păru însă că-i ia pe toți la vale și-l opri: „Dacă n-aș simți un iz de batjocoră gâlgâind viclean în glasul tău, aș zice că vorbești taman ca un musulman." „Deștept ești, pașă Cerchez, și adânc pătrunzi cu mintea și cu simțirea, nu se lăsă oprit, ci urmă: Și mult mă bucur că pricepi ironia și nu te superi, ci o prețuiești ca pe o dovadă a deșteptăciunii." Dimitrie turnă vin în cupe, tuturor. Ci abia acum zări că, într-un colț tainic, se mai afla un oaspete. Se închină adânc: „Iertare, Calaili Ahmed capudan pașa… Te-ai adăpostit în umbră și nu te vedeam, pirat de-al lui Kairedin Barbăroșie." Și, cu îndemânare de pehlivan, cu eleganță de prinț îi întinse cupa cu vin. Capudan pașa, mai marele peste corăbiile sultanului, se veseli: „Moțăiam în acest

ungher. Noroc că m-a trezit mirozna vinului.”; „Să bem! îndemnă Dimitrie. Că nicăieri nu se bea mai mult ca acolo unde-i oprit… În sănătatea fiilor padișahului! Să trăiască o mie de ani! Să se umple de bani, bani buni de cheltuială și dragoste de căpătuială. Să le dea Allah cât mai mult aur, ca să nu mai jupoaie nici un ghiaur,”; „Iar? îi făcu gazda cu degetul, dojenitor. Batjocoră?”; „Cum mi-aș îngădui? De-ajuns că, iată, cu făptura mea de ghiaur spurc casa unui proaspăt închinător al profetului.”; „Ai noroc că-i *donanma*, zise oțetit Cerchez. Adică slobozenie în toate. Altminteri, cum se zice în țara ta…”; „Știu: m-ai ciomăgi, m-ai hăcui, cu toporul, cu cosorul…” A turnat iar vin și-a îndemnat să bea. Apoi, pentru îndreptățire: „Gâlceava noastră șuguitoare își are pricina în prietenia noastră și-n ocrotirea, chiar în răsfățul de care mă bucur aici, în Istanbul. Încât, iată, mă mir cum eu, Cantemir, aici, în Serai, ajuns-am, vai! alintătură ghiaură, bună de gură și făr' de măsură.”; „Te-am… pârât și marelui vizir că vrei domnia la Bogdan Eflac pentru…”; „Mulțumesc! Mulțumesc!… Pentru asta mai torn vin și vă îndemn a bea, ca să vă pot zice și cu tambura: …Celui ce înțelege, țânțarul îi e trâmbițar; celui ce nu înțelege și tobe și surle-s în zădar…” Apoi cu Mehmet Cerchez, într-un glas: *„Annaiana, bir sivrisinec sazdîr, annaiana daul zurna azdîr…”* (Celuia ce înțelege, țânțarul îi e trâmbiță; celuia ce nu înțelege, nu-i ajung tobe și surle) Și tot el, cu o oarecare dojană: „La noi, ghiaurii, asemenea petrecere cere și femei. Aici, ioc!”; „Ei, Cerchez, n-ai cadâne?” întrebă Daul. „Am, dar…”; „A, știu: să nu ne-audă dervișii, că ne sfâșie”, se temu Dimitrie. „Habotnici și întunecați la minte, ocărî Calaili din colțul lui. Dar eu poruncesc slujitorilor s-aducă de la mine, din harem.”; „Dervișii sunt apărători ai dreptei credințe musulmane”, îi apăra Cerchez cu zel de neofit, temător de cele sfinte, și ar mai fi zis ceva dacă un eunuc n-ar fi anunțat musafiri noi și n-ar fi intrat dascălul cel mare, Alexandru Mavrocordat Exaporitul, însoțit de Vlasie, alt dascăl al lui Dimitrie, de Charles d’Argental marchiz de Férriol, ambasadorul Franței. Ivirea acestor fețe mari și simandicoase a schimbat brusc atmosfera. Și cum să nu se schimbe când Alexandru Mavrocordat era dragoman al Porții, adică mai marele treburilor din afară. Pentru că era nalt și deșirat, încă de pe când îi era spudeu, Cantemir îl poreclea Camilopardul, adică girafa. Cunoscător a foarte multor taine din împărăția otomană, i s-a zis Exaporites. Iscusit diplomat, cu mare trecere în fața sultanului, a marilor dregători otomani și chiar a femeilor din harem, a fost cel mai de seamă negociator al păcii de la Karlowitz, din 1699, după cum veți fi auzit.

— L-am cunoscut și eu, zise Neculce; foarte mare învățat. Îi iubea pe români. Zicea chiar că se trage, după mamă, din voievozii noștri, de la Alexandru cel Bun.

— Și pe domnitori îi iubea… dacă-l plăteau cu aur, râse dascălul

Ieremia. A fost plătit mai ales de Brâncoveanu, mulți ani, ca să-l ocrotească înaintea marelui vizir și a sultanului. Pentru trecerea în fața dregătorilor, pentru darul proorocirii, pentru „farmece", cum spunea Dimitrie Cantemir amestecurilor lui în treburile țărilor române, era temut de toți. De toți, afară de Dimitrie.

— Multe daruri primea de la domnii noștri, își aminti Neculce, ca să aibă grijă de scaunul lor. Într-un fel avea grijă ca aceste țări să nu sărăcească de tot, pentru că de mult voia să-și pună feciorii domnitori la Iași și București, precum s-a și întâmplat. Am și avut domni pe Nicolae și Ion Mavrocordat. De la el, de la Exaporitul, se trage obiceiul acesta greu că ne vin domni mai ales din Fanar.

— Da, vel hatmane… Și, cum spuneam, continuă dascălul Ieremia, în acea zi, intrând în casa lui Mehmet Cerchez, Exaporitul s-a închinat și a grăit cu solemnitate: „Te firitisesc din toată inima, cinstite pașă, cu prilejul acestei mari sărbători și doresc ca împărăția să aibă sultani mai viteji ca Baiazid Ildârim, mai pricepuți ca Mahomed el Fatih și mai glorioși ca Soliman Magnificul!"; „Mulțumesc foarte mult", a răspuns Cerchez, cu o adâncă temenea și cu ceremonie neobișnuită între prieteni. „Felicitări și din partea mea, zise de Férriol, închinându-se după moda apuseană, rotind pălăria, încărcată cu pene de struț, ducând un picior oleacă înapoi, plecând ușor fruntea, ambasador al preamăritului Ludovic, prea nobilul și prea strălucitul rege al Franței, totdeauna dornic de prietenie cu slăvitul padișah." După ce gazda mulțumi franțuzului, se rândui la închinare și firitisire dascălul Vlasie, cu cele mai alese urări de bine din partea lui și a celorlalți prieteni filozofi peripatetici, trăitori în Țarigrad. „Mă bucur mult, a răspuns Cerchez, iubesc filozofia ca și religia." După ce se așezară pe covor, cum e datina otomană, Mavrocordat întrebă, cu zâmbet prietenesc: „Ce mai face fostul nostru spudeu Dimitrie Cantemir?"; „Mulțumesc, cu adâncă plecăciune, chir didascalos. Pot a grăire că bine, dacă acest cap, în care binevoit-ai a turna un dram de matematicească învățătură, se află la locu-i, pe umeri, și nu sub o lespede de mormânt."; „Ai niscai supărări?" a vrut să știe Vlasie. „Am, chir teologos. Mulțumesc lui Dumnezeu, am destule. Drept aceea țin a mă hrăni cu a cincea poruncă a stoicilor: «Toate cele potrivnice bine le socotește, afară de cele care din sminteala sau greșeala ta ți se vor întâmpla.» Și eu multe greșeli săvârșit-am și săvârșesc încă, din păcate." Marchizul de Férriol îl privi cu mândrie, dar îl dojeni: „Te credeam mai curajos, prințe, cavaler, nu tânguitor."; „*Homo, non deus sum*, îi răspunse latinește. Curiozitatea mă domină, iar sufletul meu hodină n-are până nu află adevărul, oricât de trudnică ar fi calea lui și oricât de nărăvaș ar fi armăsarul care mă poartă."; „Și de unde pornești ca să-l afli?" îi bătu în strună de Férriol. „De la *nosce te ipsum* – cunoaște-te pe tine însuți. Necunoașterea propriei noastre făpturi

trupești și duhovnicești este pricina tuturor relelor de care suferim.”; „Înțelept și frumos grăiește ucenicul meu!” se mândri Mavrocordat. „Domniile voastre mi-ați dăruit învățătura, mi-ați descuiat mintea, mi-ați deschis zările și mi-ați împrumutat făclia logicei, mi-ați deprins retorica și măestria scrisului frumos. Vă sunt adânc recunoscător. Și, ca ucenic a domniilor voastre, mult aș vrea să fiu mai cu dinadins înțelept în fapte decât în vorbe. Îmi zic mereu, ca Horațiu: *Neve putes alium sapiente bonoque beatum* – să nu cred că se află om fericit afară de cel înțelept și bun. Și, totuși, dacă aș putea să mai fiu, cu adevărat voievod în țara mea, m-aș strădui cu sârguință s-o slujesc spre folosul norodului și al principilor prieteni românilor. Dacă nu eu, măcar fratele meu Antioh, om drept, cinstit, bun gospodar, cumpătat în toate și credincios înaltei Porți.”; „S-ar putea, dacă…, se opri Exaporitul privind, roată, spre cei trei dregători otomani. Nu mai este nicio taină că marele vizir și chiar înaltul padișah sunt foarte supărați pe Constantin Duca vodă. Întâi pentru că nu-i vrednic să ducă provizii în Camenița, tocmai acum când polonii lovesc cetatea cu mare putere… Domnia ta de ce taci, capudane?” În adevăr Calaili tăcea, în umbră, gustând din cupă, arare. Plescăi din limbă, își netezi barba și răspunse: „Pentru că voi, ghiaurii, cu cât sunteți mai firoscoși, cu atât mai guralivi vă-nfățișați. Obositor de vorbăreți. Și, drept urmare, tac și gândesc cum să vă mai umilesc”; „Au crezi, cinstite capudane, că nu suntem îndeajuns de obijduiți și de călcați în picioare?” se grăbi Dimitrie cu întrebarea, ca să nu rămână dator. Dar nici Calaili nu se lăsă răpus, ci se îndârji: „Dacă ajung mare vizir, vă silesc, pe toți, să purtați numai straie negre, grosolane, să vă roadă pielea ca piatra de tocilă. Iar la baie, ca să vă osebiți de musulmani, să purtați un clopoțel legat de gât.”; „N-ar fi mai potrivit un zurgălău, ca armăsarii, ori o talancă, precum bivolii?” râse tare, batjocoritor, Dimitrie. „Nu, la… la mână… ori la picior…”, se poticni Calaili. „Îmi pare rău, râse și Alexandru Mavrocordat, dar n-o să-ți fac plăcerea să mă vezi cu clopoțel: am feredeu acasă, al meu.”; „Iar eu, Dimitrie Cantemir, fost domnitor la Moldova, mai bine mă scald și iarna în Bosfor decât să vin la feredeu cu zurgălău.” Pentru că vorbirea se cam asprea, fie din pricina ideilor fie a paharelor, era rândul gazdei s-o mai astâmpere: „Capudan pașa glumește. Nimeni nu-i amenințat de o asemenea ocară.”; „Nici nu-i de crezut osândă ca asta”, întări Daul Iusuf. Dimitrie Cantemir mai turnă vin în cupe și închină, grăind: „Iubiți prieteni, îngăduiți-mi a spune că noi, românii, ne tragem din romanii descălecați în Dacia de Traian împăratul, care, acum o mie șase sute de ani, strașnic s-a luptat cu Decebal, regele dacilor. Venirea romanilor a fost descălecarea cea dintâi a poporului român în Dacia. Despre asta a scris, cu pricepere și dragoste, Miron Costin logofătul. Iar acum, după cât am știință, scriu Constantin stolnicul Cantacuzino

și Nicolae Costin. Letopisețul lui Grigore Ureche și cele ale altor cronicari munteni povestesc despre descălecarea a doua, cu Dragoș voievod la Moldova și Negru vodă la Țara Românească. Voi ne ziceți valahi; noi, români. Amândouă numele înseamnă romani. Dovadă limba noastră coborâtoare drept din limba latină. Romanii ziceau *panis*, noi pâine, ei *carnis*, noi carne… Ci eu cutez a zice că ne tragem din Enea, iar strămoșii noștri au fost Cezar și August și Traian."; „Atunci suntem rude, prințe, se ridică marchizul de Férriol în picioare. Cezar a cucerit Galia și, colonizând-o cu romani, ne-am născut noi, francezii. Iar limba noastră e dovedit că se trage din cea latină."; „Sunt limbi surori, marchize. De aceea mie mi-i ușor să învăț franceza. Suntem frați buni, de la celălalt capăt al împărăției romane. Și eu cutez a vorbi aici, între prieteni otomani, de neînvinsul neam romano-moldo-valah. De aici și până la Eufrat, până la Nil și dincolo, până la Dunăre și dincolo, toți s-au supus osmanlâilor. Până și urmașii sciților, tătarii cei cumpliți, care l-au avut pe Ginghishan și pe Batu han și pe Subutai han, vi s-au plecat și vi se gudură și acum la picioare ca niște câini credincioși. Dar armiile lui Baiazid, ale lui Mahomed, ale lui Sinan pașa au fost înfrânte de români și înecate în apele Nistrului, Prutului, Siretului, Bârladului, Neajlovului, Dunării. Și chiar când Bogdan cel Chior vi s-a închinat, voi i-ați primit închinarea călcând poruncile Coranului primitoare la cei învinși. Adică n-ați nimicit nici statul, nici pe conducători. Ne-ați lăsat așa cum am fost, aproape între hotarele noastre, vechi de peste un mileniu și jumătate. Suntem în monarhia otomană și ascultători sultanului, dar nici ocârmuirea, nici slobozenia nu ne-ați luat-o în întregime. Și după multe sângeroase războaie, cu ungurii, cu leșii, cu voi, musulmanii și cu cei de-o fire cu voi, tătarii, ca războinici cinstiți și viteji ce sunteți, ne-ați recunoscut vitejia și dragostea de trai slobod și niciodată nu ne-ați putut scoate din hotarele noastre, ci înfipți am rămas. Bisericile și legile, judecățile, obiceele nesmintite și nebetejite le-am păzit. Iar dacă azi plătim haraci, iar alegerea domnilor stă mai mult în voia Înaltei Porți decât într-a lăcuitorilor, înseamnă că românii au vrut așa. Cum s-ar zice, acvila romană și-a dăruit pana ca să înaripeze săgeata care avea s-o rănească. Acum plătim mult aur, dar cu aurul nostru, ca și cu sângele vărsat în secolele trecute, noi am răscumpărat de la sultan, am plătit libertatea Europei. Vă mulțumesc că mă ascultați și vă rog să mă credeți: am vorbit cinstit, rostind adevărul. Prieten îmi este Eneas Silvius, prieteni iubiți îmi sunteți voi toți; dar mai prieten mi-i adevărul. Și de nu l-aș rosti nevrednic aș fi de prietenia voastră." Toți am ascultat cu luare-aminte și cu uimire, cu interes, dar și cu teamă zisele lui Dimitrie Cantemir. Cel dintâi Alexandru Mavrocordat a cuvântat: „Se cunoaște că ai învățat elocința de la dascălul Ieremia Cacavelas, care de acolo, din ungherul lui, te privește cu mândrie și cu

plăcere. Ești ucenicul strălucit al celui care a predat în școala noastră meșteșugul retoricesc al lui Cicero.” N-am găsit ceva mai bun de spus decât să-i mulțumesc pentru laudele aduse mie și ucenicului meu întru meșteșugul retoricii. Deși cele spuse de Dimitrie nu erau retorică ori elocință, ci adevărul curat, rostit fără înconjur. Putea să supere foarte, dar putea să-l și înalțe în ochii tuturor. Și cred că l-a înălțat. Măcar pentru câtăva vreme. Căci Alexandru Mavrocordat a zis: „În loc de umilire, cinstiți dregători, un asemenea popor merită o soartă mai bună. Și cred că veți face un fapt vrednic de laudă, dacă veți pune domn la Moldova un Cantemir.”; „Da, ai dreptate cinstite dragoman”, i se alătura Daul Iusuf. Mehmet Cerchez, care mai de mult părea că dorește să spună ceva foarte însemnat, se hotărî: „Lui Constantin Duca i s-a pregătit mazilirea.”

Toți priveghetorii au ascultat cu mare luare-aminte pe dascălul Ieremia, ca și cum faptele și disputele s-ar fi petrecut acolo, în cerdacul casei de pe botul de deal al Prigorenilor și nu în casa lui Mehmet Cerchez din Istanbul. Neculce se îndreptă în jilț și cuvântă:

— Știu și eu că atunci asupra lui Constantin Duca se adunaseră multe pâri. Se spunea că a despecetluit niște scrisori de taină ale marelui vizir. Că l-a scăpat pe Constantin Turculeț și l-a lăsat să risipească toată aprovizionarea pentru Camenița. Că doamna Nastasia săvârșește răutăți și nelegiuiri, din cale afară de multe, căutând să strângă aur și iar aur, supărând foarte boierimea și storcând țărănimea, de istov.

— Bine faci, vel hatmane, că spui astea, îl lăudă Ieremia. Așa se întregește chipul și povestea lui Dimitrie Cantemir. Pentru că nu puteau ieși din casă de răul dervișilor burzuluiți, musafirii lui Mehmet Cerchez au sporit pocalele și au întețit petrecerea. Dimitrie Cantemir se dovedea neobosit și sprinten înveselitor. Eunuci și slujitori au adus bucate și le-au așezat pe măsuțele hexagonale, încrustate cu sidef. Cadâne tinere și baiadere mult învățate a se purta cu bărbații s-au strecurat în cameră, zbuciumându-și sânii și mișcându-și desfrânat șoldurile, întru ispitire. În urma lor, muzică. Noi mâncam, beam, cântam, dănțuiam. Mă rog, petrecere la toartă. Petrecere de donanma și de pomină. A grăit Dimitrie: „Abia acum pricep că, pentru sprintene picioare se baiaderă, pentru sânii lor, hulubițe gingașe cu sfârcurile ispititoare spre noi, pentru ochii cei focoși și șoldurile lor plinuțe și rotungioare, pentru brațele lor ca aripile pescărușilor, trecut-ai la legea islamă, prietene Cerchez. Te-ncredințez că făcea, fire-ar-să-fie de socoteală, cu ispită și momeală, făcea să lași Evanghelia pentru Coran.”; „Glumeț Cantemir!” îl laudă Mavrocordat. „Îmi îngăduiți, cinstiți dascăli, să cânt?” se înclină cu prefăcută umilire Dimitrie. „Dacă logica rangului nu te oprește, zise dascălul Vlasie, știu că tinerețea și farmecul istor baiadere și cadâne mult te-ndeamnă cântare

să-i zici.”; „Marchizul de Férriol mi-a spus că prințul Charles d’Orleans a fost mare poet și trubadur cunoscut în toată Europa. Și totuși nu și-a pierdut rangul. Iar, după mine, un prinț care cântă e mai vrednic de acest titlu decât unul care stă morocănos și încruntat, ca să-i ia supușii frica. Saadi poetul zice: «Strânși la sărbătoare, prieteni și prietene, / Stăm sub lună plină – vin și râs desfete-ne! / Focul bucuriei scapără-n priviri / Și-n obrajii tineri scoate trandafiri…»” Cânta frumos, cald, din inimă, minunat, întovărășit de toate strunele tamburei. Exaporitului i se umeziseră ochii. Lui Daul i se scria bucuria pe față. De Férriol bătu ușurel din palmele-i înmănușate cu mănuși albe, semn că-i plăcea. Eu îmi pierdusem glasul. Două baiadere, ușoare ca fulgul, prinseră a dănțui după cântarea lui Dimitrie și după tactul strunelor. „Minunat! exclamă Cerchez în numele tuturor. Mai cântă!” Cantemir îi împlini voia, surâzând și pentru că era bucuros de plăcerea ce-o izvodea în noi, dar și pentru că musulmanii, cu câte un semn, își chemară câte o cadână alături, întru mângâiere și dezmierdare. Se vede că și muzica-i mai dulce, mai vrăjită, când sub palmă simți piele catifelată și caldă de muiere…

— Vorbești cu… păcat, dascăle și călugăre! râse jupâneasa Maria.

— Acuma, nu. S-au stins toate pornirile și ispitele din mine, după ce m-au dulce chinuit, ca pe sfântul Anton, atunci, la Mehmet Cerchez în casă și când Dimitrie urma cântarea-i vrăjită, zicând: „Cântecele noastre-n iureș de petrecere / Cu privighetoarea se luau la-ntrecere, / Vesele refrenuri triluiau în cor… / Sta un moș deoparte – atoateștiutor…”; „Ăsta-s eu? întrebă Calaili efendi și strigă la o cadână: Ei, roabă, vino!” „Ba poate despre mine-i vorba, efendi, râse Exaporitul. Numai că, dacă o mână de ghiaur s-atinge de-o femeie din harem, capul îi zboară de pe umeri, retezat de iatagan.” Ca să spulbere izul de invidie ce s-ar fi putut isca în inima noastră de ghiauri, Dimitrie a zis, cu struna, și din rubaiatele lui Omar Kayam: „Iute-aduceți vinul! Vreme n-am să dorm! / În obraz cu roze, și-un pocal enorm – / Slavă Primăverii! – Babă Rațiune, / Vin ți-azvârlu-n față, hâdo, să te-adorm!”… Sau un alt rubaiat: „Sfânt mi-i râsul vesel, beat fiind sau treaz! / Nu-s pios, dogmatic, nu cad în extaz! / Soart-am întrebat-o: «Drag de cine-ți este?» / Ea mi-a spus: «De omul veșnic plin de haz!»” Cele două stihuri de la urmă, Dimitrie le-a spus împreună cu Cerchez și cu Daul Iusuf. Nu știu până unde ar fi sporit veselia, pentru că, în clipa aceea, imbrohorul Cuciuc intră grăbit, gâfâind de emoție și grabă, strigând către gazdă: „Pașă!” Mehmet Cerchez, amețit de vin și de veselie, se clătină și întrebă cu oarecare spaimă: „Ce-i năvala și horbora…, hâc! asta, imbrohoare? Ce s-a întâmplat?”; „Două! strigă Cuciuc. Una, bucurie: domnul de la Bogdan Eflak, mazâl. În locu-i – Antioh Cantemir!” Toți încremenirăm. Numai Calaili nu-și putu stăpâni un sughiț și zise: „La mine să vină cu pungile! Că eu l-am…

hâc!”; „Ba la mine!” săriră, înălțând mâinile, Cerchez, Daul și Mavrocordat, toți trei odată, parcă s-ar fi produs o explozie în ei. Și râdeau, râs mânzesc, mai ales că și Cuciuc ridică pretenție: „Dar cum? Oare imbrohorul care a adus vestea nu merită un peșcheș? Unul gras, că fără mine…”; „Întâi spune a doua veste, zise Cerchez, și-om vedea dacă meriți.”; „A doua: spaimă! se cutremură imbrohorul. Dervișii s-au răsculat împotriva sultanului.”; „Nu mai spune!?”; „Ești smintit?” întrebară sau se minunară Daul și Cerchez. „Jur că spun adevărul! Ascundeți-vă că ticăloșii se năpustesc prin case să afle unde se-nfulecă porc și se bea vin. Auziți-le urletele, ca smintiții.”; „Adică sunt împotriva *donanmalei*? se înfurie Mehmet Cerchez. Îi astâmpărăm noi, cu iataganele! Să vină deci!” Și măcar că erau bine amețiți de vin, tustrei înșfăcară iataganele. Cadânele și baiaderele se topiră, furișându-se în celelalte odăi.

Zaiafetul s-a spart înainte de vreme. Alexandru Mavrocordat, văzându-l pe Dimitrie că tace, nici speriat, nici bucuros, îl întrebă: „Cantemir, cum îți vestești fratele?”; „Însumi mă voi duce să-l vestesc.”; „Te prind dervișii.” Dimitrie își recăpăta veselia și râse: „Mă gândesc că dacă se spune *ululla cum lupis*, eu pot să… urlu cu dervișii. Plănuiesc să mă vâr între dânșii și, până la Ortakioi, de voie de nevoie, strig: Moarte călcătorilor legii! Strig cât m-or ține bojogii, să nu mă bănuiască… *donanmanist*. Și-o fac pentru că nu vreau să pier înainte de a-mi vedea fratele domn și țara scoasă din nevoi.” După ce porunci slujitorilor să stea de pază la porți și la uși, după ce își liniști oaspeții, Cerchez veni lângă Dimitrie și, sprijinindu-se în iatagan, întrebă, dovedindu-mi că eu nu știam multe din cele care se țeseau și se tocmeau în Țarigrad, deși vodă Brâncoveanu mă trimisese aici anume ca să le aflu: „Mult mă mir de ce n-ai vrut să iei tronul?”; „De obicei, cum scrie un cronicar al nostru, se spune: «Dulce-i domnia la Moldova, dar obezile sunt grele»… Precum știi, am gustat și dulceața și obezile. Pentru o picătură de miere era zilele să-mi pierd. Iar acum, înțelepțit fiind, mai dulce-mi pare roada învățăturii. Și-apoi, drept să-ți spun, sunt la Iași mulți boieri care nu mă vor voievod.”; „Dar Scarlatache Ruset mi-a spus că ești mult lăudat, de toți.”; „Nu, Cerchez prietene. Poate, în felul lui, Scarlatache îmi vrea binele. Dar printre lăudători sunt prea mulți fățarnici. Și mai ales Ruseteștii. Și-mi amintesc cum spunea doica mea, Maria: cel care pe față te laudă, iar pe din dos te defaimă javră se numește.”

— Hm…, zâmbi vel hatmanul Neculce. Văd că trebuie să spun aici un lucru: eu mă număr printre cei care l-au sfătuit să nu vină domn. Iordache Ruset sta între boieri și amintea mereu de purtarea-i zlobivă, de petrecerile la nunți și cumătrii, la vânători și desfătări cu muieret și, mai ales, de îndătinarea de a boieri răzeși și a slobozi vecinii. Întreba chiar: „Cum o să fie domn unul care cântă cu… lăutarii?” Cu

asta i-a sporit numele de om rău: necumpătat și nechivernisitor țării. Pe Antioh Cantemir l-au primit știind că nu-i firoscos precum fratele său, dar e bun gospodar. Și-apoi, e bine s-o știți: boierilor noștri le place mai mult un domn blajin, cumsecade, o matcă fără ac, decât un voievod dârz, neînfricat, ambițios și râvnitor spre lucruri mari. Matca fără ac îi lasă să-și facă voile; domnul cu vrere tare și gânduri înalte le strică socotelile, le tulbură tihna lâncedă și-i pune la treabă. Le strică tabietul. Ori asta multora nu le place.

Priveghiul acestei seri sfârșea aici. Nu erau obosiți și ar mai fi avut multe de povestit, dar își făcuseră obicei să nu treacă de miezul nopții. Și acum cocoșii stârniră strigări de trâmbițe sparte.

— Să mergem la culcare, își pofti gazda oaspeții, iar dascălul Ieremia răspunse cu o zicală dintr-un poet latin:

— *Hoc est vivere bis, vita posse priore frui* – a te bucura de zilele trecute însamnă a trăi de două ori. Deci să mulțumim gazdelor că ne-au poftit la acest priveghi, să ne amintim de cele ce au fost cândva, să ne bucurăm că le-am mai trăit odată și să ne dorim somn odihnitor.

SEARA A CINCEA sau:
MINTEA ÎN GÂLCEAVĂ CU INIMA

În ziua aceea hatmanul Ion Neculce a lucrat în gospodărie: împreună cu trei argați, a curățat uscăturile din livada de meri, apoi, împreună cu prisecarul, a scos mierea de la șase știubeie. După-amiază a mers călare până la ogoarele de grâu, să vadă de-au fost bine semănate. S-a oprit o jumătate de oră pe malul lacului, să vadă cum prind pescarii peștele și racii porunciți de jupâneasa Maria pentru cuhnie, să gătească o plachie de crap, un rasol de șalău și o mâncare de raci cu mujdei. Știa demult că dascălul Ieremia era mare iubitor de asemenea bucate. Vorbind cu Ifrim, pescarul cel bătrân, acesta își aminti că iscusitul dascăl a mai fost de câteva ori prin Prigoreni, a pescuit în lac, a vorbit cu țăranii și a săvârșit unele pozne ori a izvodit vorbe de duh, pentru care i-a rămas faimă între români, de grec poznaș și hâtru.

— El e cel care la multe treburi o nimerea cu oiștea-n gard.

— Ifrime, dascălul Ieremia e mare cărturar. A învățat la școlile cele vestite din Lipsca și Viena. Ne-a învățat și pe noi multe din știința lui. Și, mai ales, pe Antioh și Dimitrie Cantemir i-a învățat. A slujit, ca strălucit profesor, la Școala domnească din Iași și a scris multe cărți înțelepte, folositoare sufletului și minții oamenilor.

— Bine faci, vel hatmane și stăpâne, că mă înveți. Și-ți mulțămesc. Că noi, cei de-aici, de pe malul lacului din Prigoreni, știm prea puține. Privim noaptea la cer și nu știm de ce cad stelele. Ne speriem de trăsnet și ne minunăm de curcubeu, zicându-i brâul lui Dumnezeu… Iar dacă râdem, nu râdem de dascălul Ieremia, ci de înțelesul ce-l are numele lui grecesc în limba noastră: Cacavela, să iertați… Din pricina asta ne-am îngăduit a șugui. Cică, atunci când a nimerit cu oiștea-n gard, Ieremia a întors vorba celor ce râdeau, făcându-l nătâng, și a zis: „Ei, dacă-i așa m-așez ici, la hodină, în umbra gardului, pân-o veni vreun prost să-l înjug la car, să mă scoată din încurcătură”… Iar după ce s-a hodinit, s-a suit pe căruță și-a cules perje din perjul aflat drept în gard. A ieșit stăpânul furios, c-o prăjină lungă, și s-a răstit: „Ce faci acolo, Cacavela?”; „Nu vezi? Ospătez”. „Din perjele mele?” „Ale tale sunt cele din livadă; crengile din drum rodesc pentru călători”. „Pleacă de-acolo, că te-otânjăsc cu prăjina asta!”; „Tu ești răzeș?” l-a mai întrebat dascălul Cacavela. „Răzeș, de bună samă!” s-a trufit cel cu prăjina. „Am înțeles, a zis Cacavela; ești acel răzeș zgârciob, acel zgârie-brânză, acel linge-blide care s-a făcut vestit pentru că a alergat șapte hotare cu prăjina după o cioară, să-i ia perja furată. Da, tu ești acela: te cunosc după prăjină.” Asemenea vorbă l-a cumințit pe răzeșul nostru. Ba, cică, spre a dovedi că nu-i nici măcar rudă cu cel împricinat, că n-are nici în clin, nici în mânecă cu asemenea mațe

fripte, i-a dăruit dascălului Ieremia Cacavela un paner încărcat de perje, pe alese. L-a și rugat să nu mai spuie snoava asta și altora, c-o aud țăranii și râd de răzeși…

S-au adunat în cerdac când asfințea soarele. Felurite păsărele, poposind în drumul lor spre miazăzi, se îngânau în cântec și strigări prin copacii din livadă, prin răchitele și arinii de pe marginea lacului. Jupâneasa Maria și maica Daria au pus pe masa din pălimar plăcinte calde, într-un coșuleț de lozie împletite cu meșteșug, și ulciorul cel bârdăhănos cu vin rece, proaspăt scos din zămnic.

— Ca să avem… stuchit la furcă? a întrebat dascălul Ieremia, care nu ducea la ureche.

Cu degetele-i subțiri de om care se îndeletnicește cu pana de scris și nu cu sapa, luă plăcinta din coșulețul auriu, o gustă, îi lăudă frăgezimea pufoasă, dulceața și mireasma de mirodenii și o mestecă încet, cu dichis și mare plăcere, apoi o udă cu vin din ulcică, sorbit câte un strop, plimbându-l încetișor prin cerul gurii, ca să-i simtă toată bunătatea și să-i soarbă toată mirozna.

Povestirea a început-o tot vel hatmanul Neculce, luând-o de unde o lăsaseră asară.

— Constantin Duca vodă nimica nu știa despre acea mazilire. Făcea șenlic, adică petrecere mare, cu surle și tunuri, cu jocuri și hore, cu pehlivani hindici, când în poarta Curții domnești s-a ivit capugiul, ca un corb cu basmaua neagră-n cioc. Bine zice norodul: „Cine sapă groapa altuia, însuși cade-n ea”. Așa a început, la leat 1695, domnia lui Antioh Cantemir vodă. Boiernașii făcuți de tătâne-su din răzăși ar fi putut să se bucure că le-a venit omul și vremea. Ci mulți pieriseră, iar cei care mai trăiau erau așa de bătuți, de stâlciți și de jăcuiți, cât rămăseseră cu pieile, de n-aveau nici cu ce ieși înaintea lui Antioh vodă, să-i facă alai, să-i ureze bun venit și să-l roage pentru dreptate. Toți boierii cei mari l-au slăvit, l-au lingușit pe Antioh vodă. Slobozit din Cetatea Neamțului, Iordache Ruset s-a lipit de noua domnie, precum căpușa în blana berbecului. Și s-a lipit la gât, acolo unde-i gras dobitocul…

— Am aflat și eu despre asta, își aminti dascălul Ieremia, de la Dimitrie, care rămăsese capuchehaie în Istanbul, să studieze, să scrie mai departe și să străjuiască, să privegheze ca domnia fratelui Antioh să curgă cât mai lină și mai îndelung să dăinuiască. Mă aflam în casa de la Ortakioi, de vorbă cu Dimitrie, care zicea: „Mă bucur pentru Antioh, dar mă cearcă durerea că mi-a murit sora, Safta, măritată cu Mihalache Racoviță.”; „Ierte-o Domnul! mă închinai eu, adăugând o întrebare: Ce fel de om e Racoviță?”; „Om neînsemnat, răspunse, cârmind din nas, văzând că deși era mare și ager descâlcitor al firii omenești, se mai înșela câteodată, dar bărbat mândru, înalt, voinic, cu o față deschisă, cu barba neagră, deasă, frumos tușinată, cu buze

groase și rumene, cu ochi mari și frunte lată, cu mâini puternice și mlădii. Tata nu l-a ales ginere pentru deșteptăciunea lui ori pentru neamul lui ales, ci pentru frumusețea lui… Mă străduiesc să-l împac pe Antioh cu Brâncoveanu. Că sfada dintre noi înghite multe pungi, ne primejduiește capetele și îmbogățește câțiva maghistani de-aici, din Istanbul. Ci, mai ales, sfada asta secătuiește și umilește țările noastre. Sfada dintre noi e pieirea noastră, a românilor"; „În adevăr, pârile s-au dezlănțuit, vijelie, odată cu numirea lui Antioh ca domn", i-am spus și eu, iar el a înșirat: „Ruseteștii îl învinuiesc pe Ștefan Luca, pe Dabija și pe Zmucilă c-ar fi mijlocit fuga lui Turculeț din închisoare."; „Da, i-am dat eu dreptate; lovind în prietenii tăi, în tine lovesc. Și lovesc fără cruțare." A stat câteva clipe în cumpăna gândurilor, apoi ți-a poruncit, căpitane Silion, să pleci în grabă la Iași și să-l rogi pe măria sa să trimită pețitori la Brâncoveanu, să-i ceară o domniță de soție și doamnă; domn fiind, nu-l poate refuza.

— Așa-i, chir didascalos. Iar eu l-am întrebat, cu îngăimare, ce să fac, dacă nu mă crede? După ce mi-a zvârlit o vorbă de ocară, mi-a scris repede pitac către Antioh vodă și m-a lămurit, cu supărare în glas: „Cu Duca suntem veri de-al doilea. De ce n-am fi și cumnați, prin soții?"

Hatmanul Neculce crezu nimerit să spună:

— În ziua mazilirii, când Constantin Duca pornea din Iași cu calabalâcul, doamna sa, Maria, tânără și dezmierdată precum o știți, blăstăma și bocea în gura mare: „Aoleo, aoleo, că va pune taica pungă de pungă din București până-n Țarigrad și, zău, nu ne va lăsa și iar ne vom întoarce cu domnia îndărăpt."

— În adevăr, asta era râvna Brâncovenilor: stăpânirea ambelor țări. Dar când a aflat că ginere-su, Constantin Duca vodă, prea făcea voile doamnei Nastasia și prea se-ndulcise la domnie, nu l-a mai sprijinit.

— Așa-i, vel hatmane, dar nici doamna Nastasia nu se lăsa: avea nevoie de domnie ca de aer și de soare,

— Las-o-ncolo, dascăle, că prea le făcea boacăne, râse jupâneasa Maria. Era femeie trecută cu vârsta, mamă a opt copii, doamnă a țării de mai multe ori…

— A amândurora! Că Gheorghe Duca a domnit și la București, iar dumneaei s-a ținut cu frumosul Șerban Cantacuzino.

— Adevărat, dascăle Ieremia. Strașnică femeie și nesătulă! Punea pe ea câte-o oca de aur, în cercei, inele, salbe și brățări, se-mbrăca numai în atlasuri și mătăsuri, se măxuia cu sulimanuri franțuzești, da mese-mbelșugate ca să ispitească pe cei tineri și voinici, să-i aleagă și să-i fie ibovnici.

— Dimitrie, adăugă Silion, îi cânta: „Se ținea tot de iubit, / nu căta c-a-mbătrânit. / În iatacul dumneaei, / tot bărbați tineri și holtei, / pentru trup mângâiere, pentru inimă plăcere." …Iar odată, când m-a

întrebat dacă n-ar fi bine să se ducă la dânsa, în casa din Fanar, unde se adăpostise după mazilirea feciorului, eu mi-am îngăduit o șagă obraznică: „Du-te, măria ta. Că, frumos cum ești și plăcut în toate, poate faci așa fel ca banii ei să nu mai ajungă la cei tineri greci din Fanar, ci în pungă românească.”

— Și nu s-a supărat? întrebă Daria.

— Mi-a zis: „Silioane, ești mult mai necuviincios decât ți-i îngăduit”, dar nu s-a supărat. Și trebuie să mai spun că, fiind capuchehaia lui Antioh vodă, Dimitrie Cantemir ținea casă deschisă, primea prieteni și neprieteni. Se sfătuia cu Scarlatache Ruset care venea adesea prin Țarigrad, tot căutând grecoaice frumoase și bogate cu care să se însoare. Așa-i spunea lui Dimitrie: „Alifâstâc, am ajuns pețitorul cel veșnic; nu-mi găsesc perechea.” „Îi fi… turturicoiul care piere fără turturică”…; „Lasă că și tu te cam topești după răzeșița ta, Alifâstâcule! Parcă eu nu știu”…

— Vreau să vă spun că printre musafirii din casa de la Ortakioi mă aflam adesea și eu, dascălul Ieremia. Îl ajutam să învețe bine grecește. Chema profesori de limbă arabă și persană. Buchisea zile și săptămâni, fără a ieși din casă. În vremea asta știrile despre întâmplările din lume i le aduceam eu ori alți musafiri, dar mai ales Scarlatache Ruset. Într-o zi, când citeam împreună un manuscris al lui Vincențiu Cornaro, cu titlul *Erotocrit*, și ne încălzeam amândoi de duioasa poveste de dragoste dintre Erotocrit și Aretuza, un slujitor ne-a vestit că au sosit marchizul de Férriol și Mehmet Cherchez pașa. „Ce mai faci, voievoade, frate de voievod?” a întrebat pașa. Dimitrie a făcut o temenea adâncă în fața musafirilor și a dat răspuns: „Mulțumesc de întrebare. Făuresc planuri din cuțite și pahare în vederea împăcării ori a războiului cu Brâncoveanu.”; „Ce idee?! se miră Cerchez, cu oarecare batjocoră în glas. Vrei să împaci apa cu focul?”; „Trebuie să încerc; mai știi de unde sare… porumbelul păcii, pe care de mult îl caut?” Îmbrăcat după moda țării sale, de Férriol, ambasadorul Franței, își scutură zulufii bogați ai perucii albe, își așează cu grijă manșetele și gulerașul de dantelă ca spuma înfoiată de vânt, își netezi tunica din mătase albastră, se așează în jilț și, punând picior peste picior, făcu să se vadă mai bine pantalonașii scurți, bufanți, tot albaștri, și ciorapii de borangic gălbui, bine întinși și lipiți strâns de piele, bine potriviți la culoare cu pantofii portocalii, din piele moale, de căprioară, lucrați la Cordoba. Surâse și vorbi melodios, parc-ar fi cântat. Dimitrie îl asculta cu luare-aminte, să deprindă cât mai bine limba franceză. Numai când se discuta filozofie vorbeau latinește. Zise de Férriol: „Noi ne-am plimbat cu barca pe Bosfor și pe Cornul de Aur și, trecând pe lângă Ortakioi, ne-am permis a intra să te întrebăm de sănătate și omagii să-ți aducem, ilustre principe și cărturar. Că de vreo două săptămâni nu te-am mai întâlnit la vizite.”; „Sunt fericit că nu m-ați ocolit și din

inimă vă mulțumesc. În adevăr, două săptămâni sunt de când… stau cloșcă pe niște cărți în limba persană și arabă. Când obosesc ori mă satur de… clocit în arabă, cercetez și învăț muzica musulmană. Încerc chiar să compun. Dar, iată… parc-am început a mă lăudare. Iertați-mă.”; „Am bănuit că așa s-a întâmplat, zâmbi Cerchez. De altfel nu-i asta întâia oară când te cufunzi în studiu. Ci te întreb: când te apuci de cercetat istoria împărăției otomane?”; „Am și început, prietene. Voiesc a scrie o istorie a puterii otomane.”; „Ți-am fi recunoscători… Știi că domnul marchiz de Férriol și-a cumpărat o barcă mare și luxoasă, aproape la fel de mare, de împodobită și de scumpă ca a sultanului?”; „Cu coviltir de mătase purpurie, înflorată cu fir de aur, pe stâlpi auriți”, se lăudă ambasadorul Franței. „Numai să nu ai bocluc cu padișahul, îi surâse Dimitrie. După câte știu, nici marelui vizir nu-i este îngăduită o barcă asemenea cu a…”; „Tii! Uitasem primejdia asta… se prefăcu Cerchez îngrijorat. Ba m-am și plimbat cu o barcă… sultanică.” De Férriol parcă atâta așteptase: vad întru slobozirea laudelor, că nu degeaba Dimitrie îl poreclea „Cocoșul Evropei”. „Eu, aici, în mărețul Constantinopol, capitala Marelui Turc, îl reprezint pe strălucitul și atotputernicul rege Ludovic al XIV-lea. Mă port deci conform rangului și demnității stăpânului meu și a țării mele. Eu aici sunt Franța și măritul ei suveran.”; „Ai dreptate, încuviință Dimitrie, cu bucurie, dar urmă să atragă luarea-aminte: Ci în Istanbul sunt niște obicee, ilustre prietene, de care, dacă nu ținem sama, ne așteaptă «groapa sângelui» din Ediculé.”; „Cine s-atinge de mine, de regele Franței s-atinge.”; „Da, așa-i, se întristă pașa Cerchez. Dar acum asupra împărăției vin nouri negri. În Ungaria, pe Dunăre și pe Tisa, suferim înfrângeri tot mai grele. Și dacă n-ar fi regele Franței, care să-i mai amenințe dinspre apus, nemții, cu acel general al lor Eugeniu de Savoia, ne-ar prăpădi de tot. Așa că sultanului nu-i mai arde de întrecerea trufașă cu alți monarhi. Chiar de se simte jignit, tot tace și-nghite nodâlcă amară.” Dimitrie a simțit că vorbirea a lunecat pe o pantă tristă și vru s-o înveselească, fără a o opri însă: „În Iliada se spune că Paris a făcut război pentru mângâierea ochilor și a cosițelor Elenei, prea frumoasa muiere a lui Menelaos. Dar Paris era bărbat falnic și voinic și vânjos luptător, pe când de Savoia aud că-i mic, pipernicit și boțit la față ca o babă. Ce Elenușă îl trage spre războaie și biruințe?”; „Eu l-am cunoscut pe Eugeniu de Savoia, zise de Férriol, că a fost în slujba Franței, dar regele meu nu l-a ținut pe lângă sine, că prea era mic de statură, un homunculus. N-a știut că are geniu militar. Curtea din Viena l-a primit, l-a închiriat, l-a făcut de curând prinț și-i câștigă victorii cu priceperea organizării și cu îndrăzneala atacurilor.”; „Întrebai ce… Elenușă îl trage încoace? vru să lămurească Mehmet Cerchez pașa. Istanbulul spre care tindeți și după care tânjiți voi, toți ghiaurii? Dar n-o să-l mai aveți niciodată! Vă jur!”; „Dacă habsburgii

ar ajunge aici, la Constantinopol, Franța și-ar pierde toată faima pe care atât de greu a câștigat-o în Europa. De aceea regele meu stă cu spada spre coasta de apus a împărăției habsburgilor și prieten bun e cu Marele Turc, fără de care n-ar putea face războiul pentru moștenirea tronului Spaniei. Război lung și greu, în trei direcții." Lehemetuit de vorbirea asta, Cerchez pașa își aminti de o nenorocire mai apropiată: „Deocamdată aflați că aici, pe malul Bosforului, s-a ivit ciuma. Și știți cine a murit de molima asta?"; „Cine?" întrebai eu, aproape fără să vreau, foarte îngrijorat. „Doamna Maria, soția lui Constantin Duca." Era gata să strig, cuprins de spaimă și părere de rău, dar m-am oprit: să nu mă bănuie că-mi dau coatele cu Brâncoveanu. „Uite cum îmi strică, blăstămata ciumă, bunătate de cumnăție cu neamul brâncovenesc", se căină Dimitrie, între glumă și durere. „Cum adică?" se nedumiri Cerchez pașa. „Plănuiesc, iubite pașă, să-l însor pe Antioh cu frumoasa, bogata și înțeleapta Balașa Brâncoveanu. Să joc hora în casa cea măreață de la Mogoșoaia. Nu-i așa că mă ajuți într-asta, dascăle Ieremia? Și pe Scarlatache Ruset l-am trimes în pețit. Și poate, la nunta asta, vine și logodnica mea Casandra Cantacuzino. Și, așa, înfăptuim înrudire și împăcare între toți: Cantemirești, Brâncoveni și Cantacuzini. Ar fi frumos, nu? Foarte frumos!". Înveselit foarte de visul lui, a poruncit băutură, baclavale, sarailii, cafele, că era după-amiază, iar musafirii se aflau cam flămânzi, după o plimbare îndelungă pe mare. Apoi îi stârni la voroavă despre filozofie, căci își făcuse obicei să arunce, așa, pe neașteptatelea, câte o piatră în fântână, lăsându-i pe înțelepți a se căznire s-o scoată.

Ion Neculce se răsuci în jilț, să-l privească din față pe dascălul Ieremia, și luă cuvântul, zicând:

— În adevăr, Antioh vodă Cantemir a trimis sol la Constantin vodă Brâncoveanu pe cumnatu-său, Lupu Bogdan hatmanul, întru pețire și împăcare. Voievodul muntean a făgăduit fata și împăcarea, dar i-a cerut, în schimb, să se lepede de Cupărești și chiar să-l piardă pe Iordache Ruset. Eram și eu în spătăria mică, la ceasul când Antioh vodă a vestit răspunsul lui vodă Brâncoveanu și a întrebat: „Ai auzit, vel vistiere Iordache, cât îți prețuiește ist cap al domniei tale, bine cetluit de tata?" Iordache a făcut ochi mari, holbați, cum făcea în clipele de spaimă. Se temea grozav, dar nu voia să arate. Zise: „Brâncoveanu face voia Cantacuzinilor, iar Cantacuzinii mi-s dușmani de moarte."; „Odată Costinii au stat chezași pentru domnia ta, a surâs vodă cu buzele-i groase de om pofticios la mâncare și la săruturi. Acum cine mai stă?". Iordache n-a șovăit, ci a răspuns cu vicleană lingușire: „Numai măria ta, cu râvna-ți spre dreptate, cu omenia de care inima ți-i plină, cu datoria de a-ți apăra supușii."; „Nu umbla cu șiretlicuri!"; „Jur că spun numai adevărul, măria ta. Și-apoi căsătoria

cu o brâncoveancă însamnă să-ți pui un necruțător epitrop în cap. Sultanul e departe, iar Brâncoveanu, ici, peste gârla Milcovului. Ești om deștept: cum crezi că o mofturoasă și îngâmfată odraslă brâncovenească prețuiește cât un cap de sfetnic ca al meu? Chiar de-ar fi bucșită cu aur, tot n-ar face nici două parale. Și-apoi, ai avea, măria ta, inimă să-ți întemeiezi fericirea pe… hoitul unuia care, viu, îți este sfetnic credincios?" Antioh vodă chibzui o vreme în tăcere; apoi cuvântă întrebând: „Dar… Dumitrașcu vrea să mă împac cu Brâncoveanu, cu orice preț."; „Eu sunt un preț prea de preț, măria ta. N-ai să dobori măria ta unul ca mine, stâlp al țării, pentru un trup de muierușcă. Beizade Dumitrașcu nu știe cât am suferit pentru măria ta: am fost închis în Cetatea Neamțului, casele prădate și multă prigoană a îndurat neamul meu, apărându-i pe Cantemirești. Să adeverească și Lupu Bogdan, c-am îndurat prigoana împreună. Pentru măria ta, pentru neamul Cantemir, frații mei își primejduiesc viața în urzelile cele ucigașe din Țarigrad. Și-apoi, ce-ar zice fratele măriei tale, prea învățatul Dimitrie Cantemir, auzind că l-ai trimis la moarte pe fratele celui mai bun prieten al său, Scarlatache Ruset? Nu-i cu putință, măria ta!"; „Sfârșește odată cu tânguirea!"; „Nu sfârșesc, măria ta, pentru că mi-i milă de viața pe care va s-o duci cu Brâncoveanca. Între voi va stărui veșnic stafia mea. Spânzurat de Brâncoveanu, mă fac strigoi și noaptea vin să vă sug sângele. Iar când vă veți îmbrățișa, cum e datina între soți, ca să zămisliți coconi, eu, ca vampir…" Antioh vodă a făcut semn repezit cu mâna să tacă și i-a întors spatele. Dar Iordache tot a mai zis: „Ar fi cea mai mare dobitocie să mă schimbi pe-o mireasă bicisnică și năzuroasă, crescută numai în puf, mătasă și aur. De ce? Ca să-ți scoată ochii toată viața că s-a cununat cu un urmaș al unui răzeș herghelegiu la cai și lefegiu la leși?" Văzând îngăimeala lui vodă, Lupu Bogdan hatmanul, cumnatul fraților Cantemir, om înțelept, sănătos la minte, cumpănit la vorbă, cunoscător al oamenilor, a grăit: „Eu nu vă iubesc, Ruseteștilor, dar știu că sunteți mulți, foarte vicleni, destul de bogați și prin asta foarte puternici la Țarigrad."; „N-am zis eu asta, surâse Iordache micșorând privirile. Dar dac-ai adus vorba, aflați că Mavrocordat Exaporitul ni-i prieten. Că ne sprijină cel puțin cinci pașale, care au datorii la cămătarul cel mare al Țarigradului. Iar acesta ni-i rudă și prieten. Și să nu te miri dacă, îndată ce se află despre târgul cu Brâncoveanu, beizadea Dumitrașcu se și vede plutind pe Bosfor, într-un sac azvârlit pe fereastră din casa de la Ortakioi…"; „Ne amenințI?" se sperie Antioh vodă. „Numai dacă-i nevoie… mormăi, rău, Iordache. Și mulțumesc hatmanului Bogdan că mi-a deschis ochii. Eu… nu mă gândeam."; „Haida-de! râse Bogdan. Drăcească domniei tale minte tocmai asemenea gând să nu fi izvodit? Cine te crede?"; „Deci vă temeți de noi, Ruseteștii; adică ne prețuiți de frică. Nici nu vrem ceva mai mult. Neamul nostru rostește rar cuvântul dragoste. Și

când îl rostește se gândește doar la aur.” Auzind asemenea filozofie, m-am cutremurat. Cred că același simțământ de spaimă l-a cercat și pe Antioh vodă, deoarece l-am văzut tăcând, galben la obraz, ca într-un târziu să strige: „Nu-mi trebuie Brâncoveancă! Însoară-se frate-meu cu gingașa și frumoasa Balașa… Dar, dacă-i așa, cu cine mă însor? Că doamnă îmi trebuie. Îmi trebuie!”; „Dacă măria ta întrebi, eu voi răspunde cu un sfat de aur, se gudură Iordache. O știu pe Catrina, fata logofătului Dumitrașcu Ceaurul. E frumoasă și deșteaptă. O cunoști bine și măria ta, că doar te-ai rotit prin preajmă-i când erai beizadea, și-ți plăcea foarte.” Antioh vodă stătu oleacă în uimire, dar repede se lumină la față și se bucură, semn că Iordache Ruset pusese degetul pe rană: „Da, da… Frumoasă ca o zână. Și mi-a fost dragă.”; „Vezi? întrebă cu un fel de părintească duioșie și înțelepție vistierul: Vezi, măria ta? Eu la toate mă gândesc. Zi și noapte mă gândesc numai întru fericirea măriei tale.”; „Afurisitule! se răsuci Lupu Bogdan. O aveai în buzunar!”; „Ce?! rânji Iordache. Voiai să-l las pe măria sa să-și împovăreze cugetul cu stafia mea, cum și-a încărcat și otrăvit părintele măriei sale inima cu moartea Costinilor? Și, gândiți-vă, ce palmă ar fi pentru neamul Cantemir dacă, după ce mă căsăpește pe mine, Brâncoveanu se răzgândește sau adaugă altă cerere? De pildă, ca Dimitrie Cantemir să renunțe la căsătoria cu Casandra Cantacuzino?” Vodă încremeni o vreme în gânduri. Se vedea că se luptă cu sine, cu încurcate probleme politicești, cu încâlcite mreje de intrigi, cu dragostea de frate. Și cum nici mintea, nici firea nu-l ajutau să se încumete la lucruri mai îndrăznețe, grăi cu glas slab și șovăitor, dar care se întărea pe măsură ce rostea cuvintele: „Da… M-am hotărât. Hatmane Bogdan, poftește-l la curte pe logofătul Dumitrașcu. Vezi cum îi vorbești: ești peițitorul meu… Îl aștept în iatac.” După ce ieși vodă din spătăria mică, Iordache așteptă câteva clipe, parcă temându-se ca vodă să nu se răzgândească. Apoi își chemă frații, aflați toți, întru acel ceas, în Curtea domnească. Le zise sau mai degrabă le porunci: „Lascarache și tu, Mihalache, la Istanbul! Faceți de petrecanie Brâncoveanului. Să ne țină minte! Tu, Scarlatache, te duci la București, cu aceeași treabă, printre Cantacuzini. Dar treci prin Brașov mai întâi.”; „Brașov? se miră Scarlatache. De ce?”; „Vinzi două turme de boi și cumperi odoare, rânji drăcește Iordache. Astea așa, de scornitură. De fapt te duci să le vezi pe doamna Maria lui Șerban vodă Cantacuzino și pe domnița Casandra…, rudele noastre.”; „Ei, de mult n-am mai avut de-a face cu niște Cantacuzinoaice”, se prefăcu Scarlatache a înțelege ceea ce nu pricepea. „Nu te trimit în pețit, nepricopsite, se încruntă Iordache și rana de pe frunte i se învinețí. Ci pentru învinuit, pentru ponegrit.”; „Da? se bucură Scarlatache. Și pe cine mai… boiesc în negru, viperă procletă? Că, pentru tine, două muieri sunt bagatel, o nimica: două porumbițe-ntr-o cușcă și două

grăunțe de otravă. Ajung! Pe cine mai bârfesc?"; „Nici bârfă, nici defăimare, nici hulă, rânji iar Iordache. Spui doar ce bine știi că-i adevărat: că beizadea Dumitrașcu-i un flușturatic fiu de herghelegiu, deci de neam prost, cu totul nevrednic a se înrudi cu neamul împărătesc al Cantacuzinilor. Că, dacă s-ar face căsătoria dintre Casandra și Dimitrie, ciolanele împăratului Ion Cantacuzino s-ar răsuci în mormânt de ciudă, de mânie și de rușine. Și dacă tot nu se sperie adaogă, lucru bine știut de tine, prietenul lui…"; „De aceea îi sunt bun prieten, ca să-l pârăsc?" „Nu frate, ci ca să-i afli slăbiciunile și păcatele. Și aflându-i-le să le trâmbițezi, întru tămăduire. Că noi, ca la carte: nu vrem pieirea păcătosului, ci îndreptarea lui. Știți doar că-i zurbagiu. Bea. Cântă cu tambura, împreună cu cadânele, ca un lăutar mișel. Uită că-i fecior de domn. Adică nu uită, ci își bate joc. După ceasurile de destrăbălare, se face ursuz, acru, zburlit. Se poartă parc-ar avea țepi de arici. Iar când îl apucă damblaua scrisului, nu mai iese din iatacu-i câte trei-patru săptămâni. Ei? Spui vreo minciună? Născocești ceva? Hulești?"; „Nu. Așa-i, întocmai…, Alifâstâc! râse Scarlatache Ruset. Dar, de ce să spunem atâtea adevăruri despre… un prieten?"; „N-ar trebui să mă întrebi, ci să judeci și să-ți dai sama ce s-ar întâmpla cu noi, Ruseteștii, dacă fiica lui Șerban Cantacuzino ajunge doamnă aici, la Iași?" se răsuci Iordache, cu chip îngrijorat, spre cei trei frați ai săi, cântărindu-i din priviri. „Da, nu mai avem loc nici în țările române, nici în Istanbul. Plec la Brașov!" se hotărî Scarlatache, cu un fel de iluminare pe chip.

Maica Daria se foșni în jilț și tuși ușor, ca să poată întreba:

— Chiar așa de vicleni și de răi erau Cupăreștii?

— Da, încuviință Neculce, mă înspăimântam și eu. Că eram printre ei și nu-și ascundeau prea tare urzelile. Sau poate nu se fereau anume, pentru că, știindu-mă prieten cu Dimitrie, aveam să-i destăinui planurile lor. Ci, drept să vă spun, n-am crezut că le vor putea înfăptui. Ziceam în sinea-mi: mâța cu clopoței nu prinde șoricei. Eram mai tânăr și nu credeam că mă aflu printre urzitori de vrajbă fără sfârșit, dar iată că învrăjbitorii, precum viespile și tăunii, mișună prin lume și înțeapă-ntruna, întruna, fără popas.

— Da, vremea, cumplita vreme a învrăjbirilor, zise și dascălul Ieremia, întinzând mâna spre ulcica de vin. Și, după ce-o sorbi până în fund: Iar în vremea asta Dimitrie Cantemir, ucenicul meu, cerca mereu împăcarea.

— O cerca… uneltind și el, râse hatmanul Neculce.

— Adevărat dar nu se afla altă cale. Însumi, trecând la Curtea domnească din București, înțelegeam că în viespar nu poți trăi decât înțepând și mușcând. Astă învățătură o dobândise și Dimitrie în Istanbul. Ci, tocmai de aceea, se preocupa mult de îndreptarea oamenilor, de îmblânzirea lor. Și, mai cu samă, pentru întărirea

cugetului fratelui său Antioh se străduia de zor să sfârșească „Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea”. L-am văzut atunci de multe ori. În juru-i, numai cărți: Dioptra și Van Helmont, Miron Costin și Historia Alexandri Magni, Persicarum rerum historia, Biblia, Varlaam și Ioasaf, Vissovatius și multe altele pe care parcă mi-i greu să le mai înșir. Știu, de asemenea, că a scris la câțiva mari cărturari din Berlin, Padova și Paris, cerându-le sfat și ajutor întru scrierea cărții. Știu că de trei luni nu ieșise din casă, dintre cărți și nu lăsase pana din mână.

— Deci, într-un fel, Iordache Ruset avea dreptate, râse jupâneasa Maria.

— Avea dreptate numai când spunea că se-nfunda în iatac, între cărți și scria; dar ursuz nu era defel. Am lucrat multe săptămâni împreună, în casa de la Ortakioi.

— Parcă-l aud și acum, intră în vorba și căpitanul Silion: „Altă pană, Silioane!… Bine ascuțită… Ești cam stângaci, băiete! Ascuțirea penelor e treabă gingașă, pe care numai Daria o împlinea cu iscusință. Pana primită din mâna ei luneca pe hârtie ca într-un danț vrăjit. Dar ea-i acolo, iar eu… Știu că ți-ar plăcea mai mult, Silioane, să ne batem în spadă, să ne întrecem în halca, să bem prin crâșme ori să ochim muieri pe la balcoane, ca să ne poftească înlăuntru și nu ca să ne ascută… penele de scris. Dar toate la vremea lor, flăcăule! Nu-ți pierde răbdarea: vin ele iară și desfătările. Numai să sfârșesc pustia asta de carte, ce-mi stă pe suflet ca o piatră de moară, când rece ca gheața, când ca jeratecul arzător… Să știi totuși că și pana poate fi o spadă. Tăioasă. Ascuțită. Foarte ascuțită. Și chiar otrăvită, cu suc de ură, de batjocoră și de moarte… Roagă-l pe dascălul Ieremia să vină aici, să-i spun că…”

— Sunt aici, Dumitrașcu, am zis eu, ridicând fruntea de pe cartea pe care o citeam. „Am sfârșit cartea, dascăle!” izbucni Dimitrie cu mare bucurie. „Bine c-a dat Dumnezeu, m-am veselit și eu. Că te-ai sălbăticit de tot, de-atâta ședere-n casă și-n pustnicie.”; „Nu mă compătimi, dascăle al meu. M-am desfătat scriind… gâlceava asta. Nici nu-ți închipui ce înaltă și subțire și aleasă desfătare. Pentru că gâlceava-i în mine, cu mine însumi. E frământarea, izbirea, ciocnirea, bătălia între alb și negru, între da și nu, între cald și rece, între deșteptăciune și prostie, între bine și rău, între întuneric și lumină…”; „Da, așa spune dialectica”, l-am oprit eu, cu o oarecare teamă. „Uite, am desenat aici și stema țării. Și stihuri am ticluit, voind s-o înalț până-n ceruri: …«Herbul țării s-au fost ales bour, /Numele vestindu-și ca tunul prin nour»… Am pus, la urmă, și *Stoicorum percepta X* – cele zece porunci ale stoicilor, după *Stimuli virtutum* al lui Wissowatius.”; „Și tălmăcirea în grecește?” „Am terminat-o! Ce crezi, dascăle?! Când mă așez la treabă, nu mă las până nu ajung la capăt. Iată, iscălesc cartea de închinăciune lui Antioh voievod și epistola către cetitor.”

Am citit multe pagini din manuscris și iară i-am lăudat priceperea, hărnicia, stăruința și talentul. „Ce-i drept, am muncit pe brânci, a surâs oleacă întristat de oboseală. Nici la nunta fratelui meu n-am avut răgaz să mă duc. Am uitat de uneltirile din Fanar ori din Serai. M-a subjugat cartea asta și râvna de a o dărui oamenilor, să învețe a fi mai înțelepți, mai socotiți, mai buni. Iată și desenele: herbul țării, înțeleptul și lumea, roata lumii… Cel care scrie cărți trebuie să știe a coborî până în adâncul ființei omenești și a urca până în înaltul cel mai înalt al gândului. Iar gândul să-i zboare până dincolo de stele.”; „Foarte adevărat, am încuviințat eu, bucuros, și am întrebat: îngădui să-i adaug și eu o scurtă epistolă?”; „Ce bine-mi ghicești gândurile, dascăle Ieremia! m-a prins de umăr. Chiar de asta te căutam: să te rog pentru o epistolă ca o precuvântare. Tu ești doar plugarul care, cel dintâi și cel mai mult, ai ostenit pentru holda minții mele.”; „Iară pământul fiind bun, roadă înmiită a dat. Mâine ai epistola!” am făgăduit cu dragoste și voiam să-l rog a nu părăsi pana pentru prea multă vreme. Să nu fie ispitit a se tăvăli în valurile vicleșugurilor din Fanar și să nu cerce a înota „prin marea relelor socoteli”, cum obișnuia să spună, când ai intrat tu, căpitane Silion, să ne vestești că un galion foarte mare, necunoscut, plutește pe Bosfor, agale ca o lebădă uriașă.

— Da, dascăle Ieremia, venea dinspre Marea Neagră.

— Am sărit amândoi la fereastră. În adevăr, o corabie mare, nouă, înzestrată cu catarge și pânze uriașe, umflate de vânt, înainta spre miazăzi. „După steag, pare a fi rusească”, am zis eu. „Rusească? Cum adică? Țarul Petru abia a ocupat Azovul. De unde asemenea falnic galion? Ei, poznă! se plesni cu palma peste frunte: Îmi da mie a înțelege ceva contele Tolstoi… Dacă-i așa, dacă rușii au corăbii în Marea Neagră, se schimbă calimera pentru aceste părți din Europa. Vine stăpân nou spre cetatea lui Constantin cel Mare.” Nu scăzuse cu nimic mirarea noastră, că a și intrat contele Tolstoi, ambasadorul Rusiei, însoțit de ambasadorul franțuz, marchizul de Férriol, și vorbi cuprins de o bucurie clocotitoare: „Ei, prințe, cucerim Bizanțul?”; „Vă firitisesc din inimă pentru acest măreț galion, i-a strâns Dimitrie mâna, dar c-o rândunică primăvara nu se face.”; „Nici eu n-am zis că-i primăvară chiar acum, ci doar că poate fi, s-a mai stins bucuria contelui”, iar ambasadorul francez a întrebat ceva mai tare, părând că laudă: „Ambițios țarul Petru, și iubitor de farse: a construit acest galion la Voronej, pe Don, și l-a aruncat în mare, ca pe-o jucărie, ca pe-o năzbâtie, drept în poarta Seraiului, ca să sperie hulubițele și cadânele?”; „Ilustre marchiz, măritul țar nu se joacă de-a…”; „Nici când călătorește incognito? Nici când se dă drept sergent ori matelot? Nici când rade bărbile boierilor? Nici când întemeiază oraș într-un ținut pe care nici nu știe de-l va putea stăpâni?”; „Învață de la alte țări

cum să conducă Rusia mai bine! urmă contele Tolstoi foarte serios. Noi rușii trebuie să facem un salt mare, ca să ajungem la nivelul Apusului. Țarul Petru este atletul care ajută Rusia să se ridice într-un sfert de veac cât altele în două secole."; „Și ce model și-a luat țarul?"; „Cneaz Dimitrie, mai multe, în frunte cu slăvitul rege Ludovic al Franței, care a sporit industria și meșteșugurile, a modernizat armata și-a construit palatele cele minunate de la Versailles. Noi abia acum deschidem o fereastră la mare."; „Dacă aș fi monarh, interveni Dimitrie, eu ca țarul Petru aș lucra."; „Foarte bine! îl lăuda Tolstoi. Dar să plec repede că, de bună samă, mă caută marele vizir să-i dau explicații despre galionul minune."; „Ca să-ți faci un locușor la Ediculé, râse Dimitrie, întreabă-l și pe el… «Când cucerim Bizanțul?»"; „Ai auzit ceva, cneaz Dimitrie? Crezi că s-ar putea să mă…"; „De trei luni n-am ieșit din Ortakioi, precum știi."; „Se zvonește că, în urma acestui impresionant galion, ar naviga o flotă de cincizeci de corăbii, încărcate cu soldați", informă de Férriol, ca să vadă cât crește spaima contelui Tolstoi; „Cu tunuri cât turnul Galatei!" râse Dimitrie Cantemir; „De unde știi? se miră de Férriol", înciudat că el nu aflase; „Am glumit… ieri cu Scarlatache Ruset; o glumă cam nesărată, dădu Dimitrie vina pe unul care se dovedea tot mai mult un scornici și schimbător după bătaia vântului. Mi se pare că el a știut înaintea noastră despre venirea acestui faimos galion."; „Să știi că el a făcut din țânțar armăsar și-a umplut Țarigradul." „Se prea poate! se lumină Dimitrie. Eu îl prepun pe Scarlat Ruset cu Cameleonul, jiganie asemănătoare broaștei, fără grumaz, iar gura ca de lacherdă îi ajunge, spintecată până la umeri, picioarele de dinainte seamănă cu labele maimuței, ochi gălbui mici cât un grăunț de mac, are coadă lungă cu care prinde prada și cu care se spânzură de crăci și se leagănă; are o limbă tot atât de lungă cât și coada, iar vârful ei are un clei sau vâsc de care se lipește orice muscă…"; „Dimitrie, l-am întrerupt eu, îngrijorat că își lehemetuiește musafirii, mi se pare că ai cam luat-o razna." Dar nu; oaspeții mai aveau chef de vorbă. De Férriol îi lăudă închipuirea bogată, cu înclinare spre lucruri caraghioase. Socoteam că Dimitrie avea o minte bine împodobită cu știință, în stare a urzi felurite chipuri monstruoase, la care nici ziditorul lumii nu s-a gândit. „Există și un desfrâu al închipuirii și al inimii, care făptuiește pozne și năzbâtii, a zis Dimitrie. Ci pe mine mă încântă acest Scarlatache Ruset, pentru că nu știi niciodată ce culoare sufletească va îmbrăca, pentru că, de obicei, asemeni Cameleonului, se văpsește repede în culoarea firii, a locului unde se află într-un moment dat."; „Deși nu ești Cameleon, cneaz Dimitrie, poftește cu noi să vedem bucuria creștinilor și spaima musulmanilor."; „Merg bucuros, conte Tolstoi, deși eu nu mă schimb de dragul schimbării, ci numai din nevoia de a nu pieri… Și pentru că *simili simili cognoscitur*, îngăduiți-mi să mă

îmbrac europenește.”; „Intri iar în vâltoarea cea politicească?” am întrebat eu; „De ce nu? se veseli Dimitrie. Am terminat cartea, prieteni!”; „Bravo! îl lăudă de Férriol. Te rog să ne-o înfățișezi și nouă, cu cel dintâi prilej. Și eu am să-ți aduc cartea lui La Bruyère, tipărită mai anii trecuți și intitulată «Caracterele». Foarte îndrăzneață carte, plăcută și nouă, aristocraților, deși ne înțeapă adânc. Ne biciuie, dar spune adevărul. De pildă, citeam azi-dimineață o frază: «…gentilomii, strâmtorați, s-au împăcat cu burghezii și au încetat să mai ceară dovada celor patru strămoși aristocrați și și-au căsătorit odraslele cu odrasle de burghezi bogați; mai ales feciori cu fete burgheze».” Asemenea vorbire filozoficească, plăcută celor doi, amenința să uite de strălucitorul galion rus apărut, netam-nesam, în Bosfor. Dar tocmai atunci, parcă l-ar fi chemat cineva, s-a ivit Scarlatache Ruset și a întrebat pripit și foarte îngrijorat: „Pleci, măria ta?” „Cu prietenii, Scarlatache! l-a întâmpinat cu bunăvoință și cu oarecare părere de rău. Vreau să văd cum se simt musulmanii când în Bosfor răsare, din valuri, corabie creștină.” Rotindu-și ochii lui cât un grăuncior de mac, Scarlatache s-a apropiat de mine și de Dimitrie și a șoptit: „Aflat-am că Brâncoveanu l-a rugat pe împăratul nemțesc să nu îngăduie domniței Casandra să plece din Brașov. S-o facă prizonieră.” Mă miram și-l admiram pe Dimitrie cum sărea în sus, cu o tinerească vioiciune, cântând și jucând: „Mă duc s-o răpesc! S-o scot din primejdie… Da! Mâine plec cu armia sultanului Mustafa spre Belgrad. Pe drum, mă abat pe la…”; „Să nu faci vreo poznă, Dimitrie”, am cercat eu să-l potolesc. „Ar trebui să fiu un voievod poznaș, râse, trăgând cu coada ochilor la Scarlat Ruset. Și cum… voievod nu mai sunt, va să rămână doar poznașul, lotrul de fete, de domnițe frumoase.” Cât a durat șoapta lui Scarlatache, Tolstoi și de Férriol au privit pe fereastră galionul rus și mulțimea care căsca gura și se minuna de asemenea nemaivăzută corabie. „Chiar vrei să te faci părtaș la Campania din Ungaria? întrebă contele Tolstoi, cam supărat. Adică vrei să vezi cum sultanul cucerește Viena?”; „Daltaban-pașa mi-a obținut învoirea. Și nu văd de ce aș renunța.”; „Nu-i prea… războinic padișahul?” îngăimă de Férriol. „Vrea să răzbune înfrângerile de la Viena și Buda. Să ocupe cât mai mult din Europa creștină.”; „Va izbuti? întrebă Scarlatache, foarte dornic să afle părerea lui Dimitrie Cantemir. A făcut pregătiri uriașe, pe cât știu,”; „Mira-m-aș! nu șovăi acesta să-și spună părerea, lămurind: Sultanul pornește cu un sfert de milion de spahii și ieniceri, bine armați, dar și Eugeniu de Savoia-i mare general. Nu-i așa, marchize de Férriol?”; „Așa-i, dar Franței nu-i convine o Austrie prea puternică.”; „S-ar putea, totuși împăratul din Viena a prins curaj și ai lui împing din răsputeri, împreună cu leșii și cu rușii, să facă Dunărea hotar. Suntem la răscruce de vremi. Întâmplările se prăpăstuiesc peste noi, ori se înalță amețitor. Ludovic al Franței strălucește printr-o curte

fără pereche, pizmuită de toți monarhii lumii. În Suedia s-a ridicat acel Carol al XII-lea, care, săvârșind minuni de vitejie, începe a fi numit Alexandru Machedon al miezului de noapte. Victoriile lui din Polonia și din părțile Mării Baltice țin lumea cu respirația oprită."; „Da, prințe Dimitrie, adeveri de Férriol; dar pe când lumea toată privește spre nord la isprăvile lui Carol, împăratul Leopold și țarul Petru își întind stăpânirile lor spre miazăzi, mai încet, dar mai cu temei și mai cu folos decât suedezul, ale cărui victorii mie-mi par focuri de artificii: orbitoare, dar repede pieritoare."; „Sunt de părerea domniei tale, marchize."; „Eu cred în soarta bună a Rusiei mele. Țarul Petru este un fenomen cum rar se ivește în istorie. El ridică țara mea la rangul de mare putere în Europa. Adică a și ridicat-o."; „S-ar putea, dacă nu l-ar avea potrivnic pe suedez."; „Carol suedezul este un geniu militar, straniu și neastâmpărat, surâse Tolstoi. Dar n-are temelie puternică. Pe când țarul meu…"; „Nu se știe, îl opri de Férriol; nici Alexandru Machedon n-a avut o țară mare, și ce imperiu a cucerit…"; „Oricum, prieteni, eu mă duc să văd cum se înalță steaua lui Eugeniu de Savoia sau cum se prăbușește în noaptea înfrângerii și a uitării."; „Da? se îngrijoră Scarlatache. Și te bucuri? De ce?"; „Tu nu? Au nu vezi cum decade împărăția otomană? Se prăbușește în propria ei lăcomie, se înecă în propriul ei belșug și lux. Și asta tocmai când, cu laudă multă și zgomot mare, pornește să cucerească Europa."; „Îmi vine în minte o caracterizare din «Caracterele», cartea lui La Bruyère. «Un suveran fastuos și luxos este asemenea unui păstor învești mântat în aur și nestemate, ținând în mână o nuieluș ă de aur; câinele lui are zgardă de aur și e legat cu un lănțișor de aur și mătase. La ce folosește turmei atâta aur, când se năpustește lupul asupră-i?»" Toți găsirăm cuvintele franțuzului foarte adevărate și parcă nu puteam să nu ne bucurăm: Tolstoi, că stăpânul lui disprețuia luxul și muncea ca un dulgher, ca un fierar și chiar ca un ciubotar.

— Așa-i, își meșterește singur ciubotele, spuse cu mirare Neculce. Am văzut cu ochii mei cum le cârpea, în cort.

— Dimitrie și cu mine în taină ne bucuram. Dar Scarlatache Ruset a bănuit: „Și eu… mă bucur, dar nu fățiș. Că nu știi nicicând cine-i coadă de topor."; „După câte văd, schimbă Dimitrie vorba, fratele meu se descurcă bine cu domnia. Țara prosperă în tihnă și liniște."; „Te are pe tine capuchehaie, Alifâstâc! Cum să nu se descurce? Dar are și potrivnici, duium. Vezi să nu-ți scape de sub priveghere."; „Știți cum a trecut proviziile peste Nistru, la Camenița? a întrebat Dimitrie. A legat boii de la căruțe de cozile cailor tătărești și așa i-a silit să înoate prin șuvoi… Deci Antioh vodă e… aliatul Franței, marchize."; „Dacă-i ajută pe turci împotriva leșilor, este! Dar trebuie să știți că nici Franței nu-i convine un Imperiu Otoman prea puternic." Râseră toți, fără o pricină anume. Poate pentru că se gândeau ce neînsemnat era acel ajutor dat

de moldoveni Cameniței. Dar Dimitrie se opri și zise: „Nu vorbind de miere ți se face gura dulce… Și eu socot că o țară mică, pentru a trăi, trebuie să fie prietenă cu toată lumea. Altminteri o înghit chiții cei mari, tari și lacomi. Domniile voastre, care veniți din două țări mari, greu înțelegeți sufletul oamenilor zămisliți în țări mici. Oricum, poimâine intru în alaiul sultanului și-l însoțesc până la locul bătăliei. Nu să lupt, ci să văd, să cercetez și să scriu.”; „Cneazule, ești neastâmpărat ca vântul, îl lăudă contele Tolstoi, în felul lui. Dar ce-ți trebuie tabără, război, bătălie?”; „M-am născut într-o țară așezată în calea furtunilor și, cu cât mă vântur, mă rotesc și mă scutur, cu atâta sunt statornic pe-acest pământ. Iar Horațiu spune: *Misce stultitiam consiliis brevem*, amestecă în înțelepciunea tu și un grăunte de nebunie.” Au plecat toți: Tolstoi, de Férriol, Dimitrie și Scarlatache. Colindând prin oraș, au aflat că lumea se împărțea în două: unii se bucurau că vine o schimbare în lumea otomană; alții se temeau, prorocind că în curând Istanbulul va suferi de foame. După ce a făcut o vizită la marele vizir, liniștindu-l asupra apariției galionului rus, Tolstoi, împreună cu Dimitrie Cantemir și cu Scarlat Ruset s-au îmbrăcat ca negustori greci și au chefuit o zi și o noapte în crâșma unui armean. Știu că rusul bea de stingea, iar Dimitrie mai prejos nu se lăsa. Și, iertat să fiu, nici muierile nu le lipseau și câteva dănțuitoare indiene, baiadere, foarte frumoase și pătimașe femei. Nu-i așa, Silioane, că nu se află priveliște mai vrăjită ca o muiere frumoasă?

— Așa-i, dascăle, răspunse căpitanul. Am fost, cu dânșii, la crâșmă, o zi și o noapte. Nici nu l-am putut trezi în ziua când trebuia să plecăm la tabăra sultanului de la Adrianopol. Noroc că plecarea taberei s-a amânat cu cinci zile. Așa că Dimitrie Cantemir a avut timp să se pregătească, să vadă pe unii din dregătorii cei mari și să afle lucruri pe care puțini le știau. Însoțindu-i în tabără, cinstiți veghetori, voiesc a vă povesti două întâmplări, dacă mai aveți răbdare în seara asta.

— Avem, căpitane, îl încredință hatmanul Neculce.

— Dar mai întâi amintiți-vă și de poamele din panerașe și de vinul ori mustul din ulcioare și ulcele, îmbie Maria Neculce.

După ce se înfruptară din acele dulci roade ale bunului pământ moldovean, ridicându-se din jilțuri și mai dezmorțindu-și ciolanele, după ce priviră sclipărul stelelor și necuprinsa înălțime a cerului, se așezară la locuri și așteptară ca Silion căpitanul să urnească povestirea din răgazul în care poposise.

— Mi-aduc aminte că ne aflam cu tabăra lângă Sofia și Dimitrie Cantemir îl căuta de zor pe Mustafa Daltaban pașa. Îl pândi când era singur în cort, privi grijuliu să afle dacă nu cumva îl vede careva. Mă puse pe mine să străjuiesc la ușă, iar el intră, se închină cu grabă și-i

șopti: „Mărite pașă și prietene, fugi! Fugi acum, fără zăbavă…”; „Ce-i cu tine, Dimitrie? Ce ai? Ce ți s-a întâmplat?” se mira pașa; „Mie… nimic. Măriei tale! Am văzut fetva pentru surghiunul măriei tale. Fugi! Nu mai întreba”; „Surghiun?! s-a crucit pașa. De ce? Vino-ți în fire, tinere.”; „Marele vizir și seraskier te-nchide la Bickia, loc ciumat. Are poruncă.”; „Cu ce-s vinovat?” întrebă pașa, cu râs batjocoritor; „Cu nimic, făr’ numai că marele vizir e om îngâmfat, pizmătăreț, lingușitor, prost și se teme că-i întuneci faima. Te-a pârât că ești prieten cu ghiaurii și vrei să treci, în timpul bătăliei, de partea lor.”; „Grăiești adevărul, Dimitrie? se schimbă nedumerirea și batjocora pașei într-un început de spaimă. Nu-i vreo șotie de-a ta?” Dimitrie Cantemir îngenunche și-și făcu cruce: „Jur c-am văzut porunca iscălită. Adăpostește-te în Moldova, până se potolește mânia padișahului. Fugi, nu mai întârzia nici un minut. În Cetatea Neamțului, Antioh…”; „Deși mă știu cu totul nevinovat, iată, ai început să mă neliniștești, să mă pui pe gânduri… A, dar stai! tu, în Moldova, m-ai păcălit, cândva, strașnic. Și-acum…”; „Jur, în genunchi, jur că nu-i șagă. E adevăr crud!” Pentru că i-am vestit că vine Mehmet Cerchez pașa, Dimitrie i-a sărit în față cu o rugă fierbinte: „Cinstite pașă și prietene, doresc să mă abat două săptămâni până la Moldova, să-mi văd fratele. Roagă-l, rogu-te, pe marele vizir să-mi îngăduie.”; „Îl rog eu chiar pe sultan”, a zis, binevoitor Daltaban pașa; „Nu! Te rog nu, nu te duce la… Nu mai plec!”; „Ce-i cu tine, omule? s-a mirat, cu iz de supărare otomanul. Mă duc la padișah.”; „Prietene Cerchez, roagă-l și domnia ta să nu se ducă!” Dar Mehmet Cerchez l-a apucat de mână și l-a tras cu fața spre dânsul. „Ești bolnav? Nu te-am văzut niciodată așa de zăpăcit, de aiurit.”; „Zice că…”; „Nu! Te conjur, pașă, nu! s-a frământat Cantemir. Taci! Tăcerea-i de aur, vorba, mormânt.”; „Hm… pari o bisactea cu mistere, se miră Cerchez, renunțând parcă de a descâlci pricina zăpăcelii lui Dimitrie Cantemir. Și când vrei să pleci în Moldova?”; „Poimâine…” Pașa Cerchez nu s-a așezat pe taburetul pus în față-i de un eunuc, ci porni spre ieșire: „Așteaptă-mă aici; vin cu răspunsul marelui vizir.” „Mulțumesc! se bucură Dimitrie Cantemir; apoi, în șoaptă, după plecarea lui Cerchez: îmbraci straiele mele, Daltaban pașa. Te călăuzește omul meu, Silion, până la mânăstirea Cașin, ori Cetatea Neamțului.”; „Ții așa de mult la mine, Dimitrie?”; „Îmi iubesc prietenii ca pe mine însumi. Ascunde-te, repede!”; „Mulțumesc, dar eu sunt Mustafa Daltaban pașa, pacificatorul Rumeliei, nu un oarecine… Am merite mari. Și nu mă tem, nu fug din fața primejdiei. Mai ales că nici nu pricep de ce m-ar învinui marele vizir.”; „Ascunde-te până-ți poți dovedi nevinovăția ori până…”, stărui tot mai frământat Cantemir. „Și… dacă-i așa, nu ți-i frică să salvezi un… proscris?”; „Ba da, dar pentru mine prietenia-i sfântă. Pot muri pentru ea.”; „Mă duc totuși la

sultan.”; „În genunchi, te rog, nu! Nu!”; „M-am încredințat de dragostea ta, Dimitrie, și-ți mulțumesc. Dar îți spun, încă o dată, că nu mă tem de-un om mărunt, mic la suflet, urcat într-un rang mare. Marele vizir e un prost îngâmfat. Dacă tu m-ai prevenit, am să mă păzesc.” Căpitanul Silion s-a oprit aici și și-a dres glasul cu o ulcică de vin și cu un măr domnesc, rumen și dulce-acrișor. Ca să curme tăcerea, dascălul Ieremia a grăit, tălmăcindu-și gândul:

— Da, așa era Dimitrie: iubea prietenii de orice neam, păgân sau creștin.

Jupâneasa Maria umplu ulcelele cu must și cu vin și întrebă:

— Ce s-a întâmplat cu Daltaban pașa, atunci, în tabăra de la Sofia?

— Voi povesti la vremea cuvenită, făgădui Silion.

— Bine, surâse hatmanul Neculcea. Eu știu că de la Sofia, cu cai de olac, Dimitrie a zburat până la Iași. Fratele său, Antioh vodă, și tânăra doamnă Catrina l-au primit cu bucurie. La masă, în spătăria mică, fost-am chemat și eu, cu toate că era doar o masă în familie. Mă poftise pentru prietenia mea cu Dimitrie. Numai că, de la acea masă, așa de intimă, nu lipsea Iordache Ruset, cutra. Am povestit, cu veselie ori cu tristețe, cu șart ori stângaci. Dimitrie rostea parcă numai vorbe de duh, amestecate cu stihuri, cu zicale, strigături și frânturi de psalmi, tălmăciți de Dosoftei mitropolitul. Dar, spre sfârșitul mesei, tăcu și dintr-odată căzu în mâhnire: „De ce te-ai întristat, frate?” întrebă Antioh vodă. „Mi-am amintit de Daltaban pașa… Ce-o fi făcut? O mai fi viu?”; „Turcii cei mari se răfuiesc adesea între dânșii cu iataganul”, cugetă Antioh vodă. „Iar noi rămânem fără prieteni, se căină Dimitrie. De altfel pe Daltaban pașa, pe Cerchez, pe Daul, pe Cuciuc eu mi-i cred prieteni ca și pe Scarlatache Ruset, Ion Neculce. Cu ei mă înțeleg și mi-s mai cu priință decât Brâncoveanu și decât Cantacuzinii.”; „Ce suflet mare! îl admira Iordache Ruset. Cuget înalt, de filozof…”; „Am alergat până aici, frate Antioh, să te rog a tipări, cât mai repede, «Divanul sau gâlceava înțeleptului cu Lumea», o carte a împăcării și a înfrățirii, pe care, după multă trudă, am sfârșit-o acum o lună. M-a călăuzit cuvântul Eclesiastului: «Funia întreită anevoie se rumpe». Vreau să zic că, pentru binele țării și al neamului Cantemir, să fim uniți, împletiți strâns într-aceeași simțire. Și aceste trei țări ale noastre, române, trebuie să alcătuiască una singură, bine îngemănată, mare, sub aceeași ocârmuire, ca nebiruită să fie și toți s-o cinstească și s-o admire. Thales filozof, unul din cei șapte înțelepți ai lumii, mulțumea zeilor pentru trei lucruri: că l-au făcut om și nu animal, bărbat și nu femeie, grec și nu barbar. La fel și eu, cumintele și cinstitul meu frate, pentru trei lucruri înalț slavă Celui de sus și părintelui nostru: că nu m-a făcut musulman, ci român, că nu mi-a dat o fire tristă, ci una veselă, că nu mi-a dat alt frate, ci mi te-a dat pe tine, Antioh.”; „Cumnate, înțelepțește și minunat grăiești, îl lăudă

doamna Catrina, învăpăiată la obraz ca bujorul de emoție; și fiindcă Dimitrie îi zâmbi, cu bucurie și mângâiere, îndrăzni să urmeze: Glas vrăjit, vorbe alese, gânduri înalte, iar eu, ascultând, parcă mă plimb pe cărări împodobite cu flori și respir miresme sfinte.”; „Catrino, draga mea cumnată, nimeni până acum nu mi-a adus asemenea laude și cer iertare că n-am văzut, înaintea fratelui meu, frumusețea făpturii și gingășia sufletului tău. M-am încredințat, încă o dată, că nu se află priveliște mai încântătoare, mai izvoditoare de bucurie și fericire decât o femeie frumoasă.”; „Îl auzi, doamnă Catrina? întrebă Iordache Ruset. Spun și eu că n-are Răsăritul om cu capul, talantul și sufletul lui Dimitrie Cantemir. Iar măria sa Antioh vodă să fie fericit de frate firoscos și cărturar, cu multă trecere la musulmanii cei mari.” Laudele doamnei Catrina l-au luminat pe Dimitrie; ale lui Iordache l-au înnegurat și a răspuns: „Mulțumesc, vistiere; dar, auzindu-te, nu știu de ce îmi vine să spun: poți lăuda dojenind și bârfind lăudând. Degeaba mă lingușești vel vistiere, dacă uiți că ți-am fost domnitor…”; „Doar trei săptămâni”, a clipit, încurcat, Iordache. „Destul ca să te fi dat pe mâna călăului și să nu-mi pară rău acum. Gândind asupra trecutului mă încredințez tot mai mult cât a greșit părintele nostru urmându-ți sfatul. Costinii meritau nu numai să trăiască, dar să fie cinstiți, până în înalturi, pentru înțelepciunea și marea lor dragoste de țară.”; „Ce-i țara fără noi, boierii?” Ca să nu se asprească disputa, Lupu Bogdan a grăit, cu vorba-i cumpănită, cuminte, înțeleaptă: „Te rog, Dimitrie, nu mai răscoli greșelile uitate.”; „Lasă-l, Lupule, surâse mieros Iordache. Nu mă supăr. Mi-a spus, altădată, vorbe mult mai grele. Dar am zis: ne întrece pe toți în învățătură, în deșteptăciune, în prorocire, în…”; „Te rog, vel vistiere! îl opri Dimitrie. Și, iertare, dar laudele în gura domniei tale se boiesc în defăimare. Știu bine ce sunt și cât prețuiesc. Și ți-am mai spus: nu iubesc nici lingușirea, nici fățărnicia. Iar pe mincinoși îi disprețuiesc. Mă călăuzesc după o povață a lui Horațiu: *Neve putes alium sapiente bonaque beatum* – să nu crezi că există om fericit în afară de cel înțelept și bun.”; „Drept grăiești, măria ta!” am zis eu, fără voie; mă furase sinceritatea lui Dimitrie Cantemir. Dar după ce am rostit acele vorbe, mi-am dat seama că am greșit. Am privit chipul lui Antioh vodă și am înțeles că-l supăra foarte slăvirea fratelui mai mic. Îl pizmuia și se temea de el. Chiar laudele aduse doamnei Catrina îl necăjeau: era soția lui și o iubea fără tăgadă. Poate se mai gândea că Dimitrie pleacă, iar el rămâne cu Ruseteștii. Drept aceea a îndemnat să ciocnim cupele și a cârmit vorba pe alt făgaș, crezându-l mai prielnic: „Precum m-ai rugat și într-o scrisoare, Dumitrașcule, m-am îngrijit și de tine. Moșiile rămase de la tata…” Dar Dimitrie îi făcu semn cu mâna să se oprească: „Cu două rugăminți m-am abătut pe-aici: să-mi tipărești cartea și să-mi aduci logodnica la Iași. Atât! Celelalte le-om hotărî altă dată.” Antioh vodă a rămas cam

descumpănit: nu știa ce să mai spună. Pe el îl urmărea gândul moștenirii mai mult ca orice. Dar doamna Catrina îl scoase din încurcătură, grăind cu surâs îngeresc: „S-a zvonit că-i urâtă, rea și proastă. Firesc era să ne încredințăm de adevăr. Și trimis-am pe dumnealui Ion Neculce, s-o vadă.” Mi-a venit, acum, mie rândul să vorbesc, lucru mult dorit de mine, încă din clipa când îl văzusem pe Dimitrie. Și am zis: „Chiar aseară m-am întors de la Brașov.”; „Și? s-a repezit Dimitrie cu nerăbdare. De-ar fi măcar un sfert frumoasă și deșteaptă ca tine, Catrina, n-aș mai sta pe gânduri.”; Asemenea cuvinte mi-au dat apă la moară și-am urmat, cu vorbă cuminte, așezată, anume ca să mai potolesc jarul patimei care știam că se izvodește în prietenul meu, totdeauna când se pomenea numele unei fete. Nu te superi, Daria, dar am să repet tot ce-am spus atunci despre logodnica lui, de mult prepusă.

— Nu mă supăr, vel hatmane, deși știu că va să mă doară. Ci trebuie să îndur, cu înțelepciune, pentru că soarta mea s-a numit jertfa întru dragostea pentru un bărbat care nu putea fi, întreg și pentru totdeauna, al meu și numai al meu. Se întâmplă și așa.

— Deci îmi îngădui, Daria, să spun și acum precum am spus și atunci: „O făptură aleasă, domnița Casandra, gingașă, cu ochi mari, negri, visători, sub fruntea înaltă, cu sprâncene îmbinate, cu chip prelung, oacheș, atrăgător, cu nas drept și nări subțiri, ușor înfiorate de un surâs bun, ca niște aripi de pescăruș alb, zveltă, cu mijloc subțirel… În totul ei tot – frumoasă!” S-a făcut tăcere. Ochii tuturor sclipeau, parc-ar fi avut-o în față și-ar fi prubuluit-o în însușirile pomenite de mine. Ci Dimitrie a întrebat, cu vechea lui teamă, să nu fie nevoit a se însura cu o… husară: „E înaltă?” Eu am tăcut câteva clipe, lăsându-l să fiarbă în neliniște, apoi am zis, ațintindu-l cu privirea și încredințându-l: „Nu, măria ta: oleacă mai mărunțică decât tine. Așa că-i ești logodnicul cel mai potrivit. Vorbește bine trei limbi; iar glasul, plăcut și dulce ca un cântec, dezmiardă urechile și inima, ca un stih din Cântarea Cântărilor.” Vorovind am observat la Iordache Ruset o fosneală: vroia să cuvânte ceva. Atunci nu știam ce anume ar fi vrut să spună. Ci acum știu că el era izvoditorul zvonurilor denigratoare. Și Dimitrie se îndoia de adevărul spuselor mele și mă întrebă răstit: „Ioane, nu cumva înflorești? Nu cumva mă amăgești?”; „Nu, măria ta! m-am împotrivit. Când ai s-o vezi, în ciuda multor bârfeli și ponegriri – afurisit fie cel ce le stârnește! – ai să zici că talentul meu de povestitor e mult prea sărăcuț față de model.” Dimitrie a închis ochii câteva clipe, parc-ar fi vrut să strivească chipul logodnicei izvodit din zvonuri, ca să-l schimbe cu cel încondeiat de mine. Apoi a zis cu mare și neașteptată veselie: „Deci tu, Ioane, mi-ai fost pețitor! Cuvine-ți-se un galben și o batistă cu flori, ca la nunta aceea din Prigoreni, unde am petrecut noi de-a minune și unde am

ascultat orațiile acelea de neuitat ale lui moș Trofin… «Soarele căta / După sora sa. / Junele grăia: / Cată unde vrei, / Dar sama să iei / Și tu să cați / Stolul să nu-l bați, / Că-i de hulubei / Și-s cam sprintenei, / Și de vor zbura, / Fi-va vina ta!…»"; „Da, măria ta: «Soarele pe fată-aducea / Flăcăul i-o pândea / Și o cununa; / Soarele cânta și se minuna»… Iar acum după oratie, rogu-te să nu uiți darurile, că numai așa căsătoria se întemeiază bine și durează, întru fericire, cât veacul." A scos repede din pungă un galben și mi l-a pus în palmă, zicând: „Batistă n-am acum, dar mâine, poimâine voi împlini și datina asta…" În adevăr, peste o săptămână, mi-a trimis batista printr-un slujitor.

— Se află și acum în casa noastră, mărturisi jupâneasa Maria. E cusută cu flori minunate, de o mână măiastră. Cusută cu mătase și cu dragoste.

Maica Daria ar fi vrut să întrebe ceva, dar se opri. Și pentru că pornise mișcarea, a luat ulcica și a sorbit tot mustul, cu sete, până în fund. Neculce a înțeles că suferă și-a căutat să scurteze povestirea.

— A mai zis Dimitrie Cantemir atunci: „Dacă mă însor, poate mai scăpăm de colții cei vrăjmași ai ogarilor tocmiți de Cantacuzini. N-or să-și mai urgisească… ruda."; „Nu cred, măria ta, se rosti Iordache Ruset. Dacă se-mbunează Cantacuzinii se-nvrăjbește Brâncoveanu în schimb." Vorba vistierului m-a silit să-i spun lui Dimitrie și altele, pe care, cum am zis, aș fi vrut să le tac. Am cuvântat, cu oarecare durere în glas: „Mă sfiesc a spune, dar trebuie să știi că, atunci când i-am vorbit despre măria ta, domnița Casandra a început a plângere și a se blăstămare. Jura că nu vrea să se mărite cu un tânăr dintr-un neam de răzeși, zănatec, zurbagiu, destrăbălat și…"; „Cantacuzină trufașă, din împărătească stirpe! o ocărî Iordache Ruset. Să moară fată mare, nerușinata! Cine o să ia o surghiunită sărăntoacă?"; „Și ce-a mai zis?" vru să afle Dimitrie, parcă n-ar fi auzit ocara Cupărescului. N-am avut încotro și mi-am dus vorba până la capăt: „A auzit ca ești urât, pipernicit, o stârpitură, rău la inimă și bețiv. Că te crezi mare cărturar, dar în fapt n-ai nici un căpătâi: sărac ca vai de lume, disprețuit de voievozi și urât de boieri."; „Vezi, măria ta? Vezi ce face Brâncoveanu? se hărnici întru învinuire Iordache. Se teme să nu-i surpi scaunul domniei."; „Trebuie s-o văd!" a sărit Dimitrie, drept în picioare. „Cum? întrebă Antioh vodă. Că împăratul nemțesc n-o lasă să plece din Brașov."; „Tot Brâncoveanu, câinele! nu se lăsă Iordache Ruset. Da, da… mâna hrăpitoare și gândul lui înveninat." Dimitrie îl aținti cu privirea: „Uite, tocmai pentru că dumneata vrei să mă învrăjbești, eu de aceea stărui pentru împăcarea cu Cantacuzinii și Brâncoveanu. Frate, măria ta, trimite la Brașov, rogu-te, încă un sol, cu bani, să mituiască pe guvernator, pe burgmeșter și s-o scoată pe domnița Casandra de sub puterea nemților. S-o scoată și s-o aducă la Iași."; „Să plece Vasile Purece, vornicul dinspre doamna", se înghesui

Iordache cu sfatul, parcă nu pe dânsul l-ar fi certat Dimitrie. „Prea bine”, a încuviințat, cu pripeală, Antioh vodă, dând curaj vistierului să vină cu o nouă propunere: „Îngăduiți să le găzduiesc în una din casele mele. Că, precum știți, suntem oleacă rubedenii.”; „De asta Șerban vodă Cantacuzino a voit să-ți taie capul, vistiere?”; „Îl iert! rânji Iordache. Și asta așa, numai ca să vezi cât mă străduiesc a vă fi pe plac domniilor voastre, Cantemirilor!” Dimitrie nu-l mai luă în seamă. Surâse cu melancolie și coborî în el însuși: „Hotărât-am deci să mă însor… Nu pot să mă bucur în destul. Și nici să nu mă întristez nu pot. Binele în rău și răul în bine-l simt, căci amândouă sunt în mine și din mierea vieții veninul cel amar prea adesea îl gust.” Ci n-a stat multă vreme în aburul tristeței și a zis: „Se cuvine a înveseli tristețea cu glume!”

— *Dum licet, obducta salvatur fronte senectus*, își aminti și rosti dascălul Ieremia zicala în latinește. Era vorba pe care o spunea el ori de câte ori îl învăluia câte o umbră de mâhnire.

— În adevăr, cinstiți oaspeți și priveghetori, cele cinci zile, câte a numărat în Iași, numai de petreceri și de veselii ne-am ținut, în răsfăț de fericire. Zicea mereu: „Să-mi fac de cap acum, cât mai sunt holtei, că, după ce mă însor, trebuie să fiu cuminte ca un mitropolit… fără ibovnică.” Am mers, ca și altădată, la o nuntă, la iarmaroc, la crâșmă. Am povestit multe și am vorovit despre țările noastre, despre obiceiurile românilor, despre satele și orașele, cetățile și mânăstirile noastre, despre râurile și munții noștri. M-a pus să-i spun multe din istoriile auzite din bătrâni și, mai ales, de la mătușa mea, Iordăchioaia cea bătrână. Atunci a stăruit el, a nu știu câta oară, să le scriu într-o carte și să i le dau să le pună și într-o istorie a împărăției otomane pe care se pregătea, încă de pe atunci, s-o scrie. Mi-aduc aminte că am fost și la nunta lui Mihalache Racoviță, domnitorul nostru de acum. După moartea Saftei, sora Cantemireștilor, văduvoi fiind, Racoviță și-a găsit altă soață, cea care azi e doamnă. Venise la acea nuntă, nu să petreacă ori să-și arate prietenia față de fostul cumnat, ci se nuntea ca s-o vadă pe mireasă, fata Dediului Codreanu din Galați. O știam ca pe-o ființă osebit de frumoasă. A zis Dimitrie: „Racoviță al nostru a ales bună și frumoasă mireasă. Bună de prăsilă. El e bărbat frumos, dar cam beteag în mădularele lui. Surorii noastre Safta nu i-a putut zămisli cocon. Dar dacă mă uit mai bine la Ana Dediului – mai bine decât atunci când îi cântam sub fereastră, în Galați – înțeleg c-o să-l procopsească, fără îndoială, cu o ogradă de prunci. Zvârlugă isteață, focoasă și drăgăstoasă ca o hulubiță, albă la trup ca halgea, frumoasă și împodobită ca o păuniță, băgăreață ca o nevăstuică fiind, afla-va dumneaei calea de a naște prunci chiar și cu un bărbat sterp. Cu farmecele frumuseței, vrăjește pe unul să se creadă, iar pe altul să fie tată. Așa că, în casa lor se va ivi roadă-mbelșugată: având de nu va

avea și neavând de va avea.” „Nu pricep”, am clipit eu din ochi, cu nedumerire. „Nu-i greu: el sterp fiind, ea copii născând!” râse făcându-mi cu ochiul. „Dediul are și avere mare”, am zis eu, mai mult ca să nu tac. „Averea-i bașca! *Nihil est nocentius novicio divite…*” Când i-am cerut să-mi tălmăcească, m-a dojenit: „De ce nu înveți și tu latina? E limba strămoșilor noștri. Am spus: nu se află nerușinat mai mare ca îmbogățitul peste noapte.” În a șasea zi, cu strai schimbat, însoțit numai de tine, Silioane, a călătorit spre tabăra sultanului. Antioh vodă se temea ca nu cumva Brâncoveanu, auzind despre asemenea vijelios olac, să nu-i cășuneze vreun rău. Deși își gonea armăsarul ca un zmeu, abia după douăsprezece zile a ajuns la acea tabără.

— Așa-i, vel hatmane; dar nu știi de ce? a întrebat Silion.

— Nu cumva a trecut pe la Silișteni? a surâs Ion Neculce. Ori poate chiar pe la Brașov, s-o vadă el însuși pe domnița Casandra.

— Și dacă ar fi trecut prin ambele părți, ce s-ar fi întâmplat, cinstite vel hatmane?

— O, nimic, căpitane Silion! I-aș lăuda și mai mult inima pe care i-o știam încărcată de dragoste. Și mintea-i, ușor lunecândă spre năzbâtii! Că așa era el: trecea, repede, de la cele mai duioase și mai calde simțăminte la poznele cele mai neașteptate, mai ciudate, ca să nu zic rele. Dar dacă a vizitat-o pe Daria, faptă osebit de înduioșătoare, zic că-i era dator, pentru că, așa cum am auzit, acolo, pe malul Dunării, ea i-a aruncat tambura, ca să-și izvodească pe strunele ei minunea mântuirii de la moarte. Numai că întâmplări ca acestea, trecute în letopiseț, boierii noștri nu le-ar privi cu ochi buni. Eu, dacă le-aș scrie, le-aș aduna la „o samă de cuvinte”. Ce zici, maică Daria: Cum a fost?

Mai sfioasă și mai tristă ca oricând, maica Daria și-a deschis inima glăsuind încet, rar, șoptit, cu acel amestec de durere și de bucurie pe care-l trăiește cineva când trebuie să povestească despre ceva drag, pe care l-ar fi vrut să fie doar comoara lui lăuntrică. A lui și numai a lui:

— Da. A trecut pe la Silișteni. M-a găsit în cerdac: cuseam o batistă de mătasă cu flori de trandafir. Mai aveam doar câteva împunsături de ac. Când l-am văzut, am încremenit. Nu m-am putut ridica din jilț. M-a smuls el, îmbrățișându-mă și sărutându-mă cu furtunoasă patimă. Cusând, suspinasem tristă, îngânasem cântec pentru Dimitrie cel mic, cum îi ziceam copilului meu, care avea trei ani și se juca pe covor. Visasem la ce ar fi putut să fie. Nu eram nefericită. Nu. Eram doar tristă. Și parcă-mi plăcea să fiu așa: muma unui prunc frumos, al meu și al lui. Și, deodată, el!… Nu puteam crede. Amuțisem. Cercam să-i mângâi obrajii, părul; dar mâinile îmi tremurau așa de tare, că nu izbuteam să tălmăcesc nici a mia parte din bucuria și duioșia, din dragostea și fericirea, napristan izvodită în mine. El m-a așezat din nou în jilț, mi-a spus vorbe învăpăiate de dragoste, a îngenuncheat la

picioarele mele, a luat copilul în brațe, l-a strâns la piept, l-a găsit frumos și voinic. Era fericit. A povestit multe, multe. Unele cu haz. Altele cu lacrimi. Unele bune, altele… Trei zile și trei nopți am fost soția lui și el bărbatul meu. Zicea: „Dragostea nu-i joc, e palaiaie și foc!" Nicicând n-am cutezat să-mi închipui că poate fi și încăpea într-o făptură omenească atâta bucurie și atâta plăcere, pe lumea asta. În a treia noapte, printre pătimașele noastre îmbrățișări, mi-a spus, cu clocot mare în glas, izvodit în întreaga făptură: „Daria, primește a fi soția mea legiuită! Dragoste sfântă, curată, viață lină, nevătămată." Ardeam amândoi în focul cel negrăit de dulce al iubirii și amândoi ne fericeam foarte că ne-a răsărit în minte asemenea gând. Mă făgăduiam, cu jurământ, să-i stau într-ajutor la munca lui într-ale științelor, într-ale scrisului, să mă îngrijesc de gospodărie. „Mă pricep binișor. Am talant la asemenea îndeletnicire. Și am să învăț… mă socoteam în gând. Tu să scrii cărți vestite, eu să le copiez și să le răspândesc în lume." Parcă mi-ar fi cetit gândul, el a grăit: „Daria, fără dragoste, viața-i pacoste." Ci, mai pe urmă, într-o clipă de răgaz în îndeletnicirile dragostei, Dimitrie ca din adâncul făpturii lui, glăsui cu suspin: „Eu vreau și trebuie să fiu domn! Să adun țările române în una singură. Și s-o dezbat de sub stăpânirea otomană. Acesta-i rostul vieții mele și marea mea visare. Nu știu cum, dar va trebui să aflu și s-o împlinesc. Altminteri am trăit degeaba. Mă ajuți, Daria?" Ci auzindu-l, m-a săgetat săgeata morții. M-am făcut roșie ca focul, apoi, ca alămâia, palidă și scăzută de puteri. Când am putut gândi și vorbi, am zis: „Vei fi, Dimitrie! Așa se cuvine… Altcum nu se poate. Tu te tragi din răzeși. Dacă te cobori la mine, pierzi treptele cucerite cu atâta strădanie de părintele tău, Constantin vodă. Ca să poți fi domn, trebuie să te însoțești cu cineva de rangul tău de acum. Cu cineva care să te înalțe"; „Daria, nu vreau asta!"; „Trebuie, Dimitrie. Și nu te-aș iubi pre cât te iubesc, dacă ți-aș pricinui fie și cel mai mic necaz, cea mai neînsemnată piedică în urcușul tău, cea mai mică știrbire a vrerei tale de a urca în stepena măririlor." A tăcut îndelungă vreme, sub puterea unui frământ lăuntric. Apoi mi-a spus că se duce la Brașov s-o vadă pe domnița Casandra și că se teme că va fi urâtă și deci i se va sfâșia inima după mine. Cred că numai dragostea cea făr' de măsură pe care i-o port m-a îndemnat a vorbi precum am vorbit, fără să urlu, fără să plâng de durere și umilință: „Nu-i firesc ca o femeie să lase alteia locul cald pe care l-a cucerit, și cu ce jertfe!, în inima unui bărbat. Dar eu zic, Dimitrie, precum zicea doica ta, Maria: Nu-i bună nici mila, nici dragostea cu sila. Și mai zic: de va fi urâtă și nu vă veți potrivi, mă leg cu jurământ să-ți slujesc ca ibovnică de taină. De va fi frumoasă și-ți va plăcea, mă închid într-o mânăstire". Am vorbit cu o hotărâre de nestrămutat. Nu știu cum am găsit atâta putere în mine, dar l-am înduplecat și l-am pus să jure că va ține acest jurământ. La

despărțire m-a îmbrățișat cu înfocată patimă și dor. Ieșind din casa noastră a spus șapte cuvinte latinești: *„Omnia vincit amor,/ Et nos cedamus amori…”* Deși nu știam ce înseamnă, le-am îngânat, în șoaptă, până le-am învățat și nu le-am mai uitat nici azi. Și-o să le știu și dincolo de mormânt. Mă încredințam că două neprețuite daruri am primit de la dânsul: pe Dimitrie cel tânăr și… *Omnia vincit amor*. Orice mi-a dat și mi-ar mai fi dat după aceea erau nimica.

— Dar… de ce n-ai întrebat ce înseamnă acele vorbe latinești? a vrut jupâneasa Maria să afle.

— N-am vrut să știu ce spun, în adevăr. Îmi ajunge că le am de la el și pot închide în ele, ca-ntr-o casetă de aur, tot ce simt și gândesc despre el.

S-ar fi cuvenit ca priveghiul să se oprească aici, în seara asta. Era aproape de miezul nopții și se depănaseră destule întâmplări. Dar priveghetorii, mânați de dorința de a ști, nu simțeau oboseala și voiau să mai audă ceva. Ce? Jupâneasa Maria întrebă:

— Doresc să știu: în drum spre tabăra otomană, Dimitrie a mai trecut pe la Brașov în adevăr ori…

— Da, jupânească Maria, cuvântă căpitanul Silion. A treia zi după plecarea din Silișteni, ne aflam pe o stradă îngustă din Cetatea Brașovului, îmbrăcați în strai apusean. Am uitat să spun că gonisem într-acolo mai mult cu răvășirea și cu focul inimii, decât cu copitele cailor. De la domnia ta, vel hatmane, știam casa unde se adăpostise Maria Cantacuzino și ne învârteam, încolo și-ncoace, pe acea uliță, așteptând să vedem pe cineva ieșind. Am așteptat preț de-un ceas. Poate mai bine. Vremea era senină, călduță, iar negustorii și meșterii sași zoreau spre treburile lor. Au trecut și două țărănci din Șchei, cu trăistile în spate: duseseră lapte la prăvălia sasului din capul uliței și acum, în drum spre casă, ocărau pe cineva care le necăjiseră. Deodată, din casă, s-a ivit o fată îmbrăcată în albastru, cu pălărie albă. Părea o călugăriță foarte tânără. Dimitrie a sărit în față-i și-a oprit-o, întrebând: „Domniță, rogu-te, pe unde pot ieși spre Tâmpa?”; „Pe poarta sfântul Andrei; uite-o colo!”; „Mulțumesc… Ești romăncă?”; „Da.”; „Și cantacuzină?”; „Da… Dar care ți-i dorința?”; „Iertare, ci am auzit că părinții te-au logodit, fără voia-ți, cu un fecior de domn de la Moldova.”; „Străine, eu…”; „Nu-s străin, ci un voitor de bine… Și-ai auzit că logodnicul e urât, mojic, neînvățat, bețiv, destrăbălat?”; „Așa am… aflat de la un boier moldovean, pe nume Scarlet Ruset. Dar cine ești? De ce-mi zgândări rana? Ce vrei?”; „Știu că ești domniță de neam mare, foarte învățată și osebit de cumsecade. Te văd frumoasă și încântător de gingașă. Nu știu cum va fi fost sora domniei tale Smaranda, cea vestit de frumoasă, dar cred că nu ești cu nimic mai prejos. Ți s-ar potrivi un soț așa, ca mine, umblat prin lume, știutor a șapte limbi, cunoscător al filozofilor…”; „Străine, te rog să pleci!…

Ferește din cale-mi…”; „Îmi pare rău, dar dacă ai fi fost hâdă, găseam singur… poarta sfântul Andrei, însă ceva, ca o vrajă, mă pironește în calea măriei tale, domnița mea frumoasă.”; „Îmi frigi inima cu îndrăzneala, cu obrăznicia și mă uimești cu vorbirea-ți aleasă și chiar cu înfățișarea, care…”; „Spune drept! Îți plac? Măcar oleacă, o țâră, un dram?”; „La ce-ar folosi să afli?”; „La cererea în căsătorie.”; „Te rog, nici un cuvânt mai mult!”; „Datoria mea este să te cer în căsătorie, pentru că mă numesc Dimitrie Cantemir și sunt logodnicul măriei tale, domniță, juruit de când eram prunci, de niște părinți cărora, abia în clipa asta, văd că trebuie să le mulțumesc în genunchi.”; „Vai… nu se poate!”; „Nu mă respingi, nu-i așa?”; „Dacă ești un… amăgitor, un vrăjitor… un zburător?”; „Am fugit anume din tabăra sultanului ca să te văd, domniță Casandra”. „Dimitrie Cantemir, în adevăr domnia ta ești?”; „Eu. Și te pețesc acum și aici.”; „Nu ești prea… îndrăzneț?”; „Dragostea îmi dă curaj. Și mă bucur că intriganții n-au avut dreptate. Și mulțumescu-ți că ai primit a sta, măcar o clipă, de vorbă cu mine. Ești cea mai frumoasă domniță pe care am văzut-o.” Astea le-am auzit eu, căpitanul Silion, slujitor al lui Dimitrie Cantemir. Domnița Casandra l-a poftit în casă și l-a înfățișat doamnei Maria. Am stat în Brașov două zile. Părea când foarte fericit, când foarte nenorocit. Și trecea dintr-o stare în alta, cum trece și se schimbă vremea în zilele lui april. Mie atâta mi-a spus: „Să știi, Silioane, că în căsnicie am noroc cu carul.”

— Da, l-am auzit și eu vorbind așa, adeveri hatmanul Neculce. Se bucura, deși știa că, prin căsătoria cu o cantacuzină, intra în marele viespar din Istanbul, de unde rar scapă cineva întreg și cu zile.

Părându-i-se că maica Daria s-a întristat mai mult ca oricând, jupâneasa Maria a rugat priveghetorii să oprească povestirea aici. De altfel și dascălul Ieremia, care mâncase cam multișori raci cu mujdei și povestise mai puțin, se cam lupta cu somnul. Toți se ridicară din jilțuri și porniră spre iatacurile lor, când gazda se întoarse cu batista de mătase trimisă de Cantemir drept plată pentru pețit:

— Asta-i…, i-o întinse Dariei, zâmbind. Și, înțelegând că i-i dragă, zise: Ți-o dăruiesc.

— Mulțumesc… E aceea la care cuseam când a venit la mine. I-am pus-o în sân, la plecare… Acum mi se-ntoarce darul înapoi.

Toți veghetorii povestași s-au amistuit în iatacurile lor. Singură maica Daria a mai rămas în cerdac, întru privegherea amintirilor. Ținea strâns în mâini batista lucrată acum peste un sfert de veac. Voia parcă să-i mai împrumute ceva din căldura de atunci, când a scos-o din sânul ei, clocotind de dragoste, și i-a vârât-o lui în sân, în dreptul inimii. Și-a răzimat tâmpla de stâlpul pridvorului și a stat așa, dreaptă și mută, în strai mai negru ca noaptea. Poate s-a bucurat. Poate s-a rugat. Poate a plâns. N-a văzut nimeni. Nici jupâneasa Maria, care nu

mai știa dacă a făcut bine ori rău dându-i acea batistă. A băgat de seamă că degetele netezeau și mângâiau ușor mătasa și trandafirii, cusuți cu douăzeci și cinci de ani în urmă. A lăsat-o, cu gândurile și simțămintele ei, răzimată cu tâmpla de stâlpul cerdacului, cu fața spre lacul Prigorenilor, întins jos, în vale, lucind argintiu sub lună, și a intrat în iatacul ei. Daria a privit, îndelung, desfășurarea priveliștilor, până se pierdeau, departe, departe, în nesfârșire, unde se topesc și se pierd toate: și gândurile și simțămintele și viața însăși.

SEARA A ȘASEA sau: DESPRE O MARE BĂTĂLIE, DESPRE O NUNTĂ ȘI, MAI ALES, DESPRE NIȘTE APRINSE DEZBATERI POLITICEȘTI

Deși se culcase târziu – mult după miezul nopții – maica Daria s-a trezit cea dintâi. A mers la cuhnii și a rugat bucătarul să-i coacă trei colaci pentru pomeni. La prânz, a mers cu ei în biserica din curtea conacului și a rugat preotul să cânte veșnica pomenire pentru Constantin, Dimitrie, Dimitrie… Apoi a împărțit colacii la trei femei vadane, împreună cu câte o cârlană albă, țigaie și le-a zis:

— Să nu-l uitați pe Dimitrie vodă Cantemir. Cu evlavie să-i pomeniți numele.

Seara, la priveghiul amintirilor, a venit cu un ghem de lână și cu un colțun, împletit cu andrelele până la jumătatea căputei. Jupânesei Maria îi părea rău că nu poftise mai mulți oaspeți la asemenea puțin obișnuită sindrofie. Ar fi avut multe de povestit și Scarlatache Ruset și Savin Zmucilă și chiar vodă Racoviță și doamna sa, Ana cea prea frumoasă, care chiar dacă nu-i umpluse ograda de coconi, îi născuse trei odrasle care nu semănau nici cu vodă, nici între dânșii. Când toți s-au așezat în jilțurile lor, Ion Neculce a deschis vorbirea:

— Aseară nu v-am spus, dar eu, împreună cu Vasile Purece, am răpit-o pe doamna Maria și pe domnița Casandra din Brașov. Am cumpărat cu aur gazda. Ele s-au îmbrăcat țărănci și am trecut munții pe valea Nerujei, în Tara Vrancei. Dar abia acum, după povestirea lui Silion, am priceput de ce nu s-au împotrivit, nici nu s-au speriat de răpire, ci s-au pregătit cu osârdie și au îndurat fără cârtire toate greutățile și primejdiile drumului. Mai ales domnița Casandra trăia chiar cu un fel de bucurie și spaimele, și primejdiile.

— Am băgat de samă și eu asemenea simțăminte, ascultând-o povestind despre acel drum prin munți, adaose dascălul Ieremia.

— Deci am văzut eu bine. Când a venit Dimitrie Cantemir la Iași, să facă nunta cu Casandra Cantacuzino, aflat-am de la dânsul multe despre bătălia cea mare, din 11 septembrie 1697, de la Zenta, pe râul Tisa. Acolo unde sultanul Mustafa a suferit o cumplită înfrângere. Le-a povestit la masa rânduită de Antioh vodă în cinstea solului leah Rafael Leszczynski, care a trecut pe aici, prin Moldova, în drum spre Istanbul. Făcuse Antioh vodă mare cinstire solului polon. Pentru că noi românii foarte ne bucuram, auzind că acel sol mergea la Țarigrad pentru întărirea păcii cu sultanul. Ne bucuram auzind de pacea veșnică, fiind pământul țărilor noastre, de mai bine de un sfert de veac, de când otomanii au ocupat Camenița, islaz pentru războaie. Ne supărau, fără încetare, podghiazurile și pustiirile leșești, tătărești ori turcești, pe lângă marea câtime de provizii pe care trebuia să le dăm și să le cărăm pentru uriașa strajă a acelei cetăți. Că așa ni-i nouă dat, să ne

strecurăm printre otomani, nemți, leși, tătari, care, toți, ca hămesiți, se năpustesc asupră-ne spre a ne stăpâni. Mai ales, de vreo jumătate de veac, războaiele se duc tot pe biata noastră moșie, pe sărmana spinarea noastră, a multe-ndurătoare.

— Zicea și Dimitrie Cantemir, precum psalmistul: înconjuratu-m-au tauri mulți și grași…

— Așa-i, dascăle Ieremia. Cum am spus: la acea masă, în spătăria mare, m-au poftit și pe mine, Ion Neculce. Solul polon Leszczynski a fost așezat între frații Cantemir. Voroava lui Dimitrie, în latinește, îl uimea pe leah, iar tinerețea, vioiciunea și frumusețea îl încântau. Cât era el de mândru, de încrezut și plin de sine, cum sunt îndeobște panii, nu cuteza să vorbească prea mult, ci doar arare punea câte o întrebare. Spun drept: am stat șapte ani în Polonia și am avut de a face cu sute de leși, din toate stepenele, dar numai atunci și numai în fața lui Dimitrie Cantemir am văzut un pan polon nemândru și chiar sfios. Ci Dimitrie povestea cam așa: „…La Zenta, Eugeniu de Savoia, acel omuleț de-o șchioapă, s-a dovedit cel mai bun general al vremii. Mai cu cap decât Carol al Suediei, cu care domniile voastre, polonii, vă cam înfurcați și greu îl răzbiți. Iar sultanul, ce să mai spun?, un neisprăvit, înconjurat de nerozi îngâmfați. Neamțul, cu cincisprezece, șaisprezece mii, a știut să-i înșele atât de bine și să-i sperie așa de tare pre musulmani, să-i pună pe fugă ori să-i silească a se omorî unul pe altul, între dânșii, într-o vălmășeală de sfârșit de lume, încât greu își poate închipui cineva prăpădul. A folosit, cu o drăcească pricepere, câmpia și mlaștina, apa și lunca, tunurile și săbiile, cavaleria și pedestrimea, înflăcărarea și spaima, buna rânduială și neorânduiala, lumina și întunericul, încât marele vizir n-a putut să întreprindă cu puhoiul lui de ieniceri și spahii nimic și i-a lăsat a fi măcelăriți. Au pierit, în acea bătălie încâlcită și sălbatică, peste 200.000 de musulmani. S-au topit în smârcurile Tisei nu mai puțin de treizeci de pașale. Dintr-o sută de otomani, dacă a scăpat unul. Mulți, cum am spus, s-au tăiat între ei, ca turbații: ca să scape de sabia nemților, își deschideau calea, printre ai lor, cu iataganele. De altfel, oștenii lui de Savoia erau așa de puțini, că le-ar fi fost cu neputință să răpună atâta nămol otoman. Rămas-au înglodate în mlaștină o sută de tunuri mari și toate harabalele cu praf de pușcă și cu bucate, cu arme, corturi și straie. Marele vizir s-a înecat în Tisa. Nemții au capturat nu numai tezaurul taberii, ci chiar și cortul sultanului. Cu cadâne cu tot! Pentru că măritul, atotputernicul și nebiruitul padișah s-a speriat așa de tare, și de nemți și de furia dezlănțuită a propriei sale armii, încât a fugit, fără a mai da vreo poruncă, și s-a ascuns în cetatea Timișoarei. A stat pitit și neștiut acolo, două săptămâni, până s-au mai potolit spaima, furia, neorânduiala și nebunia otomanilor înfrânți. Adică până i-au prins sau i-au măcelărit soldații lui de Savoia. Și pornise din Istanbul

să cucerească Buda și Viena!… Când mi-aduc aminte ce a fost acolo, câte grozăvii s-au petrecut, conte Leszczynski, mă cuprinde scârba. Ne uram și ne vânam unii pe alții mai cumplit ca lupii. Dacă nu mă pricepeam a mânui bine spada, muream în înghesuiala smintită, înțepat de suliți, sfârtecat de iatagane și strivit în copite."; „Tot ce povestiți, prințe, îmi sporește încrederea în izbânda soliei mele", trase polonezul învățătură pentru sine. „Tocmai cu acest scop am și povestit, surâse Dimitrie: să știi, conte, că a sosit ceasul cel bun al păcii. Otomanii sunt zdrobiți și sufletește. Am văzut vitejii ieniceri și spahii, cei care au vârât spaima în omenire, cum fugeau îngroziți, ca apoi să rătăcească, de colo-colo, năuci, chinuiți de foame și de sete, îngroziți de spaima morții. Seceta, căldura, goana din fața primejdiei ne istoveau. Și dacă hrană mai furam de ici-de colo, apă nu găseam nicăieri! Când dam peste vreo mocirlă, oricât de puturoasă, ne îmbulzeam ca dobitoacele; ne năpusteam și ne sfâșiam între noi, ca jigăniile arse de cea mai sălbatică ură." Toți ascultam cu uimire și spaimă. Antioh vodă însă nu se dumirea: „Dar tu, tu cum ai scăpat teafăr?"; „Am galopat și eu, cu Silion lângă mine, până la Timișoara. Aici am avut noroc: mi-am așezat cortul într-o livadă, deasupra unei fântâni părăsite. Împreună cu Silion, am curățat-o într-ascuns și am avut apă pentru oamenii și caii mei. Dar, într-o dimineață, am trimis un slujitor să ducă o oală cu apă bucătarului…"; „Și l-au văzut otomanii", ghici Antioh. „Întocmai. I-au băut apa și i-au pus hangerul în piept: «De unde-ai luat-o?» A spus: «Din cort.» În câteva minute, sute de ieniceri, cu iataganele într-o mână și cu câte o oală ori cofă în cealaltă, năvăliră asupra cortului meu. Mi l-au sfâșiat. Mi l-au dărâmat. Au răvășit totul."; „Și cum ai scăpat?" veni rândul solului să întrebe. „Tot cu spada, râse povestitorul. Cu spada și cu o minciună: le-am spus că am ascuns fântâna pentru că am găsit în ea un hoit de câine. Și m-am temut să nu bea vreun însetat, înainte de a curăți. Când am terminat curățirea, am și trimis apă bucătarului." Fiind și dumnealui de față, la acea masă, Iordache Ruset nu pierdu prilejul de a-l lăuda cu lingușire: „O minciună nevinovată și sfântă, ca tot ce iese din gura măriei tale." Dar Dimitrie se făcu a nu-l auzi; își urmă istorisirea, picnind totuși: „Mi-au mulțumit cu vorbe obișnuite, fără lingușiri. În acea necuprinsă nenorocire, asta a fost o întâmplare oarecum hazlie." Contele leah se legă de-o vorbă și zise, corectând: „Nenorocire pentru sultan, principe, că pentru noi, polonezii și pentru împăratul Leopold al imperiului romano-german, ziua de la Zenta a fost o zi fastă, o zi mare, cum n-a mai pomenit istoria. Doborârea Semilunei, bucuria tuturor."; „Mare dreptate ai, ilustre conte Leszczynski, nu se lăsă Dimitrie înfrânt. Dar și mai mare ar fi fost acea zi, dacă nu pierea atâta omenire; dacă în locul puterilor dezlănțuite fără frâu întru urnirea hotarelor și călcarea în picioare a popoarelor,

în locul întrecerii între cei mari care să ocupe mai multe țări, în locul furiei poftelor de mărire, în loc de batjocora legii, a dreptății și libertății, regii și împărații ar fi făcut din 11 septembrie 1697 o zi a păcii, a adevărului, dreptății și libertății țărilor și popoarelor din întreaga lume." Contele făcu ochii mari, oarecum bucuros că l-a prins c-o vorbă greșită, și întrebă: „Cum, adică, prințe, nu știi că sultanul a dezlănțuit acest război?"; „Știu foarte bine, conte. Trăiesc de mulți ani în Istanbul. Am prieteni printre musulmani. I-am auzit de multe ori spunând că trebuie să facă război. Și se pregătesc întruna pentru asta, jefuind și înfometând supușii. Dacă nu câștigă războaie, împărăția sultanului piere. În vânzoleala lumii de acum, în schimbările mari din apus și răsărit, puterea otomană a încremenit într-o singură formă de trăire: războiul de cucerire și jaf. De aceea pre sultanul Mustafa îl osândesc întâi. Văd că ori nu mă înțelegi ori nu-mi împărtășești părerile, prea ilustre conte. Ci eu gândesc, simt și vorbesc ca român. Ca să ne păstrăm ființa statului, acum în vremea decăderii împărăției otomane, în vremea cuceririlor, trebuie să arătăm că existăm, că avem drept la libertate, că nu dorim a schimba un stăpân vechi cu unul nou, așa cum se întâmplă cu ungurii, cu românii din Transilvania, cu sârbii. Crezi oare, conte, că pentru aceste noroade, Leopold împăratul e mult mai bun decât Mustafa sultanul? Noi știm bine, iubite oaspete, că de sub tirania unui bătrân atins de neputință scapi mai ușor și mai curând decât de sub tirania unui tânăr viguros, îmbătat de sucul amețitor al cuceririlor. Nu doresc nicicum ca Polonia să fie călcată în picioare și sfâșiată de cuceritorii dinspre miazănoapte, apus ori răsărit, după ce două veacuri v-ați apărat, și cu ajutorul nostru, de cuceritorii otomani." A tăcut, lăsând solului vad de a răspunde. Ci el a dat doar din cap mormăind: „Mda… da…" Simțind că musafirul se afla la strâmtoare, Antioh vodă a ridicat cupa, închinând: „În cinstea măritului crai August! Trăiască întru mulți ani!…" Și în clipa aceea afară izbucniră salve de tun, zguduind zidurile. Când bubuiturile încetară, Antioh vodă se ridică din scaun și zise: „Poftiți în jilțuri; doamnele noastre vă invită la cafele." Noi, toți musafirii, împlinirăm poftirea voievodului, abia mișcându-ne trupurile prea încărcate de mulțimea bucatelor, gustoase, grase și felurite, adaose cu două-trei feluri de vinațuri. Intrară doamnele, îmbrăcate după moda apuseană, însoțite de câte o slujnică tinerea și așezară ceșcuțele de cafea pe mesuțele din fața musafirilor, înclinându-se și zâmbind frumos. Domnița Casandra se înfățișă cu o nouă slujnică, având pe o tavă un clondir rotund, pântecos și pahare de cleștar și zise: „Cine dorește vin franțuzesc, dăruit logodnicului meu de marchizul de Férriol, ambasadorul Franței la Constantinopol."; „Îl cunoașteți pe de Férriol?"; „Da, conte, e distinsul meu prieten de taclale, de pescuit, de vânătoare și de plimbări pe Bosfor cu barca lui, tot așa de luxoasă ca a

sultanului.”; „Îl cunosc, prințe, se făli Leszczynski: om foarte iubitor de știință și arte.”; „Dacă ai amintit de știință, zise Dimitrie, rogu-te, cinstite conte, să primești, în dar, cartea mea „Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea”, proaspăt scoasă din teascul tiparului, în românește și grecește.”; „Scrii cărți? se minună Leszczynki. Te felicit! Și-ți mulțumesc.” Și pentru că bucuria i se izvodea mai mult din mireasma vinului decât din înfățișarea cărții, întrebă, cam într-o doară: „Aici scrii și despre prietenie?”; „Mult! se veseli Dimitrie, aflând încă un prilej a vorbi. Știu că un proroc zice: «Nu te încrede în prieteni, nu nădăjdui în povățuitori și păzește-te a încredința tainele tale chiar și celeia care se culcă în pat cu tine, căci fiul necinstește pre tată, iar fiica se ridică împotriva maicei sale și dușmani ai omului sunt chiar cei din casa lui»…”; „Și nu-i așa?” întrebă Iordache Ruset, aproape fără să vrea. „Nu uitați că sunt și proroci mincinoși, râse Dimitrie, gândind că vistierul prea lesne își dă arama pe față. Socot că prietenia-i cel mai frumos chip al dragostei de aproapele. Întrucât mulți zic că lumea-i maica răutăților și gazda tâlharilor, am cercetat *De vita beata*, scrisă de Seneca filozoful și *De amicitia*, cea alcătuită de Cicero, marele retor al lumii vechi. Ei m-au învățat a crede în prietenie. Dar, zic precum Seneca zice: «Dacă socotești prieten pe cineva în care nu ai încredere ca în tine însuți, faci o mare greșeală și nu cunoști prețul adevăratei prietenii.»” Antioh vodă sorbi cea din urmă picătură de cafea și cercă să iasă din atâta țesătură filozoficească, întrebând: „Și după ce ai aflat că… unii vor să-ți ia casa din Ortakioi, tot mai…”; „Îndeobște, mă călăuzesc după cele zece porunci ale stoicilor: *Tolera omnem iniuriam quae tibi fit cum patientia* – îndură cu răbdare și blândețe orice necaz și strâmtoare ți se face…”; „Și eu sunt prieten al stoicilor”, i se alătură solul. „Mă bucur! se ridică Dimitrie în picioare, parc-ar fi vrut să-l îmbrățișeze. Prietenia? Cea mai plăcută muzică a vieții. Împreună cu Férriol, cu Tolstoi, cu Daul și Cerchez, cu Scarlat Ruset și cu Ion Neculce multe povestim și plănuim, ne îmbărbătăm în durere și-n veselie, împreună ne bucurăm. La Constantinopol ascultăm adesea, împreună, muzică scrisă de Monteverdi ori de Lully.”; „Lully face mare vâlvă la curtea franceză.”; „Numai grație și gingășie toată muzica lui, cinstite conte. Însumi mă străduiesc să compun muzică pentru otomani.”; „Da? Te felicit! Trăiești într-o țară așa de mică și totuși te înzestrează atâtea talente, iubești arta și cultura și le cultivi cu pasiune.”; „Îți mulțumesc, conte, din inimă. *Vita nostra in hoc mundo est quasi militia* – viața noastră în această lume-i ca un nesfârșit război. Ne batem, ne apărăm nu numai cu armele, dar și cu vorba, cu istețimea, cu răutatea, cu intriga, cu bunătatea, blândețea, cumsecădenia. Și ca să nu pierim nimiciți de cei prea puternici, trebuie să ne închinăm științei și frumuseții, omeniei și păcii.”; „Adevărat”, recunoscu Leszczynski, mai mult pentru că-i era

greu să înțeleagă. Dimitrie își da sama de asta, dar nu-l ierta. „În vremea noastră domină împărățiile cele mari: patru ori cinci, câte sunt. Se bat între dânsele să cucerească și să subjuge pe cei fără apărare. Ca să poată trăi, popoarele mici nevoite sunt a dovedi mare deșteptăciune și îndemânare, mlădiere și isteține în toate. M-am născut și trăiesc într-o țară mică, între vecini mari și tot mai hrăpăreți; de aceea mă străduiesc pentru prietenie și împăcare între oameni și noroade, pentru pace." Încă și mai puțin înțelegea Iordache Ruset din retorica înflăcărată a lui Dimitrie Cantemir. De aceea se strecură cu o vorbă de-a lui: „Și eu, măria ta, din acest fel de prietenie te-am găzduit în casele mele." Dimitrie tresări, surâse stingherit și-i dădu răspunsul meritat: „Îți mulțumesc, vistiere, pentru prietenia care te îndeamnă să-mi iei o chirie de trei ori mai mare decât face."; „Ei, ce să-i faci, dacă viața-i grea"…, scânci Iordache, strâns cu ușa. „Grea-i pentru noi, vistiere, îl întâmpină domnița Casandra, cu dojană în glas, noi care n-avem nicio moșie. Dumneata ai peste o sută de moșii și ești bucșit de aur."; „Eu, moșii? se căină vistierul. Vai de capul meu! Domnia ta, o cantacuzină, cu nume mare…" Casandra i-a retezat vorba, cu hotărâre: „Averile mi-au rămas, toate, în mâinile rudelor, precum bine știi." Și Dimitrie Cantemir surâse, dându-i răspuns în felul lui: „N-avem averi, dar avem prieteni. Iar eu nu-mi batjocoresc prietenii împrumutându-le merite din buzunarul meu. Prietenia cea adevărată se cuvine să iasă nebetejită din necazurile zilnice, precum salamandra din foc nevătămată iese. Sfatul stoic: *Virtutum exempla exalliis collige* – culege de la alții pilde de virtute – mă călăuzește în viață." Veni rândul contelui leah să întrebe: „Și cum izbutești, prințe, a-ți face viața frumoasă?"; „Procedez ca albina: din toate florile cele bune și frumoase miere adun. Fac precum pictorul grec Zeuxes, care, spre a zugrăvi o femeie frumoasă, lua câte ceva de la mai multe femei atrăgătoare: de la una fruntea, de la alta ochii, de la alta nasul, de la cealaltă gura și așa mai departe, până ce pe pânza lui zămislea chipul unei femei cât nu se poate mai încântătoare." Punând ceașca de cafea pe farfurioara cu floricele roșii și galbene, Antioh vodă da semne de nerăbdare și lehamite: „Când o dă pe filozofie, fratele meu Dimitrie scapă frâul și cade în pisălogeală." Dar, spre bucuria mea, contele Leszczynski îl apără: „M-am încredințat, măria ta, că prințul Dimitrie nu-i deloc mai prejos de marii cărturari întâlniți până acum. Și-i înzestrat cu o educație așa de aleasă, încât pare a fi crescut în Polonia." Zâmbi Dimitrie, încântat, dar nu prea: „Mă bucur pentru asemenea laudă și adaug că în Polonia au învățat părintele nostru meșteșugul războiului, precum și cărturarul nostru Miron Costin; el a avut prieteni câțiva pani polonezi și chiar pe măritul rege Ian Sobieski. În ce mă privește, adaug că acum studiez persana: mi-i trebuitoare în cercetarea științelor și a istoriei împărăției otomane.

Logodnica mea cunoaște, de asemenea, trei limbi și spune versuri, frumos și cald. Deci nu suntem înapoiați, cum ne cred unii și alții.”; „Da, trebuie să recunosc că sunteți mult mai culți decât bănuiam și decât mi se spusese”, își ceru iertare contele leah. Aici vodă Antioh veni cu o vorbă dureros de adevărată: „Dacă n-ar fi stăpânirea otomană și jaful tătarilor, războaiele nemților și răutatea ocârmuitorilor, dacă vremurile ar fi mai așezate și dacă toți cei care suntem români la un loc adunați am fi, într-o aceeași țară, altă făină s-ar măcina și la moara noastră. Uite, nu mai departe azi, am primit poruncă să scot armele și tarhatul otoman din Cetatea Cameniței. Ce cheltuială!… Ce trudă!… Ce pierdere de vreme care ar putea fi folosită în ceva mai bun pentru noi.” Încălzit de căldura cu care se apărau frații Cantemir, contele Leszczynski se oferi, mărinimos: „Cu ce v-aș putea fi de folos?”; „Să ne ajuți să alungăm tătarii din partea de jos a țării, că ne-au furat-o, s-au cuibărit în ea, i-au zis Bugeac, și necazuri multe ne fac!” se repezi Dimitrie, deși s-ar fi cuvenit ca vodă să fi cerut asta. Solul se uită la voievod, întrebător, iar acesta zise: „Așa, așa… Asta te rugăm!”; „Că dacă nemții opintesc să le fie Dunărea hotar, stărui Dimitrie, și noi avem drept la țărmul mării, pentru legătura cu lumea, așa cum am avut-o pe vremea lui Ștefan cel Mare.”; „Prea bine, iluștrii mei prinți, făgădui Leszczynski, cu plăcere; apoi făcu semn slujitorului ce-i sta în preajmă: Și, în semn de prietenie, primiți aceste două pistoale și această armă franțuzească.” Nespus de bucuroși, Dimitrie și Antioh Cantemir se ridicară în picioare, glăsuind amândoi deodată: „Foarte călduros îți mulțumim!”; „Vorbind, am uitat oboseala, își frecă leahul mâinile cu multe inele în degete. Mi-a făcut mare plăcere. Dar ceremonialul cere să mă retrag.”; „Nu înainte de a asculta sfatul meu, conte, îl opri Dimitrie; să ceri marelui vizir cât mai multe și cât mai hotărât. Otomanii sunt foarte înfricoșați, copleșiți de înfrângerea de la Zenta. Război nu mai pot face nici cinci ani de aici încolo. Să plece din Camenița! Cu totul!”; „Mulțumesc pentru sfat, prințe.”; „De altfel, curând, vin și eu în Constantinopol. Poate ne întâlnim.”; „M-aș simți foarte onorat să-ți cer ajutor diplomaticesc.”; „Și încă o rugăminte, ilustre sol, nu se lasă Dimitrie: să îndupleci pe înaltul domniei tale stăpân, pe prea înțeleptul rege August, să binevoiască a scoate joimirii din cetățile noastre. Ni-i greu, foarte greu, cu tătarii, cu otomanii și cu joimirii. Crede-ne! Ne secătuiesc țara.” Contele Leszczynski se înnegură la chip, dar îl laudă: „O, dar pricepi bine politica, prințe Cantemir.”; „Dascăl mi-a fost nu Machiavelli, ci marele dragoman Alexandru Mavrocordat Exaporitul, pe care sultanul l-a trimis să încheie pacea cu împăratul Leopold. Știe și măria sa regele August că joimirii stau în cetățile noastre de pomană. Nu ei pot apăra Polonia de otomani. Au decăzut, trăind trândav, din jaf, hrană prea îmbelșugată și preacurvie. Sunt o

rușine.”; „Am să vorbesc cancelarului”, se oțărî Leszczynski. „Atunci amintește-i și de moaștele Sfântului Ion cel Nou, luate de la Suceava de măritul rege Ian Sobieski.”; „La ce v-ar folosi?”; „Domnia ta întrebi? se ridică Dimitrie în picioare și stărui: Sunt moaștele ocrotitorului Moldovei și norodul, înțelegi prea bine, mult ar vrea să le aibă în țara lui.”; „Făgăduiesc, prințe, dar nu cred că pot ceva întrasta.”; „De ce-o fi oare mai ușor să se ia decât să se dea înapoi? Ci să știi, conte, că noi suntem aici precum am fost și precum va fi să fim. Vecinii ne pot prăda, dar nimeni nu ne poate smulge rădăcina.”; „Prințe, sunt multe probleme care mă depășesc.”; „Dacă înțelegi dreptatea și durerile noastre, găsești și puterea de a ne ajuta. Închis în cetatea Stryi, lângă Jolkev, s-a stins mitropolitul nostru Dosoftei. El, de multe ori, a mustrat fățiș pe joimirii prădalnici și l-a rugat pe crai să se îndure a-i scoate din Moldova. Se ruga, de asemenea, să-i îngăduie a se întoarce în Cetatea Sucevei, să fie păstor duhovnicesc Moldovei, cum i-a mai fost. Dar n-a primit învoire. S-a stins, ca în psalmul 102, tălmăcit de el: «Mi-s zilele trecătoare / De fug ca umbra de soare / Și ca iarba cea tăiată / Mi-iaste vârtutea săcată»…” Și pentru că leahul tăcea, mestecând gânduri împoncișate, Dimitrie înțelese că n-a izbutit să-i descuie lăcata inimii și mai cercă o dată pe struna înduioșării: „Ne pare rău că te mâhnim, conte. Dar noi aici, în curtea domnească din Iași, ca pe-un bun și de iscusit prieten te primim și din inimă îți vorbim. Te rog, întelege-ne! A vorbi mai mult nu pot că, așa cum se zice în Psaltire: «Mi-i vârtutea ca hârbul de sacă / Limba-n gingii lipită mă-neacă / Și m-ai lăsat, Doamne, în țărna morții / Și câinii mă-ncongiură cu toții». Noi vrem ca între toți vecinii: poloni, nemți, muscali, tătari, otomani, să fie pace veșnică. Adică tocmai ceea ce doresc și cei mai buni dintre panii poloni. Căci să ferească sfântul să-ți fie țara imașul unde taurii și bivolii, leii și șacalii se-nfruntă și se bat. Țărna o scurmă și pe oameni cu foc îi pârjolesc. Ferească sfântul ca Polonia să fie vreodată sfâșiată cum este țara și poporul român, sub otomani, nemți, tătari. Să nu fiți nevoiți a vă tângui, tot ca psalmistul: «Eli, Eli lama azavtani!… Dumnezeul meu, Dumnezeul meu de ce m-ai părăsit»…” Se așează tăcerea peste tâlcuirea suferințelor neamului românesc rostită de Dimitrie Cantemir, când afară se stârniră strigăte: „Trăiască Antioh vodă!…”; „Să fie slobodă țara!”; „Să plece toți străinii și dușmanii!”; „Să se care lipitorile!” Asemenea strigări foarte l-au speriat pe contele Leszczynski. „Ce s-aude?” întrebă privind în toate părțile, căutând loc de adăpost. „Norodul”, a lămurit vodă, și el îngrijorat, și m-a trimis să aflu ce vrea mulțimea. M-am întors și i-am spus: „A aflat că vei merge măria ta să ridici din Camenița tarhatul turcilor și-i bucuros că nu vom mai trimite acolo sodom de bucate, turme de vite și multe altele.” Dimitrie n-a scăpat prilejul de a-l dăscăli pe leah: „Stă Camenița ca sabia lui

Damocles deasupra capului nostru, iubite conte, așa precum stă ca un iatagan în coasta Poloniei. Oare asta nu-i o cauză care să ne îndemne la unire și prietenie?"; „Ai dreptate! Dar… Ei, pentru asemenea treburi merg la Constantinopol, a răspuns solul, apoi a întrebat: Pot pleca fără… primejdie?" Antioh vodă l-a încredințat că în țară-i liniște și nimic rău nu i se va întâmpla cât va fi în Moldova. Iar Dimitrie încă i-a mai spus, stăruind: „Cred că te-ai încredințat, ilustre conte, că românii mult se bucură de biruința creștinilor și de scăderea puterii otomane. Săltăm cu cântec de slavă pentru voi, polonii, care vă dobândiți iar Camenița, așa cum ne-am bucura dacă și cetățile noastre, de la hotare, de la țărmul mării ori din lăuntrul țării ne-ar fi lăsate slobode, ale noastre pentru noi." După închinăciunile și plecăciunile de rămas bun, solul leah a plecat. Nu știu ce gândeau frații Cantemir, dar eu știam că strălucitul conte Leszczynski nu va cheltui nici un cuvințel pentru Moldova, decât doar ca s-o ceară a intra sub stăpânirea panilor din Cracovia. Că, așa cum spunea și Dimitrie Cantemir, trăim în veacul tuturor întrecerilor întru cuceriri de țări și subjugări de noroade, în veacul tuturor poftelor de mărire, când cei tari sugrumă pe cei slabi călcând orice lege și orice omenie.

Vorbele vel hatmanului înnegurară sufletele privighetorilor. Toți parcă aveau o cange pe inimă, iar pe gură un căluș. Nici de struguri, nici de nuci, nici de cănile cu must nu se puteau atinge. Gândeau gând greu despre adevărul dureros din cuvintele gazdei. Doar dascălul Ieremia, nemaiîndurând tăcerea și vrând să spulbere întristarea, își aminti despre nunta lui Dimitrie Cantemir cu domnița Casandra și pofti să afle cum a fost. Zise vel hatmanul Ion Neculce:

— Păi, cum să fie, dascăle Ieremie? Nuntă domnească, după obiceiul domnilor, aici, la Iași: cu mulți oaspeți din afară și cu veselie mare de mult norod. Că se bucura atunci țara de oarecare pace și chiverniseală bună, iar Dimitrie se purta ca al doilea domn. Numai că…

— Știu ce vrei a spune, ghici dascălul Ieremia: că îndată după cununie, chiar în vremea petrecerilor, s-a stârnit gâlceava între frați, pentru moșii și alte moșteniri mărunte. Și îngăduiți-mi să vă povestesc eu cum a fost. Că eram față, într-o după-amiază, în spătăria mea, când s-a pornit ciorovăiala. Focul l-a ațâțat pocitul vistier Iordache Ruset. Apropiindu-se de Antioh vodă, s-a făcut a întreba, în șoaptă: „Dumitrașcu a cerut să împărțiți moștenirea?" Antioh vodă s-a uitat la el cu mirare și scârbă: „Mda… Trebuie! Au nu suntem frați?"; „Sfatul meu este să nu-i dai nimica, măria ta. N-are ce face cu…" Auzind asemenea sfat necerut, vodă a tresărit a supărare; dar îndată parcă a prins a se luminare la chip și ochii a-i sticli: „De ce, mă rog, să nu-i dau?"; „Dacă-i dai niscai averi, într-o clipită îți surpă domnia." Vorbea cu mlădieri viclene în glas și făcea semne și schimonosituri din umeri,

din cap, din ochi, milogindu-se și mârâind: „Nu te supăra, măria ta, dar te-ntrece-n dibăcie, șiretenie și…” Vodă-i curmă vorba cu un semn din mâna stângă, își săltă pântecele mare, tipări de câteva ori lespezile cu ciubotele-i groase, apoi porunci cu glas aspru, înfundat: „Poftește-l aici pe fratele meu Dumitrașcu.” Ceva m-a pironit pe loc: adică dorința de a ști, curiozitatea. Și l-am văzut pe Dimitrie intrând voios: era un mire frumos cum n-am văzut și n-am să mai văd vreodată. Mândrețe de bărbat, îmbrăcat cu mult gust: tunică roșie cu brandenburguri negre, cu pantaloni negri, strânși pe picior, cu cizme roșii de saftian, cu pinteni de argint, cu părul dat pe spate, larg vălurit, cu ochi focoși, mari, adânc iscoditori. Întrebă cu un gâlgâit de veselie în glas: „Care ți-i voia, frate? Au nu știi că-n ziua nunții mirele-i domn? Și dacă-i domn, dă nu primește porunci.”; „Lasă șuguiala… Vreau să… să știu ce faci după nuntă?” se cam bâlbâi vodă. Dimitrie îl înțepă cu privirea, încruntându-se oleacă: „Păi… îmi petrec luna de miere, apoi plec la Țarigrad.”; „Foarte, foarte bine… Dar înainte de plecare, doresc a hotărî ce gânduri ai cu averea rămasă de la părintele nostru.”; „Ce gânduri? Au nu suntem frați? Împărțim. Vreau să trăiesc liniștit. Să gândesc. Să scriu istorie, filozofie, geografie, muzică.”; „Știi cât am cheltuit cu răpirea miresei, cu nunta, cu… N-a mai rămas nimic de la tata. Nimic!”; „Frate, glumești?” întrebă fără să-și dea seama că se pornea o sfadă fără noimă, de care nici frații, oricât de frați, nu sunt scutiți. „Îmi datorezi zece pungi, apăsă pe fiecare cuvânt Antioh vodă. Zece! Atât.” Lui Dimitrie nu-i venea a crede. Se vedea că nici nu gândise la asemenea cheltuieli. I se părea ciudat că nunta lui costase… bani. Pe el îl amețise, îl orbise dragostea. Era sau părea foarte fericit că domnița Casandra nu sta cu nimic mai prejos ca frumusețe față de cumnata Catrina și că o întrecea cu mult în învățătură, în purtări, în demnitate și mândrie, în cunoașterea lumii. De aceea rosti zicală auzită la doica Maria: „Cu rudele să te veselești, iar la alișveriș să nu te întovărășești.” Antioh vodă vorbi parc-ar fi avut răspunsul pregătit: „N-am râvnit eu nuntă domnească, nuntă cu fală și cu multă cheltuială. Tu ai vrut-o, tu s-o plătești. De ce trebuia să-l poftești, neapărat, și pe Brâncoveanu?”; „Am spus-o de o sută de ori: vreau să curm vrajba asta care ne macină, mocnit, ca o moară purtată de vântul urii suflat dinspre Istanbul. Nu m-ai ascultat să-i ceri o fată de nevastă. M-am gândit să caut altă cale. Și am crezut că nunta asta poate fi o asemenea cale. Și el e rudă cu Cantacuzinii, iar sângele apă nu se face.”; „Uiți că a tras foloase de pe urma morții neașteptate a socrului tău, dacă nu se va fi chiar amestecat printre… puitorii de otravă?” Aici s-a înșurubat și Iordache Ruset: „Dacă n-a venit el însuși la nuntă, însamnă că nu-i convine căsătoria unei Cantacuzine cu un Cantemir. Însamnă că vă dușmănește și mai îndrăcit.”; „A trimis pe aga Ianache Văcărescu, om de mare încredere. Și l-a trimes cu daruri

de preț și cu o epistolă curtenitoare, încărcată de păreri de rău și cu gând de bună prietenie.” Dar Iordache Ruset se vârî din nou, cu pâra: „Iertare, însă frații mei adeveresc, cu probe, că răutatea Brâncoveanului n-are margini, iar mrejele urzelilor lui fără scăpare sunt.”; „Așa? întrebă răstit Dimitrie. Atunci, Antioh, dă știre că ierți toți boierii pribegi și-i poftești în țară, la casele lor.” Iordache se miră și se îngrijoră, întrebând: „Și pe Nicolae Costin?”; „Mai ales pe el! E mare cărturar. Am lucra, împreună, o istorie a românilor. A tuturor românilor, ca temei duhovnicesc al unirii într-o singură țară, sub oblăduirea unuia dintre noi.”; „Dar e… cumnatul lui Constantin Duca”, atrase luare-aminte vistierul, în vreme ce Antioh vodă tăcea, încurcat. „Tocmai de aceea trebuie să ne împăcăm”, surâse Dimitrie. Înțelegând că nu-i rodește vrajba, Iordache se dădu după păr: „La urma-urmelor, ai dreptate, măria ta. Să-i iertăm…”; „Ce prostii vorbești, vistiere! Să-i iertăm noi pe cei cărora le-am tăiat rudele, fără judecată? Noi pe ei?”

Se urma un fel de luptă între viclenie și cinste, care dura din acel noiembrie 1691; luptă în care Iordache Ruset era mereu înfrânt și niciodată doborât ori îndepărtat de pe spinarea Cantemireștilor. Ca dovadă că era așa, aduc mărturia lui Dimitrie însuși, care zicea: „Iordache Ruset e căpușa din spinarea noastră. Nu scăpăm de el nici în mormânt.” Ci atunci mintea și întreaga fire a Cupariului s-a răsucit, încuviințând totul și negând totul: „Ai mare dreptate! Și mă tem că moartea moarte cere. Căci măria ta pleci și ne lași cu dușmănia lor pe cap.” Antioh vodă se gândi o clipă și se-mpotrivi, cu oarecare spaimă: „Nu, nu chem boierii. Să zacă-n surghiun, dacă…” Am înțeles că Dimitrie a văzut biruința fără de tagadă a vistierului asupra domniei. N-a mai stăruit, dar i-a zis cu dojană: „Rău faci. Și dovedești nepricepere politicească.”; „Te amesteci, mă ocărăști, îmi dai sfaturi nepotrivite! se supără Antioh vodă, de-a binelea. Nu-i cu putință a ocârmui doi aceeași țară. Ori tu, ori eu! Și deocamdată eu am domnia. Mult visata-mi domnie!” Dimitrie se întristă, dar nu se supără: „Sau pe turcește: *Ichi reiz bir ghemii battîrir* – corabia cu doi cârmaci se scufundă.”

Aici, maica Daria ridică o întrebare:

— De ce n-o fi vrut Dimitrie, la vremea aceea, să ia el domnia? Mie îmi părea foarte rău. Mă încredințam că m-am jertfit în darn; crezusem că, ferindu-mă din calea-i, îl ajut a-și împlini visarea cea mare: ocârmuirea țării și scoaterea ei de sub stăpânirea otomană.

Dascălul Ieremia duse mâna la frunte, gândi câteva clipe, apoi grăi:

— L-am auzit, de mai multe ori, spunând: „Fratele meu e un fil, un elefant puternic, greoi și încăpățânat, dar vrednic a purta povara grea a domniei; e bun gospodar și are acea înțelepciune practică. Știe mai bine decât mine să aleagă binele de rău. Eu sunt un inorog înțelept și

pătimaș, împodobit cu puterea de a înflăcăra, de a răspândi lumină în cugete, dar neînstare a mă opri la vreme”. De altfel, dacă-mi amintesc bine, citise în cartea zisă „Lauda nebuniei”, a învățatului Erasmus de la Rotterdam, un cuvânt care-l dăduse gata, în această privință. Scria Erasmus: „Cine cercetează istoria se încredințează că ocârmuirile cele mai rele au fost acele încăpute pe mâna unor oameni de știință sau a unor literați.” Și știu că îndată i-a venit în minte acel bezmetic împărat roman, Nero, care se credea poet și a dat foc Romei, ca privelиștea să-l ajute a scrie un poem mai zguduitor decât cântul în care Homer descrie arderea Troiei.

— Dar, dascăle Ieremia, vru să știe Daria, n-au fost și ocârmuitori mari cărturari și înțelepți? Domnia ta ai citit istoriile și…

— Ba da: de pildă acel Marcus Aurelius, mare filosof, bărbat cinstit și drept, cap politic și inimă de aur.

— Deci Erasmus n-are totdeauna dreptate.

— În lume și în viață lucrurile-s tare amestecate și de toate felurile, zise dascălul Ieremia, cu filozofie.

Veni rândul căpitanului Silion să povestească despre călătoria tinerilor soți pe la Suceava, pe la mânăstirile Putna, Sucevița și Voroneț.

— Erau zile frumoase și calde de august. S-au închinat amândoi la mormântul lui Ștefan vodă cel Mare de la Putna, au stat de vorbă cu starețul și cu călugări cunoscători ai istoriei moldovene. Și, mai ales, mult s-a mirat doamna Casandra de frumusețea zugrăvelii pe dinlăuntru și pe dinafară la acele mânăstiri din miazănoaptea țării. La Sucevița a stat cinci zile. Nu se mai îndura să plece. De mai multe ori l-a rugat pe stareț să-i deslușească înțelesul icoanelor și mereu se minuna de frumusețea chipurilor și mai ales a culorilor. Am coborât apoi din valea Moldovei, pe la Cetatea și mânăstirea Neamțului, la Hangu, în valea Bistriței. Lui Dimitrie, care călătorea mai mult călare, nimica nu-i scăpa: sate și stâni, privelиști și oameni. Mult l-a impresionat muntele Ceahlău, cu vârful lui pierdut în nouri. Un bătrân, cioban de prin acele părți de munte, ne-a povestit că acolo, în pisc, unde-s numai stânci prăpăstioase se află statuia străveche a bătrânei Dochia, înaltă de cinci coți. În juru-i sunt douăzeci de stânci care n-ar fi alta decât mioarele Dochiei prefăcute în stane de piatră. Ciobanul mai spunea că din acea statuie uriașească, adică din țâțe și partea firească, țâșnesc niște izvoare limpezi ca aghiazma și reci ca gheața. Am povestit astea pentru că, acum șapte ani, când scria cartea *Descriptio Moldaviae*, m-a întrebat dacă îmi mai amintesc de povestea despre Ceahlău și despre acea bătrână ciobăniță, care ar fi fost sora regelui dac Decebal, iubită de Traian împăratul. Zicea că va să scrie despre asta în cartea lui.

— Și a scris-o? întrebă Daria.

— N-am cutezat a-l întreba; iar cartea, scrisă în latinește, a copiat-o frumos și a trimis-o învățaților nemți din Berlin, la școala lor numită Academia. Mai știu că, în acea carte, a pus și o hartă a Moldovei, la alcătuirea căreia m-a întrebat, de multe ori, unde este așezat cutare sat ori oraș și încotro curge sau unde se varsă cutare râu… Și-mi mai amintesc, cinstiți privighetori, cât de mult se mira doamna Casandra văzându-l cum vorbea cu țăranii, cu ciobanii, cu oamenii de rând și cum izbutea să-i facă a-l respecta și chiar iubi.

În curtea găilor s-auzi chirăit de spaimă. Toți înălțară frunțile și ascultară. Vel hatmanul lămuri mirările:

— Vulpea ori dihorul!… Toma! strigă la străjerul de slujbă. Alungă-l.

În câteva minute, Toma și un capău scoaseră un vulpoi mare dintre cotețele păsărilor. După asta, gustând struguri și miez dulce de nucă, priveghetorii trecură iar la povestiri. Vorbi vel hatmanul Ion Neculce:

— În vremea călătoriei tinerilor soți, Antioh vodă, din porunca marelui vizir, a ajutat la golirea cetății Camenița. Dimitrie se bucura mult, socotind că părăsirea acestei cetăți s-a îndeplinit și la stăruințele lui pe lângă solul leah Leszczynski. Numai ce-l aud pe Antioh vodă, care avea niște bănuieli ale sale și dorea să le controleze: „Mă duc să văd cum a rânduit hatmanul Lupu Bogdan căratul tunurilor din Camenița până la Cetatea Albă.” Dimitrie a surâs și a zis: „Ieri am întâlnit un țăran, cu patru bivoli de funie, drept în poarta Curții domnești. L-am întrebat care i-i voia. Și știi ce mi-a spus? «Îl caut pe cinstitul hatman Bogdan să-l ajut, cu cești patru bivoli ai mei, să ducă mai repede balimezurile acelea urieșești, că prea îndelung ca niște pietre de moară și ca niște țăpușe în schinarea țării au stat.»” Vodă se cam acri la chip: nu iubea dăscălirea, nici când se făcea prin pilde. Dar acum nu putea să nu-i dea dreptate lui Dimitrie: „Țara mă ajută, știu. Ci voi vă plimbați, iar eu cheltuiesc bani ca să car tunuri otomane, lua-le-ar dracul! Că n-au fost vrednici leșii să le ia.” A zis și a ieșit, grăbit, nădușind și gâfâind sub greutatea trupului său mare, greoi. Iordache Ruset, aflându-se aproape, a văzut cum întristează Dimitrie și a căutat să vâre degetul în rană și să zgândărească: „Mult mă întristează zgârcenia măriei sale. Și îndărătnicia.”; „Uneori… grăsimea nu-l lasă a judeca precum se cuvine, se rosti Dimitrie, deși se vedea că nu asta gândea. Dar se lecuiește el, n-avea teamă!”; „Nu mai cred: a căpătat gustul averilor și al puterii.”; „Cu un dascăl ca domnia ta, vistiere Iordache, nici nu era greu.”; „Eu? Eu sunt… Cine-i mai darnic ca mine? Făgăduit-am să fac chiar două biserici: la Sihăstria, în Neamț, și la Domnești, întru însănătoșirea jupânesei mele, că multă durere îndură, sărăcuța…”; „Și pe… Dumnezeu nu-l înșeli? Nu-l minți? Nu-l trădezi?”; „Eu să… Cum să-l înșel pe Dumnezeu?”; „A, nici nu te-ai gândit? Făgăduiești a zidi bisericile din piatră și, dacă

jupâneasa se ridică teafără din pat…, înalți două biserici dintr-un lemn. Ori, și mai bine: două cuști pentru păsări și le-atârni într-un stejar bătrân. Făgăduiala ți-ai ținut-o.”; „Zeflemisești tare usturător, se tângui cel lovit; dar și tare deștept.” Dimitrie văzu că nu-l poate supăra, totuși urmă, curios să afle unde va să ajungă pe calea cuvintelor sale, începute ca o dojană și ca o bănuială: „Ești aproape tot așa de bogat ca și Brâncoveanu. Ai putea zidi trei biserici și trei palate toate cu aur poleite.”; „Amar de mine… Doar dacă vii măria ta domn și-mi dai cheia țării pe mână. Măria ta cetești, scrii cărți, te numești voievodul cel cărturar și înțelept, iar eu te hrănesc și-ți poleiesc numele cu aurul bunei faime.”; „Cam așa a făcut, iertat fie, părintele meu. Iar domnia ta, cu dibăcie l-ai încălecat, cum ți-a fost pofta inimii și a pungii. Cu mine n-ai să ai prilejul, că n-am să mai fiu domn niciodată. Iar Antioh, dacă te lasă uneori să-i sufli în borș, cum se zice, o face anume ca să-l poată sorbi el mai în lege, fără teama că se frige.” Poate ar fi trebuit ca vorbirea să se curme aici. Dar Iordache nu se lepăda ușor de un gând care, bănuia el, i-ar putea aduce oarecare foloase. Zise: „De mult știu, și voiam să-ți spun, că măria sa Antioh vodă se cam teme de ascuțimea minții măriei tale.”; „Da? se prefăcu Dimitrie a se mirare. Ce năzbâtii și pozne mai născocești?”; „Chiar pe doamna Catrina o am auzit, în vremea nunții: «Acum cumnatul Dumitrașcu are rude mari și puternice, e cunoscut între munteni și moldoveni: oricând te poate da jos de pe tron, dacă vrea.»”; „Și… fratele meu ce-a zis?”; „A zis… Nu, nu… Jură că nu mă pârăști!”; „Jur, viperă intrigantă. Dar să știi: dacă te porți cum te porți, vei muri mușcat de muște, adică de albine, cum numesc eu țăranii, aceia pe care cu cruzime îi despoi și-i schingiuiești.”; „Ai harul prorocirii?” cercă Iordache să râdă. „Măcar uneori. Chiar și acum, dacă-mi spui ce-a zis Antioh. Prefir lucrurile bine, cu de-a măruntul, și-ți prorocesc.”; „A zis, vorbind cu doamna Catrina: «Așa ne trebuie, dacă i-am adus mireasa din Brașov, plătind pungi grele guvernatorului neamț. Ba am mai și găzduit-o la Iordache Ruset… Cantacuzinoaicele vor stârni în el ambiții mari și…»”; „Deștept frate am!… Iar doamna ce-a zis?” se arătă Dimitrie arzător a ști. „A rostit o… zicală: «Dă-mi Doamne mintea românului cea de pe urmă»… Adicătelea mai bine te însurai cu o fată din Moldova. Cu o răzeșiță, de pildă. Ori rămâneai holtei toată viața.” Dimitrie se porni pe-un râs dezlănțuit și batjocoritor, vrând să arate că n-a crezut și nu crede nicio iotă din născocirile vistierului. Apoi, când se potoli, rosti: „Vistiere, ca să nu-ți mai bați gura degeaba, află că mă mut la Țarigrad, pentru totdeauna.”; „Cum? Se arătă Iordache îngrijorat și speriat: Lași domnia?”; „Domn e fratele meu, Antioh. Au nu știi, pardos șiret? Mă duc să-i slujesc capuchehaie. Și fac așa ca domnia lui să atârne de dibăcia mea. Mai bine să-l sfătuiască un frate decât un… anume vistier.”; „În viesparul

Istanbulului? Domnia ta, un cărturar, un scriitor cu capul prin nouri? Și-apoi, capuchehăi sunt frații mei.”; „Decât frații domniei tale, mai bine… fratele măriei sale. Nu-i așa? Tata era singur și voi, Cupăreștii, patru. Acum noi, Cantemireștii suntem doi, cu Lupu Bogdan trei și cu doamna Casandra patru. Și mă duc acolo, în marele viespar, în Cetatea Lăcomiei, tocmai ca să mai potolesc vrajba pe care mulți, prea mulți o ațâță mereu.”; „Vai, vei fi singur și…”, îl căină Iordache. „Mă duc, chiar de-oi fi ca un hulub între spini. Mă voi îndeletnici cu scrierea cărților, ca și până acum, și cu descâlcirea multor și ucigașelor gâlcevi, adesea urzite de frații domniei tale și mai ales de fostul meu prieten Scarlatache Ruset.”; „De ce și de când Scarlatache nu-ți mai este prieten? De când?”; „Vai, vai, ce te mai miri, pardos afurisit… De când am aflat că a căutat-o pe Casandra la Brașov, anume ca să mă ocărască, să mă ponegrească. De ce? Nu știu.”; „Ce nerușinat fățarnic! Am să-l sudui ca pe el… Ai să vezi ce-am să-i fac… Eu, drept și cinstit vorbind, mult aș vrea să te slujesc aici, cu neclintită credință. Căci măria ta ești acel cap luminat care ar face minuni, dacă…”; „Ți-am mai spus că nu îngădui lingușirea! strigă Dimitrie și plecă. Dar din ușă îl pocni, mai tare: Minune adevărată ar fi să scap ocârmuirea de sfatul domniei tale. Să-l fac pe Antioh să te surghiunească la o mânăstire, în munte.” Nu știu ce răspuns i-ar mai fi dat Iordache, dacă Dimitrie n-ar fi plecat. Știu însă că, spre a nu părea înfrânt, se întoarse către mine și grăi cu răutatea omului care poate orice: „L-ai auzit, Ion Neculce? Nici își închipuie că ar putea fi cineva mai puternic decât el, ginerele Mariei Cantacuzino și cumnatul lui Gheorghe Cantacuzino, cel pe care Șerban vodă voise a-l lăsa urmaș. Dar, să știi: Brâncoveanu are destule pricini spre a-i face capătul…” Voiam să-i dau răspuns, învinuindu-l că prea întinde năvodul multor uneltiri. Dar n-am apucat să deschid gura, c-a intrat Antioh vodă, răcnind către Lupu Bogdan, care-l urma: „De ce nu-mi împlinești poruncile, hatmane?”; „Măria ta, te rog nu țipa la mine ca la o slugă”, se împotrivi Bogdan, cu demnitate. „Te dau călăului, câtu-mi ești de cumnat! clocoti vodă. Ai furat aur din Camenița și l-ai ascuns la Neamț.”; „Nu l-am furat, ci l-am găsit. Ori se cuvenea să-l las leșilor și otomanilor? E bunul nostru, jefuit în cei douăzeci și-atâția de ani de când își fac drum pe la noi, până la Camenița. O comoară care-i a noastră!”; „Dar cum ai pus mâna pe dânsa? se îmbună vodă. Cum?”; „Pe când pașa Cameniței sta la taifas cu solii leși, îi poftea la șerbet și cafea, cum este obiceiul la otomani…”; „Tu ai scotocit cetatea, nu?”; „Cred că n-am făcut rău, măria ta. Era acel ceas când turcii nu plecaseră cu totul din cetate, iar leșii nu cutezau să intre, de teamă să nu fi pus ienicerii vreun lagun, în vreun loc ascuns, să azvârle cetatea în aer și să-i ucidă pe toți. Eu am îndrăznit și am câștigat. De altfel, trebuie să spun că tainița mi-a arătat-o, cu mare teamă, un român slujitor la un agă, acolo, în

cetate.”; „Mult aur?” întrebă vodă Antioh, cu grabă; „Ca la treizeci de pungi.”; „Tălharule! strigă iar vodă. Minți! Peste cincizeci…”; „Oho!” se bucură Iordache, frecându-și mâinile, în spatele lui vodă. „Du-te și adă banii! porunci măria sa. Te însoțește Dabija clucerul și Neculce vătaful de aprozi. Pleacă!” Lupu Bogdan ar fi vrut să mai spună ceva, dar înțelese că nu putea vorbi de față cu Iordache Ruset și ieși, furios, zdrăngănind spada și pintenii, pufuind și fulgerându-mă cu privirea. Eu am mai rămas, să ascult mai limpede porunca domnitorului. Și, rămânând, l-am auzit pe Iordache vistierul izbucnind mânios: „Ce tălhar, măria ta! Și ăsta ți-i cumnat…”; „Nu cumva îi ești tovarăș?” se răcădui vodă, cu vorbă răstită. „Dacă-i eram, nu ne prindeai, măria ta; aveam eu grijă să nu afle nimeni. Nimeni! Sunt hoț bătrân și dibaci, mărite voievoade.” Vodă a rămas pe gânduri. Mai pe urmă, când am aflat cum s-au petrecut lucrurile, mi-am dat seama că îl frământa o întrebare: cum de a știut Iordache vistierul că Lupu Bogdan pusese de-o parte, pentru sine, douăzeci de pungi?

— Vă rog, mai gustați cozonac și vin! îndemnă jupâneasa Maria. Se lasă răcoare și va să ne mai încălzim. Și-apoi vinul ajută trezirea amintirilor: le face mai vii, mai spumoase.

După ce sorbi din ulcică și cea din urmă picătură de vin, căpitanul Silion scutură pletele, înălță fruntea și surâse:

— Ai mare dreptate, jupânească Maria. Mi-am amintit o întâmplare de pomină, din vremea când ieșeau otomanii din Camenița, ca să intre leșii. Între oști s-a ivit atunci un urs mare, groaznic. De mirare cum poate fi o namilă atât de mare. Zeci de ostași români au sărit asupra lui și nu-l puteau ucide. L-au împins, în câteva rânduri, în apa Nistrului, dar dihania înota mai dihai ca un marinar și ieșea iar la mal. Gonindu-l pe fluviu, cu o luntre, ursul nu s-a speriat de sulițele gonacilor, ci, zădărât și-nfuriat, s-a urcat pe luntre și-a făcut multe grozăvii, sfâșiind oamenii. Ba încă și mai cumplit: slobozind foc din pușți să-l ucidă, oștenii s-au împușcat unii pe alții în îmbulzeala de pe luntre. Vreo patru ceasuri s-au luptat ostașii, până au ucis fiara aceea cumplită, aţâţată de mirosul sângelui. Ziceau unii că nu era lucru curat cu acea dihanie, de-a mirare și nemaivăzut de mare și de groaznică. Să fi fost semn că-i părea rău după otomanii care își cărau, cu luntrele, pe Nistru la vale, tunurile cele mari și cumbaralele, iarba de pușcă, ghiulelele și mult alt tarhat adunat în acea cetate pe care o credeau pe vecie a lor? Ori…

— Dimitrie ar fi zis că era chiar întruchiparea puterii otomane, furioasă, rănită de moarte, ce nu vrea, totuși, să fugă ori să piară, surâse Daria, bucuroasă c-a putut lega și această povestire de numele și înțelepciunea preaiubitului ei ursit nenuntit.

— Da, așa ar fi făcut, aprobă vel hatmanul Neculce și urmă: Cum, spuneam, atunci n-am îndrăznit să-l tulbur pe măria sa din gânduri.

Am așteptat. Și așteptând l-am văzut pe Dimitrie intrând și, cu mare bucurie, vorbi că solia lui pan Leszczynski a izbândit: regele Poloniei a poruncit ca joimirii leși să plece din cetățile noastre. Antioh vodă s-a înviorat de-o mare bucurie. De altfel cuvine-se a spune și aici că retragerea otomanilor din Camenița a bucurat mult toată țara. Aprovizionarea acestei cetăți cu bucate, numai pe sama Moldovei, era o povară mai mare decât haraciul. Nevoiți eram a îndestula noi, din sărăcia noastră, zeci de mii de soldați otomani. În drumul lor către Camenița zeci de pașale se hrăneau, cu tot alaiul lor, se ghiftuiau tot de pe biata noastră spinare. Acum, nemaifiind șleah de armie otomană, eram mai slobozi și mai feriți de jafuri. Așa, țara toată rămăsese în sama lui Antioh vodă. Dimitrie își arătă bucuria: „E o biruință a pledoariei mele. Acum grăbește a scoate mai repede și joimirii leși din Suceava, Neamț, Hotin și unde-or mai fi cuibăriți, precum cucuvăile. Să avem cetăți slobode, ale noastre.”; „Pe cine să trimit?” a întrebat vodă. „Pe Lupu Costache.”; „De ce tocmai pe… el?”; „Odată și-odată trebuie să ne împăcăm cu Costăcheștii, Antioh. Și acesta-i prilej bun. Lupu Costache-i bărbat întreg, mândru, harnic.”; „Dar tu ai uitat că el ține cu leșii?”; „Nu. Ci mă gândesc că tocmai de aceea îi va îndupleca mai ușor să plece mai repede, fără a strica, fără a jefui cetățile.” Asemenea povață l-a neliniștit foarte pe Iordache Ruset. A întrebat, cu teamă, însă bine acoperită: „Dar dacă acei Costăcheșți, sfătuindu-se cu leșii, vor căta să răzbune moartea părintelui lor?”; „Vor începe… răzbunarea cu domnia ta care l-ai sfătuit pe tata să se folosească de călău. Domnia ta, nu noi!” îl plesni Dimitrie cu vorbă aspră, întărâtându-l pe vistier până sări cu ocara: „Lupu Costache-i om de nimica: mincinos și fățarnic!”

— Poate ca să-și bată joc de acest sfetnic viclean, sări cu vorba căpitanul Silion, Dimitrie mi-a poruncit atunci, răstit foarte: „Adă-l, Silioane, pe jupân Lupu Costache, să-l punem la cântar cu jupân Iordache. În care tirizie să te-așez, vistiere? A vicleșugului? A lingușitorului? A mincinosului? A ucigașului? A… Ei, dar ce cântar din lume are atâtea talere?” Credeam că se va stârni bătaie între dânșii. Mă și pregăteam să-i despart. Dar vistierul nu se lăsă, ci de la mânie întărâtată trecu la milogire: „Măria ta, eu numai din prea marea-mi credință, povățuiesc să nu vă încurcați cu Costinii și cu Costăcheștii. Decât s-aduci răzbunătorii prin preajmă, mai bine boierește răzeși, precum a făcut părintele măriei tale, să-ți fie ajutor.”; „Fratele meu va avea grijă și de asemenea boierire; dar nu pentru a-i înlocui pe Costini și pe Costăcheșți, ci spre a întări ocârmuirea cu cât mai mulți oameni buni și vrednici, înțelepți și de nădejde.”; „Întocmai!” încuviință Antioh, cu tărie multă.

Aici Neculce zise:

— Eu eram nemulțumit pentru că nici un boier din cei mari și de

neam, ca mine, nu vedea cu ochi buni o năvală năpristană de nechemați, de neamuri proaste, în rangul cel înalt. Dar atunci n-am zis nimica. Silion a plecat și l-a adus pe Lupu Costache, așa cum i se poruncise. Când a intrat în spătăria mare, Dimitrie l-a îmbrățișat, apoi l-a privit și l-a admirat: „A, ce mândru arăți, boier Costache! Sănătos? Voinic?"; „Mulțămesc, măria ta, a răspuns Costache, înălțând capul și scuturându-și pletele lungi, negre; cât între noi nu lucrează satârul, e bine. Ne păstrăm sănătatea și viața." Împunsătura părea că nu-l atinge pe Dimitrie, care vorbea și da porunci parcă el ar fi fost domnitor: „Boier Costache, măria sa Antioh vodă nu crede că domnia ta ai binevoi să primești, zic cu bucurie!, porunca de a merge sol la riga August al Poloniei, să-i mulțumești c-a făgăduit să scoată joimirii leși din cetățile Moldovei și să-l rogi să împlinească grabnic, cât mai grabnic, această mărinimoasă făgăduință." Căldura, prietenia, înfocarea cu care-i vorbea Dimitrie îl mișcă pe Lupu Costache, îndemnându-l a cuvânta cu tremur în glas: „Măria ta, mult m-ar mâhni dacă ai crede precum că n-aș avea și eu inimă pentru țara asta. Joimirii leși ne sunt ca niște cuie în talpă. Asta o spunea și bietul Miron Costin care a pierit pentru credința lui, prea mare, în sprijinul și prietenia cu polonii."; „Atunci pregătește-te, boier Costache, și mâine vino la măria sa cu răspuns de tot ce-ți trebuie ca solia să se împlinească bine și repede." Bucuros că i s-a încredințat asemenea solie de cinste, Lupu Costache s-a închinat zicând: „Să trăiești, măria ta! Vin, cu dragă inimă." Ne-am uitat cu bucurie după dânsul, iar Dimitrie a vorbit: „Ai văzut, frate? Omul iubește țara și vrea s-o slujească. De ce să-l împiedicăm? Apoi urmă, trecând la alta: E vremea când Împărăția otomană pârâie din încheieturi. Dacă suntem dibaci, ne dobândim toate drepturile noastre și slobozenia întreagă. Drept aceea, te mai rog: străduiește-te, de sârg, a scoate și pre tătarii nogai din Bugeac. Să se ducă la Crâm, acolo unde li-i țara, căci nouă ne trebuie ieșirea la mare, la Cetatea Albă și la Chilia, așa cum am avut-o pe vremea cea de slavă a lui Ștefan vodă."; „Mă voi strădui, Dimitrie," făgădui vodă. Iordache Ruset se amestecă, împotrivitor, după feleșagu-i: „Pentru asta l-ați rugat și pe solul leah. Ne ajută ori ba?"; „Solul poate ne-ajută, poate nu, îl aținti Dimitrie cu privirea. Oricum, lupul cu slugi nu face gâtul gros."; „Așa-i! strigă Antioh. Vreau Bugeacul înapoi, la Moldova." „Buun!… Mă bucur că-mi afli sfaturile ca bune și date din inimă. Și acum mai am încă unul: adă-l alături de tine pe acel Constantin Turculeț, cu cei două mii de oșteni ai lui."; „Nu se poate! E un tâlhar…", se depărtă Antioh vodă, mirat și speriat. „Da-da! sări Iordache Ruset. Ne-a prădat, ca un… Chiar și pe mine m-a jefuit. Și acum… Să nu faci asemenea prostie, măria ta!"; „Taci, vistiere! se supără Dimitrie. Dacă știm de ce și pe cine a prădat, trebuie nu numai să-l iertăm, ci chiar să-l binecuvântăm. Căci e un român viteaz, un

oștean priceput și ne poate fi de mare folos în treaba dobândirii slobozeniei… Că el, și nu altul, a nimicit sute de neprieteni, tătari, otomani, leși. Nu-i așa?”; „Adevărat! am sărit și eu cu vorba, nestăpânit, cum nu-mi era felul. Turculeț a fost ocrotit și de bunica mea Alexandrina, pentru că-i potopea pe tătari oriunde-i afla și nu-i lăsa să se apropie de Boian.”; „Iordachioaia cea bătrână l-a ajutat să-și cumpere pământ și casă, o pârî Ruset. Ea nici nu-i zicea tâlhar, ci haiduc, cum îi zicea prostimea. Ci, pentru noi, boierii, nu-i decât un răufăcător. Dacă ți-l apropii, îi superi nu numai pre boieri, ci și pre sultan. Că multă pagubă a făcut caravanelor în drum spre Camenița. Constantin Duca a fost mazilit că l-a scăpat pe Turculeț din închisoare.”; „Vistiere, sfatul tău e bun, zise vodă. Pe Turculeț o să-l atârn în știreang.” Dimitrie se întristă și plecând cu pas rar, grăi: „Știind că boierii și sultanul fierb în aceeași oală, nu voi avea liniște în Istanbul. Dar o să aflați, mai târziu, că sfatul meu era cel bun”. Antioh vodă l-a lăsat să iasă din spătărie, măcar că-i părea rău. Meșter cetitor în cugete, Iordache vistierul strecură vorbă vicleană, frumos boită în zeamă de sinceritate: „Se fălește, măria ta, către toți, că nu-i pasă de domnie. Zice că-i aprins după învățătură. Dar iată că, în fapt și la o adică, îți pizmuiește tronul și-ți pândește averile. Iertare, dar nu învățătura este însușirea lui de căpetenie, ci fățărnicia, fariseismul.”; „Cum îți îngădui să-mi batjocorești fratele?! Ieși afară!” Iordache, gonit ca o slugă, surâse mieros și milog: „Iertare!… Știu că așa v-ați învoit, să vă ajutați la treburile ocârmuirii. Dar nu pot să nu spun că și un orb vede cum te fățărește. Zice că nu se amestecă în domnie și când colo, dă porunci chiar peste capul măriei tale și-ți pune-n cap oamenii lui. De aceea te povățuiesc să nu cumva să-i dai moșiile, măria ta. Cum dobândește ceva parale, hați!, ca pe-un măr, îți înșfacă scaunul domniei. Așa face!”

Ajuns aici cu firul povestirii, vel hatmanul Ion Neculce se opri. Maica Daria tuși ușor, semn că are ceva de spus. În seara asta rostise prea puține cuvinte; trăia parcă din izvorul celor povestite ieri seară. Ascultase, mulțumită și bucuroasă că a iubit, iubește și va iubi, cât îi va bate inima, bărbat ca acela iscusit, voitor de bine, de dreptate, de învățătură, pătimaș iubitor de țară și de libertate. Cu degetele-i subțiri își frecă ușor fruntea, parc-ar fi vrut să șteargă pâcla vremii și a uitării, ca să scoată la iveală întâmplări vechi și dorinți de mult stinse, în abia vădita lor mijire.

— Văd că Silion tace, deși știe că, înainte de a pleca din Iași, Dimitrie s-a întâlnit cu trei dintre frații Ruset. Adevăr grăiesc, Silioane?

— Adevăr, Daria, adevăr. Dar uitasem. Ori poate am vrut să trec peste asta, tăcând. Căci eu nu l-am prea înțeles chiar de-atunci, când am aflat că s-a încrezut în Cupărești, că l-a iertat pe Scarlatache

pentru ponegrirea către doamna Casandra și chiar a primit să-i fie ajutor, în Istanbul, capuchehaie, întru sprijinirea domniei fratelui. Adică să fie împreună „dulăii", cum spunea el, păzitori ai scaunului Moldovei. Nici acum nu înțeleg cum a putut fi atât de încrezător în niște oameni neoameni. Dar poate atunci nici lui, nici lui Antioh vodă nu le venea a crede că Ruseteștii puteau fi atât de schilodiți sufletește de patima urzelii intrigilor. Cupăreștii au jurat că-i vor fi prieteni, că-l vor ajuta să scrie cărți, să-și facă prieteni printre oamenii de samă ai vremii, să-i împace pe Cantemirești cu Brâncoveanu. Când am cercat să-i spun că nu-i bine să se încreadă prea mult în acești oameni neoameni, cum le ziceam, mi-a retezat vorba: „Silioane, oamenii sunt răi și buni în același timp. Eu cred că prin meșteșug poți spori ceea ce-i bun în oameni și ți-i poți face prieteni." Apoi, așa cum obișnuia, șugui cu oarecare durere: „Ce să-i faci? Așa ni-i dat: căpușa lui Antioh – Iordache; căpușa mea – Scarlatache."

— Hm… cum ne apare acum legătura între aceste două familii…, se minună dascălul Ieremia, iar Neculce adăugă:

— N-am știut de asemenea vizită, dar l-am însoțit până la Galați și am simțit multa lui tristețe că părăsește țara, că nu știa când avea să se mai întoarcă. Inima îi era plină de griji și de o teamă amară, că nu va putea fi așa cum voia să fie, acum când nu mai era singur, ci îl însoțea o doamnă frumoasă și de neam mare, o soție care dorea să se zbată să-și recapete moșiile și averile smulse de Cantacuzini și de Brâncoveanu. Mi-a spus chiar, într-un popas, dincolo de Vaslui: „Sunt soțul doamnei Casandra, ruda rău sfădită cu Brâncoveanu, care, stând mult în Brașov, cunoaște legăturile cele tainice ale voievodului din București cu Leopold, împăratul nemțesc."

— Da, se mai temea și pentru că Brâncoveanu luase mulți bani de la Șerban Cantacuzino și se gândea că Dimitrie Cantemir, soțul Casandrei, îi va cere înapoi, adăugă dascălul Ieremia.

Asemenea completări la povestirile din seara asta o făcură pe jupâneasa Maria să adauge și ea:

— Sunt nepoata lui Dimitrie Cantemir, dar l-am văzut doar o singură dată. Și pentru mine nu-i limpede: a fost el om înțelept, cum zic unii, ori numai un cărturar, a multe știutor? Nu cumva îi punem noi, de mult, în cârcă și în inimă, gândurile și simțămintele noastre față de dânsul?

Jupâneasa Maria credea că va răspunde dascălul Ieremia. Dar el îngăimă:

— E greu, foarte greu de spus.

Vel hatmanul Neculce nu se rosti nici el de-a dreptul, ci regretă:

— Bine ar fi fost, Maria, să chemăm la acest priveghi și pe Scarlatache Ruset și pe alții din cei care l-au dușmănit pe Dimitrie Cantemir și mai sunt în viață.

— Poate-i mai bine că nu i-ai poftit, grăi dascălul Ieremia. Dacă veneau, trebuia să vorbească despre ei înșiși. Și, după câte știu eu, rar om care, la bătrânețe, să se cunoască săvârșitor de fapte rele și slute în tinerețe. Cu cât îmbătrânesc, cu atât oamenii viața își poleiesc, ar zice Dimitrie Cantemir. Cei care nu-s de față, de obicei, n-au nici dreptate. Se pare însă că, măcar uneori, când e vorba de cei morți, lucrurile se schimbă: au totdeauna dreptate. Morții nu se mai pot apăra.

— Se poate, dascăle Ieremia, să ai dreptate, se rosti jupâneasa Maria, auzind cântarea cocoșilor, stârnită în satul Prigoreni. Ci pentru că mult v-ați ostenit ascultând povestiri despre bătălii turcești, despre dispute politicești și intrigi cupărești… na! c-am vorbit în felul lui Cantemir – zic să ne amistuim, iubiți priveghetori, în iatacurile noastre și să-l lăsăm pe acel moș Ene să umble pe la gene, să ni le închidă cu blândețe și să ne mângâie, cu tihnă și pace până mâine, în zori.

SEARA A ȘAPTEA sau: INOROGUL, FRATE BUN CU ȘOIMUL?

Cea de a șaptea zi era Sâmbătă și Mihail vodă Racoviță a trimis, dis-de-dimineață, un olăcar să-l poftească pe hatmanul Ion Neculce la Iași, la Curtea domnească.

— Maria, dacă întârzii, a zis Neculce către soția sa, ai grijă tu de priveghiul amintirilor.

Dar, spre bucuria tuturor celor adunați în cerdacul conacului din Prigoreni, vel hatmanul s-a întors acasă la vremea asfințitului. Era obosit de calea străbătută călare și întristat de cele aflate. Cât a putut, a căutat să ascundă supărarea și, pentru asta, a poruncit să așeze în cerdac masă mare și îmbelșugată, cu fripturi calde de berbec, bine împănate cu piper, cimbru, busuioc și mujdei, și sprijinite cu vin rece din ulcioare bârdăhănoase. Și când toți s-au așezat la masă, cu tot dichisul și cu belșugul dinainte, jupâneasa Maria a cuvântat:

— Am adus totul aici, pe masă, fripturi, pâine, plăcinte, cozonac, fructe, ca să nu ne mai ridicăm până nu se gată privegherea, adicătelea povestirea rânduită pentru seara asta.

La asemenea poftire lămuritoare, vel hatmanul Neculce avu și dumnealui de spus o vorbă, cu iz de părere de rău:

— Vă rog să ospătați după poftă, deși știu că, de la o vreme, din pricina vinului, s-ar putea să nu mai înțelegem bine ce mâncăm și să nu mistuim prea bine ceea ce povestim. Dar prea-s flămând și însetat, ca să nu poftesc bucate alese și mai ales colțunași îndulciți cu miere și plăcinte poale-n brâu, calde și dulci, ca niște fete tinerele, când ghilesc, vara, pânzele în râu…

Nici unul din priveghetori nu s-a împotrivit, ci toți au prins să dumice cu mare poftă. Chiar maica Daria, care, de obicei, ciugulea precum păsărica, acum se arăta flămândă și mânca și bea cu poftă. După ce-și mai potoli foamea și setea, vel hatmanul începu depănarea amintirilor, cu gândul că, îndată ce va osteni, să dea rând celorlalți povestitori. Se temea oleacă pentru dascălul Ieremia, că prea sorbea cu sete ulcică după ulcică, lăudând și friptura și plăcintele și colțunașii.

— Așa precum ați auzit aseară, mai mult sfădit cu Antioh vodă, s-a ridicat Dimitrie Cantemir din Iași, cu tânăra sa doamnă și cu tot agarlâcul și s-a dus să trăiască acolo, în Țarigrad. Ci eu, ca bun prieten, l-am însoțit până la Galați. Îmi aduc aminte că atunci când treceam prin pădurea Bârnovei s-a făcut mare eclipsis, adică întunecare de soare. Era în anul 7208, iar de la mântuirea lumii 1699, septembrie 12 zile, într-o marți. Și se întunecase lumea că mai nu se vedea om cu om. Și spaimă mare a fost între oameni, orășeni și țărani, boieri și prostime. Iar slujitorii cu greu au vrut să meargă mai departe,

spre Vaslui: ziceau că a sosit sfârșitul lumii și mai bine să-i prindă la casele lor, decât pe drumuri. Iar Dimitrie Cantemir a stat între noi și, cu pana pe hârtie, cu bățul în colbul drumului, a arătat cum se face eclipsa, cum umblă pământul, luna și soarele, rotindu-se fiește care, cum se întâlnesc în linie dreaptă și se plimbă umbra lunii pe o parte din pământ, de se întunecă. Și atunci, din desenele lui Dimitrie Cantemir, în care soarele era ca un bostan, pământul ca un măr și luna ca o nucă, am înțeles cum se mișcă planetele și cum se face umbra pentru eclipsă. Astea au fost, pentru mine, încă o dovadă că Dimitrie avea și minte și învățătură cum noi, ceilalți, prea puțină aveam, aici, în Moldova. Dacă am înțeles eclipsa înaintea altora dintre boierii și slujitorii care ne însoțeau, trebuie să spun că un dram de teamă și de neliniște tot îmi stăruia în cuget. Și-am întrebat: „Să fie acesta semn rău pentru soarta noastră?"; „N-are nicio legătură cu soarta noastră", a răspuns Dimitrie. L-aș fi crezut întru totul, dacă n-ar fi urmat atâtea nenorociri îndată după asta… Deci Dimitrie Cantemir s-a mutat la Țarigrad, să fie capuchehaia fratelui său.

— Iertare, Ioane, îl opri jupâneasa Maria, dar înainte de a povesti despre traiul din Istanbul, mi-am amintit eu despre cele puse la cale aici, în Iași. Mă luase taica, hatmanul Lupu Bogdan, la Curtea domnească, să mă înfățișeze doamnei Catrina, să-i fiu fată în casă și, împreună cu alte boieroaice, să lucrăm și să sporovăim câte-n lună și-n stele. Cu urechile mele am auzit ce-a pus la cale Iordache Ruset, vidma cea rea. A poruncit fraților săi așa: „Scarlatache, tu ține-te de Dumitrașcu prin tot Istanbulul. Nu-l pierde din ochi."; „Alifâstâc, în sama mea! s-a bucurat Scarlatache. O să-l joc ca pe urs."; „Manolache, a urmat Cupariul cel mare, tu ai grijă de Brâncoveanu. Zvonești că doamna Casandra vrea să dea în vileag toate tainele pe care vodă Brâncoveanu le are cu împăratul nemțesc. Că Dimitrie Cantemir unelțește să-i ia scaunul."; „Să afle că umblă să capete înapoi banii luați de la Șerban vodă."; „Foarte bine, Manolache! Ai s-ajungi și tu o liftă urzitoare de intrigi. Dar, luați aminte: nu cumva să-i supărați pe Cerchez Mehmet și pe Cuciuc imbrohorul, că dați de dracul cu mine."; „În casa lor, frate Iordache, Dumitrașcu merge adesea în vizită; cântă din tambură și se dă-n dezmăț, ca un păgân, cu păgânii", pârî Scarlatache. „Dar cum scăpăm de el?" întrebă Manolache, cu nevinovăție. „Eu să te-nvăț, nepricopsite? se-nfurie Iordache. Ca, la o adică, să dai vina pe mine? Tu faci, tu tragi! Și folosul și ponosul."; „Nu văd decât o cale: să-l înecăm în Bosfor", se rosti Scarlatache. „Omor? De ce?" se arăta Manolache nedumerit. „Nu știu! se descotorosi Iordache, scuturându-și marginea anteriului. Dar știu că punând pe Cantacuzini, pe Brâncoveni și pe Cantemirești să se macine între dânșii, stăpânim noi aceste țări și o parte din împărăție, începând cu Fanarul."; „Dar Dumitrașcu nu… domnește. De ce să-l… pierdem?";

„Manolache, nerodule, nu-mi ești frate dacă nu înțelegi că, pentru noi, mai primejdios ca oricine este ăst căpos? E prea învățat. Știe a se face iubit. Ne ghicește gândurile. Ne cunoaște hibele. Pricepe bine la uneltiri. E bun prieten cu mulți dintre turcii cei mari. Înțelegi? Prin el și Antioh e mai tare. Iar nouă – poate-ai aflat și tu! – ne trebuie un domn becisnic, nepriceput, fricos, prost, să-l ducem lesne de nas cum vrem. Cum vrem!"; „Nici pe Antioh nu-l stăpânim noi prea ușor, zise Manolache. Când începe să urle…"; „De el am eu grijă! s-a fălit Iordache. Tu roagă-l pe Brâncoveanu să trimită un om la Țarigrad să-l urmărească și el, pas cu pas, pe Dumitrașcu. Și, mai ales, înduplecă-l s-o mărite pe domnița Ileana cu feciorul meu Neculai. Înduplecă-l! Dacă nu, îți iau moșiile și aurul și te las cerșetor la poarta Sfintei Sofia." După asemenea amenințare, Manolache Ruset s-a făcut mai grijuliu și mai umilit în fața lui Iordache. „Te rog să-mi spui, frate, pe cine zici să trimită Brâncoveanu la Țarigrad să ne ajute în treaba urzelilor? Povățuiește-mă ca să-l povățuiesc." Iordache s-a mâniat ca un motan călcat pe coadă și-a răcnit: „Nu la treaba urzelilor, nătângule! La asta voi sunteți regi. Adică trebuie să fiți regi. Dar, pentru atragerea lui Dumitrașcu Cantemir, zic să-l ceri pe Toma Cantacuzino spătarul: e dibaci, mândru, ambițios, îndrăcit, mai ales îndrăcit ca nimeni altul dintre Cantacuzini, neam de oameni strașnici. E aproape tot așa de dornic de mărire ca și Șerban vodă Cantacuzino, ierte-l Sfântul."; „Dar e rudă cu Casandra și deci și cu Dimitrie Cantemir, se îngrijoră Manolache. E vărul ei."; „De asta nu-ți pese! se răsti Iordache. Câinii se sfâșie pentru ciolan și Cantacuzinii pentru putere. Iar voi vă strecurați printre certurile lor și-i ațâțați, îi îndemnați, îi zădărâți, îi mușcați, îi otrăviți, fățărind blândețe, prietenie, cumsecădenie."

Se făcu tăcere în cerdac. Se auzeau doar sfârâitul lumânărilor din cele trei sfeșnice de pe masă, sunetele tacâmurilor în farfurii și foșnetul mestecărilor. După ce așeză pe farfurie ciolanul de pe care rosese toată carnea, dascălul Ieremia cuvântă, ștergând cu șervețel de in alb musteața și barba:

— Să mulțumim jupânesei Maria pentru felul cum ni i-a zugrăvit pe cei trei Cupărești și îngăduiți-mi, dragi priveghetori, să vă spun că, în Istanbul, Dimitrie Cantemir și doamna Casandra au locuit, la început, tot în casa de la Ortakioi. Duceau o viață retrasă, cuminte, parcă le-ar fi fost de-ajuns dragostea lor și învățătura ori scrierea cărților. Știu că, mai bine de jumătate de an, el a lucrat la o scriere în limba latină, zisă „Imaginea științei sacre sau Metafizica", pe care mi-a închinat-o mie. Doamna Casandra gospodărea și-l ajuta să găsească în cărți acele pagini de care avea nevoie. În estimp, o singură dată au făcut zaiafet cu prieteni otomani și creștini. Încolo, n-a lăsat pana din mână.

— E foarte adevărat, întări Silion, înghițind un colțunaș dulce și botezându-l cu o ulcică de vin. De mai multe ori între dânsul și

doamna Casandra am auzit vorbire ca aceasta: „Nu vrei să te mai odihnești puțin, Dimitrie?”; „Mai scriu până se sfârșește și lumânarea asta,” era răspunsul. Ci doamna, ca să n-o chinuie urâtul lângă un soț mereu cu nasul în cărți, zicea uneori: „Ca să mai răsufli, te rog, povestește-mi despre cartea pe care o scrii.”; „Vreau să înfățișez acele lucruri înalte și sfinte care nu se pot descrie. Adică să particip și eu la înfiripărea Metafizicii.”; „Pentru mine și filozofia-i prea grea, darmite metafizica.”; „Nici mie nu mi-i ușor. Pornesc însă de la învățătura lui van Helmont și caut să lămuresc mai bine întrebările despre obârșia lumii. A zice: Dumnezeu a făcut lumea în șase zile, iar în șaptea s-a hodinit, însamnă a spune o poveste pentru adormit pruncii. Nicio minte iscoditoare și cât de cât luminată n-o mai crede. Căci, în fapt, lumea nu s-a… făcut, ci a fost, este și va fi. Adică fără început și fără sfârșit.” Doamna Casandra se cam temea de asemenea gânduri care nu se potriveau cu cele învățate în Scripturi și de aceea întreba: „Ce zic dascălii Ieremia Cacavela, Meletie de Arta, Alexandru Mavrocordat? Îți încuviințează atare lucrare, cu atari gânduri?”; „Sporovăit-am, de multe ori, împreună, zile și nopți, fără prea mare izbândă. Nu ne putem înțelege. Dar nu-i supărare. Ei s-au încredințat că am o minte neliniștită, neastâmpărată, răzvrătită, în necurmată căutare de „altceva”. Scriu și un manual de logică, o carte despre laudă către filozoful van Helmont, precum și un tratat de muzică turcească. Totodată, când mi se urăște cu filozofia, adun cărți și hrisoave ca să scriu o istorie a împărăției otomane și o istorie a tuturor românilor, de la descălecatul lor până azi. Am găsit multe știri peste cele cunoscute de Grigore Ureche sau de Miron Costin. Ceea ce au scris aceștia e bun și adevărat; dar nu-i de-ajuns. Aud că și stolnicul Constantin Cantacuzino scrie o astfel de istorie de la începutul poporului român. Mi-ar plăcea să lucrăm împreună. Am să-i scriu… Asta ar fi și o cale de a ne înțelege între noi, toți românii. Îl rog să ne trimită o copie.”; „Ei, dacă am putea să-l întoarcem pe acest unchi al nostru cu fața spre noi… Om foarte luminat, mare cărturar, umblat prin lume, cu trecere multă între toți muntenii, dar cam încărcat de ură. Mama spunea că dacă nu s-a împotrivit căsătoriei surorei mele Smaranda cu Gligore Băleanu, în schimb a râs zicând: «Șerban vodă crede că doi prunci, frumoși ca niște arhangheli, pot potoli ura a două case, drăcește învrăjbite, cum sunt Cantacuzinii și Bălenii, numai cu dragostea și frumusețea lor? Prost e fratele meu, Șerban, și închipuit când crede că uciderea postelnicului Cantacuzino se poate tămădui cu mireasmă de busuioc.» Iar când Smaranda a murit, cică s-ar fi bucurat: «S-a topit picătura de miere, cu nefireasca-i dulceață întru împăcare; s-a topit în hârdăul uriaș al urii, al urii și al ambiției firești care-i stăpânește pre voitorii de a ajunge mari. Mari și tari în aceeași țară»”… Dimitrie se cam înfioră: auzise multe despre firea dârză, aspră și despre ambițiile

Cantacuzinilor. Dar acum, când era înrudit cu dânșii, putea să-l cuprindă și spaima. Mai cu seamă că, așa cum era firesc, trebuia să dobândească zestrea doamnei Casandra, aflată în mâinile lor și ale Brâncovenilor. Înțelegea, tot mai limpede, că va avea de furcă, mult și greu, cu ei. „De la tine, doamna mea, voi afla multe despre acești oameni cu însușiri strălucite și cu păcate negre.”; „Să nu uiți că și eu am măcar un dram de sânge cantacuzin.”; „M-aș bucura foarte dacă m-ai ajuta să dobândim iară averile luate de rudele tale. O să avem prunci, iar sărăcia-i jumătate moarte.” Doamna Casandra parcă numai asta a așteptat: în șoaptă, i-a înfățișat, după câte am, bănuit, un plan întreg de lucru în acest scop. Apoi Dimitrie a zis tare: „Tu, doamna mea, ca o vestală, grijești de mine: îmi pregătești hârtia și cerneala, ascuți penițele, mă întrebi, mă pui să-ți povestesc ce am scris, ce doresc să mai scriu și, cu asta, mă ajuți, mă îndemni să lucrez, să-mi limpezesc gândurile, să le îmbrac în cuvintele cele mai potrivite, mai adevărate, mai alese, mai frumoase.”; „De multe ori te priveghez ca pe-un prunc, grăi doamna cu duioșie. Nu știu cum va fi după ce vom avea prunc, peste două luni.”; „Sunt încredințat că n-ai să mă uiți nici pe mine.” În adevăr, la sfârșitul lui aprilie 1700, doamna Casandra a născut o fetiță, Maria, foarte drăgălaș copil. Are acum douăzeci și trei de ani: e foarte frumoasă și deșteaptă și învățată. Țarul Petru s-a îndrăgostit de dânsa și-o ține ca pe-o icoană, la care se-nchină din când în când, spre marea furie a țarinei Ecaterina, care, dac-ar putea, ar sfâșia-o.

— Chiar așa? se minună jupâneasa Maria. O iubește țarul?

— Și încă eu nu cunosc totul, cinstită gazdă. Cei ce vor urma după noi vor afla mai multe despre dragostea dintre țar și frumoasa cantemirească… Dimitrie urma să scrie, cu osârdie. Se simțea ocrotit și muncea cu bucurie și cu spor însutit. Îl auzeam, uneori: „Nu voiesc a știrbi dragostea cuvenită Mariei, draga noastră odraslă, venită să pregătească leagănul unui cocon, pe care-l vom numi Șerban.” Doamna Casandra se arăta adesea îngrijorată, speriată chiar pentru acele aspre bătălii ce se încingeau în jurul lor și în cugetul soțului ei. Prins în mreaja dulce a dragostei din familie și de ispita cărților, a dorinței de a ști araba și persana, Dimitrie cam uita slujba lui de capuchehaie; îl lăsa pe Scarlatache Ruset să se bată cu intrigile lui Constantin Duca și cu aurul lui Brâncoveanu, ca Antioh vodă să nu se vadă cu spurcata cârpă neagră pe umăr, pusă de un imbrohor obraznic, ci să domnească în tihnă, zise, mai departe, căpitanul Silion, vrând să arate că în ciuda fericirii din casă, în cugetul lui Dimitrie continua să fie gâlceavă și război mare. L-am auzit într-o zi spunând că se zbătea să iasă din canoanele cele învechite ale religiei și cu mintea mai adânc în firea și obârșia lumii să pătrundă. Doamna Casandra, după ce își alăpta prunca, se ostenea, ca și mine, să-l aducă

iară cu picioarele pe pământ. Glăsuia: „Iartă-mă, Dimitrie, dar pe când tu filozofezi despre obârșia lumii, asupră-ne se lasă pâcla nenorocirilor, izvodită de niște oameni mărunței la suflet și ticăloși.”; „Cum adică? se încreți fruntea lui Dimitrie Cantemir. Ce pâclă? Ce nenorociri?”; „Cea dintâi, Dimitrie: Iusuf effendi umblă să ne ia casa. Antioh nu ne-a dat nici un ban, iar verii și unchii mei Cantacuzini nu vor să-și țină cuvântul și să-mi înapoieze partea mea din averea părintelui meu, furată de dânșii.”; „Rău îmi pare de suflete învrăjbite și haine. Dar ce să fac?”; „Acum un ceas Scarlatache Ruset mi-a vorbit de ura mereu crescândă a Brâncoveanului împotriva noastră.” Se plângea doamna, iar soțul se arăta descumpănit și neștiutor: „Nu pricep: de ce și noi ne pârâm turcilor, ca niște haini? De ce le plătim pungi cu aur, ca tot ei, ca pe gânsacii puși la coteț întru jertfire de zile mari, să ne schingiuiască și să ne omoare? Noi ne hărățim între noi, ca fiarele, iar ei, turcii cei mari, râd, ne înhață și ne dumică.”

Se ospătau cu bucate bune și nici vinul nu lipsea de pe masa pridvorului din Prigoreni, totuși vorbele lui Silion le întristau inimile priveghetorilor. Mai ales vel hatmanului Neculce, care vedea cum sendătinează obicei rău, păgânesc de rău, că vin domnitori din Țarigrad, cum sunt Mavrocordații sau alții ca Mihai Racoviță, domnul de acum, care n-ar fi un ocârmuitor rău, dacă n-ar fi așa de plecat grecilor din Fanar și, prin ei, sultanului, marelui vizir și tuturor dregătorilor otomani.

— Are dreptate căpitanul Silion, chibzui dascălul Ieremia. Într-o zi din acea vreme l-am vizitat pe Dimitrie Cantemir împreună cu Scarlatache Ruset. S-a bucurat văzându-ne. L-a firitisit pe Scarlatache pentru căsătorie: se însurase, în sfârșit, dar el fiind foarte ocupat cu scrisul nu se dusese la nuntă: „Ți-am văzut mireasa la patriarhie: ți-ai ales, prietene, nevastă frumoasă.”; „O cheamă Victoria și… are și ceva avere”, s-a lăudat Ruset. „Îmi place! Te fericesc și-ți doresc să te bucuri de tinerețele și frumusețile ei. Dar vreau să te întreb: cum de nu mi-ai spus că Duca vodă și Brâncoveanu umblă să-l alunge pe Antioh?”; „Păi, tu nu știi că ei uneltesc împotrivă-i, chiar din ceasul când a urcat în scaun? Și-apoi, când și cum să-ți spun? întrebă Scarlatache, cu gâlgâit batjocoritor în glas. Că stai numai cu nasul în terfeloage. Ai uitat de prieteni, de dușmani, de uneltiri, de… îndatorirea de capuchehaie.”; „Dar tu ce păzești? îl dojeni Dimitrie. Au nu pe tine te plătește Antioh vodă să-l păzești, să-i fii… dulău? Ori tu, dormi! Fratele tău Manolache stă mai mult la București, lângă Brâncoveanu, și nu ne vestește nimic. Seamănă cu acea sălbătăciune numită râs, care, stând pe cracă, în pădure, te pândește cu ochi holbați, se hilezește la tine, arătându-și dinții parc-ar rânji ori ar râde, dar, în fapt, se pregătește să sară asupră-ți și să te sfâșie.” Scarlatache se închiorcoși, furios: „Nu cumva cutezi a-l învinui pe fratele meu că…

Antioh a fost mazilit?"; „Ce-ai spus?"; „Ce-ai auzit."; „Ne-ați vândut, afurisiților! strigă Dimitrie. Că nici tu nu ești străin de această ticăloșie." Auzindu-se învinuit, Scarlatache răspunse mușcător: „Pe-un domn mazil și pe-o beizade cărturar nu dă nimeni nicio para chioară, oricât de firoscos ar fi." Dimitrie răcni, furios: „Ieși afară! Ticălosule, te bucuri de răul celor care îți arată numai prietenie. Ți-am împrumutat cinci pungi și-ai uitat să mi le…"; „Ies, dacă așa ți-i voia, hohoti de râs Scarlatache. Dar să te văd unde-ai să găsești cincizeci de pungi să-l scoți pe Antioh de la Ediculé."; „La Ediculé? se muie Dimitrie, înspăimântat. De când? De când?" Sărind, în picioare, se repezi la Scarlatache și-l înșfacă de gulerul anteriului, zgâlțâindu-l: „De când, ticălosule? De când?"; „Nu de mult, urmă Scarlatache cu batjocoră; de azi de pe la chindie. În locu-i, cu multe pungi, așezat Constantin Duca vodă, cu a doua domnie."; „Și-ai tăcut, câine! Ai tăcut, cu toate c-ai jurat să mă ajuți."; „Urlă, că până acum urechile ți-au fost înfundate nu cu bumbac, ci cu năuceală filozoficească. Și-apoi, știi prea bine că din Ediculé nu scapă nimeni decât înecat în Bosfor."; „Nemernice!… Și vistierul Iordache de ce nu…"; „Ce-i mai trebuie Cantemirești? Își însoară feciorul, pe Neculai, cu o brâncoveancă. Deci o înrudire și cu Constantin Duca. Și dacă-i pune și lui șaua în spate, a Cupăreștilor e lumea. Ce zici? Se poate cinste mai mare și politică mai dibace?"; „Și va sări Brâncoveanu asupra noastră, a Cantemireștilor?"; „A și sărit, zvâc! Cu tot neamul cantacuzin împreună, ajutați de rusetești. Vă plâng de milă… Adică nu: mor de râs: ha! ha! ha!"; „Pardoși și cameleoni, vulpi și ereți, voi credeți că vă iartă Costinii și Costăcheștii? Nici eu nu vă iert. Jur!" Scarlatache rânji într-un dinte: „Dacă poruncește Brâncoveanu, Costăcheștii se-nrudesc cu noi, cum noi ne înrudim cu el, cu Brâncoveanu, prințul aurului, Altânbei!"; „Ce să fac? se crămălui Dimitrie. Încotro s-apuc?"; „Să nu faci nimic. Să n-apuci nicăieri, că nu poți. N-ai bani, îl liniști, cu drăcească plăcere, Scarlatache. Știu că Iusuf îți ia și casa asta. Știu că Brâncoveanu și Cantacuzinii nu-ți dau o firfirică. Știu, dragă Alifâstâc, că frate-tu și-a oprit sieși toată avuția cantemirească, iar acum acea avere-i în haznaua marelui vizir."; „Urât m-am înfundat aici, în templul Lăcomiei, aici în cazanul unde clocotește smoala intrigilor, aici unde tari și mari sunt ticăloșii. M-am împotmolit aici, în capișteа setei de aur, să aflu că nu-i mai grea boală ca punga goală. Dar…, se însenină o clipă: împrumut bani de la Cuciuc imbrohorul, de la Daul pașa, să-mi scot fratele din primejdie. Ca și mine, a crezut în voi; dar va să ne răzbunăm noi, n-avea teamă! Răzbunare…" Scarlatache râse și mai tare: „Să împrumuți? Pe ce? Pui… filozofia chezașă?"; „Mișelule! Te spintec!" se înfurie Dimitrie, sărind la harță. „Domol, Alifâstâc! Fii vesel, ca de obicei. Mai ales că vreau să-ți aduc aici pe Toma Cantacuzino, spătarul, să te…"; „Vai, vai! Eu pentru rău numai cu

bine te-am răsplătit, iar tu cu totul te-ai vândut dușmanilor mei. Ieși afară, odată, nelegiuite!” Doamna Casandra, speriată de asemenea sfadă, întrebă, parc-ar mai fi nădăjduit un dram de omenie la Scarlatache: „De ce vrei să-l aduci pe Toma Cantacuzino la noi?”; „De ce? Ca să-și împlinească mai lesne însărcinarea. Să vă pună junghierul sub țâța stângă. La amândoi. Chiar dacă-i ești vară.”; „Nerușinatule! răcni Dimitrie. Trage hangerul să ne batem!” Grozav de înspăimântată, doamna Casandra se așează între dânșii, cătând să-i despartă și să-l potolească: „Dimitrie, nu-ți pune mintea cu o jiganie spurcată!… Nu!” Am sărit și eu să-i despart, rugându-l pe Dimitrie să nu-și încarce sufletul cu un omor. „Să curăț pământul de-o lepră! De-un Cameleon care azi e vărsit în verde și mâine în negru. Își închipuie, poate, că dacă îmi place să mă asamăn cu inorogul, de acum am și adormit în poala fecioarei, beat de mireasma fecioriei?”; „Sunt… vânătorul care-o să-ți vină de hac, Alifâstâc!”

— Doamna Casandra a înălțat fruntea și ți-a poruncit, Silioane, ți-aduci aminte?, să-l azvârli pe ușă afară.

— Da, dascăle Ieremia, chiar așa am și făcut, l-am înșfăcat de piept și l-am brâncit cât colo. Era mult mai slab decât mine. Dacă-mi puneam mintea cu el, îl striveam. Știu că a mai cârtit niște vorbe răutăcioase. Nu mi le mai aduc aminte: prea eram tulburat.

Dascălul Ieremia se scociorî în minte și, rotind privirile, culese de acolo cuvintele cupărescului:

— A zis: „Am văzut și eu cum își iese din fire un filozof”…

— Se poate să fi zis chiar așa, a spus căpitanul Silion.

— Ei, dar nu cred că știți un lucru: Doamna Casandra m-a rugat să-l poftesc pe Toma Cantacuzino spătarul la dânsa, în casa de la Ortakioi, într-o zi când Dimitrie plecase peste Bosfor, la Brussa: îl căuta pe Mehmet Cerchez pașa să-l roage pentru Antioh, spuse dascălul Ieremia. Cu greu l-am înduplecat să vină. Așa cum știți, Toma Cantacuzino era bărbat nalt, falnic, voinic, mândru, frumos, și aspru. Neînfricat se arăta în disputa cu cei de rang înalt, dar mai ales în bătăi intra ca-n horă. Cunoștea mulți haidamaci și marinari bătăuși, cu care adesea se întrecea în chefuri și scandale. Odată l-am văzut cum a spârcuit, cu sabia, trei ieniceri care săriseră asupră-i, pentru că răpise o cadână dintr-un chioșc și o sărutase, spre marea ei plăcere. La întrecerile de halca era neîntrecut. Pașalele îl prețuiau pentru voinicia lui și mereu îi cereau să intre în rândul spahiilor. Ci el le răspundea: „Aș intra, bucuros, dacă… spahiii ar lupta împotriva otomanilor.” Rânduise bine pâlcurile de călărești în Țara Românească, iar în lupta de la Zărnești a săvârșit vitejii uimitoare. Când, într-o zi, un agă l-a întrebat cum de s-a bătut cu atâta bărbăție, i-a răspuns: „M-am bătut ca să ajut și eu la alungarea nemților din Transilvania, din acea țară românească, a treia, pe care va s-o unim cu celelalte două. Deci să nu

intre sub jug nou, mai greu și mai lung decât cel vechi.” Nu voia să-l vadă pe Dimitrie Cantemir: îl socotea neam prost, iar căsătoria Casandrei cu el, o înjosire, o batjocoră a neamului Cantacuzino. Primind să vină, m-a încredințat, cu înverșunare: „Călugăre, să nu-ți închipui că am să mă împac cu vara mea. Vreau doar s-o văd și să aflu ce-i poftește inima. Și, poate, ca să nu creadă că am sufletul împietrit. Iar dacă vreau să aflu ce vrea, să nu crezi cumva că doresc altceva decât să-mi bat joc de prostia ei.” Am cercat să-i spun că-i o doamnă cuminte, înțeleaptă, iubitoare, dornică a trăi în pace cu toate rudele sale. „Popo, nu mă vrăji! Înțeleaptă și frumoasă a fost sora ei, Smaranda Cantacuzino, dar n-a avut noroc să trăiască fericită, măcar că părintele ei, Șerban vodă, cu atâta grijă i-a căutat mire pe potriva ei, în frumusețe și înțelepciune.”; „Doamna Casandra e foarte frumoasă, spătare”, am cercat să-l moi. „Nu cred!… Dar, dac-am făgăduit, merg cu tine la Ortakioi, s-o văd. Mai știi? Or fi vreo paisprezece ani de când n-am văzut-o și poate, în această vreme, o fi ajuns zână și… deșteapta lumii.” Batjocora din glas mă făcea să-mi pară rău c-am primit a fi mijlocitorul unei atari întâlniri între rude. Eram încredințat că nu putea ieși decât ori o sfadă, ori doamna Casandra să fie umilită, până în străfundul inimii, de acest văr sălbatic de trufaș. Ba începusem a mă teme că, prin asemenea vizită, primejduiam viața lui Dimitrie Cantemir însuși. De unde să știu, dacă nu cumva spătarul Toma Cantacuzino vine însoțit de niște haidamaci care… Doamna Casandra l-a întâmpinat, cu fetița în brațe: poate ca să-l îmblânzească, să-l silească a fi mai omenos. Spătarul a privit-o cu nedumerire, întrebând cu glas îndușmănit: „Tu ești… vara mea Casandra? Ce poftești?”; „Să stăm de vorbă, ca între rude.”; „Sameni și cu Smaranda și cu Maria, mătușă-mea.”; „Așa spun toți cei care…”; „Ești fericită? a întrebat, cu glas îmblânzit, dar repede i-a dat iz de dojană și batjocoră: Ești fericită lângă un soț… cantemiresc?”; „Da, a răspuns doamna, scurt, cuprinsă de sfială, dar și de o putere pe care eu nu i-o bănuisem. Am împlinit voia tatei și-am făcut foarte bine.”; „Hm… Mă conving că fericirea-i sulimanul femeilor deștepte. Porți la sân un… Cantemir?”; „Nu, o Cantemiră. Deocamdată.”; „Tu, o Cantacuzină, să te măriți cu un sărăntoc? Cu un fecior de herghelegiu? Cu un lefegiu la…”; „Da, a răspuns Casandra, tăindu-i vorba. Întâi pentru că așa a vrut tata, cum am spus.”; „Tată-tu, ierte-l Dumnezeu, trăia și cu roabele țigănci, iar pe Nastasia, doamna lui Duca vodă, și-a făcut-o țiitoare și-i ardeau călcâile, îi sfârâiau așa de tare, că alerga după dânsa, ținând tot coama munților, până la Hangu, s-o întâlnească acolo, în Castelul Cnejilor. Așa că să nu te miri dacă vodă Constantin Duca ți-ar fi un fel de frate…”; „Și al doilea, îl întrerupse doamna Casandra, sunt fericită că el, Dimitrie, n-a rupt acea logodnă poruncită de părinții noștri și a venit și m-a cerut în căsătorie, acolo unde eram

în pribegie și-n sărăcie. Că voi, mândri peste măsură de vița voastră împărătească, ne-ați luat tot. Ne-ați lăsat doar cu straiele de pe noi. Iar acum, jefuită de toată averea, pretindeți să nu vă… înjosesc rangul? Cu ce? Cu un nume sunător, dar cu strai de cerșetor?"; „Adică m-ai poftit să-mi ceri ajutor ori să mă batjocorești?"; „N-aș îndrăzni, vere… Știu cu ce solie ai fost trimis aici, în Țarigrad. Solie ucigașă. Și te-am poftit spre a te ruga să nu-i mai prigonești pe Cantemiri. Și mai ales pe Dimitrie al meu. E bărbat vrednic, de samă, învățat, bun, drăgostos și-l iubesc cu toată ființa mea". Simțindu-se înfrânt, Toma s-a răcăduit, furios, spre mine: „Spurcăciune în rantie! Nu cumva ai trăncănit despre scopul cu care m-a trimis Brâncoveanu în Țarigrad?" Eu, de spaimă, îmi pierdusem glasul. Noroc că doamna Casandra a lămurit: „Scarlatache Ruset a strigat, aici, în gura mare, că domnia ta, vere, ai poruncit uciderea scumpului meu soț. Dascălul Ieremia n-are nici un amestec în mârșăvia asta. El e doar solul păcii."; „Călugăre, lasă-ne singuri!" a strigat la mine, iar eu i-am împlinit porunca aspră, cu supunere și teamă, dar și cu bucurie. Așa că nu știu ce-au mai vorbit între dânșii. Doar atât pot spune că, la plecare, Toma Cantacuzino părea mai puțin trufaș; cumințit chiar. Doamna Casandra, la despărțire, i-a spus cu durere și cu mândrie: „În domnia ta mi-i toată nădejdea, vere Toma. Dimitrie îți spune «Șoimul». Iar eu mă voi strădui, din răsputeri, să dovedesc că Inorogul nu-i văr, ci frate bun cu Șoimul."; „N-ai să izbutești! Brâncoveanu vrea domnia tustrelelor țări române, așa cum a avut-o acel Mihai vodă, la 1600. Și, întru împlinirea acestei vreri, nu se dă în lături de la nimic. Și, întâi urmărește să nimicească orice concurent. Înțelegi? Pe Constantin Duca îl lasă domn numai atât cât îi ascultă tainicele lui porunci. Iar în Transilvania își întărește puterea, ungându-se principe al Imperiului romano-german, ctitorind biserici pentru români, cumpărând case în Făgăraș, Brașov, Sighișoara, făcând negustorie cu sașii. Înțelegi? Iar frații mei Cantacuzini râvnesc a-i lua locul. Numai că ați mai apărut și voi Cantemireștii, domni în ambele țări. Adevărat?"; „Vere…"; „Taci!… Nouă, Cantacuzinilor, ne trebuie o țară mare care să cuprindă pe toți românii, o țară puternică, de unde să pornim întru răpunerea puterii sultanului." Calm și dârz, vorbea lucruri de taină, care doar în Curtea din București dacă se mai șopteau… M-am mirat când mi-a cerut să-l întovărășesc până sus, în Galata. Pe drum, n-a mai vorbit atât de aspru; mi-a arătat chiar prietenie. Dar am înțeles că, deși doamna Casandra îl rugase fierbinte, el tot își va împlini solia: pierderea lui Dimitrie Cantemir. Se hotărâse asta undeva, sus, iar el, spătarul Toma, era doar împlinitorul acelei înalte porunci.

Pe Ion Neculce îl întristau foarte aceste amintiri, dar prea era dornic să afle lucruri noi, să-și îmbogățească mult, cât mai mult cunoștințele despre un om, alături de care trăise și-l cunoscuse în

numeroase împrejurări. Grăi:

— A domnit Antioh vodă cinci ani fără trei luni. Mazilirea a venit ca un trăsnet din senin. Era om bun și nelacom. Unde se află acum altul pe potriva lui să fie? În Iași și în țară tuturor rău le părea după dânsul și-l pomeneau ca pe un domn bun, cu noroc în toate treburile ocârmuirii. Căci era gospodar vrednic, chibzuit și cumsecade. Și au fost anii domniei lui ani bogați în roade, în vite și-n prisăci. Scăpând de povara proviziilor pentru Camenița, oamenii au răsuflat mai slobozi și au prins chiar de oarecare avere. Pot zice că în vremea lui curgea lapte și miere în țara Moldovei. Dacă ar fi domnit zece ani n-ar mai fi încăput în țară oamenii și turmele de vite, atât s-ar fi înmulțit. Dar a venit Constantin Duca vodă cu a doua domnie, cum ați spus. Deși nu-i mai era ginere – știți că doamna Maria murise de ciumă – Constantin Brâncoveanu l-a ajutat, totuși, să ia scaunul Moldovei, tocmai pentru că, așa precum s-a spus, râvnea, nevoie mare, să oblăduiască amândouă țările. Atunci mi se părea amestecul lui în treburile Moldovei o silnicie. Ci văd că voi îl lăudați pentru asta. Nu știu ce să zic. Cred însă că vremea, în curgerea ei, va arăta cine a avut dreptate. Poate voi; că și noi moldovenii și muntenii și transilvănenii se cheamă că tot români suntem. Ci a doua domnie a lui Constantin Duca a fost și mai rea decât cea dintâi: lacom de bani, hapsân, prea ambițios și tiran. Deși crezuse că va avea mare trecere la noua domnie, venită, după câte înțeleg, și prin intrigile fraților aflați în Istanbul, totuși Iordache Ruset, ca și Lupu Bogdan de altfel, a îndurat oarecare prigoană de la Constantin Duca. Și asta, cred, din pricina Costinilor și a Costăcheștilor, întorși din surghiun și mult însetați de răzbunare. În scurtă vreme însă, Iordache vistierul a ieșit cu bine la liman. Că, așa cum s-a mai spus în priveghiul nostru, s-a încuscrit cu Brâncoveanu și a trecut în tabăra lui și a Cantacuzinilor. Dar poate ar fi bine, dascăle Ieremia, să povestești domnia ta ce-au mai făcut frații Cantemir acolo, în Țarigrad. Că eu, stând numai în Iași, multe nu le-am aflat și deci nu le știu.

— Da, vel hatmane și dragi ascultători, în acea vreme m-am aciuiat pe lângă Dimitrie, cu sfatul, cu mângâierea, cu ajutorul. Părăsise pana și se zbătea ca apa de maluri să găsească bani. Se căina: „Dascăle, nu mai răzbesc prin volocul intrigilor.”; „Aici fierbe cazanul satanei”, ziceam eu. „Te rog, du-te la București și sfătuiește-i pe Cantacuzini să-și potolească ura și să curme împilarea și urmărirea noastră cu omor.” Am cercat să-i dau o veste bună: „De la Manolache Ruset am aflat că Brâncoveanu s-ar fi sfădit cu Constantin Duca, pentru că nu-i este ascultător, nu-i stă sub epitropie, nu-i împlinește voile și poruncile.”; „Dacă ar fi adevărat, acesta ar fi ceasul hotărâtor pentru împăcarea cu Brâncoveanu. Că dacă și Cupărești au trecut de partea lui, cum îmi scrie Ion Neculce, însamnă că pe Antioh îl sugrumă la Ediculé, iar pe

mine…” Avea dreptate să se teamă și să zică: „Uite, cum stau să pier în mrejele Ruseteștilor, care mi-au fost prieteni. Pier ca hulubul prost prins în laț, pentru șoimi.” Am căutat să-i dau nădejdi bune și să-l mângâi: „Știu bine că Brâncoveanu cinstește și arată multă dragoste cărturarilor. Scrie-i o epistolă prietenească, frumoasă, fierbinte.” Ideea i s-a părut foarte bună și a primit-o cu bucurie. Dar îndată s-a întristat din nou: „Îl are cărturar mare pe Constantin stolnicul Cantacuzino, pe mitropolitul Antim, iar cronicar, după câte am auzit, l-a tocmit pe Radu Greceanu. Nu-i mai trebuie și un Cantemir, un buclucaș ca mine.” Nu mai aveam ce spune. Noroc că a intrat Daltaban pașa, vesel și prietenos: „Ce faci Dimitrie, tu, prietenul și salvatorul meu?” „Minunea minunilor!”…, m-am învăpăiat eu, văzându-l viu și nevătămat. „*Teșekkur ederim! Hoș geldiniz!* Mulțumesc… Bine-ai venit, îngerul nostru proteguitor!” sări Dimitrie și se îmbrățișară. Înțelegând, dintr-o ochire, că ne aflam la ananghie, pașa întrebă cu blândețe: „Ce necaz te paște, Dimitrie?”; „Puhoi! strigă, lungind cuvântul. Cel de sus mi te-a trimis, izbavă în ceasul deznădejdii mele. L-am căutat pe Mehmet Cerchez și-i plecat la Eghipet, cu războiul. Sunt singur, încolțit de dușmani.”; „Ți-ai primejduit viața pentru mine, atunci, la Sofia, și ai prorocit că dușmanul meu, marele vizir…”; „S-a înecat în smârcurile Tisei!”; „Surghiunul mi-a priit. Am stat la mine, în Mesopotamia, și mi-am văzut de moșie, m-am odihnit, m-am înțelepțit, cugetând în singurătate. Dar, mai ales, surghiunul m-a scutit de rușinea de a fi fost față la dezastrul de la Zenta. Și dacă au pierit acolo treizeci de pașale, eu puteam fi al treizeci și unu-lea…” „Sau poate nu-l lăsai pe sultan să dea bătălia, judecă Dimitrie. Ești om chibzuit, înțelept, luminat, priceput. Ești… Vrăjitorul din părțile Mesopotamiei.” Daltaban pașa surâse, îngăduitor, deși nu înțelegea bine porecla asta: „Padișahul îl numise pe el seraschier și nu și-ar fi luat cuvântul înapoi. Iar el, seraschierul, era prea încăpățânat și prea târnp, ca să primească sfatul cuiva fără teama c-o să-i ia locul.”; „Adevărat! i-a dat dreptate Dimitrie. Eu am cercat să-i spun că săvârșește mare greșeală tactică făcând acel cap de pod peste Tisa și ținând armia cu niște mlaștini, întinse ca o capcană, în spate. Ci m-a sictirit mai rău ca pe-o slugă care-ar fi îndrăznit să-și vâre lingura în strachina lui cu pilaf. L-a înșelat, mișelește, chiar pe sultan. Vai și-amar, ce măcel a fost acolo… Ce rușine! Dacă aș ști că nu te jignesc, că nu te supăr, aș spune că la Zenta a început descreșterea, decăderea împărăției otomane.”; „Nu, Dimitrie, eu zic că a început de la Viena, din 1683, când Ian Sobieski și Carol de Lorena ne-au silit să ne retragem, să părăsim asediul și, cu asta, nădejdea că vom mai cuceri vreodată Europa.”; „Bine c-ai scăpat teafăr și sănătos.”; „Sănătos? Nu! se împotrivi Daltaban pașa. Sunt în grea cumpănă!”; „Cum? Ce ți s-a mai întâmplat?” se înspăimântă Dimitrie, „Padișahul m-a pus mare

vizir.” Dimitrie s-a făcut roșu la obraz de emoție și-a sărit în picioare, strigând: „Cum? În casa mea se află însuși marele vizir? Crăp de bucurie… *Merhaba! Merhaba!* Ești singurul om drept și priceput din împărăția care…”; „Tu m-ai învățat o vorbă latinească despre lingușitori…”; „*Adulatores cave!* Ci eu mă prenumăr printre *admiratores*. Un admirator sincer, din inimă.” Scuturându-mă din uimire, m-am închinat și eu în fața marelui dregător, firitisindu-l cu vorbe alese. Iar el șugui: „N-ai vreun leac, dascăle, să mă tămăduiești de boala viziratului, cum m-ai tămăduit atunci, în Moldova?” Nu știu ce i-a venit să glumească într-acest chip și să râdă cu tristețe. Iar apoi să întrebe: „Ci spune: ce năcazuri înduri, Dimitrie?”; „Fratele meu Antioh e închis la Ediculé!”; „Am aflat, se întunecă Daltaban, marele vizir. Și de asta am venit.”; „Suntem săraci, se tângui Cantemir. Din Moldova a venit doar cu treizeci de pungi, deși a lăsat o țară îmbelșugată.”; „Alții vin cu trei mii, zâmbi marele dregător. Nu vă pricepeți să faceți bani. Sunteți prea cumsecade. Țineți cu oropsiții.”; „Fratele meu e bun gospodar, dar e prea cinstit și duios de naiv. Ca și mine, de altfel. Și-acum n-avem cu ce plăti…”; „Mâine va fi slobod, rosti răspicat Daltaban. Iar poimâine tu vei fi domn.” „Mulțumesc fierbinte, dar tot pe Antioh l-aș vrea.”; „Bine; atunci el în Moldova, tu în Țara Românească.”; „S-ar putea? Visarea mea cea mare! Așa prin doi frați Cantemir s-ar curma sfada dintre două țări surori. Sfadă pe care însumi de multe ori am ațâțat-o. Uneori ca să avem și noi, Cantemireștii, un folos oarecare. Alteori ca să-mi dovedesc mie însumi că nu-s mai puțin iscusit decât Cantacuzinii ori Brâncoveanu. Dar acum mult doresc cu liniște viața să-mi petrec.”; „Doresc să-ți cunosc doamna”, surâse Daltaban. „Bucuros și prea onorat!… Casandra, poftește a te înfățișa marelui vizir Daltaban pașa.” Când se ivi Casandra, dregătorul se ridică în picioare, cum nu obișnuiesc otomanii a se ridica în fața femeilor, și exclamă: „O, ce tânără, ce nobilă și frumoasă doamnă…”; „Sunt mumă a trei copii”, spuse doamna, înclinându-se adânc. „Harnică!… Adică, poate, mai mult Dimitrie”, glumi Daltaban. „Ne iubim, mult, mărite mare vizir.”; „Vă firitisesc din toată inima! Și bucuros fi-voi musafiri și prieteni să-mi fiți.”

Dascălul Ieremia opri aici povestirea. Vorbise schimbând glasul odată cu fiecare cuvântător și, prea îmbuibat de mâncare, da semne de oarecare oboseală.

Văzându-și soțul, de asemenea, ostenit, jupâneasa Maria socoti că pentru seara asta, a șaptea, s-au aflat destule.

— Să ne mulțumim cu ce am ascultat și să ne culcăm cu gândul că, măcar uneori, norocul scoate din primejdia morții pe cei buni, drepți și nevinovați. Să ne așezăm în paturile noastre fără acel gust amar în cerul gurii, pe care ni-l lăsase purtarea nesăbuită a lui Scarlat Ruset și liniștiți să dormim.

— Noapte bună deci, dragi oaspeți din priveghiul amintirilor! pofti și vel hatmanul Ion Neculce, ridicându-se din jilț, luând-o pe jupâneasa Maria de braț și îndreptându-se spre iatacul lor. Dascălul Ieremia și căpitanul Silion îi urmară. Maica Daria mai rămase să privească răsăritul lunii de după sprânceana zării, să asculte prepelițele și cârsteii din lanurile de ovăs copt și orăcăirea broaștelor în lac, să numere mătăniile și să se gândească, retrăind, atâtea întâmplări din viața prea iubitului ei Dimitrie. Se bucura când chipul lui, păstrat în mintea și în inima ei, se mărea, se îmbogățea cu mai multă frumusețe și strălucire. Și mulțumea, în gând, lui Ion Neculce că a poftit-o la acest priveghi al amintirilor. Se întreba totuși: „Doamne, oare n-am greșit viețuind doar în dogoarea dragostei pentru dânsul? Fost-a dragoste cu păcat? Cuvine-se, oare să cer iertare și din nou canon să-mi iau, întru ispașă? Aș vrea, dar nu pot. Mi se pare că n-ar fi drept. Dacă nici dogoarea dragostei nu-i sfântă, atunci, Doamne, nimica pe lume nu-i sfânt”…

Două slujnice strângeau, cu grabă, masa din pălimar. Daria trecu să le ajute. Se vedea iară tânără răzășiță în Silișteni, cu nestins focul dragostei în sân. Din când în când, ochii i se umpleau de lacrimi și luceau ciudat, până se stârnea vântul aspru al dojanei și-atunci se uscau brusc. Uimitor de limpede își amintea de toate sărutările și îmbrățișările lui. Nu erau prea multe, dar luminau precum soarele. Și-atunci, pe fața-i ușor scrijelată de spinul suferințelor trăite de-a lungul anilor, se așternea un văl de nouă tinerețe, cu liniile gingașe, osebit de frumoase, ca altădată. Se simțea ea însăși nu numai smerenie și ispașă, ci și înțelepciune, împăcare cu sine și cu viața. Era chiar mândră că a fost așa cum a fost și ceea ce a fost.

SEARA A OPTA sau:
OSÂNDĂ ȘI OCARĂ ZĂMISLI NEBUNA TIRANIE

Călărind pe spinarea unor nouri groși, grei și negri, noaptea venea mai repede ca în serile de dinainte. Întunecimea se lățea tristă, spintecată de fulgere. Deocamdată tunetele s-auzeau târziu după scăpărarea luminii și foarte îndepărtat. Musafirii ajutaseră gazda la alesul merelor, culese de argați, în coșărci mari. Deși migăloasă, era totuși o treabă foarte plăcută, izvoditoare de bucurii: bucuria roadelor culese, bucuria culorilor calde, bucuria miresmelor de mere de felurite soiuri, îmbinate într-una. Adunându-se în pălimar sub graba furtunii, aduceau cu ei, în suflete, în păr și pe straie gustul dulce și înmiresmat al toamnei moldovene.

Căpitanul Silion începu povestirea, mestecând mușcătura dintr-un măr galben, zis „măr de Prigoreni”:

— Bucurie mare și multă a fost în casa din Ortakioi, când a ieșit Antioh-vodă, teafăr, din Ediculé, fără a plăti o para. Toți îl slăveau pe Daltaban pașa, marele vizir, și-i ocărau pe Constantin Duca, pe Cupărești cei vicleni trădători.

— Iar eu, zise dascălul Ieremia, auzeam că la Curtea domnească din București, Dimitrie Cantemir, prietenul marelui vizir, începea să fie socotit acum ca un om cu totul deosebit. Chiar Constantin Brâncoveanu mi-a spus: „Om ca acesta poate fi folositor neamului românesc”. Iar zisa asta avea tâlc greu și pentru că în Moldova Constantin Duca nu mai suferea epitropia fostului socru.

— Adevărat, grăi Ion Neculce. Deși om învățat și ambițios, dornic de faimă mare, deși avea un divan strălucit, alcătuit din vărul său Ion Buhuș vel logofăt, din cumnatul său Neculai Costin hatman, Cuza vel spătar, Savil Zmucilă vel ban, Gavril Miclescu vel paharnic, totuși Constantin Duca ocârmuia rău. Pe urmă am aflat că, în fapt, primea sfat doar de la vel postelnicul Panaiotache Morona, care se și potrivea cu stăpânul său la fire și la ticăloasa lăcomie. Și deci, din umbră, ocârmuiau sau mai bine zis jăcuiau țara doar câțiva mari boieri, precum: Iordache Ruset, Ilie Țifescu Frigevacă, Vasile Costache și fostul cumnat al Cantemireștilor, Mihalache Racoviță, domnitorul de acum. Dintru început, marii boieri au căutat să-l scoată pe Constantin Duca de sub epitropia lui Brâncoveanu. Și mai cu samă Panaiotache Morona îl sfătuia să se însoare a doua oară și să-și ia doamnă dintre moldovencele frumoase, cum a făcut Antioh Cantemir sau Mihalache Racoviță care și-a luat jupânească pe prea frumoasa Anița, fata medelnicerului Dediul Codreanu din Galați, care este acum doamnă, precum vedeți, milostivă și isteață, tocmește și drege multe mânăstiri și biserici, pre oamenii săraci îi miluiește și pre fetele sărace le înzestrează și le mărită.

— Dimitrie Cantemir o numea Helgea, de la acea lighioaie cu blană ca omătul, albă și frumoasă, gingașă și isteață aminti dascălul Ieremia.

— Întocmai; ci voiesc, dragi prieteni, a vă povesti, despre felul cum se purtau boierii dregători și cum îl duceau de nas pe Constantin Duca vodă, cu sfatul și viclenia lui Panaiotache Morona. Eram odată în spătăria mare și-am auzit vorbirea dintre boierii jăcuitori din umbră, cum am zis. Glăsuiau mai mult în șoaptă, nemulțumiți că, în sfârșit, vodă începuse a mai strânge șurubul! Cel dintâi Mihalache Racoviță se arătă îngrijorat: „Vodă a cerut catastifele dărilor. Ce facem?"; „Cutează?" s-a făcut a întreba Iordache Ruset. Cel mai îngrijorat mi s-a părut socrul meu, Lupu Bogdan, care șoptea: „Morona răspândește zvon că vodă vrea să prindă pe unii boieri, să-i lege, goi, de stâlpi în piață, să-i ungă cu miere și să-i lase în sama mușteloor să-i sugă, precum a făcut și tată-su, Duca vodă cel bătrân. Și așa să le smulgă averile."; „Vai-de-mi-și-de-mi… se tângui Țifescu. Mor de frică!"; „Taci, Frigevacă! îl potoli Racoviță. Nu te mai crămălui, că n-aud ce spune jupân Iordache."; „Spun atât, se închiorcoși Iordache până i se albi semnul roșu de ceatlău de pe frunte: Brâncoveanu și-a luat mâna ocrotitoare de pe umărul lui Duca. Îl știe preacurvind cu muieri proaste, de pe la hanuri și nu-l mai socoate rudă, că-i face stirpea de râs. Deci, alt domn! Altul!" Mai mult așa, ca să-i audă și să-i vadă ce zic și ce fac, Lupu Bogdan vorbi cu hotărâre, ca și cum ar fi fost adevărat: „Dacă mare vizir a ajuns Mustafa Daltaban, vine domn Dumitrașcu Cantemir. De bună samă!"; „Cumnatul tău?"; „Și al tău, Mihalache Racoviță."; „Nuuu…, se scutură acesta. Nu se poate! De când a murit Safta, Dumitrașcu mă ponosluiește-n fel și chip. Zice c-aș fi neputincios, iar Aniței îi spune Helgea și o învinuiește de preacurvie."; „E necruțător cu păcatele oamenilor, dar ar fi un voievod harnic și mult folositor țării", a zis Lupu Bogdan, aruncând o piatră în baltă, lăsând o droaie de… înțelepți s-o scoată. În urmă, Iordache Ruset, după ce gândi câteva minute, se răsuci și propuse: „Vodă-i plecat la vânătoare, în pădurile Bârnovei; o săptămână va sălășlui în Cetățuia. Putem să ne strângem și să ne sfătuim. Și cum vom hotărî noi, așa să fie."; „Foarte bine! sări Ilie Țifescu. Dar dacă ne află, vai-de-mi-și-de-mi…"; „Și pe cine să cerem domn? întrebă Mihalache Racoviță." „Pe cine? râse Iordache. Pe tine, nepricopsitule!"; „Nu șugui, jupân Iordache, că s-ar putea s-audă Cantemireștii și-mi pierd capul." Și eu m-am cam mirat de asemenea sfat, însoțit de-o sudalmă. Și îndată Ilie Țifescu, acea vulpe șireată, mereu în tânguire cu acel „vai-de-mi-și-de-mi"…, ca să pară speriat, când, în fapt, era numai șiret și perfid, prinzând din zbor planul lui Ruset, spuse cu împotrivire: „Nu-l sudui, că va trebui să-i săruți poala caftanului, dacă-l ungi domn. Că tu, când îți pui ceva în gând, mort-copt, îl faci."; „Să mă ocărască precum i-i voia, se umili Racoviță, numai domn să

mă facă. Mihail Racoviță domn al Moldovei și al… De ce nu?” Mi se părea tare ciudat cum o glumă nesărată putea fi temeiul unui gând de domnie peste o țară. Și chiar peste două. Țifescu întrebă cu vicleșug: „Dacă-i așa, de ce nu m-ai… ocărî pe mine, jupân Iordache, vai-de-mi-și-de-mi…, știi, așa, c-o domnie de cinci-șase anișori, acolo? Sunt mai cu cap decât Racoviță!”; „Prea ești gras! râse Iordache. Și de te urcăm în scaunul domniei ori se frâng picioarele tronului ori începe a fierbe osânza în tine de bucurie și-atunci crăpi și-mpuți tot văzduhul țării.”; „Ei, parcă Mihalache Racoviță-i mai breaz, vai-de-mi-și-de-mi…”; „Da, dar el are măcar nevastă frumoasă și tinerea. Rămânem toți gură cască, având asemenea gingașă doamnă și bucuroși ne arătăm a o sluji, cu înfocare și cu patimă mare.” Dar Ilie Țifescu nu se lasă răpus: „Uiți, vistiere, că dacă nu eram eu, vai-de-mi-și-de-mi… cu îndrăzneala și cinstea mea, pe voi Cupăreștii vă dumicau fripți Costinii? Pe voi vă tăia, vai-de-mi-și-de-mi… de-l aveam pe Velicico voievod.” Lui Iordache nu-i conveni asemenea aducere aminte: „Nu mai scurma-n mușuroiul trecutului!… Ci, acum, în drum spre Țarigrad, treceți și pe la Brâncoveanu. Ascultați și sfatul lui. Cereți-i ajutorul împotriva lui Constantin Duca. Și mai ales împotriva Cantemireștilor. Împreună cu Scarlatache, căutați să-l surghiuniți pe Dumitrașcu în ostrovul Chios, unde-i ciumă.”; „Păi, dacă-i ciumă, înseamnă că… vai-de-mi-și-de-mi…”; „Ba, mai bine ar fi să-l cufundați în Bosfor. Că de ciumă mai scapă.”; „De ce să-l ucidă?” i se făcu milă lui Racoviță. „Așa trebuie! se răsti Iordache. Și dacă ne pârăști, Frigevacă, să știi că în Siret te înecăm. Dar nu vă încredeți întru totul nici lui Scarlatache, că el îl vinde și pe tata din groapă. Apropiați-vă de Manolache; e mai prostuț, dar și mai puțin deochiat, mai statornic în cuvânt.”; „Dar dacă marele vizir…”, șovăi Racoviță. „Am socotit: Daltaban, marele vizir, îl apără pe Dumitrașcu, dar în Istanbul aurul e mai tare decât orice prietenie. Și încă n-am văzut musulman care să nu vândă un ghiaur pe un număr de pungi cu aur. Chiar dacă-l cheamă Daltaban și-i mare vizir.” Și așa, de la un fel de glumă măscăricioasă, m-am trezit în spatele unei urzeli pentru răsturnarea domniei. Spun drept că nu credeam și, într-un fel îmi era rușine. Nu înțelegeam: de ce să-l facă pe Racoviță domn? Tocmai pe el?! De mirare, îmi venea să râd.

— Cele povestite de domnia ta, vel hatmane, se potrivesc întrucâtva cu cele știute de mine, intră în vorbă dascălul Ieremia. Adică, tocmai când părea că răsare iar soarele bucuriei pentru Cantemirești, s-au ridicat negurile intrigilor și le-au întunecat zările. Iată, de-o pildă, ce s-a întâmplat, în casă la Mehmet Cerchez pașa, într-o zi de zaiafet cu multă veselie. Musafirii erau marchizul de Férriol, Cuciuc, Dimitrie Cantemir, Scarlatache Ruset, eu, dascălul Ieremia, și alți câțiva. Dimitrie a cântat cu tambura și toți l-au ascultat

cu plăcere și încântare, lăudându-l foarte. Iar el spuse, surâzând cu sfială: „Am compus și un Cântec al dervișilor.”; „Tu, un ghiaur?” se nedumeri Cerchez. „Muzica-i frumoasă și sfântă sub semilună ca și sub cruce, îl încredință Cantemir, dacă-i scrisă bine și cântată cu talent. În același timp cu tratatul de logica generală am alcătuit și o carte de muzică turcească. Strâng, după cum știți, date pentru o istorie otomană pe care vreau s-o scriu în limba latină, că europenii cunosc foarte puțin cum s-a format și s-a întins împărăția și puterea padișahului.”; „Scri-o și te vom cinsti, Dimitrie, ca pe-un om de știință și de artă”, l-a asigurat Mehmet Cerchez pașa. „Ai dreptate, prințe: știința și artele ne înalță sufletește și ne înfrățesc, interveni marchizul de Férriol. Muzica scrisă de Lully pentru tragediile lui Corneille și Racine, pentru comediile lui Moliere și pentru orga catedralei Nôtre Dame o poate cânta și un derviș și o cadână și un arab ori indian. E o comoară universală.” Cu glasu-i cald, blând, ușor tremurat de emoție, Dimitrie Cantemir zise cu tambura cântecul ticluit de dânsul. Toți ascultară cu luare-aminte și mult îl lăudară. Doar Cuciuc se întrebă dacă muftiii și dervișii ar primi vreodată să cânte muzică scrisă de un ghiaur: „Sunt mult prea bigoți, prea înverșunați împotriva celor care cutează a schimba o iotă din datina străveche a islamului. Ce nu-i scris în Coran e rău, spurcat și blăstămat.” Când sfârșiră vorba despre muzică, tot Cuciuc vesti că peste două zile vor fi poftiți la zaiafetul marelui vizir Daltaban pașa. Dimitrie se bucură: „Dacă face zaiafet, însamnă că a dovedit vinovăția lui Rami reiseffendi în încheierea umilitoarei păci de la Karlowitz și-l pune la închisoare ori îl surghiunește în vreun ostrov grecesc, cu sămânță de ciumă. Ci rău mi-ar părea să-l osândească și pe Alexandru Mavrocordat Exaporitul. Mi-a fost dascăl și-l știu mare învățat.” Mehmet Cerchez nu-l prea avea la inimă. Bănuia că era sprijinit cu bani grei de grecii bogați din Fanar, ca să-și aibă omul lor pe lângă sultan, așa cum l-au avut pe Panaioti Nicussios, cel dintâi mare dragoman grec din împărăția otomană. Îl știa foarte dibaci și înrâuritor în rândul vizirilor și asupra sultanilor. Nu-l cruță nici acum, cu toate că știa cât de mult îl cinstea Dimitrie Cantemir: „N-are nici Exaporitul mâinile prea curate. Dacă a primit și-a iscălit o pace în care împărăția otomană pierdea pașalâcul de la Buda, Transilvania și multe alte teritorii, nu se poate să nu se fi lăsat mituit de oamenii lui Eugeniu de Savoia și ai împăratului Leopold.” Cantemir se temea ca nu cumva Cerchez pașa să aibă dreptate. Știa că s-a ajuns la această pace dezastruoasă pentru otomani în urma înfrângerii rușinoase de la Zenta. L-am auzit de mai multe ori: „Un diplomat, un dragoman, chiar cu talentul lui Alexandru Mavrocordat, nu putea șterge rușinea pricinuită de un mare vizir și seraskier prost și încăpățânat.” Acum suspină, îndurerat: „Trebuie să-mi apăr dascălul de filozofie în fața marelui vizir Daltaban pașa.” Dar Cuciuc pașa îi

arătă că a întârziat cu asemenea dorință: „Acum, la acest ceas, cred că sultanul a și iscălit fetva pentru cercetare și osândă. Trebuie să vină vestea, din minut în minut.”; „În adevăr, încuviință Mehmet Cerchez, dar se și miră: De ce-o fi întârziind prietenul Cealîk Ahmed? De-un ceas trebuia să fie aici.”; „Ca agă al ienicerilor va fi primit poruncă să-l prindă pe Rami, care cam stă ascuns, de frică.” Mai sporovăiră despre altele și, mai ales, despre cinstea și curajul lui Daltaban pașa, marele vizir, lăudându-l că a îndrăznit să răscolească o problemă așa de dureroasă pentru împărăție, cum era pacea de la Karlowitz, din 1699. Cuciuc însă nu credea că-i bine: „A zgândări o rană adâncă, însamnă a prelungi o boală și o suferință grea. Mă mir că padișahul a primit sfatul marelui vizir, care, știm cu toții, că avea un dinte împotriva seraskierului de atunci: a vrut doar acel nevolnic să-l ucidă pe Daltaban și numai datorită ție, Dimitrie, a aflat și s-a înfățișat, cutezător, în fața sultanului de și-a schimbat porunca: în loc de spânzurătoare, surghiunul în Mesapotamia, la moșia lui.”; „Ei, de atunci prietenia pentru tine, Cantemire, s-a schimbat într-o adevărată frăție.” Auzind asemenea laude, Scarlatache Ruset, care stătea retras într-un colț, în tăcere, dar cu urechile ciulite și cu ochii întru iscodire neîntreruptă, se apropie de mine și mă rugă să-l împac cu Dimitrie Cantemir. Întâi n-am vrut. L-am ocărât pentru purtările-i hiclene și m-am ferit deoparte. Dar el s-a ținut după mine, lipcă, stăruind și făgăduindu-mi bani. Asta m-a supărat foarte. Și, ca să-i arăt că nu mă las mituit, l-am luat de braț și l-am înfățișat lui Dimitrie, zicând: „Voievoade Cantemir, acest fost prieten care atâtea vorbe grele ți-a spus și atâtea răutăți ți-a făcut, uite-l acum, n-are obraz și vrea să-ți vorbească. M-a rugat pe mine să pun un cuvânt bun pe lângă tine.”; „Iertare, dascăle, dar nu mai stau la sfat cu un cameleon ca el. Firea lui e ca vinul și veninul fărădelegii, carele întâi dulce te îmbată, apoi amar te otrăvește și te înecă până te omoară.”; „Te rog și eu să-l ierți, se amestecă și Cerchez pașa, văzându-mă în chip de împăciuitor fără izbândă. S-a milogit un ceas să-l primesc oaspete, anume ca să stea de vorbă cu tine.” Și-i făcu semn să se apropie. Scarlatache Ruset își zugrăvi zâmbet mieros pe obraz și veni între noi. Ci Dimitrie îl înfurcă, tare, necruțător: „Cutezi? Suveica dracului! Ești puțintel la trup, dar plin tot, burdușit de viclenie și răutate.”; „M-am cam pripit atunci, cu sfada, începu el, prefăcându-se sfios. Eu…” Dar Cantemir nu-l lăsă a sfârși gândirea: „Ai ajuns drăgăuș la căuș ori pui la cale vreo nouă mișelie?”; „Îmi pare rău… Cerșesc iertare! Iertare de la un prieten…” Vorbea greu, îndurând privirea înciudată a lui Cantemir, care-l lovi iar: „Lighioaie scârbavnică! Ai aflat că marele vizir Daltaban pașa l-a numit domn pe fratele meu Antioh?”; „Știe tot Țarigradul, scânci Scarlatache. Iar Constantin Brâncoveanu nu-l mai sprijină pe Constantin Duca.”; „Și-ai venit să te pocăiești? râse

Cantemir. Nu! Ai nămol de șiretenie în tine și putere de scornire îndestul de mare, ca să-ți faci loc în Cetatea asta a lăcomiei, cu văzduhul stricat, otrăvit de cugetele rele ale unor mișei ca tine.”; „Să ne împăcăm, Dimitrie, că suntem amândoi în mare primejdie. Am fost prieteni și…”; „Împăcare? Cameleonule, nu-mi scapi nejumulit. Prieten mi-ai fost și m-ai trădat. Deci se cuvine să-ți aplic legea talionului: dinte pentru dinte și ochi pentru ochi.”; „Cât vrei pentru împăcare? Cincizeci de pungi?” începu târgul. „Piei din cale-mi jigodie! Nu mă mânji cu balele tale cleioase.”; „O sută?… Două?”; „Du-te dracului!… Du-te de-l mituiește și-l cumpără pe scaraoschi cel bătrân. Mituiește tot iadul să te primească în sânul lui.” Scarlatache stătu câteva clipe în gânduri; apoi surâse iar, încă mai dulceag și vorbi cu nerușinare: „Știu că-ți place mult soția mea, Victoria. E tânără și frumoasă. Ți-o aduc, când vrei, numai să ne împăcăm și iar să trăim în prietești, ca în Moldova.”; „Da? Mi-o aduci?… Ei, ăsta-i preț bun, n-am ce zice…”; „Mă jur!… Și ea te… place. Când? Unde?”; „Aici și acum!” glăsui scurt. Dar Scarlatache nu putu înțelege dacă vorbește serios ori își bate joc. „Nu înțelegi? Acum și aici!”; „Bine, dar, mai sunt și alți musafiri, se codi Scarlatache. Și-apoi Casandra…”; „O aduci aici! apăsă Dimitrie cuvintele, parc-ar fi bătut cuie. Că dacă-ți vinzi muierea, barem vinde-o-n târg, măscăriciule!”; „E tânără și cam sfioasă…”, se zăpăci Ruset și se bâlbâi caraghios. „Ea o fi sfioasă ori n-o fi, dar tu ești un porc nerușinat! Și printre dinți scrâșni: Ieși afară! Afară!…”; „Ies…, ies…, se bâlbâi, pornind spre ușă, dar repede se întoarse, amenințător: Nu te-nvrăjbi cu Ruseteștii că pieri de foame pe ulițele Țarigradului. Ia sama: Daltaban pașa n-o să fie mare vizir o sută de ani…”; „Nu-mi purta grijă: am și început să trăiesc din munca mea de dascăl de latină, greacă, filozofie și muzică.” Scarlatache se feri în colțul lui; nu se da dus. Căta ajutor când la Cuciuc, când la Cerchez ori la mine. Deși mă temeam de răzbunarea Cupăreștilor, spun drept, îmi plăcuse cum l-a șfichiuit cu pleasnă usturătoare, dârz și batjocoritor, cu mândrie și necruțare. Teama îmi era hrănită și de cele știute de la curtea lui Brâncoveanu și din familia Cantacuzinilor, care-i nesocoteau pe Cantemirești ca pe nimica. Odată, când am încercat să-l povățuiesc a se feri, ca de foc, de sfada cu acești puternici boieri munteni, Dimitrie mi-a spus: „Nu doresc, dar uneori împrejurările mă silesc a mă împărtăși din paharul dezamăgirilor, al amărăciunilor și să-mi potolesc setea cu oțetul răzbunării.” Ca să dreagă atmosfera sindrofiei, Mehmet Cerchez l-a rugat pe Dimitrie Cantemir să mai cânte. I-a plăcut asemenea poftire și i-a zis, cu alean, un cântec românesc. Marchizul de Férriol s-a apropiat de dânsul și l-a rugat să-l mai cânte o dată. Dar abia a început cântarea a doua și pe ușă intră Ferrari Hasan pașa, cu fesul răsucit, cu părul și barba răvășită, îngrozitor de speriat, de zăpăcit. Nu găsea nici cuvintele, atât

era de năuc, de lovit de ciocanul veștii al cărei olăcar era. Gâfâia, nu respira: „Prie… prieteni! Oameni…, oameni buni ascundeți-vă! Repede… Repede!”; „De ce? Ce s-a întâmplat? îl prinse de mână Mehmet Cerchez. Tremuri tot. E sfârșitul lumii? Spune?”; „Rami Mehmet pașa… mare vizir!” abia își desclești fălcile să dea drumul câte unui cuvânt. „L-au prins?”; „L-au spânzurat?”; „Nu… L-a pus mare vizir! Padișahul l-a pus…”; „Cum? Ai turbat? îl brânci Cerchez. Te-a înțepat un scorpion?… Cum de-ai uitat că mare vizir e Daltaban pașa?”; „Daltaban? se miră Ferrari și urmă rătăcindu-se printre cuvinte: Osândit la… la… Osândit la moarte!”; „O glumă sinistră ori o mârșăvie? interveni și Dimitrie. Liniștește-te, pașă, și vorbește limpede. Ce s-a întâmplat? Ce-i cu Rami? Cine-i osândit?”; „Daltaban pașa…, își mai veni în fire Ferrari. Padișahul nu mai vrea cercetări privitoare la pacea de la Karlowitz. Zice că, dacă se judecă fapta asta, se cere cercetarea privind bătălia de la Zenta și atunci… Doar el, ca padișah, era prin preajmă și deci cine caută nod în papură dragomanilor de la încheierea păcii vor să lovească în el, în stăpânul împărăției și al lumii.”; „Ah, bine-ai lucrat Alexandru Mavrocordat, gemu în sine Dimitrie Cantemir. Ești marele geniu al intrigilor din umbră…”; „Ce-i de făcut?” întrebă Cuciuc. „Să fugim!” strigă Ferrari. „Să-l salvăm întâi pe Daltaban! se împotrivi Cantemir. E binefăcătorul nostru.”; „Prea târziu… călăul a și împlinit porunca…”, se frânse Ferrari pașa și căzu pe covor. Toți înghețară, prostiți. Chiar și pe de Férriol îl copleși mirarea. Singur Scarlatache mârâi de lângă ușa unde-l prinsese vremea: „Dacă mai aveam răbdare zece minute și nu mă milogeam…” Cel dintâi păru a se dezmetici Cuciuc. „Răsculăm Istanbulul!”; „Nu! cercă Ferrari să se ridice. Nu… Casa-i înconjurată de ieniceri, iar pe uliți oamenii lui Rami pașa vânează prietenii lui Daltaban ca pe iepuri…” Toți amuțirăm iară. Doar Dimitrie blestema, pe românește: „O, cumplită capiște a lăcomiei, casă a ticăloșiei și a omorului… Totul s-a răsturnat și s-a prăbușit în negre hăuri… Osândă și ocară, groază și moarte zămisli nebuna tiranie și cu totul neînțeleasa răutate omenească…” Au știut Cantemireștii atunci că pierdut-au al lor cel mai bun prieten și sprijinitor. Pierdere mare, jale amară.

— Adevărat, întări și Ion Neculce. Mi-l aduc aminte cum l-a păcălit atunci când mergea spre Camenița și cum l-a făcut să se sperie din pricina unui iepure. L-am cunoscut că era om deosebit și după aceea că, deși gluma fusese cam nesărată și chiar necuviincioasă față de un dregător, totuși nu s-a supărat. A fost un musulman, dacă se poate spune, drept, cinstit, înțelept, cu dragoste pentru oameni.

— Simțul dreptății îl covârșea, zise Silion; vrând să facă dreptate și-a pierdut capul sub satâr. Era un otoman întreg și adevărat. Suferea cumplit că împărăția-i ocârmuită de netrebnici și mișei.

Neculce se gândi câteva clipe, apoi spuse:

— Când a fost ucis Daltaban pașa, Constantin Duca era mazil, dar Antioh Cantemir nu era încă numit. Atunci o samă de mari boieri, povățuiți de Brâncoveanu, au hotărât să se adune la Arnăutchioi, lângă Adrianopol, și să propună ei un domnitor la Iași. S-au adunat, după o veche datină, de la moldoveni: Ilie Țifescu Frigevacă, Lupu Bogdan, Antioh Cantemir, Mihalache Racoviță, Mihalache și Scarlatache Ruset și încă vreo câțiva. Iar de la munteni: Constantin, Mihail și Toma Cantacuzino, Radu Greceanu, Enache Văcărescu, Ștefan Cantacuzino, mitropolitul Antim și alții pe care nu-i mai știu acum.

— Am fost și eu la Arnăutchioi și-am văzut lupta dintre isteține și intrigă, dintre cinste și corupție, dintre dreptate și abuz, surâse dascălul Ieremia. Cu toate că n-au fost acolo, totuși Brâncoveanu și Iordache Ruset au stăpânit adunarea. Lupu Bogdan s-a ferit de a-l sprijini fățiș pe Antioh, temându-se să nu-l supere pe noul mare vizir. Ruseteștii s-au lepădat cu totul de Cantemirești. Și măcar că Antioh a venit apărat de o samă de mari demnitari otomani, măcar că Duca vodă a împărțit aur, în dreapta și în stânga, totuși domnitor a fost propus un al treilea: Mihail Racoviță, la care se gândise doar unul singur: Iordache Ruset. Înfrânt, Dimitrie Cantemir a pornit o stăruitoare muncă de împăcare cu Brâncoveanu.

— Era în vara anului 1703, stabili Neculce data, și fostul cumnat al Cantemireștilor, Racoviță, s-a trezit domnitor. Se prefăcea că nu i-i voia, că nu-i trebuie domnia și nici nu-i place. Vorba vine! Se purta precum fecioara pofticioasă la măritiș, care zicea unui voinic: „Fă-te tu a mă trage, că eu oi merge plângând”. Îmbrăcând caftanul, și-a schimbat numele: își zice și acum Mihai vodă. Era atunci bărbat tânăr și frumos. Așa de frumos că se topeau muierile după el, leșinau numai cât îl vedeau.

— Dar, iertată să fiu, râse jupâneasa Maria, îl părăseau îndată ce aflau că nu era bărbat deplin. Atunci a râs Iașul, și-au suduit muierile înșelate în așteptările lor. Că frumosul voievod e cam… sodomic: se-mpreună cu băietănași gingași, nu cu femei… Ci, acum, ca să uitați ce v-am spus, vă îndemn a bea vin și must, a vă înfrupta din plăcinta învârtită, pregătită de mine însămi și muruită cu miere. Zic că-i mai bună ca baclavaua.

Și gustând din acea plăcintă învârtită și mai îndemnându-se cu ulcelele, își amintiră că Mihail vodă Racoviță l-a pus pe cumnatu-său, Ilie Țifescu Frigevacă, vel spătar, pe alt cumnat Pălade vel vistiernic, pe frate-su Dumitrașcu Racoviță vel comis, pe Iordache Ruset și l-a luat sfetnic de taină, atoatefăcător, pe ceilalți doi Cupărești i-a lăsat în Țarigrad, capuchehăi, să-i păzească bine scaunul de orice râvnitor la domnie și, mai ales, de Cantemirești. Așa că țara era ocârmuită pe față de Racovițești, iar din spate și de fapt de Cupărești și de rudele lor, că

nu mai era loc în țară de răul lor, de fudulia și jacurile lor.

— Strângeau averi după averi, povesti Neculce mai departe, cumpărau sate și robeau răzeșii, mult huet și horboră făcând și îndurerare.

— Noroc că mai făcea oarecare dreptate medelnicerul Constantin Turculeț, vestit rohmistru: prăda de la bogați și mai cu samă de la greci și de la otomani și mai împărțea la cei săraci, ținu maica Daria să spună, fiind dintre acele răzeșițe cărora Iordache Ruset le-a luat pământul și le-a vecinit.

După ce mai ceru o bucată de plăcintă învârtită și-o mestecă rar, ca să-i savureze dulceața și mireasma, căpitanul Silion începu să prefire întâmplări din viața lui Dimitrie Cantemir, petrecută în Țarigrad, în vremea domniei dintâi a lui Mihail Racoviță:

— Uneori mi se pare că nu se află făptură mai răzbunătoare ca lepădatul de rudenie: se întoarce asupra celor cu care se înrudise cu mânia tigrului călcat pe coadă. Îndată s-a știut în tot Fanarul și chiar în tot Istanbulul că viața lui Dimitrie Cantemir se află în cea mai mare primejdie. Pe de o parte, Rami pașa, marele vizir, îl știa prietenul lui Daltaban și urmărea să-i pună capăt vieții. Pe de altă parte, oamenii lui Racoviță, înțeleși cu ai lui Brâncoveanu, urmăreau același lucru: pieirea lui Cantemir. Deși domn numai Antioh voia să fie, totuși potrivnicii se repezeau, ca șacalii, asupra lui Dimitrie. N-am înțeles niciodată și n-o să pricep până la sfârșitul vieții ce aveau cu acest om bun în fapt, cu acest bărbat frumos și a multe știutor, cu acest soț și părinte iubitor, cu acest cărturar cum nu avea neamul nostru altul atunci și nu se știe când va mai avea. Mi-aduc aminte că, odată, Dimitrie sta la sfat cu doamna Casandra, pe terasa casei de la Ortakioi. Îi povestea despre cele întâmplate la Arnăutchioi. Doamna a zis cu mare mâhnire și durere: „Deci, între noi și Cantacuzini și Brâncoveni s-au vârât Cupărești cu vrajba și mai adânc. Deci vărul Toma iar ne va ocoli și ponegri.”; „Da, Casandra. Ne-au înfrânt, ne-au pus la pământ și mă tem că ne vor hăitui ca lupii pe cerbi și căprioare, până la nimicire.”; „Ce vom face, Dimitrie?”; „Încă nu știu. Să ne sfătuim între noi și cu Antioh. Să cer ajutorul lui Mehmet Cerchez și Daul Iusuf. Să-l rog pe dascălul Ieremia Cacavela și pe Alexandru Mavrocordat să ne mijlocească pacea cu Brâncoveanu, cu orice preț. Dacă-l câștigăm pe el de partea noastră, Racoviță, îl știu eu!, vine spre noi cu gudurări de cotei pălit peste bot… Deocamdată gândesc să scriu o carte cu cheie, o „Istorie ieroglifică”, în felul „Batrahomeomahiei” ori a „Istoriei arcana” a lui Procopius. Îmi închipui că se sfădește țara Leului cu țara Vulturului, pentru… epitropie.”; „Nu prea pricep ce vrei să faci, dar mult mă rog să-ți lase răgaz.”; „O să-mi fac!… Pe Mihail Racoviță o să-l… botez Struțocămila. Adică o hâdă îmbinare între patruped și pasăre, ca unul ce-i moldovean și-i sprijinit de munteni. Să

știi că-i bărbat frumos, că și pentru asta părintele meu i-a dat-o pe Safta de nevastă. Ci eu vreau să-l zugrăvesc groaznic la vedere, așa cum îi este sufletul pervers." A și înșirat câteva cuvinte din care doamna Casandra trebuia să înțeleagă felul cum avea să-l înfățișeze, pe care le-am uitat.

— Dacă n-ai să te superi, căpitane Silion o să ți le amintesc eu într-o priveghere anume, a făgăduit dascălul Ieremia.

— Cum adică… să mi le amintești?

— Până atunci, taină! Pentru că nici unul de aici nu știe ce-i Țara Leului, a Vulturului ori Struțocămila.

— Așa-i, zise Daria. Habar n-avem.

— Bine, îngădui Silion. Știu că se juca, așa, cu vorbele și le rânduia într-un fel de stihuire ca la descântec ori la blestem. Și poate am uitat acele vorbe și pentru că venisem cu o veste înfiorătoare și nu știam, nu cutezam s-o spun. Am șoptit, fâstâcit de tot: „Măria ta, o vorbă de taină…" Doamna s-a ridicat să plece. Dar Dimitrie a oprit-o, surâzând: „Rămâi, Casandra; îl cunosc pe Silion bine și după cum arată obrazu-i galben nu aduce vești… trandafirii. Ce s-a întâmplat, prietene?"; „Mi-i tare greu să…"; „Nu mă fierbe, omule!"; „Marele vizir te-a surghiunit la Chios."; „Pe mine?"; „Mi-a spus Cerchez pașa. Ascunde-te!"; „Ce mai vor de la mine?"; „Te urmăresc Manolache, Lascarache și Scarlatache Ruset. Vor să…"; „Sfânta treime a… Nu! drăcească treime a mișeliei, hățuită și hărățită de scaraoschi cel afurisit – Iordache Ruset."; „La Chios bântuie ciuma, Dimitrie!" se înspăimântă doamna. „Asta înseamnă pieirea… Ca iarba tăiată mi-i inima săcată: pizmașii mei fac jurământ să mă piarză… Să mă ascund? Unde?"; „La Mehmet Cerchez pașa, Dimitrie. Ți-i prieten."; „Da. Doamnă pregătește-mi ceva straie și schimburi. Silioane, sabia!" L-am văzut apoi cum singur își strânge cărțile și manuscrisele, grăind ca pentru sine: „O, lume hicleană, lume înșelătoare. Nicăieri nu mai e de trăit; de duhul urii sunt urmărit. Nu aflu tihnă nici între frați… Costinilor, sunteți răzbunați!… Numai părere și visuri pe pământ, fum și umbră toate sunt…" Vorbea sieși, în stihuri, ca de obicei când era prea vesel ori prea trist. Acum parcă aduna gânduri pentru o carte a mâniei și deznădejdii ce se cerea izvodită. Trecea dintr-o odaie în alta, căutându-și cărțile, penele, călimara. Și parcă-l cuprinsese un fel de nepăsare, de visare fugară, înșelătoare, când doi necunoscuți, cu obrazare pe față, au sărit peste balustradă și, trântind ușile, au pătruns în odaia cea mare. Dimitrie se repezi pre ușă, să iasă. „Nu pe-acolo! i-a strigat, cu glas de spaimă, unul din mascați. Pe-aici, în Bosfor!… Bâldâbâc Alifâstâc în crailâc, la hagialâc…" Vorbele păreau luate dintr-un joc caraghios; dar, în fapt, se petrecea ceva înspăimântător, căci tâlharii roteau iataganele spre noi și mai ales spre Dimitrie. M-am minunat văzând cum trase sabia și se apăra, ager și îndrăzneț, cum nu-

l mai văzusem de mult, de când eram în Moldova. A strigat: „Silioane, lovește!… Scarlatache v-a trimis, nemernicilor!… Sunteți coarnele lui Scaraoschi cel mare zis Iordache… Mult ai greșit, tată… Dacă trăiau Costinii…”; „Taci! Și… bâldâbâc!”; „…acum eram prieten cu Neculai, care…” Vorbea și lovea. Ne-am apărat sărind pe după mese, scaune, dulapuri. Și poate ne-ar fi răpus, că erau foarte voinici și învățați în bătaia cu iataganele, dacă doamna Casandra n-ar fi apărut în prag, cu trei slujitori armați cu suliți. Copleșiți cu numărul, înțepați, ucigașii s-au tras spre terasă și-au sărit peste balustradă, pe unde veniseră. I-am văzut urcând în barcă și vâslind cu grabă mare, pierzându-se în întunericul de pe mare. „Dimitrie ești…”, vru să știe doamna Casandra, apropiindu-se și cuprinzându-l de mijloc. „Teafăr, Casandra!… Uite-i cum fug… în barca aceea voiau să mă ducă la înec.” S-a așezat jos, pe covor, turcește, ca să-și astâmpere spaima, a cuprins-o pe Calandra de mână și a vorbit, cu durere, înlăcrămare și mânie, o filozofie întreagă: „Sunt nedreptățit în toate. Din țara mea surghiunit sunt. Drepturile mi-s răpite și-n picioare călcate. Ocrotitorii m-au părăsit. Prietenii m-au trădat. Domnitorii mă urăsc. Capuchehăile lor mă urmăresc, precum dulăii cerbul cel nevinovat… Dar să nu mă tângui, ci să zic: Au dreptate potrivnicii mei: sunt mult mai vrednic decât ei. Din micime și nu din măreție le dospește pizma și ura împotrivă-mi. Așa de becisnici și de mărunți sunt, încât prefer ura și prigoana lor decât mila. Dacă nu-i împodobește dragostea nimeni nu-i numără printre oameni. Știu că nu-i răsur fără cusur și râd de toate metehnele lor. Lovesc în prostie, mișelie, tâlhărie, lăcomie, minciună, trădare, viclenie. Casandra, trebuie să mă schimb din inorog în vulpe. Să mă prefac în omul cel mai credincios sultanului. Să-mi bat joc și să râd de mișei, dacă nu vreau să mor fără a fi râs, adică fără a fi trăit cu adevărat. Viața-i deplină dacă începe cu o dragoste fierbinte, continuă cu ambiția de a săvârși fapte mari și sfârșește cu o prietenie dăruielnică.” Fără a se feri de mine și de slujitorii care străjuiau pe terasă, Casandra îl îmbrățișă și-l sărută, cu lacrimi șiroaie pe obraz: „Cum să te apăr, prigonitul, nefericitul și dulcele meu soț?!”; „Cu dragostea ta, doamnă! Și către mine: Ne schimbăm în straie turcești și ne strecurăm până la Mehmet Cerchez acasă. Tu, doamnă, rămâi cu pruncii și cu slujitorii. Nădăjduiesc să vină și fratele meu Antioh, să-ți țină de urât. Mă rușinez că trebuie să fug și să mă ascund, în loc să te apăr; dar mă ascund tocmai ca să te pot apăra.” Noaptea, pe uliți dosnice, ne-am strecurat până la casa lui Mehmet Cerchez. Ne-a primit cu prietenie, dar și cu îngrijorare. Am stat acolo trei zile și trei nopți. În a patra noapte, ne-am mutat într-o căsuță a lui Cuciuc, pe malul Bosforului, între sălcii pletoase, loc singuratec și aproape pustiu, Trei luni, cât ne-am adăpostit acolo, eu am umblat îmbrăcat turcește. L-am păzit și i-am adus hrană, pregătită

de doamna Casandra care îngrijea de casă, de copii și nu ostenea căutând prieteni care să-i scoată soțul din primejdie. Și atunci te-a găsit și pe domnia ta, vel hatmane, de mare ajutor.

— Da? întrebă, cu mirare dascălul Ieremia. N-am știut. Te rog să ne povestești.

— N-am făcut mare lucru, surâse Ion Neculce. Cum am mai spus, în Moldova, mai de cinste între boierii lui Mihail Racoviță, sta tot Iordache Ruset. Și poate nu l-aș osândi prea tare dacă n-ar fi adus în țară mulți greci, flămânzi, hămesiți de averi, puși pe negustătorie, pe învârteli, pe căpătuială, pe înșelătorii, pe jafuri din avutul țării. Am ajuns cu toții, într-un an, să ne văietăm de răul lor, noi, toți moldovenii. Că veneau tot mai mulți și tot mai nesătui. Așa socotesc eu, cu firea mea cea proastă: când a vrea Dumnezeu să nu ruginească fierul și turcii în Țarigrad să nu fie, și lupii să joace hora cu oile fără să le sfâșie, atunci și nici atunci Moldova și Țara Românească n-ar mai fi mâncate de acești greci din Fanar. Cum zicea și Dimitrie Cantemir: focul îl stingi, apa o iezești și-o abați în altă parte, vântul, dacă bate, te dai în lături, în adăpost, soarele oricât ar arde tot mai intră în câte un nour, întunericul se face iar lumină, dar la grec fanariot milă sau omenie sau dreptate sau nevicleșug nu se află, ci numai amar, fiere și răutăți, sodom!

— Ioane, îl popri jupâneasa Maria, uiți că dascălul Ieremia e grec? Te rog nu-l supăra.

— Nu mă supăr, cinstită gazdă, că și eu, grec fiind, sunt mâncat și sătul de grecii din Fanar, acest soi de lipitori de pe trupul împărăției otomane, care, amirosind că începe-a putrezi, cată loc de supt la alte noroade.

— Am vorbit așa, luă Neculce cuvântul în continuare, pentru că te știu pătimit din pricina celor de-un neam cu tine, dascăle. Iar cine i-a cunoscut pe Iordache, Manolache, Lascarache și Scarlatache Ruset, pe Panaiatache Morona cum i-am cunoscut, îmi dă dreptate. Și-i știu și pe cei din Țara Românească: am trăit doar patru ani la București, la Dragomirești și Roșiorii de pe Vedea, la moșiile lui Constantin stolnicul Cantacuzino, om de vază și mare cărturar cum nu-i altul în aceste părți. Multe am învățat de la dânsul, și foarte bune. I-am cetit și „Istoria Țării Românești”, unde arată, fără putință de tăgadă, că ne tragem de la Râm și că din vremi străvechi tot pe aceste meleaguri am hălăduit. Dar în jurul lui prea mulți negustători greci bonzăie ca viespile la ordiniș… Dar să mă întorc în Moldova și să spun despre Iordache Ruset: ce vrea și ce poruncea el, aceea zicea și făcea vodă. Vaza lui, ca domnitor, foarte scăzută era. Iar slugile se obrăzniciseră într-atât, încât intrau la domn și cu treabă și fără treabă, cât nici nu semăna curtea a domnie, ci a obrăznicie mojicească. Iar inimoasa doamnă Anița numai în petreceri o ținea, pe la Cetățuia, pe la Galata,

în plimbări și musaferlâcuri, cu tineri și bărbați de nădejde, să-i fie bine.

— Mă mir că tu, Ioane, n-ai fost… poftit, râse jupâneasa Maria, la acele… plimbări.

— Ba, acum o pot spune; am fost poftit. Dar am plecat la București și la Țarigrad – poate îți aduci aminte –, să-l ajut pe Dimitrie Cantemir. Lunecam, pe nesimțite, spre Cantemirești.

— Adică fugeai de… primejdia, de ispita frumuseții?

— Este aici și oleacă de adevăr… De aceea zicem, și în asemenea împrejurări, că fuga-i rușinoasă dar e sănătoasă. De altfel, trebuia să mă feresc ca nu cumva să afle potrivnicii Cantemireștilor și îndeosebi Cupărești, care aveau iscoade pretutindeni, ce hram port prin Țarigrad. Chiar și cămătarul care-ți împrumuta o pungă de galbeni ori simigiul care-ți vindea covrigi ori bragă putea fi o iscoadă a lor. În acele împrejurări, zic, ai venit la mine tu, maică Daria.

— Și te-am rugat, vel hatmane, ca la Țarigrad să-l vezi pe cel ce-mi era drag ca soarele. Aflasem ceva despre alegerea lui Mihail Racoviță și mă temeam. Visam urât. Eram neliniștită, frământată, chinuită de gânduri. Ci, după ce te-ai întors din Țarigrad, cinstite vel hatmane, și mi-ai povestit despre pătimirile lui, n-am mai putut răbda și m-am dus și eu să-l văd, povesti Daria, molcom și cu sfială, oleacă rușinată parcă de ispravă prea îndrăzneață. Adică am călătorit cu trei călugări care mergeau la Sfântul Munte. Dar, știți, că muierilor nu li-i îngăduită intrarea în mânăstirile de acolo. Eu nici n-aveam gând decât să-l văd pe Dimitrie, să-i spun că feciorașul împlinise zece ani, că-l las în sama părinților mei, în Silișteni, și mă călugăresc, în chinovia Agapiei. La locul ascunzătorii m-a dus Silion, cu multă fereală și taină. I-am îngenuncheat la picioare. A fost foarte mișcat: m-a ridicat în brațe, m-a sărutat și m-a așezat pe-un scaun. S-a bucurat că băiatului nostru i-am pus nume Dimitrie. O jumătate de zi ne-am povestit năcazurile și puținele bucurii. La plecare sfătuitu-ma să nu dau în vileag obârșia feciorului nostru: viața fiilor de domn născuți din flori e totdeauna primejduită. Am înțeles că Dimitrie al meu se afla în starea psalmistului care zice: „Junci și tauri mă-mpresoară,/ Cu căscate guri să mă omoară. / Ca leii ce apucă și zbiară. / Cu gurile rânjite pre hiară, / Și ca apa fui vărsat afară, / Și oasele mi se rășchirară”…

— Da, sunt stihuri tâlcuite de mitropolitul Dosoftei, tresări Neculce. Le învățam, împreună, când eram tineri, nepăsători și petrecăreți, dar și cu dorința de a ști, de a ne însuși tot ce-i bun și frumos în lumea asta… Când umblam prin sate, stam de vorbă cu bătrânii și ascultam povești, snoave, zicale și cântece… O, iartă-mă, Daria, că te-am întrerupt.

— Nu mai am nimic de spus, vel hatmane. Și chiar de-aș avea, îmi lipsesc cuvintele.

Jupâneasa Maria o privi cu multă luare aminte și scriindu-și pe buze un zâmbet subțirel, îndulcit cu o undă de bunătate:

— Dar ne îngădui nouă să spunem ceea ce ne mai amintim despre feciorașul tău?

— Bucuroasă sunt, prea bună gazdă.

— Știu că doamna Casandra a cunoscut, încă de pe atunci, că soțul ei avea roadă și în altă grădină… N-o spunea, dar era foarte supărată și temătoare pe dragostele cele din tinerețe ale soțului. Și, ca să se asemene cumva cu rudele-i Cantacuzine, a umblat și cu niscai otravă să-l scoată din viață.

— Adevărat, jupânească Maria. Silion m-a înștiințat chiar atunci, căci doamna Casandra a și aflat, a doua zi, c-am poposit în adăpostul de la Buiukderé. Drept aceea m-am temut și mi-am ascuns odrasla în satul Cașin, la un siliștean mutat acolo și uitat de toți.

— Dimitrie a știut că s-a înecat în Siret, adaose Neculce, un lucru pe care așa, pe neașteptate, și-l aminti.

— Aceea a fost singura minciună cu care am venit înaintea lui Dimitrie. L-am rugat pe Silion, cam după vreun an, să-l încredințeze, cu jurământ, că eu nu voi râvni nicicând scaunul Moldovei pentru feciorul meu din afara legii.

— Tu, nu! râse Neculce. Dar puteai pune mâna în foc pentru cocon? Că orice prunc împrumută, măcar jumătate, din firea părintelui său.

După câteva minute de reculegere, presărată cu tânguiri de cocoare în zbor înalt și noptatec spre miazăzi, dascălul Ieremia se rândui la povestit, zicând:

— Deci, după trei luni, când l-am întâlnit, Dimitrie Cantemir mi-a spus: „N-am stat degeaba în bârlogul din Buiukderé. Am lucrat la „Istoria ieroglifică”. Am scris la șapte oameni de știință din Padova și din Berlin. Sunt însă foarte sărac. Trăiesc din câștigul muncii de dascăl la odraslele otomanilor bogați. Mă furișez pe uliți ca un câine hăituit, până ajung la casa lui Ferrari, Cerchez ori Daul. Predau limba greacă și logica. Pe copiii marelui cămătar Mehmet Celebi îi învăț muzica. Am paisprezece școlari. Dar cum zice Omar Kayan:… «viața-i minunată-n straiul sărăciei și azi pe-nțelepciune nu capeți o para»… Am vândut multe din lucrurile scumpe cu care m-a înzestrat părintele. Mă bucur totuși că mă știu ceva mai liniștit, mai slobod. Și-ți sunt recunoscător, dascăle, că ai vorbit cu Alexandru Mavrocordat Exaporitul. Un cuvânt al lui l-a mai potolit pe marele vizir. Din țară m-au ajutat Neculce și Lupu Bogdan, cumnatul meu. Vezi, așa a ajuns un fost domn la Moldova: dascăl de filozofie și muzică, lătrat mereu de dulăii tocmiți de Cupărești și Brâncoveanu. Am fost domnitor și-am ajuns de foame muritor; cuget, totuși, la împăcarea între frați și plănuiesc cum să fie domnia cea adevărată pentru norodul

românesc.”; „Prea bine”, l-am încurajat eu, mărturisindu-i că, în slujba lui Brâncoveanu fiind, lucrez pentru treaba sfântă a împăcării între boierii români. S-a mâniat pe mine și m-a ocărit cu nume de mișel. Eu am tăcut, până i s-a domolit furia. Apoi am povestit cum am vorbit cu Constantin postelnicul Cantacuzino și cu Alexandru Mavrocordat, stăruind să înceteze prigoana împotriva Cantemireștilor. S-a mai îmbunat. Ba chiar mi-a și povestit ceva care i se întâmplase în meseria lui de dascăl: „Fiul lui Daul pașa, în vârstă de optsprezece ani, arată mare tragere de inimă pentru învățătură. Dar cititul și meditația adâncă l-a făcut fantast, închipuit până la nebunie. Într-o zi îl găsesc plângând: «Dascăle Dimitrie, uite, mi s-a așezat o muscă pe vârful nasului și oricât o alung, tot vine înapoi și mă pișcă. O vezi?» M-am înfiorat: pe nas n-avea nicio muscă. Am vrut întâi să-l ocărăsc; pe urmă mi-am dat sama că i s-a pironit în minte un gând și nu mai poate scăpa de el. I-am spus: «Ali, cunosc eu un doctor franțuz care se pricepe să ucidă asemenea muște afurisite.» Peste două ceasuri am venit cu doctorul marchizului de Férriol. Așa cum ne-am sfătuit, a venit cu o muscă prinsă în pumn, s-a uitat, cu luare aminte, la nasul lui Ali, a descris musca și l-a rugat să stea nemișcat că vrea s-o prindă. Și, deodată, hașt! a dat cu mâna și, cu mare iuțeală, a trecut musca adusă de acasă dintr-un pumn în celălalt, arătându-i-o: «Poftim! Am prins-o. Ucide-o tu.» Cu mare mânie, Ali a ucis-o și, din clipa aceea, nu i s-a mai așezat nicio muscă pe vârful nasului…” Văzându-l iar în toane mai bune, am cutezat: „Ci eu te rog să stai de vorbă cu un om care te caută cu multă stăruință.”; „Cine-i? întrebă. Să fie pe lumea asta și un om care-mi vrea binele?”; „Toma Cantacuzino, spătarul.” A rămas tăcut. Tăcut, nu uimit, cum mă așteptam. Apoi a întrebat cu un fel de surâs silnic: „Vine să mă ucidă? Are hanger ascuns sub mantie? Ori poate otravă să-mi pună în bucate?” În clipele acelea mi se părea că seamănă cu acel ucenic Ali, care vedea o muscă perfidă pe vârful nasului și n-o putea alunga. L-am rugat: „Încrede-te în cuvântul meu, Dimitrie. Am sfătuit mult, la Târgoviște, cu Toma Cantacuzino. Este cel mai cinstit, mai de inimă, dintre Cantacuzini. E aprig, aspru și chiar grosolan uneori, dar urăște nelegiuirea și cată, ca și tine, calea cea bună a împăcării între frați.” A stat o vreme în chibzuire. Îi citeam pe față zbuciumarea lăuntrică. Întrebă cu glas scăzut: „Unde-l pot vedea? Și când?”; „Chiar aici și acum! am sărit eu să plesnesc de bucurie. L-au adus doamna Casandra și Silion.”; „Și doamna? Dascăle, ce faci cu mine?” Mi-a venit bine să-i spun, cu toate că nu ar fi cuvenit: „E unchiul măriei tale…”; „Știi mai bine ca mine că, între Cantacuzini, otrava și pumnalul, satârul și șireangul nu prea respectă înrudirea. Trec ușor prin ea.” Vorba asta putea să mă încremenească. Și m-a încremenit pentru câteva clipe. Noroc că tălpile mi s-au dezlipit de pe podele și am putut ieși, ca să mă întorc repede cu Toma

Cantacuzino și cu doamna Casandra îmbrăcată în călugăriță, cu broboada trasă pe frunte, peste obraji ți bărbie, că numai nasul și ochii i se vedeau. S-a repezit, și-a îmbrățișat soțul și a plâns cu hohote la pieptul lui: „Dragul meu, de ce te urgisește lumea asta năsălnică? De ce?"; „Mulțumesc, Casandra, că ai venit!" a mângâiat-o și-a strâns-o tare în brațe. Toma Cantacuzino spătarul a stat drept și a privit, cu împietrire, această duioasă întâlnire a două făpturi care mult se iubeau. Când doamna i s-a desprins din brațe, Dimitrie Cantemir, în picioare, drept, mândru, l-a cercetat pe Cantacuzin. De altfel, amândoi s-au iscodit din priviri, îndelung și în tăcere. Dimitrie, cel dintâi, a dus mâna la hanger. Și, strângându-i mănunchiul în pumn, a făcut semn musafirului să se așeze în jilț. Și încă o vreme au tăcut, încruntați și groaznici la chip. Nu voia nici unul să rostească primul cuvânt. Parcă li se pecetluiseră buzele. M-am temut de acea tăcere și încruntare și am cercat eu, dascălul de retorică, să dezleg limbele și să urnesc graiurile: „Cinstite spătare Toma Cantacuzino, măria sa Dimitrie Cantemir, fostul meu școlar, ucenic și spudeu, a gândit mult asupra felului cum s-ar cuveni să se rânduiască domnia la voi, românii, ca țara să fie puternică, iar poporul să trăiască drept și cinstit, îmbelșugat și sănătos, bine și frumos."; „Nu-mi pasă!" a slobozit cuvânt aspru și mai rece ca gheața. „Ba mie-mi pasă! l-a înfruntat Dimitrie. Iar dacă ești potrivnic înțelegerii, împăcării între frați, de ce-ai mai venit? Ca să-mi afli ascunzătoarea și să trimiți gealații?"; „Am venit pentru că m-a rugat vara Casandra. În genunchi m-a rugat. Altfel nu veneam… a doua oară, de pomană."; „Ești trufaș, spătare! Dar nu uita două lucruri: că trufia se duce călare și se-ntoarce pe jos."; „Nu-mi da mie povețe! Și nu mă pildui ca pe-un școlar. Sunt Cantacuzin. Auzi ori ba?"; „Am avut timp s-o aflu căci, ca și Casandra, îți sunt văr, spătare Toma Cantacuzino!"; „Puah! Tăgăduiesc, cu scârbă, asemenea înrudire. Și plec!"; „Stai, că n-am spus cel de-al doilea lucru cu… învățătură: Trufia este hrana proștilor." În clipa aceea au țăcănit hangerele. Eu am sărit asupra lui Cantemir, Casandra asupra vărului, țipând „Dimitrie!… Toma!" I-am despărțit, și-au lăsat hangerele în teacă. Nu știu ce-a avut Cantemir în ceasul acela: ardea mânia în el și potop de cumințenie de-ar fi venit, tot n-ar fi putut-o stinge. Toma Cantacuzino a ieșit, ca din pușcă, de o sută de ori mai trufaș și mai îndușmănit de cum venise.

— Dar eu știu, zise căpitanul Silion, că doamna Casandra nu s-a lăsat înfrântă. A mers din nou la gazda lui Toma Cantacuzino, cu rugăminți, cu vorbe hotărâte și chiar cu amenințări și l-a mai domolit. L-a făcut chiar să tăgăduiască și să jure că va veni, la o nouă întâlnire, fără „dulăi". Ruseteștii, naiba știe cum, au aflat, au căptușit jurământul cu fărdelege și l-au pârât pe spătarul Toma lui Brâncoveanu, că-și dă coatele cu Cantemireștii, ca un trădător.

Totodată asmuțiră toate capuchehaile asupra lui Dimitrie Cantemir, pândindu-l pas cu pas. Iar când ne-am dus la întâlnire, în chiliile unei mânăstiri din Galata, ne-au atacat niște necunoscuți. I-am numărat: doisprezece! Nu ne-am putut apăra. Ne-au pus în cătușe și ne-au închis la bostangibașa. Nu știu ce voiau turcii de la noi…

— Bani voiau! lămuri dascălul Ieremia. Bani și viața…

— Ne țineau închiși, să mucezim, hrăniți cu câte un dărab de pâine și un ulcior de apă. A cincea zi pe mine m-au slobozit. Am alergat la doamna Casandra și la Antioh vodă. Nimeni nu se mai îndoia că Toma Cantacuzino era un mincinos, un om fără rușine, un hingher câinos și mârșav, un vânzător de vieți, pe care Dimitrie avusese nevinovăția să-l numească „Șoimul”. După mult umblet și o căruță de rugăminți, cu mare greu s-a îndurat pristavul bostangiilor să-i îngăduie lui Antioh să-și vadă fratele. Pe doamna Casandra au poprit-o la poartă. Vorbirea între frați am auzit-o, că mi s-a îngăduit să fiu de față, în temnița de la bostangii. Tare s-a bucurat Dimitrie și a sărit de gâtul fratelui său, cum face omul deznădăjduit, când vede curcubeul mântuirii: „Ce bine c-ai venit, frate! Mă vezi? De-o săptămână zac aici, în cătușe și de aproape un an sunt prigonit numai pentru că am fost prieten cu Daltaban pașa, iar tu ai vrut să-ți redobândești tronul. De suspinuri și de jele / Mi-am lipitu-mi os de piele… Oasele mi-s săci ca scrumul / Și-mi trec zilele ca fumul…” Antioh Vodă, am uitat să spun, venise să-l vadă cam în silă, mai mult de ruga doamnei Casandra decât din dragoste de frate. Mormăia: „Eu n-am fost prieten cu Daltaban și nici cu Ruseteștii nu m-am sfădit”. Acum i-a zis cu dojană: „Dacă te încrezi în mincinoși și hicleni, ce să-ți fac?” Vorba asta cu iz de mustrare l-a izbit pe Dimitrie ca un ilău, drept în frunte. S-a rostit cu șovăială și durere: „Prietenii români sunt departe, cei otomani, trimiși cu armia prin Asia și Africa, iar cu Scarlatache Ruset am fost prieten…”; „De asta te-a vârât în ist bocluc? Din prietenie?”; „Nu râde, ci mai bine află ce vor dregătorii otomani? Cine-i insuflă? Brâncoveanu? Cantacuzinii? Cupăreștii? Mă oropsesc pentru că i-am ocărât ori pentru că îmi ajut fratele să fie domn în Moldova? Căci dușmanii mei sunt și ai tăi, iar cei care te urăsc pe tine mă urăsc și pe mine”. Antioh n-a răspuns; sta parcă încremenit ori prostit. De aceea Dimitrie a urmat, cu gând să-l impresioneze: „Am încercat să fug pe mare, dar m-au urmărit aceiași dulăi și gealați, aceiași crocodili care m-au atacat și acasă. I-am cunoscut nu după înfățișare, că purtau obrăzare, ci după porecla „Alifâstâc”, cu care mă blagoslovește numai Scarlatache Ruset. După ce m-au prins în Galata, de bună samă că mă înecau în Bosfor, dacă nu se iveau bostangiii să mă înșface pe sama lor și să mă întemnițeze aici. Sunt încredințat deci că a fost lucrul diavolului sub meșteșugul Cameleonului. De aceea îl blestem: O, Cameleon, decât diavolul mai diavol; o jiganie spurcată și decât fiara mai vrăjmașă și mai

sălbatecă…”; „Despre ce Cameleon vorbești? se schimonosi chipul lui Antioh, nedumerit de vorbirea ciudată a fratelui. Nu cumva umilința și spaima morții te-au smintit?”; „Vorbesc despre Scarlatache Ruset Cupariul, prietenul nostru, n-ar mai fi fost. Că-și schimbă gândurile precum cameleonul culoarea.”; „Aha! Ți-am spus eu că-ți va plăti binele cu răul? Să mai fii milos și altădată!”; „Am aflat că, luând bani de la Brâncoveanu, a cumpărat cu daruri pe vizirul Damad Hassan pașa, ca să mă prindă și să mă surghiunească la Chios, în ostrovul ciumat.”; „Și-acum? întrebă Antioh și mai furios. Ce faci?”; „Am izbutit să vorbesc cu aga: cere douăzeci de pungi ca să-mi cruțe zilele. Te rog, fă-mi rost de acești bani. Te rog!”; „Bani? De unde bani? Știi doar ca n-am lescaie…”; „Împrumută de la Mehmet Celebi, cămătarul cel mare.”; „Cere dobândă prea pipărată și n-are cine-o plăti.”; „Cum adică? fratele tău nu prețuiește nici douăzeci de pungi?”; „Să-ți dea Cantacuzinoaia; eu n-am!”; „Ascultă, Antioh, poimâine, dacă nu mă înnecă, bâldâbâc, în Bosfor, mă surghiunesc mișeii la Chios, stărui Dimitrie. Corabia-i gata. Și-acolo-i ciumă, frate. Auzi? Ciumă!”; „N-am ce-ți face… Dumnezeu să te aibă-n pază!…”, a făcut o cruce mare și a ieșit din încăpere, cu mâinile împreunate pe piept, cucernic, parcă s-ar fi rugat și Cel de sus l-ar fi izbăvit de datoria de frate și de povara recunoștinței. „M-ai amuțit elefantule… mișelule… frate! Crucea o faci mare că-i ieftină. Chiar gratuită. Banii însă… Și fără bani nu se poate trăi în Cetatea lăcomiei… Când nici fratele nu te-ajută, dator ești să te lași ucis.” Tăcu o vreme, măcinând în el mânie și durere. Apoi grăi într-un fel de psalmodie tristă, ca un descântec și ca un blestem: „M-ai lăsat, frate-n țărâna morții / Și câinii mă-ncongiură cu toții… / Mi-i vârtutea ca hârbul de sacă, / Limba-n gingii lipită mă-neacă… / Munții toți și codrii să grăiască de fapta blăstămată pornită chiar din inimă frățească. Și holmurile toate ca frunza de plop să tremure, de huetul istui blăstăm și să se cutremure… Că-mi trec zilele ca fumul, / Oasele mi-s săci ca scrumul. Iată, în temniță-s închis / Și mă-nec de-amar și plâns… Fratele m-a părăsit. Prietenii m-au uitat aici, în cătușe ferecat. Munților, crăpați! Copacilor, vă despicați. Pietrelor, va fărâmați… Lăcașul meu, al Inorogului, cernească-se, pășunile pălească-se, grădinile vestejească-se, nicicând să mai odrăslească ori să înflorească sau să rodească… Ochiuri de cocoară, voi limpezi izvoară, nu mai izvorâți și-n amar vă primeniți!…” Îi ascultam acest blăstăm rostit ca un psalm și chibzuiam în sinea-mi cum să-l ajut. Gândeam să te caut, dascăle Ieremia. Și, împreună, să mergem la Mavrocordat Exaporitul și chiar la marele vizir, să-i rugăm a cruța viața acestui om drept, cinstit, bun la suflet și mare învățat. Ci nu știu cum s-a făcut că în temniță a pătruns și doamna Casandra. L-a prins în brațe și-a întrebat, cu deznădăjde: „În cătușe?”; „Bine ferecat, după pofta cea ticăloasă a dușmanilor”, a surâs cu tristețe mare întemnițatul. „Te dor

mâinile? De asta strigai?”; „Nu cătușele, Casandra, ci mișelia fratelui meu mă doare. Spune, cine te-a ajutat să pătrunzi aici, în temnița pieirii?”; „Ganine, soția lui Baltagi Mehmet pașa. A trimis un eunuc la bostangi bașa, iar acesta mi-a deschis porțile. Cu aur, bine înțeles.”; „Unde-ai găsit bani? Că fără aur aici nu capeți nici un zâmbet.”; „Am împrumutat de la Mehmet Celebi.”; „A dat unui… întemnițat?”; „Da, pe cuvântul lui Toma Cantacuzino.”; „Casandra, tu…”; „L-am mai îmblânzit puțin.”; „Sărut genunchii, mântuitoarea mea!”; „Bostangi bașa îți dă drumul. Are poruncă de la Daul Iusuf, care va fi în Țarigrad peste o lună. Dar, pentru că ponegritorii sunt încă puternici și te urmăresc cu gând ucigaș, te adăpostești la marchizul de Férriol.” În ziua aceea, primit cu drag de franțuz, Dimitrie a fost fericit.

— Eram acolo, zâmbi vel hatmanul Neculce. Căci mă prenumăram printre cei care l-au rugat pe Constantin stolnicul Cantacuzino, pe Toma Cantacuzino și pe Mihai Cantacuzino a stărui pe lângă Brâncoveanu să nu-l mai prigonească. Le-am dăruit și câte o carte: „Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea”, să citească și să afle ce învățat neprețuit este Dimitrie. La Exaporitul n-am putut pătrunde, dar am vorbit cu patriarhul Hrisant Nottara și l-am rugat. La Toma Cantacuzino și la de Férriol am mers împreună cu doamna Casandra. Așa că, de față nimerindu-mă, și eu foarte m-am bucurat când doamna i-a adus, în casa de adăpost, pe cele două fetițe, Maria și Smaranda, să le vadă. Le-a ținut în brațe, le-a mângâiat, lăcrămând de bucurie și povestind multe întâmplări ciudate, șuguind, lăudând-o pe doamna sa pentru vrednicie, stăruință, îndrăzneală și dibăcie în lupta cu urzitorii mișeliilor. Căpitanul Silion povesti că Dimitrie Cantemir a stat în casa marchizului de Férriol aproape patru luni. A ieșit doar o singură dată, îmbrăcat călugăr s-o vadă pe doamna Casandra, lehuză, după nașterea celui de al patrulea copil, Constantin.

— Potrivnicii au mai cercat, în repetate rânduri, să-l momească și să-l prindă. De pildă, au trimis un olăcar să-l înștiințeze că nou născutul a murit și că doamna Casandra, greu bolnavă, dorește să-l vadă. Franțuzul însă l-a apărat cu îndârjire și credință.

— Adeveresc și eu, zise dascălul Ieremia. L-am auzit odată povestind cum l-a înfruntat pe aga Osman, zicând: „Cinstite agă, aș fi un nelegiuit, dacă aș trăda prietenia. Aș păta chiar onoarea regelui meu dacă aș preda un om fără apărare care mi-a cerut ospitalitate.” Apoi, privindu-mă cu ochi de dojană, pentru că mă bănuia a fi iscoada lui Brâncoveanu și a Cupăreștilor, de Férriol a urmat vorbirea: „Iar prințului Brâncoveanu i-am răspuns: «Mă miră că-mi ceri să alung din casa regelui Franței un oaspete de samă, un învățat, un poliglot, un scriitor, un muzician, un voitor de bine, un prinț. Un prinț strălucit, care nu vrea decât binele țării și poporului său. Regele meu, marele Ludovic al XIV-lea, apără pe cei asupriți.» Așa cum m-ai rugat,

prietene, i-am scris că, dacă i s-ar întâmpla nenorocirea de a fi surghiunit din țara lui, alteța voastră m-ai ruga să-l găzduiesc și pe dânsul, ferindu-l de mânia neprietenilor." Așa a vorbit de Férriol, ca un om de inimă, ca un prieten adevărat. Mișcat până în adâncul sufletului, Dimitrie a zis: „Încă o dată îți mulțumesc, marchize, și-ți rămân veșnic îndatorat și recunoscător." Atunci am găsit și eu, dascălul Ieremia, prilejul să grăiesc întru spulberarea bănuielilor căzute asupră-mi. Că sunt eu grec, dar nu-s viclean și nici rău ori răzbunător nu sunt. Am spus că toată viața-mi am slujit ocârmuirile țărilor române. Că l-am slujit și pe Constantin vodă Cantemir și pe Șerban vodă Cantacuzino și pe Constantin vodă Brâncoveanu. I-am ajutat să rânduiască școli și să tipărească, la Iași și la București, cărți folositoare cugetelor române. Pe sute de români i-am învățat logica și retorica. Iar pe Brâncoveanu totdeauna l-am povățuit să nu mai creadă născocirile viclene ale Cupăreștilor, să se ferească de ei și să-i cruțe pe Cantemirești. Le-am amintit că tot eu l-am sfătuit, de mai multe ori, pe Toma Cantacuzino pentru împăcare și prietenie. Și cred că l-am înduplecat a fi omenos și înțelegător cu Cantemireștii. Dimitrie m-a îmbrățișat, mi-a mulțumit și mi-a spus: „Privighetoare bătrână, cu glas dulce, ca din strune de aur și argint". Vă închipuiți că am fost foarte fericit.

— Da, dascăle Ieremia, zise căpitanul Silion, și Dimitrie era foarte bucuros că dascălul lui nu l-a vândut, pe arginți, precum Iuda.

— Ca să arate că ne-am împăcat, adaose Ieremia, într-o zi mi-a tălmăcit dintr-o carte împrumutată de la de Férriol și scrisă de Blaise Pascal: „Omul nu este decât o trestie, cea mai plăpândă din întreaga fire; dar este o trestie gânditoare." „În gândire stă măreția omului, zicea. Nu-i nevoie ca întreg universul să ia armele spre a-l zdrobi: un abur, o picătură de apă ajung pentru a-l ucide. Dar chiar dacă universul l-ar nimici, omul ar fi deasupra celor care-l ucid, fiindcă el știe că moare, pe când universul nu-și cunoaște izbânda". Și am ținut minte aceste filozoficești cuvinte, pentru că se potriveau de minune cu starea lui de atunci, stare mult asemănătoare cu a mea: călugăr rătăcitor și dascăl cu ucenici uituci și nerecunoscători.

— În vremea aceea a venit mare vizir Calaili Ahmed pașa, cunoscut lui Cantemir, spuse, cu bucurie, căpitanul Silion. S-ar fi cuvenit să se întoarcă Dimitrie acasă. Dar dulăii Ruseteștilor îl mai pândeau încă. Zicea: „Apele dorm, iară neprietenul nu doarme." Din adăpostul lui, cu trimiși, cu scrisori către Daul, către Cerchez care se întorseseră în Țarigrad, cu rugăminți la marele vizir Calaili, Dimitrie a avut noroc: a izbutit să-și pună dușmanii cu botul pe labe. Măcar pentru o vreme.

— Cu câteva zile înainte de a părăsi casa lui de Férriol, un valet a anunțat că au sosit doamna Casandra împreună cu Antioh vodă și doresc să-l vadă pe Dimitrie, povesti căpitanul Silion. De Férriol i-a

primit, sculându-se în picioare și poftindu-i, cu bucurie și căldură, să se așeze în scaunele lui micuțe, subțiri, elegante, aurite și căptușite cu mătase albastră. Dimitrie scria ceva de taină, așa cum scrisese și în adăpostul de la Buiukderé; scria și nu arăta la nimeni. Când l-am înștiințat că are musafiri, a lăsat pana și a venit, dar a încuiat ușa cămăruței unde lucra. Văzându-l, doamna Casandra s-a repezit și l-a îmbrățișat, ca și altădată în atare împrejurare; apoi, printre lacrimi, a zis către gazdă: „Mă ierți, marchize de Férriol…"; „Doamnă, fericit sunt că vă pot fi de folos", s-a înclinat franțuzul. După ce au mai schimbat câteva cuvinte de politeță, înțelegând că au de vorbit ceva numai între dânșii, de Férriol a ieșit din încăpere. Doamna Casandra s-a așezat în scaun; și-a ferit ușor gulerul de blană al mantiei și a grăit, cu buze tremurate de bucurie; „Aduc o veste mare: Toma Cantacuzino a izbutit să încheie o înțelegere între noi și Brâncoveanu. L-au ajutat Constantin stolnicul Cantacuzino, patriarhul Nottara și, mai ales, Alexandru Mavrocordat Exaporitul."; „Cea mai bună veste ce mi se putea aduce! a strigat Dimitrie, săltând prin odaie, ca un copil căruia i s-a făcut un dar neprețuit. Șoimule, ești un om și jumătate!… Iartă-mă că te-am asămăluit cu un… prost."; „Iar eu am izbutit să capăt din nou domnia", se lăudă Antioh. „Da? Ferice de tine și fie-ntr-un ceas bun! Mă bucur că Daul, Cerchez și Calaili mi--au împlinit și această rugăminte." „Și tu?… Și cumnata Casandra? Toți v-ați zbă… zbătut pentru mine…!", se bâlbâi, cu multă mirare, Antioh, vădind că-i copleșit de bunătatea și omenia fratelui. „Ei, frate, poate așa afli și tu că prietenul la nevoie se cunoaște! îl dăscăli Dimitrie. Deci și aici împăcarea a dat roadă, deși frățietatea ta-i cam prea negustorească." Antioh n-a mai avut încotro: a îngenuncheat în fața lui: „Ai avut dreptate, Dimitrie. Iertare…"; „Hm…, a surâs și-a grăit fratele biruitor: Uite cum, îngenunchind, uneori ești mai mare decât când te trufești, te umfli de răutate și te crezi buricul pământului… Mă pui capuchehaie ori îi lași tot pe Rusetești?" Antioh se ridică în picioare și-și scutură capul parcă l-ar fi supărat o muscă: „Te-aș pune, dacă nu te-ai afunda în cărți, lăsând potrivnicii, Duca ori Racoviță, să-și facă mendrele… Dacă nu ne-ai copleși pe toți cu batjocora, cum îți vine la gură: unu-i șacal, altul cameleon, unu-i corb, eu elefant…". Înțelegând că nu-l vrea, Dimitrie îl urmă cu multă batjocoră în glas: „Mai sunt și vulpea, și brehnacea, și șoimul, și pardosul, și struțocămila …"; „Nu știu ce vorbești… Nu pricep vorbirea asta-n dodii. Și-apoi prea ai trecere la mulți dregători musulmani. Și… știu eu ce-ți mai trece prin cap?"; „Nu-mi trebuie domnie! Dacă voiam o luam înaintea ta, știi prea bine." După ce-l cercetă câteva clipe, să-i descâlcească gândurile, Antioh zise: „Pentru treburile domniei în Moldova nu mă pot lipsi de Rusetești."; „Dar ei au vrut să-ți ucidă fratele?"; „Au primit și ei poruncă… Acum s-au cuminț.it."; „Deci iartă-i Doamne pre ei, ucigașii

mei… Și-așează-i în raiul Moldovei, de-a dreapta domnului"; „Dacă-i împăcare, împăcare să fie!"; „Dar cum să fac spre a nu-l mai auzi pe Iordache vistierul zicând că, dacă-i dai mâncare și băutură, Antioh vodă, merge oriunde-l tragi, precum asinul?"; „Te poftesc să nu mă mai ocărăști… Sunt domn!"; „Frate, frate!… O carte despre înțelepciune, despre fapte mari și bune, ți-am închinat în darn. Dar pe asta pe care cu trudă o scriu acum n-am să ți-o pot arăta niciodată… Ți-am vorbit, de multe ori, cu înfocare și dragoste mare, de cumsecădenia românilor: deși săraci, ei totuși fac bună primire drumeților străini, găzduire și hrană le dau și vin din veche vrană le place a bea cu orice oaspete, om de rând ori de rang, vreme de trei zile. Unii chiar așteaptă cu masa întinsă până se ivește un drumeț flămând, ca să nu mănânce singuri, gândind că sunt pe lume atâția flămânzi și nenorociți. Iar tu, iată, te porți hain și cu fratele care…"; „Firoscosule! Zici că nu umbli să-mi iei domnia, în schimb vrei să mă ții sub călcâi. Ori eu tocmai asta n-o vreau!" Dimitrie a vrut să strige, furios; dar și-a dat seama că se află în casa unui prieten prea bine primitor, se stăpâni și vorbi, glumind dureros: „Noroc că *meusieur* de Férriol, Cocoșul Europei, ne-a lăsat să ne răfuim în familie… Dac-ar fi fost aici, aș muri de rușine că am frate ca tine, cu gânduri atât de becisnice și simțăminte așa de păgâne. Ci eu știu că nu-s ale tale: le-ai împrumutat de la Cupărești și ți-ai vândut frăția pe doi-trei ani de domnie, bolnavule de putere și mărire… Du-te sănătos în țară; lasă-mă aici, în cetatea Lăcomiei, unde mă pândesc samsonii, mă latră coteii, mă gonesc ogarii, mă mușcă dulăii cei turbați și numai străinii dacă mă mai apără… Dar și mila străinului e ca umbra spinului."; „Dimitrie, nu te mai amărî, te rog…", glăsui doamna Casandra cu înlăcrămare. El privi chipul alb al doamnei, necuvântat de tristă, și parcă toate lumile din adâncul cugetului i se tulburară: durerea lui o îndura, acoperind-o cu spuză de retorice vorbe, cum învățase de la domnia ta, dascăle Ieremia. Pentru tristețea doamnei n-avea leac tămăduitor. Șopti totuși, cu năduf: „Ochiuri de cocoară, voi limpezi izvoară în amar vă primeniți și mult, mult mă otrăviți… Apoi, ca și cum s-ar fi răzgândit: Dar măcar de-ai face țara mai bogată și mai slobodă, frate Antioh…"

Căpitanul Silion se opri aici, încredințat că privegherea în această seară s-a sfârșit. Dar hatmanul Neculce mai avea ceva de cuvântat:

— Aici se cuvine să amintesc că Antioh vodă, care n-a găsit, la zilele lui, douăzeci de pungi ca să-și scoată fratele din închisoare, și-a pregătit o ceremonie strălucitoare la urcarea-n scaun, cu mare cheltuială. Eram acolo, în Țarigrad, și-apoi în Iași, și am văzut. După ce marele vizir l-a primit cu „Hosi gheldin, beg!", adică „Bun venit, doamne", a îngenuncheat și a urat sănătate padișahului. În picioare a ascultat, cu smerenie slugarnică, sfaturile marelui vizir: să arate

recunoștință față de mare mila sultanului, să ocârmuiască supușii cu îndurare, să apere pe cei drepți, iar pe ticăloși să nu-i sufere, să se mulțumească doar cu veniturile pe care legea și obiceiurile țării le recunosc domnului, să nu ia nimic cu sila de la supuși. Padișahului însă, să-i trimită, și la vremea poruncită, haraciul și peșcheșurile hotărâte. …„Dacă vei face altminteri să știi că sfârșitul tău nu va fi într-alt fel decât nenorocit”, a încheiat marele vizir, apoi a scos tuiurile, steagurile și însemnele domniei. Încă și mai strălucită a fost intrarea în Iași. Asemenea ceremonii, plăcute mulțimii, iubite de o samă din boierime și măgulitoare pentru voievod, costă bani, nu șagă: straie blănuri, cai, trăsuri, bencheturi, danii, pomeni, daruri și câte și mai câte. Drept este că și în domnia a doua Antioh vodă s-a purtat bine: nelacom nici la sânge, nici la bani. Nu asculta la minciuni și lingușiri. Era parcă și mai iubitor de dreptate. Pe Iordache Ruset l-a cam dat deoparte. Deși fusese supărat pe cumnatu-său, pe Lupu Bogdan hatmanul, pentru că nu-i luase apărarea la Arnăutchioi, totuși și l-a luat sfetnic de taină. Și cum era cap bun, luminat, om drept și priceput, a fost domniei de mult ajutor. A ocârmuit doar ceva mai mult de doi ani, dar și azi mulți bătrâni zic: „Rar domn a fost și-a mai hi ca el în Moldova.” Că vedeți, cinstiți priveghetori, în trebile ocârmuirii se întâmplă uneori că acolo unde crezi că va fi năpastă să fie noroc și belșug, iar acolo unde nădăjduiești numai bine să fie ori tiranie ori nepricepere și râsul lumii. E-adevărat, însă, că la noua urcare în scaun a făcut cheltuială fără treabă și fără ispravă.

Se ridicară toți, socotind că priveghiul din a opta seară s-a sfârșit. Și pe când își așezau jilțurile și straiele acoperitoare, să le aibă pe a doua zi, jupâneasa Maria a întrebat dacă Dimitrie Cantemir a fost așa de înțelept precum iese din amintirile priveghetorilor ori se amăgesc, punând de la dânșii, făurind un alt Cantemir, așa cum cred ei că a fost sau ar fi trebuit să fie. Răspunse maica Daria:

— În Dimitrie erau doi, cusuți în aceeași piele: unul neștiutor și uneori chiar nătâng de da-n gropi, cum se zice; celălalt într-atât de deștept, de iscusit, de dibaci, de învățat că-l uimea și pe Dumnezeu și-l păcălea și pe diavol, oricât ar fi fost el de îndrăcit.

SEARA A NOUA sau
PACEA DINTRE INOROG ȘI CORB

În acea zi de septembrie, în podgoria lui Ion Neculce din Prigoreni a început culesul. Ciorchinii, încărcați în coșărci și prăvăliți în tescuitoare, răspândeau o mireasmă înviorătoare ca o ardere de busuioc, vâzdoagă, nucă, trandafir și smirnă. Fetele, zvelte și vesele, urcau în tescuitoare să calce strugurii, în dănțuire sprintenă, după arcușul neastâmpărat al lăutarului și struna subțire a cobzei, zgândărită îndrăcit de cobzar. Flăcăii răsturnau coșărcile în budane și îndemnau lăutarii să zică hore și sârbe cât mai repezi și mai săltate, ca fetele vesele și neobosit să țopăie, iar vinul să curgă, șipot, în lin.

În seara asta, a noua, jupâneasa Maria așezase pe masa acoperită cu un macat galben, cu înfloriturile castanii-roșcate, un paneraș din nuiele albe de lozie, încărcat cu struguri cu boabă mașcată, chihlimbarie și altul cu nuci abia scoase din coaja cea verde. În dreptul fiecărui jilț sta, ca de obicei, ulcica de lut cu smalț verde, roșcat ori gălbui. În jurul fiecărei ulcele rânduise, ca niște cununi, perje, pere și mere, din cele mai ochioase. Acoperite cu șervete albe din in, două tăvi cu plăcintă așteptau să fie descoperite și gustate. Jos, pe podea, în străchini adânci, poposiseră, tot ca de obicei, cele două ulcioare pântecoase, pline cu vin și must dulce. Mai era ceva care dovedea gingășia sufletească a gazdei: în fiecare ulcică se afla câte un fir de busuioc și câte o crăiță aurie. Sporovăind despre întâmplările zilei, despre vinul de viață lungă care începuse a curge din linuri în zăcători, înmiresmând cuprinsul Prigorenilor, ciuguliră boabe de poamă, cojiră miezurile de nucă, le îmbinară cu perje stânjenii la coajă și deschiseră priveghiul aducerilor-aminte. Mai întâi, dascălul Ieremia:

— Împăcarea cu Cantacuzinii și cu Brâncoveanu a îmbunătățit starea avuției și a adus oarecare liniște în cugetul lui Dimitrie. Doamna Casandra a dobândit stăpânirea a trei moșii din Țara Românească și oarecare pungi de bani pentru averile cele înstrăinate și irosite ale părintelui său. Cu acești bani Dimitrie Cantemir a construit, după planurile și gustul lui, o casă pe Sangeakdar Iokusî – Dealul Stegarului – pe țărmul Bosforului. Aici, într-un salon mare, frumos mobilat, primea prietenii creștini, ca Ion Comnen sau ca domnia ta, vel hatmane Neculce, ca marchizul de Férriol ori contele Tolstoi, ambasadorul Rusiei, iar dintre musulmani pe Mehmet Cerchez sau Daul Iusuf.

— Și domnia ta, dascăle Ieremia, erai printre oaspeții casei din Dealul Stegarului.

— Da, căpitane Silion. Și tocmai despre o seară cu asemenea oaspeți aleși voiesc a povesti acum. Privind pe fereastră lucirea

portocalie a mării, în asfințita soarelui, contele Tolstoi zise: „Vrăjită priveliște! Sunt încredințat că aici e cel mai frumos și mai plăcut loc ce-și poate dori cineva a sălășlui. Cine l-a ales?”; „Șerban vodă Cantacuzino, socrul meu, a răspuns Dimitrie. A fost un bun cunoscător al Țarigradului, al locurilor și al oamenilor.”; „Și mai ales al muieretului, am adăugat eu. Când apărea pe uliți, femeile ieșeau la balcoane și-l petreceau cu privirea până se pierdea în zare.”; „Adevărat, surâse doamna Casandra, urmând a lămuri, firesc, fără trufie: Aici, un strămoș al nostru, Constantin al IX-lea Paleologul, cel din urmă împărat al Bizanțului, a fost decapitat, odată cu unul din stegarii lui. De aceea oamenii au zis acestui loc Dealul Stegarului, pe turcește Sangeakdar Iokusî. Tata a zidit aici o casă, anume ca să-i amintească de acea deznădăjduită, dar eroică bătălie cu cotropitorii.”; „Interesant, a ridicat de Férriol din sprânceana stângă, așa cum făcea ori de câte ori auzea ceva mai deosebit și voia să țină minte, îmbinați amintirile istorice cu splendoarea peisajului. Loc mirific, unde, prințe, te poți dedica în voie studiului, științei, poeziei, muzicii și traiului tihnit.” Bucuros că i-a descifrat bine gândurile, Cantemir i-a zâmbit cu dragoste: „Nicicând n-am avut condiții așa de bune si caut să le folosesc din plin.”; Doamna Casandra adăugi cu dragoste și admirație: „De cinci luni, de când am terminat casa asta, învață și scrie întruna. Doarme cel mult patru ceasuri pe noapte.”; „Ați învățat persana?” întrebă de Férriol. „Și araba, marchize. Cât am stat sub prigoană am învățat cu îndârjire. Chiar în cătușe am vorbit cu mine însumi și cu un temnicier arăbește. Tălmăcesc din cei mai buni poeți persani. Dar nu-s mulțumit; mi se pare că merge prea încet și prea greu. Vreau să fac multe și nu izbutesc nici pe sfert. Mă roade nemulțumirea de mine însumi.” Ca să-l oprească din lunecușul spre mărturisiri triste, doamna Casandra vorbi despre amintiri istorice: „Tata grăia adesea despre refacerea Bizanțului și, în taină, lucra pentru asta, îndemnând toată creștinătatea să-l ajute a scoate de sub stăpânirea sultanului aceste minunate locuri.” Vorba asta lăsă tăcerea stăpână, oarecare vreme. Toți ne privirăm îndelung și nici unul nu ne îndemnam la cuvânt. Poate din sfială. Poate de teamă. Poate pentru că, îndeobște, despre gândurile cele mari se vorbește puțin, Dimitrie, cel dintâi, își aminti: „În 1683 socrul meu a fost la asediul Vienei, în tabăra lui Cara Mustafa.”; „Dar, ca să-i ajute pe creștini, încărca tunurile cu paie în loc de bombe, să nu vatăme zidurile cetății, îl apără Casandra. El a îndemnat pe apărătorii Vienei să nu capituleze, dându-le știre că le vin în ajutor Carol de Lorena și regele Ian Sobieski.”; „De-ar trăi acum, s-ar alia cu Eugeniu de Savoia, urmă Dimitrie. Dar… Românii au mare nevoie de-un ocârmuitor priceput, inimos, îndrăzneț și de ajutor prietenesc, ca să-și dobândească libertatea.”; „Și de unde poate veni asemenea ajutor?” se miră de Férriol. „Bună întrebare, își îngroșă

Dimitrie glasul, și greu de răspuns. Noi ne-am încredințat că nemții nu mai ies din țările unde pătrund. Schimbă stăpânirea otomană cu a lor, care-i încă mai rea. Otomanii nu ne-au înfrânt niciodată de istov. Ne-am închinat noi, când ei au fost prea puternici, și ne-am răzvrătit iar, când erau slabi. Nemții au zis că, dacă alungă pe otomani din Ungaria, o lasă slobodă. Dar, iată, au uitat făgăduiala și-au subjugat-o mai rău decât sultanul. Au pus stăpânire și pe Transilvania." Știa de ce vorbea așa: să audă ce zic diplomații, oameni ai marilor monarhii. Dar de Férriol, senin la chip, tăcea așteptând s-audă ce va cuvânta contele Tolstoi. Iar acesta se făli: „Țarul Petru, stăpânul meu, e singurul monarh priceput, viteaz, mare iubitor de oameni, care ar putea ajuta popoarele de la Dunăre să-și capete libertatea." Dimitrie nu lăsă să-i scape prilejul și urmă povestirea: „Strămbunii mei au apărat țara cu ascuțișul spadei, eu voiesc s-o apăr cu ascuțișul minții… E-adevărat că imperiul otoman este un stat învechit, obosit, ros de moliile tuturor viciilor. Dar…"; „Oprește-te, prințe! îl frână de Férriol. Că, după câte știu, ai mulți și buni prieteni printre otomani."; „Da, am. Vin, acuș, Ferrari Hassan pașa și Mehmet Cerchez. Dar și ei cunosc bine, mai bine decât mine, slăbiciunile și răutățile împărăției lor. Ne sfătuim, uneori, cum s-o scăpăm de primejdii."; „Și ai vrea s-o scapi de… primejdii cu ajutorul țarului și al împăratului din Viena?"; „Da, marchize de Férriol. Și chiar cu al măritului rege Ludovic al Franței. Căci, vă încredințez: în ciuda acestor mari slăbiciuni, imperiul sultanului este încă foarte puternic. Are armată, dacă nu bună, în orice caz multă, osebit de sălbatecă, de crudă, de fioroasă, dedată la omorurile cele mai groaznice. Are încă generali foarte ambițioși, ca de pildă Baltagi Mehmet pașa, care, până la urmă, vor învăța meșteșugul de luptă al lui Eugeniu de Savoia, care-i bate de mulți ani, fără a reuși să-i zdrobească de istov. Împărăția asta s-a născut, a trăit, s-a întins și trăiește din pradă. Prada o ia de la cei cuceriți. Iar cuceririle le face armia. Deci nu-i o țară care are o armată, ci o armată care are o împărăție. Și împărăția asta ființează atâta vreme cât armata ei cucerește noi ținuturi și pradă nouă aduce."; „Aici ai dreptate," adeveri de Férriol. „Dar, totodată, găsi Dimitrie loveală bună să spună, sultanii mai știu încă să-și facă prieteni și în afară… Au învățătură de la Soliman Magnificul, care l-a avut aliat pe regele Francisc al Franței."; „Mă așteptam să ridici și această cauză, râse de Férriol. Dar nici regelui meu, nici Poloniei, nici chiar țarului Petru, nu le convin o Austrie prea puternică. Noi vrem, deocamdată, un echilibru european. Și în această politică imperiul otoman trebuie să existe."; „Da, ca un iatagan în spatele nemților…"; „Și dacă țarul Petru ajunge aici, în Constantinopol? întrebă, foarte serios, contele Tolstoi. Ce veți zice?"; „Să-l vedem aici și-atunci vom sta de vorbă, cum vor cere împrejurările", îi dădu franțuzul un răspuns scurt și tot atât de serios.

„Politică foarte dibace, domnule marchiz, zâmbi Dimitrie. Ci eu am început să scriu o istorie a creșterii și descreșterii puterii otomane. Pentru că, de la o vreme, se vor ridica popoarele supuse și vor destrăma împărăția asta mult învechită. Adică se vor elibera singure, primenindu-și ocârmuirile cu unele noi, ale lor. Văd asta ca o lege a firii: copacii bătrâni să cadă și alții, tineri, să se ridice.” Oaspeții erau cuceriți de vorbirea lui Cantemir, dar nu cutezau să-i dea dreptate. Poate nici nu le convenea. Contele Tolstoi zise, cârmind vorbirea: „Cneaz Dimitrie, te rog, ajută-mă să cunosc mai adânc puterea otomană și starea popoarelor de la Dunăre.”; „Bucuros! Asta doresc și eu: să fac cunoscută lumii împărăția otomană, în adevărata ei stare…”

— Da, da! tresări Ion Neculce, îmi amintesc că în acel moment am intrat și eu în casa cea nouă a lui Dimitrie Cantemir și m-am înfățișat oaspeților după obiceiul nostru, românesc: „Sunt Ion Neculce, mare spătar al lui Antioh vodă de la Moldova, care trimite multă sănătate fratelui său Dumitrașcu”… Dimitrie s-a ridicat sprinten și m-a îmbrățișat: „Mă bucur că te văd, Ioane! Ce vânt te-aduce? Ce se mai întâmplă prin țară?”; „Pot grăi aici și acum?” am întrebat eu. „Sunt prietenii mei buni: marchizul de Férriol și contele Tolstoi, ambasadorul Rusiei.”; „Mă închin cu plecăciune către înaltele fețe…” Apoi am tăcut; Dimitrie m-a cunoscut și a întrebat, cu îngrijorare: „Aduci o veste rea?”; „Am această tristă solie: a murit Lupu Bogdan, hatmanul, cumnatul măriei tale și socrul meu.”; „Cum?… Om de mare credință și foarte priceput în treburile ocârmuirii. Ce-a avut, că era tânăr? S-a stins unul din adevărații mei prieteni. Prieten și apărător.”; „De când vodă Racoviță l-a poftit în spătăria mică și i-a dat o cafea, s-a simțit tot mai slăbit, mai bolnav. A bolit o jumătate de an, iar acum două săptămâni… Geaba doftori și descântece. Cât era de zdravăn și de voinic, rămăsese piele pe os.” Deși vorbeam românește, musafirii au înțeles că s-a petrecut ceva dureros și s-au ridicat în picioare. Cu voce scăzută, Dimitrie Cantemir le-a tălmăcit, pe scurt, vestea rea. Amândoi diplomații s-au înclinat, au spus câteva cuvinte de mângâiere și-au cerut iertare și-au plecat. Gazda, cu sufletul cernit, i-a rugat să nu se supere și să poftească a-l vizita peste șapte zile, când va ieși din doliu.

— În adevăr, întări dascălul Ieremia; era foarte trist și amărât. Își jelea cumnatul și deplângea soarta jupânesei Ruxandra, văduvă lipsită de ajutorul unui soț așa de vrednic. Dar și soarta țării și a lui Antioh îl îngrijora: fără un stâlp puternic, domnia lui ușor se putea prăbuși.

— Ioane, a zis jupâneasa Maria, ai uitat să spui că, mai pe urmă, s-a aflat că otrava a fost pusă din îndemnul lui Iordache Ruset.

— Adevărat, Maria. După vreo zece zile, stând noi la sfat, am spus lui Dimitrie că, fără un bun sfătuitor, măria sa Antioh vodă, ca să se apere de Rusetești, intră sub puterea lui Ilie Cantacuzino și a lui

Panaiotache Morona, oameni răi, iuți, mândri, fățarnici, mincinoși, care, de fapt, nu-s decât scule viclene tot ale lui Iordache Ruset. „Zice proverbul: calul râios găsește copacul scorțos.”; „Da, Dimitrie; știam că Antioh vodă urăște minciuna și strâmbătatea, m-am întărâtat eu la mărturisiri, ca să-mi sărez inima, știam că iubește adevărul și dreptatea, dar văd că anume sfetnici i-au cam răsucit, i-au stricat și otrăvit firea cea bună. A început să pună biruri mari, strivitoare, cu tot legământul și blestemul făcut în fața capilor bisericii. În ceasul acesta măria sa se află la Tighina, să grăbească lucrul la cetate.”; „I-am spus de-atâtea ori să se lepede de Ruseteşti; de ce nu mă ascultă?”; „Aha, sub acest sfat l-a închis pe vistierul Iordache, dar l-a slobozit îndată ce a plătit zece pungi și a jurat credință.”; „Acum înțeleg de ce și Scarlatache Ruset, cameleonul și suveica dracului, după ce atâta vreme m-a ocărât în fel și chip, după ce a umblat de atâtea ori să mă piardă și să mă ucidă, după ce s-a lăudat că-mi azvârle fratele din scaunul domniei ca pe-o măsea putredă, acum se gudură și iar îmi trimite vorbe lingușitoare. Dar ce însamnă zece pungi? Nimica!” Eu am urmat să-mi spun teama: „Ruseteștii sunt cei mai bogați boieri din Moldova. Și…”; „Știu… Ci, iată, la vreme vin prietenii mei Mehmet Cerchez și Ferrari Hassan.” Înțelegeți că, în acel minut, au intrat cei doi mari dregători otomani. M-am bucurat de felul cum s-a luminat Dimitrie la față, lepădând îngrijorarea și scârba de adineaori. Și a zis: „Foarte mă mândresc că vă am oaspeți!”; „Și noi ne bucurăm că ne ești amfitrion, a zis Cerchez. Dumnealui vine din Moldova?”; „Da, mărite”, am răspuns eu, cu puțina turcească pe care o știu. „Cum e pe-acolo?” a vrut dregătorul să afle. „Vodă lucrează de sârg ca să plătească haraciul și credința să-și dovedească față de măritul padișah”, i-am întâmpinat eu cu un răspuns obișnuit. O vreme vorbirea s-a resfirat despre treburile cele multe și grele ale împărăției. M-am tras deoparte și-am ascultat. Și încă o dată am văzut cât de adânc cunoștea Dimitrie Cantemir multe din cele ce se petreceau în lumea otomană. Îmi părea rău că nu știam mai bine turcește să înțeleg tot. Ci iată că a intrat și doamna Casandra, închinându-se, cu o tavă cu cafea aburindă, în ceșcuțe de porțelan chitait.

— Da, surâse căpitanul Silion, doamna cu cafeaua, iar eu cu ciubucele, că învățasem a le dichisi mai ceva ca un ciubucciu. Iar când Ferrari pașa a poftit cântec din tambură, Dimitrie a spus că a ticluit unul nou și-l cântă cu plăcere. Dar, ca să pară cântarea plăcută, bine ar fi să guste, pe lângă searbăda cafea, și o cupă două de vin, adus de prietenul Neculce tocmai de la Huși, din țara Moldovei. Ci Mehmet Cerchez a râs: „Știi, Cantemire, noi musulmanii…”; „Știu, și vă întâmpin cu un rubaiat scris de Omar Khayam: «Toți: – Nu bea, Khayame! scrie și-n Coran / Vinul e Credinței aprigul dușman» / «Eu: Dușman Credinței? Pentru Allah sorbi-voi / Sângele din viță – sânge

de dușman»…” După ce ascultă, cu plăcere, veselindu-se, Ferrari pașa zise: „Așa… îndrugă poetul? Atunci dați-mi astfel de… sânge dușman, cu sete să-l sorb.” Așa petreceam și glumeam, când sosiră musafiri noi: contele Tolstoi, mare iubitor de vin, și foarte dichisitul marchiz franțuz de Férriol. Cantemir îi primi cu paharul plin, închinând: „*Bu Bardak ṣevifinize dir!*… Astă cupă cu vin, prieteni, v-o închin!” Doamna Casandra nu se lăsă mai prejos și, având ca apărători doi bărbați cunoscători ai vieții europene, a spus stihuri dintr-un stihuitor persan. Nu mai știu numele lui, dar îmi amintesc că Cerchez a râs și a zis: „Cu tâlc șiret, ne-ai spus încântătoare stihuri.”

Dascălul Ieremia își răsuci, cu două degete, câteva fire din fuiorul bărbii, își apropie pleoapele și vorbi:

— Trebuie să fi fost din Golestan al lui Saadi, din care știu că Dimitrie îi tălmăcea: …„furnicile unite-n furnicare, / rup chiar pielea leului cel tare…”

— Întocmai! Marchizul de Férriol, cu multă curtoazie față de gazde, a rostit cuvinte ca acestea: „Aici, în casa prințului Cantemir, se îmbină, cu iscusință, gingășia molatică a voastră, a orientalilor, cu rafinamentul nostru, al occidentalilor.” Dând două pahare pe gât, repede și cu sete, contele Tolstoi se rosti în franțuzeasca lui, care mult îl veselea pe de Férriol: „De aceea eu, adept neșovăitor al reformelor țarului Petru, mă simt așa de bine aici, în casa unde se întâlnesc două lumi și vin bun…” Obrazul lui Dimitrie se rumeni de plăcerea laudelor: „Vorbiți prea frumos slăvindu-mi casa. În adevăr, e tare frumos aici, pe Dealul Stegarului. Văd și Cornul de Aur și Seraiul și Sfânta Sofia și Moscheia albastră și Suleimaneia, cu pădurea lor de minarete, care sparg bolta cerului ca niște țepușe. Văd și ulițele forfotind de lume pestriță, într-o curgere fără sfârșit… Totuși tânjesc după țara mea. Jinduiesc priveliștea câmpiilor și dealurilor, a râurilor și munților ei. Munții Moldovei mi se par minuni ale firii. Cel mai înalt dintre ei, Ceahlăul, dacă ar fi intrat în povestirile celor vechi, ar fi azi tot atât de vestit ca și Olimpul. Mijlocul lui e acoperit de zăpezi veșnice, iar vârful n-are pic de nea, fiindcă se înalță deasupra norilor. Drept în vârf are o stâncă, o statuie străveche, înfățișând, se spune, o băciță, Dochia, cu douăzeci de mioare în jur… De-aceea vă rog mult să-mi ajutați fratele să domnească în pace, să facă a rodi această țară de care noi, Cantemireștii, avem mai multă grijă și milă decât alții și, mai mult ca oricare, ne pricepem a o gospodări cu dragoste.” Când sfârși mărturisirea asta mișcătoare, Mehmet Cerchez îl întrebă, cu un surâs ciudat: „De ce tocmai acum ne faci asemenea rugăminte?”; „Pentru că am o presimțire, iubite pașă: iar ne pârăsc nesăbuit Ruseteștii și parcă iară ne cam clătinăm.” În acel moment s-a lăsat o tăcere ciudată, frământată de bănuieli. Am băgat sama că Ferrari și Cerchez pașa și-au schimbat priviri cu înțeles. După ce și-a netezit de

câteva ori, cu mișcare lină, gulerul de blană al caftanului, Ferrari a grăit: „Iertare, Dimitrie, dar nevoit sunt a-ți spune că Antioh iar e mazil.”; „Și-n locul lui marele vizir a pus pe Mihail Racoviță, cu a doua domnie”, adăugă Cerchez, încredințat că Dimitrie Cantemir avea să îndure lovitura cu stoicism. „Așa de repede? m-am mirat eu, zăpăcit, cu desăvârșire încurcat. Acum două săptămâni nici vorbă de așa ceva. M-oi fi întâlnit cu imbrohorul pe cale și… habar n-am avut…” Mă miram, cu spaimă, uitând că Dumitrașcu era cel mai îndurerat din toată adunarea. M-am oprit, așteptând să zbârnâie furia lui, ca de obicei. Dar nu: grăi calm, ca și cum asemenea veste ar fi așteptat-o demult: „Știam că așa o să se întâmple cât timp Mihail Racoviță se află aici, în Țarigrad, cu doamna Anița, din a cărei frumusețe se împărtășește și Scarlatache Ruset… Din nou acest om de nimic hotărăște soarta țării”; „Împreună cu Iordache vistierul Ruset, vicleanul cel fără margini”, am zis și eu. „Ce vrea el să se facă, făcut este și în Moldova și aici, în Țarigrad. Dar n-avem încotro. E mai tare decât mine la uneltiri parșive. Acum, cinstiți dregători, ne trebuiesc două harabale de aur ca să-i doborâm pe Rusetești. Și, cum n-avem atâția bani, trebuie să îndurăm prigoana. S-o îndurăm, măcar până vom născoci vreo năzbâtie, ceva, ori vom convinge prietenii că meritățm a ocârmui Moldova vreme îndelungată, spre binele norodului și al padișahului.”

În clipa de tăcere așezată în pălimarul conacului din Prigoreni, a răsărit cu vorba Silion căpitanul:

— Eu m-am mirat mult de purtarea celor doi dregători: au adus vestea și au plecat. Am crezut atunci, și cred și azi, că și în chimirul lor sunau ceva galbeni primiți de la Racoviță, ca să se prefacă a nu ști nimic înainte de împlinirea mișeliei… La vreun ceas după ce am închis poarta în urma lui Ferrari și Cerchez, cine bate clopotul și cere intrare? Îți amintești, vel hatmane Neculce?

— Da, căpitane: Scarlatache Ruset cerea învoire să-i vorbească lui Dimitrie Cantemir. Am crezut că te va pune, cu slujitorii, să-l dai afară, pe brânci. Dar nu, parcă s-a înveselit: „Vorbim de lup și… Cameleonul la ușă. Să intre, suveica dracului! Că de acest șarlatan cu o mie de fețe nu scăpăm nici în iad.” A intrat trufaș și a vorbit obraznic, povesti mai departe Ion Neculce: „Ei, ce zici, domn mazâl, frate de domn mazâl?” Se cunoștea că venise anume ca să-și bată joc, să-l scoată din sărite pe Dimitrie și să plece hohotind de râs, ca un drac mișel și scârbavnic. „Voi, Ruseteștii, sunteți cei mai tari din lume întru viclenie, a zis Cantemir. Semănați cu șacalii, cu pardoșii, cu cameleonii.”; „Aseamănă-ne cu orice! s-a fandosit Scarlatache. Destul că l-am scos pe Antioh din Moldova, l-am adus și l-am închis în Ediculé”; „Iar? Când, Dumnezeule?” se cruci Dimitrie, cu îndurerare. „De două ceasuri stă la răcoare. Mâine – călăul!”; „Ce v-a făcut,

nemernicilor?”; „A cutezat să-l închidă pe fratele nostru mai mare.”; „Dar e… capul răutăților!”; „E un Ruset! Și nici tu nu mai ai mult de trăit. Brâncoveanu nu te-a iertat. A poruncit lui Toma Cantacuzino să nu te mai cruțe.”; „Doamne, cum poate încăpea în inima voastră atâta răutate și ură? Trântorii trăiesc sugând miere, iar voi fiere!”; „Așa suntem noi… Ne hrănim cu fiere ca să izvodim intrigi veninoase.”; „Eu totdeauna m-am străduit pentru înțelegerea și pacea între frați.”; „Nouă, dimpotrivă: ne prieste dezbinarea. Silindu-vă să vă măcinați între voi, noi ne păstrăm averile și chiar le sporim.”

— Nemaiîndurând fălirile și trufia, Dimitrie Cantemir mi-a poruncit să-l dau afară, surâse căpitanul Silion. I-am și numărat câțiva ghionți în coaste. Lăsând totul baltă – lucra la o carte foarte însemnată –, Dimitrie alergă la prietenii lui mari dregători; pătrunse chiar la marele vizir. Așa, a treia zi, în ciuda intrigilor Ruseteștilor, Antioh Cantemir era slobod. Dar credeți că Scarlatache s-a lăsat înfrânt? Ferit-a Sfântul! La vreo două săptămâni după asta, într-o după-amiază, pe când se plimba cu doamna Casandra prin Bazar, pe Dimitrie l-au înconjurat cinci haidamaci, l-au burdușit și l-au luat pe sus. A strigat. A dat cu pumnii… Zădarnic! L-au vârât, cu de-a sila într-o casă din Fanar. Doamna s-a ținut după răpitori. Acolo l-a întâmpinat Scarlatache Ruset, zicând cu hohotire de râs: „Ești în mâinile noastre și scapi numai dacă dai cincizeci de pungi și juri că nu mai umbli după domnie. Nici tu, nici fratele tău Antioh!” Deși îl păzeau haidamacii și-l țințeau cu priviri de spaimă, Dimitrie l-a înfruntat cu mândrie: „Scarlatache, nu jur chiar dacă știu că mă tai bucățele și mă dai la câini”; „Atunci…, a râs Ruset cu hohote, s-a sfârșit cu tine, Alifâstâc!” Dar, colac peste pupăză, cum se zice, n-a trecut nici un sfert, de ceas și s-a și ivit Toma Cantacuzino. Scarlatache l-a întâmpinat cu întrebarea, oarecum îngrijorat: „Ce facem cu acest încăpățânat? Îl sugrumăm ori îl vârâm în sac și-l aruncăm în mare?” După felul cum s-au privit între dânșii, cum i-a învăluit cu căutătura ochilor pe Dimitrie și pe doamna Casandra, am înțeles că erau vorbiți între dânșii, cum și ce să facă. Toma Cantacuzino însă a vorbit cu un fel de moleșag în glas: „Păi, ce să facem? Îl aruncăm în mare, ca să nu vărsăm sânge. Dacă-i încăpățânat…”; „Toma! a strigat, cu rugare, doamna Casandra. Cum poți, după ce ne-am împăcat și-am jurat pace, să vorbești mai ticălos ca un călău?”; „Casandra, am poruncă să-i dobor pe Cantemirești și mai ales pe soțul tău cu orice mijloc. Și cum știm că numai morții nu se mai împotrivesc…” Atunci Dimitrie s-a ridicat în picioare și a făcut semn haidamacilor să se ferească mai departe, să nu-i împiedice mișcarea. Lui Scarlatache i-a poruncit să stea în scaunul în care sta, apoi s-a răsucit către Toma Cantacuzino, l-a măsurat, din cap în picioare, de câteva ori; apoi, oprindu-și privirile într-ale lui, a grăit domol, sfătos: „Eu, cinstite spătare și vere, m-am aflat de mai multe

ori în fața morții, aproape ca acum. Și am scăpat. L-ai putea întreba despre asta pe Mehmet pașa Cerchez, care acum mi-i prieten și, dac-ar ști în ce primejdie mă aflu, ar sări cu o sută de slujitori și m-ar scoate.”; „O să afle numai după ce nu vei mai fi!” a crâșcat Scarlatache Ruset. Dimitrie a urmat vorba ca și cum nu l-ar fi auzit: „Înainte de a împlini mișelnicele planuri, care, știu, nu sunt ale domniei tale, află gândurile mele despre moștenirea de la Șerban vodă Cantacuzino și despre soarta țărilor române. Sfada dintre noi Cantemireștii și voi s-a stârnit din pricina pârilor unor boieri haini, cum sunt Ruseteștii și s-a întețit odată cu căsătoria mea cu Casandra. Pe drept, soția mea cere moștenirea ce i se cuvine de la părintele său Șerban vodă Cantacuzino, moștenire care mi se cuvine mie, că mi-i socru, nu lui vodă Brâncoveanu, care este lui Șerban vodă doar nepot de soră. Asupra acestui lucru ne-am înțeles acum doi ani și am și primit o mică parte din ceea ce ni se cuvenea. E limpede?”; „Da, aprobă Toma spătarul. Mai sunt ceva odoare și proprietăți aici, în Istanbul, pe care…”; „Deși voi aveți averi de o sută de ori mai mari, iar Brâncoveanu e… Altânbei, eu m-am sfătuit cu Casandra să ne lipsim de ele, numai de dragul împăcării între rude și români. Și împăcarea ne este trebuitoare nu numai pentru viața noastră, ci, mai ales, pentru liniștea țării. Iar țara n-o putem ridica din cădere decât îndepărtând cât mai mult și mai repede amestecul străin. Și se cerea a începe cu înlăturarea de la cârma țării a boierimii decăzute, hrăpărețe și desfrânate, așa cum au făcut regele Franței și țarul Rusiei. În locul lor să ridicăm sfetnici noi, dintre răzeși. Adică să împrospătăm pătura ocârmuitoare și să mai dezrobim țăranii, punându-i să slujească țara, nu să robească numai pentru boierime. Tatăl meu, Constantin vodă a încercat să pună dregători dintre răzeși, întru înnoirea sfatului cu minți noi, mai viguroase, mai cu priință norodului. Dar domnii care au venit au stricat asemenea început de rânduială. Acum, de pildă, Iordache Ruset, cel mai mare mâncător de răzeși, sfădit întru totul cu dreptatea, cinstea și omenia, face tot ce vrea. Și vrea numai răul. Este, Scarlatache?”; „Jupân spătare, nu-l lăsa să mai pălăvrăgească!” a strigat furios. Dar Toma Cantacuzino i-a făcut semn să tacă. Semn aspru. „Pârâturile lui și ale tuturor Ruseteștilor atrag asupra țării umilință, jaf, groază și omor. Austria, Polonia și Rusia lovesc islamul cât ce pot; iar noi, în loc să ne unim întru scuturarea jugului, ne sfâșiem între noi. Nu, nu mai poate merge așa! Avem nevoie de o altfel de ocârmuire. Voievodul trebuie, neapărat, să cumințească marii boieri, să-i îngenunche și să facă din ei sfetnici ascultători. Numai în acea țară înflorește bogăția și binele unde ocârmuitorii arată înțelegere și milă pentru norod, judecă și ceartă cu dreptate, iar supușii ascultă și slujesc cu dragoste. Ce zici, spătare?”; „Zic că ai dreptate”, a spus încet Toma Cantacuzino, mirându-se în sine cum de-l

ascultă și încă îi mai dă și dreptate. „Atunci ești încredințat că-i de o mie de ori mai bine să fim prieteni decât dușmani. Au nu suntem frați?”; „Da, români suntem! O știm prea bine că ne tragem din aceeași tulpină”. „Scrie și Constantin Cantacuzino, că Traian împăratul ne-a descălecat, ne-a răsădit pe pământul unde trăim. Și orb ori dușman este cine nu vede că avem același grai, aceleași obicee, aceeași credință și noi moldovenii și voi muntenii și transilvănenii.” Uitând cu totul unde se aflau, vorbeau parcă s-ar fi adunat pentru un sfat de căpetenie, într-o casă primitoare. Și doamna Casandra zise: „Am stat în Brașov, Făgăraș, Cluj și, în afară de puțini sași și unguri, tot numai români am întâlnit.” Toma Cantacuzino, cu totul cumințit și îmblânzit, întoarse spatele lui Scarlatache Ruset, zâmbi și vorbi: „Auzii lucruri foarte rele despre tine, Cantemire.”; „Se prea poate, spătare. C-o mai dau uneori prin șperlă, cum se zice; că nu disprețuiesc plăcerile acestei vieți; că, deși sunt fiu de voievod, cânt din tambură. Și chiar dăscălesc copiii celor bogați și puternici din Țarigrad. E-adevărat că…”; „Dar de la profesorii din Școala Patriarhiei, îl întrerupse spătarul, aflai că ești fireș, înțelept și foarte învățat. Și asta în nepotrivire cu cei care te numesc fățarnic și rău, nestatornic și flușturatec, uneltitor și răzbunător.”; „Toți au dreptate: sunt om, nu înger. Dar aceia care mi-au sporit și îngroșat cusururile, te încredințez, spătare, că m-au împroșcat cu otravă din cugetul lor de năpârci nelegiuite. Așa-i, Scarlatache, cameleoane?” Ruset a pufnit mânie pe nări; a vrut să-l poreclească Alifâstâc, dar buzele nu i s-au supus și a tăcut, lăsându-l pe Toma spătarul să zică: „M-am încredințat, în sfârșit, că bârfitorii vorbesc cu păcat, ca niște ticăloși ce sunt.”; „Fericit aș fi dac-ai rămâne la această credință. De mai bine de cincisprezece ani, de la moartea Costinilor, trudesc și mă zbat să împac frații. Zic: în loc să ne pândim și să ne pârâm, parcă anume ca neprietenii să ne taie capetele mai ușor și în Bosfor să le-arunce, hrană pentru lighioile mării, n-ar fi mai nimerit și mai bine să ne amintim că unirea face puterea? Stăpânii ne aplică învățătura *divide et impera*, iară noi uităm că sângele apă nu se face.” Dimitrie se opri aici. Îi certase și-i hărățise îndestul pe cei doi împotrivitori și așteptă răspunsul lor, ca să știe încotro să-și îndrepte un nou val de dojană. „Nu pot gândi aidoma cu tine, Cantemire, grăi cu glas înseninat Toma Cantacuzino. Cobori din răzeși. Eu sunt Cantacuzin: pogor din împărații Bizanțului. Ci acum gândesc că înrudirea cu tine împrospătează spița noastră, lărgește neamul. Dacă vrei în adevăr împăcare, se arătă spătarul domolit și chiar binevoitor, care-ți sunt cererile?”; „Zic: nimeni dintre boierii munteni și moldoveni să nu mai ațâțe zâzania din pricini și pentru lucruri mărunte între voi Cantacuzinii și noi, Cantemireștii.”; „Întocmai gândesc și eu. Dar asta s-o facă întâi și s-o țină vodă Brâncoveanu, că el e capul țării și are trecere pe tot întinsul

pământului românesc. Mă leg să-i vorbesc și să-l înduplec. Altceva?”; „Eu, glăsui cu hotărâre doamna Casandra, cer ca rudele mele să recunoască legiuitul drept al Cantemireștilor la domnia Moldovei.”; „Atât?” întrebă, cu mirare spătarul. „Mai sunt și altele, pe care le-aș dezvălui doar într-o întâlnire fără cameleoni de față. Că, dacă Scarlatache tace acum, o face numai pentru că nu știe în ce boia să-și boiască pielea-i de cameleon. E uimit, auzindu-ne vorbind omenește. Vorbind numai între noi, spătare, de bună samă că din oțetul vrajbei spre dulceața dragostei inima ți-aș întoarce.”; „Prea bine! Te încredințez că mă cucerișsi. Venii ca osânditor și mă despart de tine prieten, vere Dimitrie.”

În cerdacul conacului se așezară tăcerea și liniștea. Tuturor le părea bine că au văzut asemenea împăcare, vădit durabilă, dacă nu chiar veșnică. Cea mai bucuroasă era Daria. Privea siluetele întunecate, de aramă, sub lună, ale șirurilor de nuci din vale, rânduite pe marginile drumului până la zidurile conacului și la poarta cea mare și grea, ca de cetate, și trăia, a câta oară?, despărțirea aceea de la Silișteni: *Omnia vincit amor…*

Numai când prin ogradă trecu o bufniță, fâlfâind ușor din aripi moi, Ion Neculce porni iar harabaua povestirilor:

— În adevăr așa s-a întâmplat: încă o dată, Dimitrie a știut să facă dintr-un vrăjmaș înverșunat un prieten bun. Iar dacă Scarlatache Ruset a tăcut și a rânjit, el s-a purtat precum e firea ciudată a unora: se prefac a primi azi ceea ce gândesc să respingă și să calce în picioare mâine.

— Dimitrie spunea că uneltitorul găsise boiaua cu care să-și vopsească pielea, râse dascălul Ieremia; era boiaua… împăcării. Dar, sătul de urzeli și neașteptate răsturnări, s-a retras din vâltoarea luptelor politice. S-a dăruit învățăturii scrisului, filozofiei, muzicii, poeziei. A adunat cronici și documente despre trecutul împărăției otomane. Casa lui de pe Dealul Stegarului a devenit o adevărată academie, în care acum, pe lângă Cerchez, Daul, Ferrari, pe lângă ambasadorii Franței și Rusiei, veneau și Ioan Comnen, frații Nicolae și Ion Mavrocordat, feciorii Exaporitului, patriarhul Hrisant Nottara și prietenul Toma Cantacuzino. Pentru că și eu, dascălul Ieremia Cacavela, am fost de multe ori poftit în această casă, pe care lumea a început s-o numească „Palatul Inorogului cel înțelept”, aș vrea să vă înfățișez o atare întâlnire. De obicei doamna Casandra se afla printre noi, ca o adevărată Aspasia pe lângă înțeleptul ei soț Pericles. Într-o zi, când eram față numai contele Tolstoi, Toma Cantacuzino, domnia ta vel hatmane, doamna Casandra, Dimitrie și cu mine, a venit vorba despre domnia în țările române și despre suferințele poporului, mereu jefuit și călcat în picioare.

— De multe ori și mult m-am mirat eu, zise vel hatmanul Neculce,

cum cuteza să vorbească Dimitrie Cantemir despre puterea otomană, arătându-i cusururile, prorocindu-i prăbușirea, ocărând-o, adesea de față cu mari dregători otomani.

— Acesta era, în fapt, puterea, meșteșugul și taina lui: arăta toate slăbiciunile și păcatele dregătorilor celor mari, iar ei erau încredințați că le vrea binele, îi mulțumeau și chiar îl lăudau.

— Putere? Meșteșug? Vrajă? se întrebă Neculce. Greu de răspuns. Oricum și eu am trăit lângă dânsul, astfel de stare de cuget și astfel de împrejurări.

— La una din aceste sindrofii ale înțelepciunii, urmă dascălul Ieremia, doamna Casandra a povestit despre vizita la Ganine, soția lui Baltagi Mehmet. A fost creștină și, în taină, a rămas. Doamna îi ducea anaforă și aghiazmă la zile mari. Și atunci era Paștele. De la ea am aflat că Baltagi va fi, curând, mare vizir și că va porni un război mare. Doamna Casandra era bucuroasă că viața se desfășura lină, fără urzeli și fără ură, fără amenințări cu moartea. Deci războiul o speria. O îngrijora și vorba despre domnia la Moldova. „Ce-ți trebuie domnie și putere? zise doamna, zâmbind. Iată, Racoviță a stăpânit doi ani, amărâți și-acum…”; „Tot sub epitropia lui Iordache Ruset, se rosti Dimitrie. Dar nu mi-i de el, ci de țară: geme sub poveri tot mai grele. Și-apoi se așează un obicei nenorocit: românii nu-și mai aleg ei domnul, îl trimite marele vizir dintre grecii din Fanar. Și iată așa cum a fost voia Exaporitului, domn e acum un grec: Nicolae Mavrocordat, prietenul nostru. Om învățat și bun, dar necunoscător al țării, deși zice că, după mamă, se trage din Alexandru cel Bun.”; „Am auzit că l-a întemnițat pe Iordache Ruset”, am zis eu. „Da?” s-a mirat așa, de formă, iar eu l-am întrebat: „Nu te bucuri, Dimitrie?” iar el a dat răspuns scurt: „Prea mă doare inima pentru câte îndură țara, ca să mă veselească pedepsirea unui ticălos.”; „După biruința de la Poltava, se făli contele Tolstoi, suedezul Carol al XII-lea s-a ascuns la Tighina, sub protecția sultanului. Țarul Petru gândește să-l urmărească și să-l prindă.” Aici îi veni bine lui Toma Cantacuzino să grăiască, fără oprelițe: „De multe ori, între noi, grăim despre scuturarea stăpânirii otomane, conte Tolstoi. Ci singuri nu putem. Ne ajuți?”; „Făgăduiesc, sub jurământ! se repezi rusul. Dar în cea mai desăvârșită taină.”; „Fără-ndoială!” zise Toma, iar Dimitrie: „Și află, conte, că Baltagi Mehmet pregătește o armie mare să lovească Rusia.”; „Nu se poate!… Eu știu că armia padișahului pornește împotriva Austriei, să șteargă amintirea înfrângerii de la Zenta.”; „Și eu știu, vorbi Toma Cantacuzino, că vodă Brâncoveanu a primit poruncă să strângă provizii și să facă poduri peste Dunăre și peste râuri.”; „Ei bine, prietenii mei, hanul tătar din Crimeea știe că țarul Petru adună oști cu fața spre miazăzi, iar oamenii lui umblă să facă alianță cu Polonia și cu Austria.”; „Cneaz Dimitrie, se îngrijoră Tolstoi, nu cumva să sufli o

vorbă despre asta prietenilor turci.”; „Nu-i nevoie: de la dânșii o știu. Va fi război mare și greu. Rău îmi pare că această furtună va să se desfășoare pe pământ românesc. Deși n-au nicio vină românii, ei vor suferi cel mai mult.”; „Asta vi-i soarta…”; „Soarta noastră are trei, dacă nu chiar patru fețe: împăratul nemților, riga polonilor, țarul moscalilor și sultanul otomanilor. Oricum, dacă oastea țarului ajunge la Nistru, românii, toți câți înțeleg starea în care se află, se și ridică împotriva…”; „Dacă-i așa, cneaz Dimitrie, îl și vestesc pe măritul țar.”; „Sultanul l-a trimis domn pe Nicolae Mavrocordat, tocmai ca să țină țara departe de voi, rușii.”; „Știu, cneaz Dimitrie, dar măritul țar Petru nu se împiedică de un domn grec!” vorbi contele, cu trufie. „Care nici nu cunoaște țara și oamenii… Uite, prietenul nostru Ion Neculce poate adeveri că Nicolae Mavrocordat, deși este om învățat și bun cărturar, se descurcă greu cu domnia.” „Se poartă aspru cu boierii, am urmat eu, Ion Neculce: îi închide în temniță și-i bate cu toiegele la spate, până leșină. În schimb, apără țăranii și mojicimea.”; „Asta însamnă că boierimea cea mare nu-l va suferi multă vreme în scaun, a zis Dimitrie. Va trece de partea țarului. Și parcă anume ca să nu spună prea multe, schimbă vorba: Eu mă străduiesc a scrie istoria românilor, a tuturor românilor; în fruntea ei pun îndemnul unui erou grec: „Luptă-te pentru patrie”. Vreau să dovedesc și eu, mai bine de cum au putut-o face Ureche, Costin și Constantin Cantacuzino, că ne tragem din romani, și să slăvesc strămoșii daci că s-au bătut pentru libertate până au pierit, cu toții.” Tolstoi s-a uitat la dânsul cu admirație și cu oarecare milă: „Mult ți-i dragă țara, cneaz Dimitrie. Numai că voi, românii, sunteți prea puțini, țară măruntă.”; „Iertare, conte, dar am spus-o de mai multe ori că Transilvania este tot românească. Și-apoi, acum un mileniu și jumătate, Moldova, Țara Românească și Transilvania alcătuiau o singură țară – Dacia. Vremurile și stăpânii străini au sfâșiat-o în trei, ca mai ușor s-o poată călca în picioare și oropsi.”; „Iar noi asta vrem: să le unim la loc, precum au fost, și slobode să le facem”, s-a rostit, cu putere, Toma Cantacuzino. „Frumos și nobil gând.” Și Tolstoi s-a oprit aici, căci tu, căpitane Silion, ai deschis ușa și ne-ai vestit că a sosit Cerchez Mehmet. În adevăr, dregătorul otoman a intrat vesel cu un: „*Șag olun*, fii sănătos!”; „*Hos geldiniz*, fii bine venit!” i-a răspuns, cu o temenea adâncă Dimitrie, foarte stăpân pe sine, ca și cum până atunci ar fi vorbit numai despre binefacerile împărăției otomane. „Tuturor, sănătate și voie bună, a urmat Cerchez cu urările. Dimitrie Cantemir, înaltul padișah te poftește în Serai.”; „Pe mine? Câtă cinste!… Dar oare de ce?”; „Nu știu. Mergi chiar acum, cu mine”; „O fi aflat înaltul padișah că mă pregătesc să scriu „Sistema religiei mahomedane”? Ori… ceva rău? Vreo pârâ mișelească?”; „Când e… ceva rău, sultanul trimite un călău, nu un pașă, râse într-un dinte, Mehmet Cerchez. Îmbracă-te! Repede.

Fără zăbavă.”; „Mă tem de urzelile lui Scarlatache Ruset”, șopti doamna Casandra, ca pentru sine. „Nu-i în Istanbul”, cătă dregătorul s-o liniștească. Dar doamna și mai tare se îngrijorează: „Ăsta mușcă, precum scorpionul, cu coada.”; „Oricum și ce-o fi să fie, pașă Mehmet, prietene! Ci, înainte de plecare, să ne înfruptăm din licoarea oprită de Coran, ca să putem striga mai cu inimă: *Padișah yașasin*! Trăiască padișahul!”

— Așa s-a întâmplat! Chiar așa! adeveri Neculce. În acea zi, de 14 noiembrie 1710, am rămas cu doamna Casandra în așteptare și în multă îngrijorare. Am cercat în felurite chipuri și ne-am gândit la pricina chemării în Serai, dar nu i-am dat de rost. Am așteptat o jumătate de zi, dar nouă ni s-a părut un veac.

— Veac mi s-a părut și mie care l-am însoțit, dacă-ți amintești, și l-am așteptat la poarta Seraiului.

— Când l-am văzut intrând, mai degrabă uimit decât vesel, ne-am ridicat în picioare. S-a oprit în mijlocul salonului și-a întrebat: „Mă vedeți? Sultanul m-a numit domn la Moldova. L-am rugat, cu înlăcrămare, să nu mă împovăreze cu o îndatorire așa de grea. Să-l pună pe Antioh și să mă lase aici, în tihnă, să scriu cărți. Atunci a strigat: «Poruncă!» Și însuși m-a îmbrăcat cu caftanul cel mare, cu soboli!” Am încremenit toți, în nedumerire și mirare. Doamna Casandra cea dintâi a scos sunet, stins: „Nu se poate…”; „Ba, iaca, se poate! s-a închinat Dimitrie în fața ei și a vorbit cu mândrie ciudată: Așa vin minunile sorții: când nici nu visam, iată-mă în hilat fachire, domn al Moldovei: domn din poruncă! De la sultan am trecut la marele vizir Baltagi Mehmet, care mi-a dat firmanul de numire.”; „E mâna lui Cerchez Mehmet pașa ori a lui Ganine? a întrebat doamna. Ales că-i și ibovnica sultanului.”; „Mâna tuturor prietenilor otomani, de bună samă, a răspuns Dimitrie, cu un fel de tristețe ciudată. Marele vizir m-a firitisit pentru încrederea de care mă bucur în fața sultanului și i-am sporit-o cu povața pe care i-am dat-o: să pornească, fără zăbavă, război împotriva țarului.”; „Măria ta!…”, am tresărit eu de asemenea amețitoare schimbare la față. „Nu te speria, mi-a zis; am dat povața asta numai când m-am încredințat că totul era hotărât. Când am înțeles că numai în vederea și din pricina acestui război m-a pus domn în Moldova. Sunt un voievod… numit ca și Mavrocordat. Căci Sultanul are nevoie acolo de un om de mare încredere, de temei, dintre pământeni și pe placul țării. Se teme ca nu cumva, în cazul războiului cu Rusia, domnul, povățuit de Brâncoveanu, să treacă de partea țarului. Și a socotit că eu, în marea mea credință față de sultan, nu voi face niciodată așa ceva…” Nu ne veneam în fire. Nu înțelegeam: de unde a luat bani pentru peșcheșuri? De ce a primit tocmai acum, când se simțea așa de bine, de liniștit, în afara treburilor politicești? A răspuns cu o încredere uimitoare în el însuși: „Da, domn

fără să plătesc mai marilor niciun gologan. Și mărturisesc, cu mâna pe inimă, că am jurat credință sultanului, fără nicio șovăire. O putere cerească mi-a insuflat tărie și credință fără abatere. Ci, mai pe urmă, pe drum, am început să mă tem și să mă cutremur de sarcina pe care mi-am luat-o, de calea pe care am apucat. Și, ca să-mi întăresc curajul, îmi încep domnia cu această poruncă: prietene Neculce, aleargă la contele Tolstoi. Să se ascundă! După asta grăbește spre țară: să mă întâmpine toți boierii, dar nu cu alai, ci cu încredere și prietenie. Mai ales să fie față Costinii și Costăcheștii, că Ruseteștii vor veni, de bună samă, și nepoftiți."; „Alerg!" am strigat eu, cuprins de-un fel de patimă și bucurie smintită. Ci Dimitrie m-a oprit: „Stai să-ți dau zapis la mână: îl scoți, din porunca mea, pe Iordache Ruset din închisoarea unde l-a pus Mavrocordat și pune-l caimacam!"; „Caimacam? m-am crucit eu. E matca tuturor răutăților!"; „Da!… Zbori! Dar să nu te simtă nimeni, înțelegi? nimeni că treci pe la Tolstoi. Iar în Moldova trebuie să arătăm că-i vrem pe toți prieteni. Pe toți!…"

Vorbi căpitanul Silion:

— După aceea, rămânând numai cu doamna și cu mine. Dimitrie a zis: „Casandra, doamna mea, deși-i mare taină, ție trebuie să-ți spun: vizirul mi-a poruncit ca, îndată ce ajung în Moldova, să-l prind pe Brâncoveanu și să i-l trimit viu și nevătămat. M-a ispitit chiar cu domnia Țării Românești, dacă…"; „Și… ce-ai să faci?" a întrebat doamna cu spaimă. „Am făgăduit… Dar n-o să împlinesc niciodată făgăduiala asta."; „Dar cum?… Te vor sili!"; „Deocamdată l-am sfătuit pe marele vizir să-i ceară Brâncoveanului un împrumut de 500 de pungi. Până-l plătește… prea iscusitul voievod își mântuie viața, iar noi ne împlinim gândul nostru cel de taină."; „Dar el, Brâncoveanu, ce va face? Te-ai gândit?"; „Unele gânduri i le cunosc de la Toma Cantacuzino. Altele i le bănui. Unele le voi insufla. Altele le va săvârși el însuși. E foarte dibaci. Și fiind vorba de țară va înțelege și mai bine ce are de făcut. C-o fi având el multe cusururi, dar țara o iubește ca nimeni altul." Făptură deprinsă cu hărțuielile vieții, doamna Casandra îi arătă că n-o să fie ușor, iar gândurile lui tainice o cam speriau. Dimitrie căută s-o liniștească: „Ai dreptate, Casandra. Tocmai când ne găsisem viața tihnită, iată-ne aruncați, nebunește, într-o mare vijelie. Stai lângă mine, ajutor de nădejde. Că voi întâlni droaie de șovăitori, puhoi de fricoși și haite de aprigi împotrivitori. O săptămână cât mai rămâi aici, arată cea mai mare prietenie dregătorilor otomani. Viziteaz-o pe Ganine și vorbește-i despre țara noastră, despre dragostea de care mă bucur în fața poporului și despre credința nesmintită eu care voiesc a-l sluji pe padișah."; „Prea bine, Dimitrie!"; „Dascălul Ieremia să țină însă legătura cu contele Tolstoi, mai ales dacă sultanul îl pune în temniță, să nu-l părăsească."; „Nu-i prea greu și prea mult pentru o femeie cu patru copii?"; „Pentru o Cantacuzină,

nu! Pe Maria o iau cu mine, măcar că-i asupra iernii.” Doamna a dat să spună „nu”, dar s-a răzgândit: „Cum crezi c-ai să ocârmuiești cu Ruseteștii în coastă?”; „Am poruncit imbrohorului să nu-l supere, să nu-l vatăme cu nimic pe Nicolae Mavrocordat. Pe urmă, voi vedea. Dator sunt să încerc.” Ci atunci te-ai întors domnia ta, vel hatmane Neculce, cu vestea că ambasadorul rus a și fost întemnițat.

— Întocmai. „Îmi pare foarte rău, a suspinat Dimitrie. Casandra, dascălul Ieremia să caute a dobândi legătura cu dânsul… Când sultanul mi-a pus caftanul pe umeri parcă m-a acoperit cu un sloi de gheață. Apoi, îndată, l-am simțit pe mine ca o flacără… A mai fost oare cineva în istorie, în asemenea stare?”; „Nimeni”, am zis eu, Neculce, deși nu înțelegeam prea bine ce voia să spună. „Poate părintele meu, la Viena, când încărca tunurile cu paie”, m-a lămurit ceva mai mult doamna Casandra, iar Dimitrie a zis: „Casandra și Ioane, cine-o să mă ierte c-am jurat strâmb? Căci am jurat; a trebuit să jur, fir-ar dracu-al dracului!…”; „Cine? întrebă doamna și tăcu o clipă grea, dureroasă. Țara, Dimitrie. Țara și norodul ei, care vrea slobod să trăiască…”

Nimănui nu-i era somn. Ar fi putut priveghea până dincolo de miezul nopții, ca să-și amintească toate întâmplările din acel neașteptat vârtej, în care nu numai Dimitrie, ci și țara și tot poporul românesc s-au aruncat atunci, în noiembrie 1710. Dar jupâneasa Maria a socotit că era mai bine dacă se retrăgea fiecare în iatacul său, să gândească la cele ce aveau să le depene la priveghiul de mâine seară. Al zecelea.

Cu toate că nu păreau obosiți, totuși toți au adormit repede. Numai maica Daria, care nu povestise nimic în seara aceasta, a vegheat până la răsăritul luceafărului de dimineață. A ascultat vaierul cocorilor călători spre miazăzi, bătaia de ornic a unui cariu în perete, cântecul cocoșilor dinspre ziuă, și a depănat amintiri. Nu mai știe când a trecut din visare în somn. Când s-a trezit, iatacul se afla scăldat în lumi-nă galbenă ca mierea.

SEARA A ZECEA sau:
INOROGUL CITIT ÎN „ISTORIA IEROGLIFICĂ”

În seara asta, a zecea, dascălul Ieremia a adus, din odaia lui, o carte despre care pomenise de mai multe ori în cursul priveghiurilor. O carte groasă, de peste trei sute de pagini, legată în tartaje din piele castanie. Între filele ei pusese multe tăsmăluțe din cordele albe de mătase veche. A ținut-o pe genunchi, până s-au așezat toți în jilțuri, au gustat, după obicei, din mere, pere și strugurii de pe masă. După aceea ceru slujnicei să-i așeze, în stânga, un sfeșnic înalt din lemn încrustat, cu o lumânare groasă în taler, pâlpâind ușor. Apoi tuși, întru dregerea glasului, semn că dorește să deschidă el priveghiul. Când văzu că toți așteptau, numai ochi și urechi, își netezi barba și porni cu vestitu-i meșteșug de retor:

— Să ne închipuim, iubiți priveghetori, că, în vreme ce Dimitrie Cantemir călătorește, în plină iarnă, de la Țarigrad la Iași, noi facem un soi de… rezumat al întâmplărilor trăite de el și amintite de noi aici, în primitorul pridvor al conacului din Prigoreni. Știu de mult că domnia ta, vel hatmane Neculce, cinstită gazdă și rânduitorul acestui însemnat și prea frumos priveghiu, nutrești plăcută patimă pentru cărți de istorie. Știu că însuți, împreună cu prea înțeleapta-ți soață te desfeți, ades, copiind cronici. Și știm acum, cu toții, că dorești a scrie un letopiseț al Moldovei. Drept aceea de la Istanbul n-am venit cu mâna goală, ci am adus o carte mai deosebită, alcătuită de bărbatul și cărturarul foarte iscusit despre care povestit-am în cele nouă seri de priveghi, petrecute în acest prea primitor pridvor. Este o copie a cărții scrisă de Dimitrie Cantemir, copie pe care cu mare trudă și migală însumi am făcut-o, cu învoirea autorului. Poftiți și citiți-i titlul: „Istoriia ieroglifică în doaîsprădzece părți împărțită, așijderea cu 760 de sentenții frumos împodobită, la începătură cu scară a numerelor dezvăluitoare, iară la sfârșit cu a numerelor străine tâlcuitoare”. Vă place cum se numește?

Toți depărtară macaturile de pe genunchi, se ridicară din jilțuri și-l înconjurară pe dascăl, curioși și dornici să vadă cartea asta cu un titlu cam ciudat.

— Rogu-vă, acum, urmăriți cu luare aminte cuprinsul ei, vorbi călugărul, cu îndătinatu-i obicei de dascăl. E vorba de o lungă poveste cu oameni înveșmântați în nume de păsări și animale… înainte de zidirea Vavilonului și înainte ca regina Semiramida să fi orânduit acele grădini spânzurate pe stâlpi de piatră, atunci s-ar fi aflat două monarhii sau țări surori: una, monarhia Leului, locuită de jigănii sau dobitoace cu patru picioare, și alta monarhia Vulturului, cuibar de păsări, de zburătoare de toate soiurile. Epitrop sau ocârmuitor în țara Leului era Vidra; în țara Vulturului stăpânea Corbul. Dar iată că, din

pricina nesuferitelor ei tiranii, Vidra a fost scoasă din epitropie. Pentru asta, Corbul a făcut daruri și ofrande la capiștea sau templul Pleonexiei, adică al Lăcomiei. Era deci nevoie de un alt epitrop. Pentru alegerea lui, s-au adunat dregătorii și solii din amândouă țările, într-un loc ales din împărăția peștilor. Au venit dregătorii împărțiți pe tagme și s-au strâns în sfat mare. Caimacam sau locțiitor în monarhia Leului s-a așezat Pardosul sau Leopardul. În țara Vulturului, cel mai de frunte sfetnic al Corbului era Brehnacea, adică Șoimul cel mare și puternic, foarte iscusită zburătoare, care vânează și iepuri. De Brehnace, Corbul epitrop ascultă ca de un părinte al său.

— Deci un fel de poveste cu animale, întrerupse Ion Neculce.

— Ori poate o fabulă, ca-n Esopia, crezu Daria.

— Da și nu, se rosti dascălul. E o poveste adevărată, cu oameni adevărați, dar înveșmântați, cum am zis, în nume de animale și păsări. Ascultați: pentru asemenea alegere de epitrop, Corbul, care vrea să aibă cuvânt și în monarhia Leului, cere bunăvoința Camilopardului, adică a Girafei, jiganie foarte cu multă trecere în Împărăția peștilor. Cu ajutorul lui, Corbul va să pună epitrop peste dobitoace o jiganie ciudată: Struțocămila, o de necrezut îmbinare de pasere și dobitoc pe patru picioare. Întru asemenea pidosnică alegere sfătuiește și Pardosul, adică mai mult ațâță și îndeamnă din umbră. Ca să îmblânzească fiarele cele mai fioroase, adică Pardosul, Ursul, Lupul, Vulpea, Mâța sălbatecă, și să capete ajutorul lor, Struțocămila se căsătorește cu Helgea sau Nevăstuica, vietate osebit de frumoasă și de… adulmecată de partea bărbătească. Cu un cuvânt numai bună pentru treaba îmblânzirii fiarelor fioroase. Pentru că, trebuie, să vă mai spun că jigăniile se tem de răzmerița muștelor, a supușilor: albine, trântori, viespi, cele care hrănesc, de fapt, țara cu lapte și miere. Iar dacă se răzvrătesc și nu mai muncesc, toată puterea țării pe apa sâmbetei se duce: jigăniile, cât sunt ele de mari și de groaznice, sărăcesc și pier de foame.

— Hai, dascăle, că-ncepe să-mi placă povestea asta… ciudat de adevărată, râse căpitanul Silion.

— Da, e ciudată și deci atrăgătoare… Și ce fac jigăniile cele fioroase? Se întovărășesc cu zburătoarele de pradă, cum sunt: Brehnacea, Hărețul, Uliul, Cucunozul, iar prețul întovărășirii se cheamă alegerea Struțocămilei ca epitrop, așa cum vor Corbul și Pardosul. Totul ar fi mers cum ar fi mers, dacă nu s-ar fi ivit Liliacul, cu pretenția de a fi el epitrop și dacă printre jigănii nu s-ar fi aflat unele dornice să-l aibă epitrop pe Fil sau Elefant, fratele Inorogului. Dar treburile se încurcă și mai tare când o altă jiganie, Cameleonul, care își zice prietenul Inorogului, îi pârăște pe acești frați înaintea Corbului, precum că, din Împărăția peștilor, ei ar fi adevărații uneltitori împotriva Corbului și a Struțocămilei. Auzind de asemenea

tărășenie, Corbul trimite Șoimul în cetatea Pleonexiei să-l prindă pe Inorog și să-l ucidă. Dar, înzestrat cu simțul primejdiei și iscusit fiind foarte, Inorogul dezvăluie adevărul despre pricinile neînțelegerii dintre el și Corb. Le înfățișează cu atâta pricepere și dibăcie, încât din călău ucigaș, Șoimul se preschimbă în apărător și prieten. Dar Cameleonul nu se lasă: printr-un vicleșug, îl prinde pe Inorog și-l dă în sama crocodililor, să-l ucidă,

— Încep să mă lămuresc, zise Neculce. Aste jigănii și aste păsări răpitoare sunt obrăzarele sau măștile unor oameni anume. Este?

— Ai răbdare, vel hatmane! Și ascultă: Inorogul îl roagă pe Fil să-l ajute. Doar i-i frate. Dar Filul vrea, cu orice preț, epitropia pentru el și nu dorește să se pună rău nici cu Corbul, nici cu Pardosul, nici cu vrăjitorii cei mari din împărăția peștilor. El crede că Struțocămila e un dobitoc atât de prost și de caraghios, încât sfatul jigăniilor nu-l va alege. Îl cunoaște bine, că doar i-a fost rudă, înainte de a se însura cu Helgea. Socotește că scaunul de epitrop i se cuvine fără tăgadă lui și nu altuia: el e fiul și urmașul Monocheroleopardalisului,

— Mono… chero… leopardalis! Vai, îmi stâlcesc limba, râse Ion Neculce.

— Ajutat de vrăjitorii cei mari și de Cocoșul Europei, Inorogul fuge dintre crocodili și se ascunde. Șoimul îl ajută să scape de urmărirea Cameleonului și caută să-l împace cu Corbul. Folosind toată puterea și trecerea, plătind multe plocoane, Corbul izbutește să pună Struțocămila epitrop în monarhia Leului. Pe Șoim îl pedepsește, înlocuindu-l cu Uliul, trimis în cetatea Lăcomiei anume ca să-l prindă totuși pe Inorog și să-l omoare. Dar, osebit de înțelept și drept fiind, acesta îl câștigă și pe Uliu de partea sa. Văzând așa, Corbul trimite Brehnacea, Camilopardul și Bivolul să înfăptuiască împăcarea lui cu Inorogul, adică împăcarea dintre jigănii și paseri, dintre țara Leului și țara Vulturului.

— Înțeleg deci că țara Leului e Moldova, iar a Vulturului e Țara Românească, zice căpitanul Silion.

— Deci ai și început a dezlega înțelesul parabolei, surâse dascălul Ieremia. Să vă ajut acum a da pe față și alte ieroglife. Doriți?

— Adică să dăm numele cel adevărat oamenilor pe care Dimitrie Cantemir i-a îmbrăcat cu chipuri de paseri, de dobitoace și de alte lighioi închipuite, făurite de mintea lui iscoditoare și poznașă. O să vedeți că adunarea întru alegerea epitropului este o înfruntare nesăbuită de patimi și interese, de deșteptăciune și prostie, de ambiție și modestie, de vrajbă și împăcare. A scris-o în anii 1704-1705.

— În timpul marei prigoane, cum am povestit.

— Da, maică Daria. Și a ticluit-o ca o cronică a adunării obștești de la Arnăutchioi, din 1703 – vă amintiți? –, când trebuia să se aleagă alt domn la Moldova, în locul mazilitului Constantin Duca. Am zis

cronică, dar, de fapt, a ieșit o satiră cu rol de catarsis, de alinare a durerilor, amărăciunilor și veninului adunat în inima lui Dimitrie Cantemir, de când a deschis ochii asupra lumii. Și, mai ales, o povestire cu cheie despre cele petrecute la Arnăutchioi. Model i-a stat Batrahomyomahia grecească, pe care am cetit-o împreună, precum și, așa cum observa și Daria, fabulele lui Esop. Povestind, dojenește și biciuie pe mulți ocârmuitori din vremea lui. Simțind și văzând cât de altfel, cât de rău, se ticluiește lumea față de visările sale cele bune și înalte, cât de netrebnici, de lacomi, de tâlhari, de hapsâni, de vicleni, de ticăloși, de neoameni sunt prea mulți dintre oameni, prigonit fiind de mai marii zilei, trădat de prieteni și chiar de fratele său, amăgit, mințit, amenințat cu moartea, amestecat în intrigi fără sfârșit, Dimitrie Cantemir a scris o carte ciudată. Nu-i o carte de mângâiere și laudă, de cântare și slavă, ci una de dojană, de ocară necruțătoare. O înfățișare și o biciuire a năravurilor, a patimilor ce-i înjuguie pre mulți: lăcomia, hoția, zgârcenia, bârfirea, înșelăciunea, curvia, minciuna, necinstea, viclenia, trădarea, mișelia, omuciderea. O carte ca un bici de flacără, scrisă cu gând a lovi cu nemilă în ticăloșia omenească. Ci lovind adesea în oameni de samă și puternici, el, zămislitorul cărții, s-a temut de mânia lor. Sau, cum însuși scrie, domoli dascălul pașii cuvintelor și deschise cartea la una din tăsmăluțe, citind la lumina sfeșnicului: … „de betejirea inimilor foarte ferindu-ne, dezvăluind le acoperim și acoperindu-le le dezvăluim”…

— Și cum a scăpat de asemenea teamă? a vrut să știe Neculce, gândind că și unii dintre boieri din Moldova s-ar putea supăra pentru cele ce însuși avea de gând să scrie în letopiseț.

— Cum? Am spus: cu un meșteșug ritoricesc. A învești mântat numele oamenilor, al faptelor, al locurilor cu nume de împrumut; le-a îmbrăcat în haine de simboluri, de întruchipări în alt soi de viețuitoare, cu care au, dintru început, oarecare asemănare.

— Cum adică? nu se lămurea jupâneasa Maria.

— Adică așa, precum am arătat: fiecărui om i-a dat nume de dobitoc cu patru picioare sau nume de pasăre. Dobitoc sau pasăre cu care i s-a părut lui Cantemir că acel om se asamănă la chip ori la însușiri sufletești. Titlul cărții l-a luat de la vechea scriere eghipițiană, cu semne numite ieroglife, nu slove. Deci „Istoria ieroglifică”.

— Dar cetitorul poate afla numele adevărat al omului ascuns sub nume și chip de… altă lighioaie?

— Da, maică Daria. Dimitrie a adaos la scrierea sa o „Scară a numerelor”, adică a numelor și a „cuvintelor ieroglificești tâlcuitoare”. Din această scară aflăm, de-o pildă, că *Leul* e socotit „dobitoc platonicesc” și că închipuie a fi Moldova, iar *Vulturul*, așa cum ați auzit, însamnă Țara Românească. *Împărăția peștilor* este Împărăția otomană. Țarigradul l-a numit *Cetatea Pleonexiei*, a Lăcomiei, locul

unde se înfruntă ambițiile și patimile, poftele cele nesătule de putere și mărire, unde jigăniile și pasările doritoare de domnie își irosesc banii, puterile și chiar viața. În întunecoasa capiște a Lăcomiei nu arde untdelemnul păcii. În schimb, fumegă feștilele vrajbei. Mai ales noaptea, după ce se închide ochiul cerului. Zeița aceasta, povesti dascălul Ieremia, deschizând cartea la o altă tasmăluță, are „sub picioare cuptoraș de aramă", „sprijeneala lăcomiei în avuțiia trecătoare". Împărăția peștilor se întemeiază doar pe bunuri materiale, vremelnice, nu pe bogății spirituale, veșnice. Zeița Pleonexia are „chip veșted", deoarece „lăcomia de râvna tuturor bolește", adică îi invidiază pe toți și suferă; iar „boala împărătească" este „gălbănarea". Pleonexia este o ipocrită: se face a nu ști că i se aduc daruri, dar se bucură când sosesc și le înfulecă în graba mare. Aici, în Cetatea Lăcomiei, „chipul lumii", adică noroadele subjugate, cântărește în talerul dreptății mai puțin ca „bobița strugurelui". *Filozofii* sunt, după cheie, vizirii, iar *Vrăjitorii*, dregătorii otomani care slujesc zeiței Lăcomiei. Fanarul din Țarigrad l-a numit *Marginile gârlelor*. *Eufratul Europei* e Dunărea… Și acuma, dacă aste numiri ciudate și răsucite nu v-au amețit cu totul, să vă tălmăcesc cheia câtorva nume de viețuitoare.

— De-abia așteptăm, surâse Ion Neculce. Dar mai întâi să gustăm câte o ulcică de vin, să ne limpezim și să ne agerim mintea.

— Ai dreptate, cinstită gazdă, râse dascălul. Toate bine le vezi și le ticluiești. Așa că, jupânească Maria, umple ulcelele cu licoare binecuvântată, că în sara asta va trebui să-nduraț neîntrerupta-mi dăscălire. Sunteți prada mea și a acestei cărți cu totul deosebite.

După ce gustară din ulcele vin sau must, fiecare după dorință, după ce se minunară de culorile cele multe și nepomenit de frumoase stingându-se încet în asfințitul cel de la marginea zării, Ieremia trase cartea spre piept și porni iar:

— Deci, cu învoirea dumneavoastră, să scot obrăzarele de pe chipul celor mai de samă jigănii și orătănii care se înfruntă în „Istoria ieroglifică". Și începem cu *Corbul*, epitropul monarhiei Vulturului. Puternic, răpitor, negru, croncănitor adesea cu mânie și supărare, îl întruchipează pe Constantin vodă Brâncoveanu. Cantemir îl înfățișează ca pe o pasăre foarte deșteaptă, foarte dibace la intrigi, cam tiranică și primejdioasă. Îl vânează pe Inorog, fără încetare, cum prigonește pre mulți din cei care nu-i fac voile și nu-i împlinesc poruncile. În schimb, pentru țara și casa lui se vădește cel mai priceput chivernisitor. Corbul face și desface totul în monarhia Vulturului și vrea să fie stăpân și în țara Leului. De mai multe ori îl zugrăvește cu asprime: „precum pe din afară neagră, așa-i și pe dinlăuntru". Ca pe orice pasăre de pradă, îl roade pizma și-l înghimpă mânia; de aceea „tuturor dobitoacelor moartea le poftește"…

— Aici, cam așa-i, clătină din cap Ion Neculce. Chiar pe Constantin Duca, fost ginere, când a aflat că nu-i mai împlinește voile, l-a pârât marelui vizir că s-ar pregăti să fugă la țarul Petru. Și așa, pe asemenea prepus, bineînțeles după ce a mai primit și ceva pungi cu aur, marele vizir l-a mazilit.

— Nici domnia ta nu-l iubești pe Brâncoveanu, vel hatmane.

— Îmi pare rău, dascăle, dar nu m-am împăcat cu asprimea lui. Dacă i-aș fi fost dregător și treceam de partea nemților ori a rușilor, precum am și făcut-o, îmi agăța țeasta-n prepeleac, precum a făcut cu a lui Bălăceanu.

— Unele purtări i-au fost greșite, zicem noi. Dar cu vremea o să se vadă că mult și mare bine a făcut acestor țări.

— Așa spunea și Dimitrie Cantemir, își aminti jupâneasa Maria, și, întru desăvârșirea împăcării, a sfătuit ca Radu, fiul lui Constantin Brâncoveanu, s-o ia în căsătorie pe Anița, fata fratelui Antioh.

— Întocmai. Iar în această „Istorie ieroglifică" povestește cum a cumpărat, a mituit multe jigănii, încă de pe când erau bejenite la curtea sa, ca să le folosească întru întărirea puterii sale.

— Și pe mine a vrut să mă cumpere, a râs vel hatmanul; ci nu m-am vândut. În preajma adunării de la Arnăutchioi l-a cumpărat pe Iordache Ruset, care parcă asta aștepta, cu nerăbdare: să se vândă pe un blid de linte.

— Prea furios a croncănit Corbul când *Filul*, adică Antioh Cantemir, a luat din mâinile *Vidrei* epitropia Leului. Pe atunci mai trăia… *Mreana*, odrasla Corbului… Na! Am început să vorbesc… ieroglific. Așa a botezat-o Dimitrie Cantemir pe Maria doamna, fiica Brâncoveanului și soția lui Constantin Duca: Mreana. Dar, știindu-l pe *Fil* mult prea greoi, iar pe *Inorog* o jiganie cu prea multe însușiri, umbla mereu să-l trimită pre lumea cealaltă. Inorogul este însuși Dimitrie Cantemir, după cum vă amintiți.

— Dacă Mreana este doamna Maria Duca, atunci Vidra nu poate fi decât Constantin Duca, jiganie osebit de înzestrată. Deși trăiește pe uscat, are puterea de a viețui și în apă, adică în împărăția peștilor. Asta va să însemne că-i moldovean, din neam mare, domnesc, cu multă învățătură și cu mare trecere în Cetatea Lăcomiei și în monarhia Vulturului.

— Da, dar… trecerea asta s-a lustruit, s-a poleit și cu aurul… Corbului, vorbi Ion Neculce, făcând haz,

— Așa-i. Dimitrie Cantemir laudă Vidra pentru învățătura din capul ei, dar o și ocărăște, zicându-i jiganie cu „o voroavă vicleană și cu un obraz ce nu știe a se ruși̦na", citi iar dascălul Ieremia, deschizând cartea la o altă tăsmăluță. Scrie cum că Vidra „prostia în evghenie" o preschimbă, „două vicleșuguri" așterne „și cu două răutăți" se acoperă. Deci foarte deșteaptă și iscusită vietate, foarte învățată, dar și

căptușită cu șiretenie și cruzime, săvârșitoare a multe silnicii și jafuri, cu un drăcesc duh al născocirilor întru cele rele. Cât îi trăiește soția, Mreana, adică Maria, fiica lui Brâncoveanu, Corbul îl ajută să fie epitrop în țara Leului. Dar, din zi în zi, „a sufletului vitejie" scade prin „vicleșuguri", îngăimele de amăgele și fapte pline de răutate precum sunt sicofandiile (intrigile), clevetele (ponegririle), „minciunile" și alte „lucruri de ocară și blăstămățești". Pentru toate astea rasă a fost Vidra „din tabla neamului", adică scoasă din epitropie, alungată în Împărăția peștilor. La Arnăutchioi, Vidra s-a ridicat împotriva Corbului, suduindu-l urât. Ba a învinuit și adunarea de tiranie. Dar a fost părăsită de toți și lăsată „prin adâncurile apelor orbăcăind", adică a plecat în surghiun. Corbul susține acum la epitropia Țării Leului pe *Struțocămilă*, nume izvodit de Cantemir pentru Mihail Racoviță.

— Struțocămilă? întrebă jupâneasa Maria. Ce fel de lighioaie-i asta?

— O dihanie alcătuită din două părți: cămilă și struț. Deci, precum cămila e un dobitoc „în patru picioare mergătoriu și din fire spre ridicarea sarcinei rânduită", creață „la păr, dar moale ca bumbacul", Struțocămila este… „cămilă nepăsărită și pasăre necămilită", „pasăre mare, cu pene, pedestră și nezburătoare", „la grumaz lungă și întoarsă, la picioare înaltă și la genunchi botioasă", „la cap mică", împodobit nu cu plisc de pasăre, ci cu bot de dobitoc. Struțocămila a fost o jiganie de frunte în vremea Vidrei, dar apoi s-a sfădit rău cu dânsa. A pribegit prin monarhia Vulturului, unde-o pârăște pe Vidră pentru tiranie. La Arnăutchioi, cum am zis, capătă epitropia în monarhia Leului. Cantemir nu-l cruță nicidecum. Îi ticluiește un chip cumplit. Ascultați, invită dascălul, deschizând cartea: …„strâmbe și cârjoabe lucrurile norocului, ghibul, gâtul flocos, pieptul, botioase genunchele, catalige picioarele, dințoase fălcile, ciute urechile, puchinoși ochii, suciți mușchii, întinse vinele, lăboase copitele"…

Dascălul Ieremia se opri să răsufle. Apoi surâse:

— Chip de groază… O himeră a păsărilor și a jigăniilor, „pasere dobitocită și vită păsărită". Pentru dobândirea epitropiei, îl ajută și *Cucunozul*.

— Cine-i și orătania asta? nu mai avu răbdare căpitanul Silion.

— Este Mihai Cantacuzino, spătarul. În mai multe rânduri, Cantemir înfățișează Struțocămila ca pe-o jivină proastă și lacomă de putere. Pune pe unul din gloată s-o facă de râsul întregii adunări. Dar pentru buna ei faimă se zbat și *Vulpea* și *Cameleonul*, puși la cale de *Pardos*. Iar, până la urmă, dobitoacele se duc în *Cetatea Deltei*, adică la Adrianopol, și cumpără „cap de bour" de la vrăjitori, în nădejdea că „pe cap de Struțocămilă corn de bour să crească". Așa o pun epitrop în țara Leului. Și ca să arate cine va ocârmui, de fapt, țara, Cantemir pune Pardosul să poarte Struțocămila de căpăstru, iar *Râsul* îl urmează

în tot locul, în munți și în codri, să-i caute coarne de taur și cap de bour, dar nu-i găsește. Scrie: „Pardosul pe Cămilă de căpăstru purta și Râsul după dânsa, ca gândacii prin baligi i să plimba. Căci la Râși ca aceștia, căcăraza Cămilii mai de preț ieste decât căstanul la gliganii (adică la uriașii) muntelui Olimpului”. Alaiul din serbarea ungerii Struțocămilei ca epitrop e înfățișat așa: …„jigăniile și dobitoacele toate urmând Struțocămilii la sălașul monarhiii sale sosiră și în obicinuitul șopron băgând, pilituri de fier vărsară”, drept hrană, care „mai mult crunția decât mistuia”. Ca epitrop, Struțocămila nu poate împiedica jigăniile de carne mâncătoare a săvârși tot felul de cruzimi. Trebuie să amintesc iară că, pentru îmblânzirea dobitoacelor împotrivitoare, Struțocămila s-a căsătorit cu *Helgea* sau *Nevăstuica*, fata *Guzinului Orb* sau *Cârtița*, care nu-i altul decât medelnicerul Dediul Codreanul, jiganie din orânduiala a doua, dar foarte stimat de toate jigăniile tinere, nu atât pentru însușirile lui, cât pentru frumusețea Helgei.

— După cât înțeleg, e porecla doamnei Ana, se lumină jupâneasa Maria. Și-atunci e-adevărat. Este necuvântat de frumoasă. Îmi amintesc că și Antioh Cantemir ar fi luat-o soție, dacă nu l-ar fi speriat prea multa-i frumusețe și teama că asemenea minunată floare nu poate fi păzită de ciugulirea sutelor de bondari ce roiesc în juru-i, cercându-i mierea buzelor și sucul dragostei.

— Adevărat, întări și Ion Neculce; pe mulți dintre tinerii boieri moldoveni ne-a buimăcit cu frumusețea ei.

— Și Dimitrie Cantemir scrie că „În dragostea a multor jigănii intrasă și a multora minți de frumusețea ei să nebunisă”, măcar că părintele ei „din fire orb și slut era”. De asemenea, în opoziție cu hâzenia Struțocămilei, pe Helge Cantemir o înzestrează cu obraji „precum roa trandafirilor”, cu „trup suleaștec”, adică foarte gingaș, „cu albă pielița, cu negri și mângâioși ochii, cu subțiri degețelele, cu iscusit mijlocelul” …„Toți ibovnicii și pătimașii dragostei Helgii” mureau și înviau de zeci de ori de… dorul ei. Pentru că o măritară după Struțocămilă, Cantemir o cainã foarte și înfățișează pe mire cu vorbe de ocară: „O, dreptate sfântă, puneți îndreptariul și vezi strâmbe și cârjoabe lucrurile norocului… O, noroc orb și surd, o, tiran nemilos și păgân fără lege, o giudeț strâmb și fățarnic, pravilă strâmbă fără canoane… Ascultați morților și priviți viilor: Cămila cu Helgea să împreună, filul cu șoarecele să cunună și dealul cu valea să iau de mână”. La nunta lor vin toate vietățile și cântă: „țânțarii cu fluiere, greierii cu surle și albinele cu cimpoi”; prin văzduh dănțuiesc muștele și pe pământ furnicile, iar broaștele și buratecii cântă în versuri: …„O, Helge fecioară, frumoasă nevastă, / Nevastă fecioară, fecioară nevastă… / Peste șase vremi roadă să-i coboară, / Fulgerul, fierul, focul mistuiască. / Patul nevăpsit nu să mai slăvească”…

— Nu prea înțeleg, se plânse jupâneasa Maria.

— Adică…, la nuntă, mirele a văzut cu amar că mireasa nu era fată mare, patul nu s-a… pătat de sânge feciorelnic. Iar pruncul s-a născut în a șasea lună de la căsătorie, dădu dascălul Ieremia lămuriri largi și pricepute.

— Las' că și el era un văduvoi cam trecut, râse Neculce, Iar cât privește roada casei o vedem îmbelșugată: doamna Ana a înzestrat-o cu șapte coconi. Măria sa ne-ar cam scurta de capete, dac-ar afla de ce râdem. Dar îmi pare că s-a luat după o vorbă înțeleaptă: ce se naște în ograda mea, al meu este.

— În „Istoria ieroglifică", urmă dascălul Ieremia povestirea, scrie că, sub epitropia Struțocămilei, jigăniile cele fioroase, în cap cu Pardosul, au săvârșit numai samavolnicii, asupriri și jafuri; bietele muște rămaseră doar cu sufletul: „Tot ochiul ce le privea cu lacrimi de sânge le tânguia. Între dânsele undeva glas de bucurie sau viers de veselie nu se simțiia, fără numai răget, muget, obide, suspine, văitături și olecăituri în toate părțile și în toate colțurile să audzia".

— Dascăle, întrebă căpitanul Silion, ai pomenit de *Pardos*: cine-i?

— Da, de Pardos sau Leopard am mai pomenit în priveghiul nostru. Cu asemenea jiganie Cantemir l-a asemănat pe vicleanul Iordache Ruset, lămuri Ieremia. Adică fiara care pândește prada cu răbdare și prefăcătorie, ca să sară napistan asupră-i, doborând-o și sfâșiind-o cu colții, cu ghearele, cu botul. Pardosul e vărgat la suflet ca și la blană. E frate cu „*Râsul* cu negru picat", care-i porecla lui Manolache Ruset, și frate cu *Cameleonul*, numele de jiganie al lui Scarlatache Ruset. Deci neamul Cupăreștilor sau treimea: Pardosul vărgat, Râsul cu negru picat și Cameleonul cu toate boielile pictat, adică împrumută culoarea celor din jur. Capul uneltirilor e Pardosul; el păcălește pe mulți și cu vorbe meșteșugite îi împinge tot la fapte rele. De pildă, umblă cu scrisori mincinoase și ades jignitoare despre Corb, deși se înrudește cu el, și face tot ce vrea sub epitropia Struțocămilei. Numai Lupul, dintre jigănii, și Brehnacea, dintre păsări, îndrăznesc să-l arate ca pe o vietate rea și intrigantă, vicleană și ucigașă.

— Dar cine-i *Lupul*? întrebă jupâneasa Maria.

— Vorba ceea, râse dascălul, întreb de lup și… Lupul în ușă. Căci nu-i altul decât Lupu Bogdan, părintele domniei tale.

— Adică chiar… taica?! Și cum mi ți-l zugrăvește?

— Bun, înțelept, adevărat filozof; dar la adunarea de la Arnăutchioi se poartă prea prudent. Nu se rostește asupra alegerii Struțocămilei. Lasă lucrurile să curgă de la sine. Dimitrie e supărat pe dânsul că nu ia apărarea Cantemireștilor, așa cum s-ar cuveni unui cumnat.

— Mi-am cunoscut bine socrul, grăi Ion Neculce; era în adevăr foarte chibzuit. Făcea lucruri temeinice și curajoase, atunci când credea el că trebuie și se pot face. Dar mai ales știa să-și păzească

pielea.

— Pentru că trăise multe și știa că prea adesea a mărturisi adevărul e cu primejdie, îl apără jupâneasa Maria. De aceea, dacă mai marii ziceau că-i albă, iar el vedea că-i neagră, tăcea și aștepta ca și ochii mai marilor să vadă adevărul: albul alb și negrul negru.

— Ai dreptate, cinstită jupânească Maria. Cantemir îl pune să zică: „Unde răcnește Leul, nu mai urle Lupul". Ca să-l ispitească, să-l silească a se rosti pentru Struțocămilă, *Vulpea* povestește două întâmplări, două isprăvi din care se vede că Lupul era curajos, iscusit, șiret și chibzuit în tot ce face. Când s-a surghiunit la curtea Corbului a propus ca Filul sau Inorogul să fie epitrop în monarhia Leului, încredințându-l că numai acești frați ar putea ține legături prietenești și pașnice între cele două țări. Și în adunarea de la Arnăutchioi Lupu apără pe Fil și pe Inorog,

— Dascăle Ieremia, adevărul este că Lupu Bogdan hatmanul n-a fost față la acea adunare, își scociorî Neculce în sacul cu amintiri. Știu că l-a oprit Brâncoveanu în București, anume ca să nu-l sprijine pe Antioh Cantemir.

— Atunci să știți că Dimitrie Cantemir l-a pus în carte anume ca să arate că și Moldova are oameni deștepți, dârji, drepți, cinstiți și viteji.

— Dascăle Ieremia, ai pomenit numele păsării răpitoare numită *Brehnacea*, grăi maica Daria. Pe cine întruchipează?

— Brehnacea, adică Șoimul cel mare care vânează iepuri, întruchipează pe marele boier Constantin stolnicul Cantacuzino. O pasăre mare, de rangul întâi, care se bucură de multă cinste în monarhia Vulturului. Dimitrie Cantemir o descrie așa, deschise dascălul cartea și citi: „Brehnacea bătrână carea în multe științe și meșterșuguri era deprinsă (că mult să îndreptează cu învățătura tinerețele, dară și știința mult crește și să adaoge cu bătrânețele)". Ca toate pasările mari, de pradă, „nu mai puțin decât altele de vărsatul sânge nevinovat ca de-o privală prea frumoasă să veseliia și de toată carnea proaspătă nu să oțărâia, nici să scărândăviia, însă de multe ori când sfaturile grele să zbătea și lucrurile mari să dârmoia… totdeauna spre cele mai bine și odihnite lucruri învăța și îndemna". Deci, deși era lacom și hrăpăreț, ca sfetnic a fost înțelept și doritor de împăciuire.

— Așa-i, dar dacă Brehnacea e stolnicul Constantin Cantacuzino, zise Daria, foarte rău a greșit pârându-l pe Brâncoveanu și dându-l pe mâna gealaților lui Gin Ali, că peste doi ani și el și feciorul său, Ștefan vodă Cantacuzino, fost-au spânzurați în Istanbul. Iaca, sunt de-atunci șase ani…

— Eram în Țarigrad, adeveri dascălul Ieremia, și știu ce cumplite împoncișări și sângeroase răzbunări s-au săvârșit atunci. Dar, cum tot Dimitrie scrie: „Cine face, face-i-să."

— Știți, cinstiți priveghetori, vorbi Silion, când a auzit de moartea cumplită a Brâncoveanului și a Cantacuzinului, Dimitrie Cantemir a plâns cu lacrimi amare și multe zile n-a ieșit din casă! Mie mi-a spus: „De zeci de ori așa era să mi se întâmple și mie și fratelui meu Antioh… Și-o să se întâmple asemenea groaznice omoruri cât timp țările române vor fi sub epitropia sultanului.”

— În „Istoria ieroglifică”, se întoarse dascălul Ieremia la povestirea lui, Brehnacea își dovedi înțelepciunea atunci când povățui ca muștele, adică albinele, viespile, bondarii, răzvrătite împotriva jigăniilor mari și a păsărilor răpitoare, să nu fie ucise, ci făcute prietene. Cu vorbe alese împiedică pe Corb a se răzbuna împotriva Inorogului și chiar ascultând povața Șoimului, propovădui împăcarea între cele două monarhii.

— Dascăle, nu ne-ai spus cine-i *Cucunozul*?

— Mai spun o dată, jupânească Maria. Cucunozul, numele unui soi de șoim, nu-i altul decât Mihai Cantacuzino spătarul, pasăre răpitoare, foarte trufașă. El hotărăște ca Vidra să fie izgonită, iar Struțocămila să capete epitropia asupra jigăniilor. Știe că, în adunare, potrivnicul cel mai de samă al Struțocămilei este Lupul. Învinuiește Brehnacea de lașitate și sfătuiește pe Șoim să vină în monarhia Vulturului, încredințându-l că nu i se va întâmpla nimic, adică nu va îngădui Corbului să se răzbune pe el, pentru că umblă să rânduiască pacea cu Inorogul. Cantemir își cam bate joc de el scriind: „Această pasăre, dară, cu mare mânie, mai mult din stomahul tulburat decât din rostul fără sfat, într-acest chip cuvintele deodată cu balele își stropiia”.

— După cât bag samă, pe Cantacuzini i-a botezat cu nume de pasări din neamul șoimului.

— Da, vel hatmane. Și cred că ghiciți acum cine este *Șoimul* în „Istoria ieroglifică”, ales că de multe ori l-ați auzit pe Dimitrie numindu-l așa.

— Nu poate fi decât Toma spătarul Cantacuzino, răspunse jupâneasa Maria, cel care acum e general la țarul Petru.

— A ajuns bine: dacă nu împărat, măcar slujitor la un împărat, se veseli căpitanul Silion.

— Precum știți, este feciorul agăi Matei Cantacuzino, văr primar cu Constantin vodă Brâncoveanu și cu doamna Casandra, soția lui Dimitrie Cantemir, se dovedi jupâneasa Maria bună cunoscătoare a înrudirilor Cantacuzine.

— Cantemir l-a pus pe Șoim mai mare peste dulăii care-l urmăresc pe Inorog în Cetatea Lăcomiei. E o vietate puternică și hrăpăreață, dar când se încredințează de cinstea Inorogului și-l face frate de cruce.

— Dascăle Ieremia, îl opri Neculce, ne-ai cam amețit cu atâtea nume născocite. Ca să te mai putem urmări, se cere să ne limpezim iară mintea cu un pahar de vin, să ne îndulcim cu câte o căniță de

must și cu ciorchine de struguri dulci și-nmiresmați. Iar plăcinta învârtită, cu brânză de oi umplută și cu miere îndulcită, iată, vă așteaptă, caldă, sub șervete de in, țesute de însăși jupâneasa mea.

— Prea bine! se ridicară toți, răsuflând ușurați, despovărându-se de grija de a ghici și a ține minte toate numele astea ciudate, născocite de duhul cel năstrușnic al lui Dimitrie Cantemir.

— Nu-mi închipuiam că v-am pregătit un priveghi atât de greu, se dezvinovăți dascălul, așezând cartea în jilț, pe locul său, și pășind prin cerdac, întru dezmorțirea oaselor. Gustară din plăcintă și din poame, se îndulciră cu mireasma binefăcătoare a mustului și a vinului. Silion își aminti că Dimitrie Cantemir iubea mult strugurii din Huși, precum și perjele bine coapte, împănate cu miezuri de nucă nouă și că de multe ori cerea să i se aducă asemenea roade de la Silișteni, cumpărate de la „răzeșii cei perjari, vânători de tătari", cum îi plăcea să-i poreclească.

— Și când stam la Harcov mult le ducea dorul și le pomenea des. Și doamna Casandra, când era bolnavă, suspina: „Mi-i poftă de nuci din țara noastră"…

— Hm…, se întristă vel hatmanul Neculce, așezându-se în jilț și făcând semn și celorlalți să se cuibărească în locurile lor. Ne-a fost doamnă doar opt luni și n-a apucat nicio toamnă moldoveană ca asta… Dascăle, zi-i mai departe, rogu-te, cu povestirea și citania „Istoriei ieroglifice". Că ne dezvălui o față necunoscută a Cantemirescului.

Încuviințând, dascălul se apropie de jilțul său și o văzu pe Daria prefirând filele cărții. Când îl simți alături tresări și-și ceru iertare, apoi îndrăzni:

— Dascăle Ieremia, mult te rog, împrumută-mi-o s-o copiez.

— E greu, foarte greu de înțeles, maică Daria.

— Tocmai de aceea, cinstite dascăle. Copiind-o, urmăresc mai pendelete gândul scriitorului și-l pătrund.

— Bine, Daria; ți-o împrumut, dar nu mai mult de trei luni. Că în preajma Crăciunului voiesc a pleca la București și trebuie s-o am cu mine. Așa… V-ați așezat toți? Buun… Mare însemnătate dă Cantemir *Vulpei*. Bănuiți cine-i?

— Dacă ne întrebi ca pe școlari, râse Neculce, să cerc a răspunde eu. Vulpea e jiganie, înțeleg deci că nu poate fi decât porecla unui boier din… monarhia Leului, din Moldova, care să fie foarte șiret și viclean, rău, dar nu fățiș, ci din umbră. Și pentru că ai spus că, în „Istoria ieroglifică", lui Iordache Ruset i-a dat nume Pardos, ca Vulpe l-aș prepune pe Ilie Enache Țifescu, zis Frigevacă.

— Întocmai! Și mult mă bucur că l-ai deslușit din mulțimea… jigăniilor. Asta însamnă că ai început a descâlci „Istoria ieroglifică"; dar, mai ales, că ți-ai cunoscut bine contemporanii: îi ghicești și sub

numele vietăților cu care doar sufletul li se asamănă.

— Să fiu cinstit, dascăle, înălță vel hatmanul fruntea, de multe ori l-am auzit pe Dimitrie Cantemir zicându-i lui Frigevacă „Vulpea cea hicleană", marele meșter al fățărniciei, cumpănind orice vorbă și socotind fiece pas…

— Dar știm că Ilie Țifescu era cam gângav, zise jupâneasa Maria. Era chiar caraghios repetând mereu „vai-de-mi-și-de-mi"…

— Poate tocmai de aceea, Dimitrie Cantemir l-a pus să vorbească drept ca un retor, să povestească mult, pe larg, snoave și pilde cu tâlc. Vulpea are mare dragoste pentru Corb, din prânzul căruia de multe ori s-a înfruptat. Urmărind, cu șiretenie, să atragă ura asupra Filului și a Inorogului, ca și asupra Lupului, Vulpea îl ațâță pe acesta din urmă a vorbi în fața adunării despre Struțocămilă, despre Fil și Inorog. De ce? Pentru că știe bine: despre Struțocămilă nu va putea vorbi de bine, ci numai de rău, întrucât îl cunoaște din vremea când i-a fost cumnat, iar pe Fil și pe Inorog nu-i va putea ocărî nu numai pentru că-i sunt cumnați și-i cunoaște foarte bine, dar și pentru că îi iubește ca pe niște frați. Și într-un caz și în altul, Lupul s-ar fi pus rău cu Corbul, ceea ce el nu dorea defel; dar, în schimb, doreau Pardosul și Vulpea.

— Mare șireclie! exclamă jupâneasa Maria. Frigevacă a fost scula lui Iordache Ruset în uciderea Costinilor.

— Da, cinstită jupâneasă. Jiganie din rândul întâi printre cele „de sânge mâncătoare". Dar lucrează numai din umbră, cum s-a zis, numai cu șiretenia. Se numește a fi prieten cu Pardosul, căruia îi împlinește poruncile tainice. Pare a fi în slujba Corbului, din masa căruia se înfruptă adesea, dar numai ca să adulmece, cu mirosu-i iscusit, tot ce-i aduce foloase. Nu arată, dar iubește duhoarea grețoasă a stârvurilor. Chiar căinarea cu „vai-de-mi-și-de-mi"… nu-i decât o fățărnicie care-i îndulcește inima, ca și cum ar fi uns-o cu miere. Și asta, deoarece știa că, în curând, cel căinat n-avea să mai fie. E o lighioaie „pre pântece târâtoare", de sânge fierbinte ca și de „stârvurile împuțite" nesăturată. A vânat totdeauna din umbră, din întuneric. Gâcea, simțea, se călăuzea după miros; dar nici văzul nu-i era prost: vedea înlăuntrul dobitoacelor, le citea duhul. Prorocea soarta celor care se apropiau de moarte și făcea ce făcea ca să le dea brâncirea cea de pe urmă. I-a reușit socoteala asta în uciderea Costinilor, nu în a lui Lupu Bogdan…

— Dar dacă el, Ilie Frigevacă, a strecurat otrava în cafeaua pe care vodă a dat-o hatmanului Bogdan? întrebă jupâneasa Maria.

— Vulpea, zice Cantemir „sau de sula zavistiii împunsă sau de vicleșugul și răutatea firii sale împinsă și preste simțirea ei adevărul atinge". În adunarea de la Arnăutchioi îndeamnă pe alții să se ridice împotriva Corbului: de pildă pe Lup și pe Șacal. Pe Șacal îl ademenește împotriva Struțocămilei, învinuind-o că nu-i jiganie adevărată, ci-i o îmbinare hidoasă între dobitoc și zburătoare. Nefiind

nici numai patruped, nici numai pasăre, nu poate stăpâni peste țara Leului, ci trebuie aruncată în nicăieri. Pe Lup, Vulpea îl socotește o „jiganie filosoafă” și cearcă să-l atragă în cursă, să-l scoată din tăcere și prudență și să spună dacă este pentru sau împotriva Struțocămilei. Și pentru că Lupul tăcea, Vulpea a vrut să dovedească adunării că, în fapt, este o jiganie iscusită. Și-atunci a povestit, cu agerime și viclenie, cum Lupul a păcălit un om sărac și dulăii lui și a sărit, împreună cu alți lupi, peste gard, în ocol și „fietecarele mielul său luă” și se veseliră să „dea foamei potolire”. Sau, în a doua povestire, cum Lupul a păcălit pe un herghelegiu „carile precât era de bun păzitoriu, pre atâta era la vin tare băutoriu”, și i-a mâncat un armăsar. Nu iubea Struțocămila, dar a povățuit Coșcodanul, Papagaia, Coțofana de Europa și chiar pe Maimuța Liviei s-o aleagă epitrop în țara Leului.

— Cine-s toți aceștia? întrebă Neculce, cu oarecare spaimă.

— La rând: Ienache Văcărescul, vistierul lui Brâncoveanu, Ion Comnen, acel retor vestit care l-a convins pe Brâncoveanu să se înțeleagă și să se împace cu Inorogul; el vrea, ca și mine, să se unească muntenii cu moldovenii, iar acea unire să se facă sub epitropia Corbului. Ca o pasăre foarte învățată ce este, Papagaia socotește că Struțocămila și râvna ei spre epitropie sunt adevărata pricină din adunare. Scrie Cantemir, în cartea asta, că „vulpea, precum din fire ieste bună adulmecătoare”, mare grijă „purta ca nu cumva adevărul să grăiască și vicleșugurile acum ascunse vreodată să se dezgolească” și cu dânsul să se piardă. Ca să-și bată joc de Vulpe, spune că, în vremea epitropiei Struțocămilei, și-a dat duhul sufocată cu un pui, pe care a cercat să-l înghită întreg, din lăcomie.

— Bine-a făcut! se bucură căpitanul Silion. Asta merita.

— Mare însemnătate dă Cantemir Cameleonului care, precum de multe ori am spus, este Scarlat Ruset, cel crescut, cum ați mai auzit, ca și Dimitrie Cantemir, la Școala Camilopardului…

— A lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul, adăugă Daria, bucuroasă că și-a amintit această poreclă.

— Da, maică Daria. Cameleonul este îndrăcit de isteț, în toate și harnic numai la cele rele, schimbător ca vântul și după stăpânii pe care-i slujește ori îi trădează, dar mai ales după cum îi poruncește câștigul cel mai mare de arginți. Deși, în fapt, avea chip de bărbat frumos, Dimitrie Cantemir l-a zugrăvit după firea lui cea urâtă și ticăloasă. O jiganie pocită: cu gura spintecată până la umeri, fără gât, cu spinare ca a porcului, grebănoasă și gârbovă, dar mai ales limba, a mirare de lungă, în vârf dăruită cu un clei sau vâsc cu care prinde musca, o vâră în gura-i cât un hău și-o dumică. Asemenea chip hidos se potrivește sufletului său de uneltitor, de născocitor de intrigi, cu purtări urâte, neomenești, de o strivitoare neobrăzare. Are totdeauna părerea celui cu care stă de vorbă sau care-l plătește mai bine. Este

întruchiparea mincinosului, a fariseului nerușinat, a secăturii care stă adesea cu… dosul în două luntri și pescuiește în apă tulbure, murdărită de spurcatele lui bale.

— Apă pe care, adesea, el o tulbura, cu meșteșug mare, ca să prindă peștele cel mai de preț, spuse Silion,

— Așa-i, căpitane. Împreună cu Râsul și cu dulăii, îl pândesc și-l caută întruna pe Inorog, să-l vâneze, cu otrăvite săgeți.

— Cine sunt dulăii? întrebă Daria.

— Sunt oamenii Corbului trimiși în Țarigrad ca, împreună cu ogarii și coteii, să iscodească toată Cetatea Lăcomiei, să-l apere pe stăpânul lor și să încolțească pe neprietenii lui. Dulăi, ogari și cotei au și hrănesc în Cetatea Lăcomiei toți epitropii celor două monarhii. Între dobitoacele pomenite în „Istoria ieroglifică" este și *Bivolul de Cina* sau de China. Așa i-a zis lui Dositei, patriarhul Ierusalimului, pe care Corbul l-a rugat să ajute la împăcarea cu Inorogul. Dimitrie Cantemir îl descrie așa: …„la trup ieste negru, la cap alb, la picioare pag, la coamă comos precum caii de Schitiia, la isteciune din vulpe nu rămânea. Iară hirișiia cea mai chiară îi este totdeauna a răgi și nepărăsit a mugi"…

— Dascăle, Dimitrie-i prea răutăcios cu acest prelat foarte învățat, care multe slujbe și învățături a adus ortodoxiei și scrieri însemnate a tipărit la București și la Iași, spuse vel hatmanul, după ce Ieremia închise cartea din care citise.

— Adevărat, vel hatmane: îl înfățișează cam caraghios și strâmb; dar „trup negru" tălmăcește rantia neagră, „picioare page" va să spună că poartă călțuni albi, iar „cap alb" închipuie bătrânețea lui.

— De unde știi că-i așa? nu voia Neculce să creadă.

— Tălmăcește Cantemir însuși: a scris doar o carte cu cheie. Trebuie să spun că și eu, dascălul Ieremia Cacavela, sunt cuprins în „Istoria ieroglifică". Mă numește Privighetoarea.

— A, frumos! se bucură Daria. Nume foarte potrivit pentru harul domniei tale de retor, cu vorbă înaripată și glas melodios.

— Te-a iubit mult, dascăle, surâse căpitanul Silion.

— Da, m-a iubit; dar a fost și supărat pe mine că l-am slujit și pe… Brâncoveanu. Era să zic pe… Corb. Drept aceea mă cam înțeapă cu ironia. Zice că sunt o vietate cu „limbă lată și voroavă neîncetată"…

— Ei, dacă te-ar auzi în sara asta, șugui Neculce, ar zice: „Ci bine l-am văzut și adevărat zugrăvitu-l-am".

— Da, da; dar iată ce mai scrie: …„pentru ce așa mult ritoricește, nici ea nu poate ști". Ba chiar că „în cuvânt vreodat a să osteni nu știe". Și-mi zice așa pentru că mă cunoaște ca zămislitor al multor cuvântări. Era însă supărat pe mine că un retor iscusit ca mine, în adunarea de la Arnăutchioi, nu m-am ostenit să-l apăr pe Fil sau măcar să flocăiesc Struțocămila, făcând-o de râs. Ba, mai mult, mă

învinuie că în acea adunare am căutat să ticluiesc din „lexicoanele etimologhicești” numele Struțocămilei. Asemenea îndeletnicire i-a supărat foarte pe Inorog și pe Fil. Drept aceea iar mă ocărăște, zicând „că voroava lungă și tot aceea, de multe ori poftorită, adică repetată, de-ar fi cât de dulce și de frumoasă, până mai pre urmă să arate grețoasă și sățioasă”… Nădăjduiesc că în sara asta de priveghi n-am trecut măsura.

— Nu, dascăle, că nu te lăsăm noi, îl încredință Neculce, râzând. Cum începem a moțăi, te oprim și poftim a gustare must și vin întru alungarea somnului și împrospătarea puterilor.

— Vă mai sunt dator cu tălmăcirea numirii de *muște*. Adică albine, viespi, bondari, trântori. Vreți să știți pe cine numește așa?

— Vrem, dascăle! râse jupâneasa Maria. Că între atâta norod de jigănii și orătănii n-o fi foc de-om mai afla și despre niște biete gâzulițe nevinovate…

— Albinele închipuie țăranii de dajdie, plătitorii de bir și angarele. Ele adună mierea și fac belșugul și luxul dobitoacelor și păsărilor din amândouă monarhiile. *Viespi* le zice seimenilor, dărăbanilor și tuturor lefegiilor, iar *trântorii* sunt scutelnicii. Muștele se răzvrătesc, burzuluite, că n-au fost întrebate în alegerea epitropului. Ele vor să se păstreze străvechiul obicei de a fi față la alegerea ocârmuitorului. Cantemir scrie: …„albina sămânța și sulița, mierea și fierea tot într-un pântece poartă”. Bâzâitul lor îl tălmăcește ca pe-o chemare la bătălie: „Sculați frați și mergând, viespilor știre să dăm, pre tăuni și pre gărgăuni împreună să ridicăm și cu toții la prisaca albinelor să ne adunăm, unde, de obște sfătuindu-ne, să alegem și să căutăm cu ce privileghie” (drept). Văzând asemenea răscoală, monarhia Vulturului și a Leului „de mânie, ca beșica de vânt se umplură.” Și porunci nimicirea lor: „curând dară în unghi să-i fărâmați, în colți să-i zdrumicați, în labe să-i spintecați și cu lutul și țărna să-i amestecați și ca pravul și pulberea în vânt să-i aruncați”. Iar războiul fioros dintre păsări, jigănii și muște e descris pe larg și cutremurător. De pildă: „Jiganiile săriia, să trântiia, suspina, strămuta, capul li să învârtejiia, greața li să scorniia, iară altceva nici procopsiia, nici își folosiia (că precum mâniia naște izbânda, așa izbânda nedobândită naște dosada, cu care mâniia singură ca cu lațul său să sugrumă)”. Dintre păsările răpitoare, Brehnacea vorbește în fața întregii adunări și apără muștele, cum am mai spus, sfătuind pe epitropi să caute „frăția” și nu „veciniia” lor.

— Cred că acum te-ai apropiat de sfârșit, dascăle.

— Da și nu, vel hatmane. Dar, rogu-vă, nu vă pierdeți răbdarea. Ați înțeles că Filul este Antioh Cantemir.

— Căruia și în față îi spunea „Elefantule”! își aminti Silion.

— Și eu l-am auzit poreclindu-l așa. Dar, în fapt, „Istoria

ieroglifică” este povestea pățaniilor, a suferințelor Inorogului, „jigania cea vestită și de colții a tuturor dulăilor așa mult dorită”. O poveste cu meșteșug ticluită, cu pricepere și multă fantezie înfățișată, cu filozofie si ironie amestecată, cu îngăduință pentru unii și cu necruțare pentru alții ticluită și cu mult har scriitoricesc scrisă. Cum am mai spus, la Arnăutchioi jigăniile și păsările s-au adunat să se sfătuiască pentru alegerea epitropului din monarhia Leului. Dar sfatul s-a preschimbat într-o vajnică și necurmată gâlceavă. Pricina? Mai multe jigănii și păsări de pradă voiau să-și impună epitropul său. Tărăboiul se ațâță când se ivește un al treilea pretendent: Liliacul. În vâltoarea tărăboiului, printre fulgerele învinuirilor și trăsnetele amenințării cu moartea, pe Inorog îl vânează multe păsări de pradă și o parte, adică în fapt cele mai fioroase dintre jigănii. Îl apără, cu multă prudență, Lupul, Brehnacea cea bătrână și câțiva dintre Șoimi. Chiar de la început, cartea povestește cum Corbul a prins scrisorile dintre Inorog și Lup, în care se vedea că, în locul Vidrei, cereau să pună epitrop pe Fil. Râsul cu negru picat…

— Adică Manolache Ruset! sări jupâneasa Maria.

— Da, el, a rostit o cuvântare, înfățișându-l pe Inorog ca pe o fiară primejdioasă, nedomolită, rea și vicleană. Așa fiind, trebuia, neapărat, să fie vânat și surghiunit într-un ostrov, unde bântuie molima ciumei. Dar *Molia din blane*…

— Vai de mine! se căină Neculce. Cine-o mai fi?

— A, e Athanasie Papazoul, omul, iscoada Inorogului în adunare. El îl vestește despre învinuirile și ponegririle Râsului. Ajutat de vrăjitori, de dregătorii otomani, Inorogul izbutește să rupă cursele și să farme capcanele întinse împotrivă-i și să scape nevătămat. Numai că Filul a venit la adunare cu gând rău asupra fratelui său, Inorogul, crezând că poate pune mâna pe epitropie, cu sprijinul jigăniilor cu care a lucrat în epitropia dintâi. Vede însă, cu amărăciune, că nici Corbul, nici Leopardul, adică Pardosul vărgat, nici Râsul nu mișcă un deget pentru dânsul. Și-atunci se întoarce la Inorog, căit și cu fruntea plecată, destăinuind și osândindu-și nemernicia cu care și-a batjocorit fratele. Încrezător în sine și în *Vrăjitorii cei mari* prieteni…

— Mehmet Cerchez, Iusuf Daul…

— De bună samă! Cu ei cearcă a înfrânge nesăbuințele și tiranicele ambiții ale păsărilor răpitoare. Dar Vrăjitorii, după ce-i făgăduiesc marea cu sarea, își „schimbă fețele” și, într-ascuns, trec de partea Corbului. Adică, înțelegeți?, ascultă de sunetul plăcut al aurului adus de Struțocămilă. Râsul și Cameleonul îl prigonesc, îl hăituiesc fără încetare pe Inorog. Chiar Vrăjitorul cel mare intră în luptă și curmă orice legătură a Inorogului și a Filului cu monarhia Leului. Ba, și mai mult, poruncește dulăilor să-l prindă pe Inorog și să-l ucidă. Dar iată că mușteleș se răzvrătesc împotriva păsărilor de pradă și a jigăniilor

fioroase, tocmai când se aflau la un mare banchet. Dintre toate vietățile numai Brehnacea povățuia ca Filul și Inorogul să nu mai fie prigoniți, nici surghiuniți. Dar măcar că vorbirea Brehnacei ca „mărgăritariul curat la aurul nespurcat și pietrile scumpe frumos cu aur alcătuită era", n-a înduioșat inimile împietrite și pizmuitoare, precum zice apostolul Pavel: „Cel bun văz, pricep și laud, dară cel rău urmez." Deci Corbul trece peste sfatul Brehnacei și, ajutat de Pardos, de Râs, de Cucunoz și de alte jigănii sângeroase, poruncește Șoimului și dulăilor lui să-l vâneze mai departe pe Inorog, fără milă și să-i pună capătul. Noroc că fugăritul află adăpost pe un munte înalt.

— La Buiukderé! amintește Daria locul de refugiu, unde l-a văzut și ea, în mare taină, dovadă că urmărea cu toată luarea-aminte istorisirea dascălului, oricât de încâlcit se depăna și mereu împletită cu citiri din carte.

— Da, maică Daria. De acolo a trecut în cotețul *„Cucoșului Europei"*…

— Stai că acesta nu mai știu cine poate fi!

— Cine altul, vel hatmane, decât solul Franței, marchizul de Férriol. Ascultați cum descrie Dimitrie Cantemir „cotețul" Cucoșului Europei. Stați să găsesc tăsmăluța… Așa, aici: „Cucoșul acela lăcuia într-un munte înalt și mare"…

— Adică în Galata. Acolo era palatul ambasadei franceși.

— Da, căpitane Silion… „Lăcașuri avea multe și mari, din toate părțile bine întărite și cu tot feliul de copaci roditori (de sub a căror rădăcini ape răci curgători ieșiia), încongiurate și înfrâmsețate era, atâta cât la bunătatea locului câte s-ar cerca, una măcar nu lipsiia." Încredințat că nu-i vrednic de simpatia cuiva cel care nu face nimic pentru ea, Inorogul scrie Cucoșului o epistolă plină de dragoste. Zice în acea epistolă: simpatia „fiica asămănării ieste și din dragoste să naște", încredințat că „din dragoste se naște dragostea", iar „prietesugul între muritori lucru prea minunat" este, pentru că „alt el într-altul și alt altul în sine ieste, trăiește și viețuiește". Scrie despre prigoana la care, fără încetare și fără cruțare, este supus: „…În ceriu de m-aș sui, acolo sunt câini, în fundul mării de m-aș coborî, acolo sunt dulăi, în munți cotei, în dealuri copoi, în câmpi ogari, în stuhuri sampsoni și-n tot locul fălci deschise, guri găscate și colți rânjiți ca și cum ar fi sămânțați pretutinderea împănați sunt"…

— Dascăle Ieremia, îl opri jupâneasa Maria, ne cuprind fiorii groazei.

— Pe drept cuvânt, cinstită gazdă. Ci asta dovedește că Dimitrie Cantemir are mare talent de a povesti ceea ce a trăit, gândit și simțit. Spunea de multe ori: „Poezia, ca și adevărul, este o trebuință a sufletului"… Și încheia epistola: …„Deci supt acoperământul dragostei tale, aciuindu-mă, voi rămânea, ca și eu, în vreme ce fortuna îmi va

sluji, răsplătire precum voi putea să fac, datoriu să fiu.”

— Știa limba franceză? întrebă jupâneasa Maria.

— Da, știa bine, încuviință Ieremia. De altfel și aici, în Istoria asta, scrie: …„căci Inorogul în glasul Cucoșului a cânta știa”. Uitând binefacerile cu care l-a bucurat, Cameleonul s-a preschimbat din prieten în dulău, în cel mai vajnic vânător al Inorogului. De aceea Dimitrie Cantemir îl înfierează cu vorbe arzătoare, tăioase și cu mult oțet amestecate, zicându-i: „organul fărădelegii, vasul otrăvii, lingura vrăjbii, tocul minciunii, sulița amăgelii, cursa vicleșugului, văpsala strâmbătății și vânzătoriul dreptății”. Jiganie fioroasă și crudă care „pentru bine cu rău răsplătește”. Sfada, harța, pâra, bătălia, încăierarea par a nu se mai sfârși. Cameleonul cată să scoată pe Inorog, cu orice preț, din adăpostul lui tainic, ca să-l prindă dulăii ori *crocodilii*.

— Nu mai știu dacă ai spus ori am uitat eu: cine-s crocodilii?

— Sunt pristavii bostangiilor otomani. Ca să-i dea de urmă, Cameleonul îl întărâtă mereu pe Șoim împotriva Inorogului. Se preface iar prieten, voitor de bine și izbutește a pune la cale o întâlnire între dânșii. În această întâlnire, ca să-l convingă de cinstea lui, Inorogul povestește Vulturului istoria neamului său. Povestește despre moartea părintelui său, Monocheroleopardalis.

— Numele acesta ciudat și pompos, observă Ion Neculce, e încă un fel de laudă a părintelui său. Că avea Dimitrie această trufie.

— Eu am stat lângă măria sa Constantin vodă Cantemir, simți Daria nevoia să-l apere. Știu că a săvârșit multe isprăvi și vitejii, că primise zeci de răni, iar semnele lor adânc îi erau săpate pe trup. Și eu știu cât a suferit din pricina omorului spre care l-a împins duhul răului, numit Iordache Ruset. Se căina, plângea în barbă, când își amintea și rău îi ocăra și-i blăstăma pe povățuitorii nelegiuirii, pârâși și uneltitori.

— Așa o fi, dacă ziceți. Ci eu voiesc să mă întorc la Inorog, și să spun că, după ce a vorbit cu amintiri și filozofie, Șoimul, ascultând, își schimbă părerile și zice: Inorogul este o făptură deosebită și merită a trăi pentru binele românilor. El cere Cameleonului să nu-l mai prigonească, să-l lase în pace. Dar mult prea schimbătoarea jiganie se preface a primi porunca și sfatul ca, pe sub ascuns, să-l pârască pe Șoim Corbului că s-a vândut Inorogului, pentru bani.

— Multă încurcătură și zavistie a mai zămislit și acel Scarlatache Ruset, se înclină Neculce. Dator sunt să vă dau dreptate și domniei tale dascăle Ieremia și ție Daria. Așa am să-l înfățișez și eu în letopiseț.

— Mai greu va fi, vel hatmane, cuvântă căpitanul Silion, să-l înfățișezi pe Dimitrie Cantemir așa cum l-am văzut eu, amărât și otrăvit, lângă un Scarlatache căinat și spăsit, de jurai că om mai cumsecade ca dânsul nu se mai află pe fața pământului.

— Am cetit de mai multe ori vorbirea dintre Inorog și Șoim, urmă

dascălul Ieremia. I-a povestit despre scurta epitropie, de câteva săptămâni, în monarhia Leului, după stingerea Monocheropardalisului. Despre felul cum Vidra și-a cumpărat epitropia, cu ajutorul Corbului, care i-a dat tron, bani și pe Mreana de soție, cu zestre bogată. El, Inorogul, nevoit este să fugă în Cetatea Lăcomiei și să se așeze la *Grumazii-Boului*.

— Ce loc e acesta?

— Bosforul, vel hatmane… Ca epitrop, Vidra jefuiește cu nemilă, după voie și poftă, monarhia Leului, secătuind-o de toate bunătățile. Văzând așa, Inorogul adună jigăniile bejenite, face solia cu jalbă la Vrăjitorii locului, la marii dregători și, plătind „50 de sângeroase", adică de pungi adunate cu sudoare și sânge, dobândește pentru Fil epitropia în monarhia Leului, iar el rămâne de strajă în munții de la Grumazii-Boului…

— Cum am zice, capuchehaie.

— Întocmai, Daria. Inorogul se călăuzește după învățătura lui Seneca filozoful, care zice: *Gloria fugientes magis sequitur*, adică faima mai de grabă se ține după cei ce fug de ea. Dar Corbul, clocotind de mânie, face „mare descântec", tot cu… „sângeroase", îl mazilește pe Fil și urcă pe Vidră, pentru a doua oară, în scaunul de epitrop în monarhia Leului. Ca să-i fie bine Vidrei, prigonește, vânează pe Inorog și pe Fil, silindu-i să se ascundă în locuri tari și tainice, adică în casele unor mari dregători. Din ascunzișul lui, Inorogul izbutește a-i îndupleca pe Lup, Urs, Vulpe, Șacal și Struțocămilă, pribegi în monarhia Vulturului, să pârască Vidra la Corb, ca pe-un sângeros jefuitor al țării și al norodului. Aflând că ginerele său e tiran, hapsân, hulit de toți și că, prin asta, îi știrbește și lui faima cea bună, Corbul îl cheamă pe Lup și-l roagă să mijlocească împăcarea cu Inorogul și cu Filul. Dar iată că află Pardosul, Cameleonul și Râsul. Ei îl sfătuiesc pe Corb ca, în adunarea de la Arnăutchioi, să sprijine Struțocămila, jigania pocită, ocrotită de ei. Alegerea ca epitrop se face după multă zăbavă, ciorovăială și zurbavă, dar lumii se vestește în felul pehlivăniilor la iarmaroc, bătând tobele, strigând și urlând asurzitor: „Iată că Struțocămila de titlul vredniciei și stăpânirii vrednică ieste! Iată că mare să află însămnarea numelui ei!" Dar toți știu că a fost aleasă nu pentru merite, ci pentru că: „Așa poruncește Vulturul (adică padișahul), așa va Corbul, așa îndeamnă și sfătuiește Cucunozul"… De bucurie că li s-au împlinit voile, păsările răpitoare și jigăniile cele fioroase fac ospăț mare, împărătesc. Dar cum alegerea Struțocămilei a cerut multă cheltuială, iar banii s-au scos prin „a multora multă asupreală și mare înădușală", a celor mici, a muștelor: albine, viespi, gărgăuni, țânțari, suferința lor coace ca un „cărbune ardzătoriu și foc pârjolitoriu". Drept aceea, viespile atâță pe albine, pe trântori și tăuni, pe gărgăuni, pe furnici și țânțari la răscoală. Și, în adevăr, se răscoală

și se năpustesc peste ospățul cel împărătesc tocmai când jigăniile și păsările se ospătau mai abitir și se desfătau „cu tot felul de dezmierdări”, tocmai când beau pahar după pahar și, „cu aburul vinului” în cap, își lăudau căpeteniile cu vorbe „negândite”. Astfel, scrie Dimitrie Cantemir, neamul muștelor „tot într-un suflet și într-o inimă sculându-se și mai mult cu focul inimii decât cu aripile zburând… ca focul în paie și ca scânteia în iarbă pucioasă intrară”. Cuprinși de spaimă, mesenii „de mânie, ca beșica de vânt se umplură” și cu „urgie porunciră” să fie nimicite toate muștele: …„în colți să-i zdrumicați, în labe să-i spintecați și cu lutul și țărna să-i amestecați și ca pravul și pulberea în vânt să-i aruncați!” Așa începe „războiul lighioilor mici cu cele mari”, care va să însănme răzvrătirea norodului și potolirea lui, cu mare vărsare de sânge. Descrie apoi „meidianul bătăii”, unde păsările și jigăniile „cu mare îndârjire ieșiră” împotriva muștelor. Ascultați: „Iară după ce Puhacele (adică bufnițele) din pușcile cele mari și Cucuvaiele din cele mici sămnul războiului dederă, îndată sunet, buhnet, trăsnete, plesnete, vâjiituri și duduituri preste tot locul să răsunară… Mânie ca aceasta vărsară, vrăjmășie ca aceasta arătară, gătire ca aceasta făcură, tunară, detunară, trăsniră, plesniră, răcniră, piuiră și din toate părțile cu mare urgie marile acestea jigănii asupra micșoarelor musculițe se repeziră”… Fățărnicia Cameleonului, descoperită a treia oară, îl face pe Inorog să-l pecetluiască și să-l suduie iară cum îi vine la gură sau cum îi cade sub pană: „mreaja dracului și paianjenul tartarului”, „răutatea răutăților și vicleșugul vicleșugurilor”, „răutatea peste răutate și păcat peste păcat a grămădit”, „lanțul dracului și undița demonului”, „haina vicleșugului curând să vechește și în toate părțile destrămându-să, rușinea i să dezgolește”, „jiganie spurcată și fățarnică”…

— Iscusită pană a avut Cantemir, dascăle!

— Da, jupânească Maria, foarte iscusită și uneori amețitor de năstrușnică. Nu cruță pe nimeni. La a doua întâlnire, cucerindu-i simpatia, Inorogul dezvăluie Șoimului nestatornicia Corbului, dovedindu-i că-i plin de otrava răului si vrea, neabătut, să-l piardă. Uimit de câte aude, Șoimul face un fierbinte jurământ de prietenie către Inorog, zicând: „Iară pre mine în catalogul adevăraților prieteni numărându-mă… cu toată adeverința inimii mă giur că în viața mea de bine voitoriu să-ți fiu și oricând și în orice a-ți sluji voi putea că nu mă voi lenevi cuvânt îți dau”. Apoi, auzind ocările Șoimului asupra Corbului, Inorogul îl asemăluiește pe acest stăpân și epitrop în monarhia Vulturului cu porcarul pe care senatorii l-au ales rege numai pentru că, așa cum glăsuia jurământul, în ziua aceea, a intrat cel dintâi pe poarta cetății. Norocul și nu alta l-a săltat în locul cel mai înalt, așa cum spune și cuvântul: „Sara ghiogar, dimineața spătar”…

— Aici n-are dreptate! se împotrivi Neculce. Nici eu nu l-am prea

iubit pe Brâncoveanu, dar știu că se trăgea din spiță veche basarabească. Drept aceea își zicea chiar Constantin Basarab Brâncoveanu. Iar snoava cu porcarul parcă se potrivește mai repede Cantemireștilor…

— Sunt de aceeași părere, vel hatmane; dar „Istoria ieroglifică" nu ține să spună tot adevărul. Sau, dacă vreți, scrie despre adevărul văzut de ochii lui Cantemir, înțeles de mintea, inima și închipuirea lui. Și vreau să vă mai cetesc ceva: după împăcare, Inorogul și Șoimul, până noaptea târziu „pâlduind și vorovind, să sculară și, amândoi îmbrățișându-să și sărutându-să…, să giurară ca până la moarte prieteni nedespărțiți și în toate primejdiile unul altuia popreaua răzimării și mâna sprijinirii să-și fie și dragostea vecinică și neimată (adică neîntinată) să ție".

— În ieroglifica asta nu scrie că au jurat să lupte, pe orice cale, împotriva stăpânirii otomane? întrebă Daria.

— Nu, maică. Am cetit cartea asta, cu toată luarea-aminte, de trei ori, din tartaj în tartaj, dar n-am întâlnit asemenea jurământ. De altminteri, dacă a fost, nu putea fi decât cu desăvârșire tainic; primejdiile îl împiedicau a-l pomeni chiar într-o scriere cu cheie.

— Dascăle Ieremia, grăi jupâneasa Maria, când ne aflam închiși în Cetățuia, iar soții se băteau cu otomanii la Prut, doamna Casandra mi-a povestit că între Dimitrie Cantemir și Toma Cantacuzino a fost asemenea jurământ tainic.

— S-ar putea, socoti și Ion Neculce. Mai ales că, în 1711, cum vom arăta, Toma Cantacuzino l-a părăsit pe Brâncoveanu și a venit la țarul Petru, ca și Cantemir.

— Și dacă-mi amintesc bine, vorbi iar jupâneasa Maria, doamna Casandra mi-a istorisit cum Dimitrie Cantemir s-a tocmit mult cu Toma Cantacuzino, rugându-l să astâmpere gâlceava dintre români și să se unească, luptând, împotriva vrăjmașilor.

— Femeie cantacuzină, cu har, cu osebită pricepere în treburile cele politicești.

— Și eu sunt încredințat de asta.

— Așijderea adeveresc și eu, zise căpitanul Silion, că doamna i-a fost sfetnic de taină, înțeleaptă, luminată, înțelegătoare, dar și foarte stăruitoare și dârză.

— Mai departe, în „Istoria ieroglifică" scrie că, întorcându-se, pe apă, de la întâlnirea cu Șoimul, Inorogul a fost prins de crocodili și închis în bârlogul lor, adică la bostangi basa. Uneltitorul acestei mișelii – tot Cameleonul! – îl dă pe sama crocodililor ca pe un „vânat gras, mare și frumos". Faptă izvorâtă din „puturoasă hulă". Cameleonul „minciuna în haina adevărului și vicleșugul în cămașa dreptății s-ar îmbrăca" spre a-l nimici; dar și Inorogul s-a apărat cu „marea și minunata putere a cornului" său. În închisoare i-au venit fel

de fel de gânduri, de „sunete jalnice, eleghii căialnice și traghicește”. Gândește la sfârșitul lumii, așa cum a citit în cărțile despre Sibile, când toate semnele zodiacului, toate constelațiile se vor răsturna, se vor încurca, se vor preface în haos. Citesc, ca o pildă de asemenea mânioase gânduri și blăsteme: „Clătească-se ceriul, tremure pământul, aerul trăsnet, nourii plesnet, potop de holbură, întunerec de negură vântul să aducă”… Mult am stat asupra acestor pagini de jelanie scrise în felul apocalipsei: „Iată, munții strigă, văile răsună, iată dealurile grăiesc, câmpii mărturisesc, iată pietrile vorovăsc, lemnele povestesc, iată iarba cu galbenirea și florile cu vestedzirea arătând”. De bună scriitură găsesc că este și blăstămul Șoimului azvârlit în obrazul Cameleonului: …„Hameleoane, bălaur mic și zmău în venin, Hameleoane, domnul diavolului și dascălul Cacodemonului, Hameleoane, fundul răutăților și vârvul vicleșugurilor, Hameleoane, mreaja dracului și paianjina tartarului”… Și mai departe: „Piei de-aicea, o, jiganie spurcată și fățarnică… Că într-adevăr cel dinceput ai fost, tot acela ești și tot acela vei fi, până când, ca căpușile de sânge umplându-te, ca cârceii beșicându-te, plesnind, vei trăpa”… Trebuie să vă spun, la cheie *„căpușile de sânge”* sunt tâlcuite „pungi cu galbeni”; deci îl blastămă să piară săturat, sufocat de aur. Povestește apoi cum nu l-a ajutat nimeni, nici chiar fratele său, care și-a văzut doar de pofta lui de domnie. Inorogul împotriva atâtor vrăjmași are doar un corn, în loc de armă, și patru picioare de fugă împotriva atâtor gonaci. În carte scrie că liniștea și belșugul din sălașul Cucoșului îl ajută să lucreze și să gândească. Iar când *Vrăjitorul cel mare din ostroavele mediterane…*

— Cine-i? întrebă Neculce.

— Calaili Ahmed capudan pașa, marele vizir; el rupe toate vrăjile jigăniilor potrivnice și-l apără pe Inorog, care se întoarce la casa lui unde, cu ajutorul Șoimului, lucrează de sârg la împăcarea cu Corbul. Îi scrie și statornicesc condițiile împăcării și ale legării unei bune prietenii, ca între frați români. Se zbate până mazilește Struțocămila și pune epitrop în monarhia Leului pe Fil. După multe întâmplări, cu amestecul folositor al Camilopardului, căruia Corbul „toată plinătatea puterii” i-a dat, cu ajutorul Brehnacei bătrâne și al Bivolului de Cina se înfăptuiește, în sfârșit, împăcarea dintre Inorog și Corb. Împăcarea se pecetluiește în *lăcașul Bivolului*, adică la Patriarhie, „unde toți dulăii, ogarii, coteii, împreună cu Brehnacea adunându-să, pre cinstea numelui și pre credința cuvântului legământul păcii aședzară… Apoi cu toții sculându-să, cu capetele plecate, copitele Inorogului sărută. Inorogul însăși îmbrățișându-i precum i-ar săruta și sămn de pace le-ar arăta, cu cinste îi primea.”

— Mutate în rândul animalelor acele întâmplări trăite de noi, mi se par acum mai ușor de înțeles, se bucură căpitanul Silion.

— Așa-i, căpitane… Înfrânt, chinuit de visuri groaznice și de mustrări de cuget, temător să nu-și piardă viața pentru toate prostiile și ticăloșiile săvârșite, Cameleonul cu mare umilință vine la Inorog și se milogește: „Milostivește-te, milostivește-te asupra ticăloșiei mele” (adică a nenorocirii lui). Se tânguie că l-a istovit foamea, l-a pârjolit focul, l-au părăsit puii, încât a ajuns „pierit și prăpădit”, fără nicio nădejde pe lume. Striga: „Agiutoriu, agiutoriu! cornul plecându-ți, din otrava ce mă putrezește, mântuiește-mă!” Cum era firesc, Inorogul îi răspunde cu vorbe de batjocoră și blăstăm: …„Ce precât a socoti pociu, receta leacului tău acesta ieste: cornul cămilii, coama șarpelui, ochiul guziului orb și unghile peștelui luând, în laptele aspidei le fierbe, până la dzece ocă, dzece dramuri vor rămânea, carele în chipul alefiilui făcându-să, când soarele ca luna va scădea cu o parte pre la rane te unge, iară cu altă parte la sfârșitul soarelui, apă din fărmușuri de marmure și din pilituri de aur storcând, o amestecă, și în chipul șerbetului făcând-o, o bea, și așa leacul îți vii afla”…

— Uluitoare închipuire!

— Și usturătoare batjocoră…

— Da. Astfel sfârșește îndelunga sfadă între neamuri. Durase 1700 de ani.

— Cum 1700? se miră Daria, clipind des din ochi.

— La cheie scrie că-i vorba de șaptesprezece ani, între 1688 și 1705, adică de la moartea lui Șerban vodă Cantacuzino, până în anul când a scris cartea aceasta, unde povestește toată gâlceava de pe calea împăcării. Și împăcarea asta este socotită ca o dorință, ca o râvnă, ca o visare a multora. Și, mai ales, ca o mare izbândă a Inorogului cel înțelept.

— Îmi pare rău, șugui Neculce, dar așa de bine au ținut această pace, precum țin câinii vinerile. Zâzaniile s-au stârnit iară, după câțiva ani.

— Nu din vina lui Cantemir, îl apără Silion.

— Și cred că ar trebui să mai socotim ceva, observă Daria; că într-o sfadă așa de înverșunată, ațâțată de atâtea ciocniri de ambiții și de pofte de mărire, n-a căzut totuși un cap, nu s-a pierdut nicio viață. Dimitrie, care trăise durerea uciderii Costinilor, nu mai vroia sânge. Nici gâlceavă. Nici pâră la… Vrăjitorul cel mare. Ci frățească împăcare.

— Mare adevăr ai grăit, Daria. Dar, din pricina Brâncoveanului, sânge a curs în cei zece ani care-au urmat.

— Mai mult ca Dimitrie Cantemir, domnia ta, vel hatmane, îl nedreptățești pe Brâncoveanu. A fost, am mai spus-o, un voievod cu voință tare, mândru și dornic de mărire, lacom de averi, poruncitor și uneori chiar tiran. Dar nimeni n-a îmbogățit țara ca dânsul, n-a înfrumusețat-o mai mult ca el. Am stat mulți ani în preajmă-i și l-am

ajutat, pre cât m-am priceput, încredințat că era bărbat înțelept și voievod strălucit. A domnit mult. Și toți cei deprinși cu schimbările dese în ocârmuire s-au învrăjbit și-au ajuns a-l dușmăni de moarte. Și mai cu samă rudele lui, Cantacuzinii, în frunte cu Constantin stolnicul. Eu, iubiți priveghetori, bătrân cum sunt, n-aș dori nimica mai mult decât să mă așez la Hurez și să mai trăiesc în tihna și frumusețile de-acolo măcar cinci ani, și-apoi să mă mut în lumea neființei, bucuros că am văzut frumusețea și m-am înfruptat din dulcea ei minune.

Văzând atâta dragoste pentru cel pe care Dimitrie Cantemir îl poreclise Corbul, Ion Neculce a zâmbit și a cuvântat:

— Te cred, dascăle Ieremia. De aceea în letopiseț voi scrie că s-a făcut pace între frați, cu jurământ înaintea patriarhului, ca să nu se mai pârască la Poartă unul pe celălalt, să-și strice țările cu multe cheltuieli și haraciuri, ci încă să se ajute unul pe celălalt cu prietesugul.

— Așa să scrii, cinstite vel hatmane, te rog, își împreună Daria mâinile. Căci înfrățirea, unirea și pacea între români a fost visarea cea mare a lui Dimitrie. Și, să fim drepți, și a noastră, a tuturor.

— Daria, vino să te-mbrățișez pentru vorba asta, se ridică jupâneasa Maria în picioare și o îmbrățișă, sărutând-o pe amândoi obrajii. Toți se bucurară de cuvintele și prietenia Dariei. Și iar se părea că priveghiul avea să sfârșească aici. Ci Silion întrebă cu oarecare nedumerire:

— Iertare, dar eu nu prea înțeleg ce fel de carte este această „Istorie ieroglifică”. Mi-i greu s-o pricep: întâmplări adevărate și chipuri fantastice.

Dascălul Ieremia zâmbi:

— E o carte arțăgoasă, bătăioasă, muscătoare. O satiră îndreptată împotriva nemernicilor mișunători într-o lume ca asta în care trăim. Și nu-i ușor nici să scrii, nici să înțelegi o atare carte. Grea, dar ispititoare. Vorba latinului: *difficile est saturam nori scribere*.

— Împreună cu Dimitrie Cantemir, se destăinui Neculce, în tinerețe am săvârșit multe năzbâtii și pozne. Cred că așa a vrut să facă și în scrierea asta: o ghidușie, o poznă, ceva de care să se minuneze lumea.

— Era în adevăr om șugubăț și-i plăcea să vadă și să râdă de tot ce-i strâmb. Dar aici a scris o carte larg cuprinzătoare: știință, filozofie, istorie, politică, satiră, glumă, poezie. Prea mulți l-au oropsit, l-au prigonit, prietenii l-au mințit și înșelat. Chiar eu l-am mai părăsit uneori, că era prea pătimaș. Dar el n-a fost om care să se tânguie prea mult împotriva nedreptăților săvârșite. A luat pana și ne-a zugrăvit pe fiecare. S-a răzbunat râzând de lipsurile noastre, de cususurile trupești și duhovnicești, de prostia tuturor. Ne-a înfierat necinstea, necredința, lăcomia, nepăsarea, trândăvia, mișelia, minciuna și trădarea, toate acele păcate de care suntem încărcați, ca arborii de omizi, și suferim.

— Dacă ar fi știut de această carte, grăi căpitanul Silion, mulți boieri l-ar fi otrăvit, iar marii dregători otomani l-ar fi sfâșiat.

— De bună samă! întări vel hatmanul. Și nicicum nu i-ar fi dat domnia.

— A încercat, cu multă strădanie în cartea asta să lucreze, să mlădieze, să șlefuiască limba română, așa cum au făcut toți scriitorii cu graiul norodului lor, de la Homer la Virgilius, de la Herodot la Machiavelli și de la Pindar la Petrarca. A vrut să arate că și limba română poate tălmăci știința și religia, matematica și logica, retorica și fizica, filozofia și poezia. O spune asta un dascăl grec, care l-a învățat pe Dimitrie Cantemir grecește și latinește, iar el pe mine românește. În cartea asta Cantemir a dovedit că limba română-i potrivită, e bună și demnă pentru retorică, asemeni latinei sau elinei.

— Din câte ne-ai cetit, dascăle, și din câte mai știam și eu de la dânsul, am înțeles că Dimitrie Cantemir voia să scrie cărți într-o vorbire, într-o limbă, într-un stil, cum se mai zice, deosebit de vorbirea zilnică a norodului.

— Da, un scris în felul scriitorilor, istoricilor și filozofilor latini, care vă sunt străbuni vouă, românilor, și care v-au lăsat o limbă ca o fiică iubită. El, Cantemir, a voit să vă reamintească această înrudire și să facă limba română mai aproape de cea care i-a fost mumă, limba latină.

— Nu pot spune acum de-i bine ori rău, dar știu că și Miron Costin a vrut cam același lucru. Mie însă mi se pare limba asta greu de înțeles pentru cei neșcoliți.

— Mi-a spus de mai multe ori, cinstite vel hatmane, încă de pe când îl aveam ucenic, că râvnea să scrie în felul ritoricesc. Zicea că românii, trăind multă vreme despărțiți, graiul lor a ajuns să rostească unele cuvinte în chip deosebit. De pildă voi moldovenii ziceți pâne, muntenii pâine, iar transilvănenii pită. Știind el așa de bine limba latină, muma cea de faimă a limbii române, a voit să scrie într-un grai unic, pentru toți românii de pretutindeni. Spunea: „Să dau poporului român o limbă cate să-l unească și mai strâns, fără nici cea mai mică deosebire. Să scriu într-un stil ritoricesc, mult mai împodobit ca până acuma. Să înșir metaforele și epitetele ca hurmujii pe ață. Iar verbul, ca-n latinește, îndeobște, la sfârșit să-l pun. Fac acest lucru pentru că, așa cum alte popoare din Europa au scrieri mari și multe de poeți talentați ticluite, noi încă nu avem. Doar Miron logofătul Costin și Dosoftei mitropolitul ce-au mai scris, din cugetul și inima lor ori tălmăcind. Și scriind eu, mă împrumut, mă înfrupt din ce a cântat și cântă, a povestit și povestește poporul pe la nunți, pe la șezători, pe la colindețe și pe la înmormântări, adică doine, cântece bătrânești, urături, descântece, blăstăme, strigături ori zicale. Așa vreau să contribui și eu la alcătuirea limbei române pentru toți românii. Că așa

au făcut Dante pentru italieni, Ronsard pentru franțuji, Cervantes pentru spanioli… Vrednic ca aceia și eu aș vrea să fiu”…

— Poate să aibă dreptate, îngădui vel hatmanul Ion Neculce. Ci eu nici știu, nici pot scrie așa. Povestind despre fapte, întâmplări și oameni, ca să zic așa, de toată ziua, de aici de la noi, folosesc și vorbe și vorbire de toată ziua, de aici de la noi. O scriere într-un strai sărbătoresc deocamdată ar fi cam greu de înțeles de tot norodul. Când toți românii se vor școli vor folosi și un grai sărbătoresc. Asta-i părerea mea.

— Așa să scrii, cinstite vel hatmane, cum ți-i voia, îl povățui dascălul Ieremia. Că numai așa scriitura românească îmbogăți-se-va.

— Atunci, se ridică Ion Neculce, dragi oaspeți și priveghetori, să mulțumim din inimă dascălului Ieremia pentru marea osteneală de a face din priveghiul acestei seri ceva cu totul deosebit. Adică, aidoma ca un dascăl, ne-a dăscălit, iară noi, precum școlarii cuminți, cu plăcere mare l-am ascultat.

După gazdă, fiecare a simțit porunca lăuntrică de a mulțumi dascălului Ieremia și de a-l firitisi pentru răbdarea și adâncimea cu care a cercetat această carte scrisă cu cheie, greu de descâlcit.

— Da, o carte ca o bătălie și ca o joacă, o legănare între haz și năcaz un fel de ornitozoomahie în grai român, precum a fost Batrahomyomahia grecească… Ci n-am vorbit decât despre o carte a lui Dimitrie Cantemir. Ar mai fi cele de filozofie, de religie musulmană, de muzică și mai ales cea numită *Descriptio Moldaviae*. Dar pentru asta ne-ar trebui multe seri de priveghi… Noapte bună!

Toți se resfirară în odăile lor să gândească la ciudata carte cantemirească și la vietățile năstrușnice, scornite de mintea zămislitorului.

…„Scornite? se întrebă Daria, citind la lumânare, în cămara ei. Nu. N-a scornit nimic: a văzut doar mai cu pătrundere, mai cuprinzător, mai adânc”… Și citi până auzi clopotele de utrenie la bisericuța din curtea conacului, iar pe la ferestre începură să treacă strigând: „Rămas bun!” lăstunii, în calea lor spre același miazăzi mai cald.

SEARA A UNSPREZECEA sau:
CEASUL MARILOR SPERANȚE

S-au adunat înainte de asfințit în pălimarul larg, adăpostit de lujerii de viță încărcați cu struguri rubinii. O melancolie greu de definit umpluse, ca o mireasmă tristă, inima tuturor. Printre vrejii de viță cu frunze aurii, apusul se boia roșu-portocaliu, parcă soarele ar fi împroșcat cu mii de mături uriașe milioane și milioane de stropi de culoare, furați din cazanele și hârdaiele ascunse dincolo de marginea zării. Îi așteptau, pe talere roșii înflorate cu alb, galben și verde, felii subțiri de cozonac cu miez de nucă și sămânță de mac. Slujea căpitanul Silion, amintindu-și de vremurile când era omul de casă și de mare credință al Cantemireștilor. Jupâneasa Maria îi admira, în gând, îndemânarea cu care împărțea fiecăruia din bunătățile de pe masă. Vorbirea o începu dascălul Ieremia, după ce se așezară toți în jilțuri și dădură semn din capete că-s gata de priveghi. Povesti cum a copiat letopisețul stolnicului Constantin Cantacuzino și cronica lui Radu Popescu din Țara Românească, și făgădui să i le împrumute și lui Ion Neculce, să-și facă și el câte o copie.

— Mă ajută și jupâneasa Maria, se mândri vel hatmanul. Îi place să migălească mai ceva ca un diac copist.

— Copierea manuscriselor, lucru de răbdare ca și ghergheful ori cusutul altițelor. Pentru mine slovele sunt floricele cusute cu pana.

— Se cuvine a cunoaște adânc istoria țărilor noastre.

Miron Costin a tălmăcit pre acel Toppeltin, care scrie despre istoria Transilvaniei. Numai că istoricul sas prea puțin vorbește despre români. Pentru că ei lipsesc din ocârmuire; trudesc doar la munca ogoarelor, la creșterea turmelor și în văile munților, scoțând sare, argint și aur.

— Vei vedea că stolnicul Cantacuzino pomenește de boierimea română din Transilvania care s-a ungurit, ca să fie primită părtașă la ocârmuire, adăugă dascălul Ieremia. Și din Ban a ajuns Banfy, din Drag Dragfy, din Cânde Kendefy.

— Și urmașul lui Iancu Corvinul de la Hunedoara, Matei, după ce a împrumutat legea papistașă, a ajuns rege în Ungaria… Ehei, multe mai au istoricii de scris, ca să le știe norodul român ce a fost, ce este și ce va să fie… Mă întreba odată oarecine de ce mă înverșunez într-atât împotriva stăpânirii padișahului, rări cuvintele Ion Neculce, apăsând pe fiecare. Să lămuresc: întâi pentru că fostu-mi-a dat a cunoaște, din istorie, nesfârșitul șir de asupreli, umiliri, suferințe și dureri îndurate de această țară și de acest norod românesc. Al doilea pentru că sunt nepotul Alexandrinei, Iordăchioaia cea bătrână, care din pruncie m-a hrănit cu povestiri despre vitejiile de altădată; pe acelea vreau a le scrie ca „O samă de cuvinte” și să le așez în fața letopisețului ce

gândesc a-l ticlui. Al treilea pentru că m-am născut aici, în Prigoreni, în 1672, anul când Georghe Duca a înăbușit, cu mare vărsare de sânge, răscoala lăpușnenilor și a orheienilor, ocârmuiți de Hâncu și Durac, răscoală a cărei pricină adâncă zace tot în stăpânirea otomană. Al patrulea pentru că, din spaima ienicerilor care ne-au prădat casa, muma mea Catrina m-a născut înainte de soroc. Acei ieniceri erau din armia cea mare a sultanului Mahomed IV, când a trecut prin Moldova și a cucerit Camenița de la poloni. Și m-a născut muma drept în ceasul când Duca vodă îl primea pe padișah cu măreț alai, iar muezinul, urcat în turnul de la sfântul Neculai, a strigat rugi în numele lui Allah. Asemenea rușine și betejire a credinței și demnității noastre nu se mai pomenise. Se vede că mumă-mea, și mai ales bunica, mi-au insuflat, încă din pruncie cum am zis, și teama și ura împotriva cotropitorilor. Al cincilea pentru că eu am ascultat multe din cele știute de Dimitrie Cantemir despre scăderea puterii otomanilor și despre strădaniile împăraților creștini, și mai ales ai Austriei și Rusiei, de a-i goni din Europa, de istov. Al șaselea pentru că mulți cărturari din veacul în care m-am născut, și mai cu samă Miron Costin, s-au zbătut, în fel și chip, să afle calea scuturării jugului otoman. Gândind la câte am tras, îmi vine să strig tânguire ca pelinul mai amară: Oh! oh! oh! săracă țară ce nărocire de stăpâni ca aceștia ai avut! Ce sorți de viață ți-au căzut! Că mă mir cum de-a mai rămas om trăitor în tine și n-au pierit cu toții de istov… Dară să ne întoarcem la priveghiul nostru și să ne amintim, cum spuneam alaltăseară, că s-a deslănțuit iureșul cel mare și repede, mult prea repede, al domniei lui Dimitrie vodă Cantemir. Cele petrecute atunci în Moldova le cunosc eu bine, că le-am trăit și adânc s-au scris în inima mea. Dator sunt a spune că s-au întâmplat unele lucruri neobișnuite cu acea domnie. Întâi că Dimitrie n-a plătit nici un ban pentru dobândirea ei. Apoi că nu s-a făcut nici un fel de țeremonie. Poate pentru că mai domnise o dată și nu socotea trebuitoare o a doua ungere. De altfel, lui Dimitrie nici nu-i plăceau țeremoniile pompoase și ipocrite. Și-apoi războiul bătea la ușă: nu era vreme de sărbători și risipă de bani. Era nevoie de oameni care să înțeleagă vremurile și să hotărască repede ce și cum. Din partea padișahului, Dimitrie vodă Cantemir primise trei porunci, grele: întâi și-ntâi să fie omul lui împotriva țarului Petru, a doua, să-l prindă pe vodă Brâncoveanu, despre care se aflase că umblă cu fofârlica, precum se zice, și a treia, să ia tot el și domnia în Țara Românească.

— Ar mai fi una, vel hatmane, zise căpitanul Silion: să fie voievod puternic, neclintit și să nu țină sama de sfatul boierilor, dacă nu-l crede bun.

— Adevărat, căpitane. Ci eu, Ion Neculce, om de încredere al măriei sale, sosind în țară, cu carte anume l-am scos din închisoare pe Iordache Ruset. Și deși el mult se temea c-o să-l urc în știreang, iaca, l-

am pus caimacam. L-am privit în scaunul de locțiitor al domnului: cât era el de șiret, de rău la inimă și pestriț la mațe, cât se știa de hârșit cu lumea, tot îl buimăcise, îl prostise nedumerirea și uimirea, cumsecădenia lui Dimitrie și mărirea în care-l înălțasem. Mereu mă întreba: „Cum? Nu se răzbună?"; „Ce răzbunare mai usturătoare decât să-l primești domn? am râs eu. Vorba ceea: nici să văz vreodată drac, nici cruce de el să-mi fac." Și pe când alți domnitori, după ce se mazilesc, fug unul de altul ca naiba de tămâie, fug de le sfârâie călcâile, Dimitrie Cantemir mi-a poruncit să nu se-atingă nimeni de cinstea lui Neculai vodă Mavrocordat, să am grijă de el ca de un domn, să mă grijesc de tot ce i-ar trebui la pornirea din Iași, iar pe drum nimica să nu-i lipsească și nicio primejdie să nu-l atingă. Ba, lucru și mai neobișnuit, domnul care pleca – Mavrocordat – și cel care venea – Cantemir – s-au întâlnit la Galați și au sfătuit câteva ceasuri, numai ei între ei, despre ocârmuirea țării și despre alte lucruri tainice. Și chiar jurăminte ca, spre binele țării, să nu se pârască la Poartă. Precum știți, se cunoșteau bine din Țarigrad și s-au înțeles cu prietenie, ales că Dimitrie nu ceruse el domnia, ci i se dăduse, i se impusese, cum ați auzit de la Dimitrie însuși.

— Așa am știut și eu, adeveri dascălul Ieremia. Iar Dimitrie i-a dat povață: *Sustine et abstine*, adică rabdă și înfrânează-te.

— Începea deci nu o domnie nouă, ci un clocot, o nedomolită furtună de două sute patruzeci de zile. Deci, la 10 decembrie 1710, cine-l primea în fruntea sfatului de boieri și dregători?

— Iordache Ruset, vel vistierul, Pardosul, fratele Cameleonului și ai Râsului! surâse jupâneasa Maria.

— Eram acolo și l-am auzit cu glas subțiat de bătrânețe și tremurat de spaimă: „Să trăiești, măria ta!… Bine-ai venit… Mult mă bucur că…"; „Bine v-am găsit, cinstiți dregători! a strigat vodă vesel, voios, prietenos. Nu vă așteptați să mă vedeți domn. Nu-i așa?"; „Drept sa spun, nu…"; „Nici eu, vistier Iordache, nu mă așteptam să am prilejul de a te așeza în fruntea dregătorilor."; „Neculce m-a scos din temniță și…"; „Eu i-am poruncit, vistiere."; „Să trăiești, măria ta! Jur că…"; „Taci! Nu jura nimic: că de vreo patruzeci de ani tot jurăminte calci. Gura și inima coclite ți-s de multele minciuni rostite, ca malurile gârlelor mâlite."; „Măria ta, sunt boier bătrân…"; „Îmbătrânit în rele și ticăloșii!" Temându-se foarte de asemenea sfadă, mitropolitul Ghedeon, care de fapt trebuia să rostească urarea de bun venit, prinse curaj, în sfârșit, și, cu glasu-i de buhai hrănit cu trifoi și urluială, s-a rugat pentru strălucitul, îndurătorul și binefăcătorul domn Dimitrie Cantemir, ca bunul Domnul și Dumnezeul nostru să-i dea sănătate, viață lungă, să-l păzească de primejdii, să-l înzestreze cu tăria trebuitoare spre a pune sub picioarele măriei sale pre toți potrivnicii, răii, nelegiuiții și vrăjmașii. Vodă a ascultat urarea, încruntând ușor

sprâncenele și zâmbind trist. Apoi a zis: „Boieri, n-am venit să huzuresc și nici să mă căpătuiesc, ci să îndreptăm cele strâmbe, să îndepărtăm cele rele și să scoatem țara la liman.” Noi, toți, am dat din capete și am zis, cu veliglas: „Așa va fi, măria ta!” Singur Iordache Ruset a îndrăznit a întreba, cu iz de dojană: „Dar nu… boierești boierimea, măria ta, după datină?”; „Chiar acum, vistiere, dacă ești așa de grăbit. Neculai Costin să fie vel logofăt, Lupu Costache vel vornic în Țara de Jos, Antioh Jora hatman, Ion Neculce vel spătar, Ștefan Luca vistier…”; „Dar noi, Ruseteștii! se îngălbeni Iordache Ruset, iar ceatlăul de pe frunte i se făcu vânăt-negru. Noi… unde?”; „Deocamdată la hodină. Prea mult ați… trudit asupra țării, fără milă jăcuind-o.”; „Te-nconjori de Costini și Costăcheşti măria ta, un Cantemir?” s-a subțiat și a zbârnâit glasul lui Iordache Ruset, ca o strună de cobză dogită. Vodă i-a tăiat-o scurt: „Vreau să dreg greșelile cele mari săvârșite cândva și să sting vrajba în țară. Vreau să mă port blând cu toți cei drepți și cinstiți. Dar mai ales drept voiesc a fi cu norodul. Așa că stai liniștit, bivel vistiere Iordache Ruset. Nu trimite scrisori lui Scarlatache să mă pârască marelui vizir; că, în loc să fiu înecat în Bosfor, cum ai cercat de atâtea ori, iată-mă urcat în scaunul domniei, ca bărbat de mare încredere al padișahului.”; „O să te pârască alții”, nu se lăsă Iordache biruit. „Aha! Tot mai crezi, ca și Scarlatache, că… Alifâstâc va face bâldâbâc în Bosfor la hagialâc?” a răsucit vodă spre șagă, iar Ruset: „Ferească Dumnezeu să mai cred așa ceva…”; „Noi, Cantemireștii, ne-am împăcat cu Brâncoveanu de acum cinci ani. Cu Mavrocordat sunt prieten… Boieri, bucuros, cu inima deschisă, fără pic de trufie, primesc orice sfat bun; dar de hotărât numai eu hotărăsc. Pentru că știu o zicală otomană: în ograda cu mulți cocoși se face ziuă târziu.” După câteva clipe de tăcere, vorbi logofătul Neculai Costin: „Vara a fost secetoasă, măria ta, iar acum o molimă necruțătoare seceră turmele de vite. Nu mai biruie oamenii nici să le jupiască pielea, nici să le-ngroape. Dările-s multe și grele.”; „Le scad pe toate, logofete Costin! Darea pe știubeie o desființez. Mânăstirile Tazlău, Probota și Bistrița, cele mai înzestrate, precum știți, le scot de sub închinarea către Patriarhia Ierusalimului: veniturile lor să rămână țării.”; „Ce va zice patriarhul Hrisant Nottara?” a întrebat logofătul Costin. „Se va supăra. Dar îi va trece îndată ce va vedea la ce folosim acele venituri, îl liniști vodă. Rogu-vă, dați știre să se întoarcă la casele lor toți boierii și căpitanii pribegi.”; „Faci… oaste?” a întrebat fățarnic îngrijorat Iordache Ruset. „Da. Porunca marelui vizir Baltagi pașa. Câți lefegii putem strânge, Jora?”; „Vreo patru-cinci steaguri”, a îngăimat acela. „Zece! Să-mi strângeți, cât mai repede, zece steaguri. Neculce, caută oamenii și căpitanii lui Constantin Turculeț.”; „Dar aceia s-au bătut cu… turcii”, se nedumeri Costin. „Însamnă că au avut pe pielea cui învăța războiul, a râs fără sunet voievodul. Le dăm spadă

cu două tăișuri…” În loc să spună, cum se cuvenea: „Am înțeles, poruncă”, Antioh Jora s-a pripit cu o întrebare neavenită: „Am vrea să știm: noi cu cine mergem? Cu țarul ori cu sultanul?”; „Hatmane, întreabă-ți cugetul și-ai să afli răspuns drept, s-a întunecat vodă la față. Gata!… Mulțumesc, boieri. La treabă! Rămân Neculce, Costin și Ștefan Luca, să vorbim despre casa unde să-mi găzduiesc doamna și coconii. Așa…”. După plecarea boierilor, vodă ne-a cuprins cu brațele, prietenește, pe după mijloc și a cuvântat cu glasul lui bun și cald, care te ungea la inimă: „Suntem de-o samă, nu?”; „Eu cu câțiva ani mai mare”, a răspuns Neculai Costin cu oarecare asprime în glas. „Vă sunt domn, dar vreau să fim și prieteni. Buni! Avem de împlinit poruncile sultanului. Multe și grele. Să ne purtăm așa fel, încât să nu se ivească nici un soi de bănuială. Nici una!”; „Prea bine”, am zis eu, cu convingere multă, dar privirea mi-a fugit spre Costin logofătul. „Neculai Costin, logofete, a vorbit măria sa, cântam când mă aflam flăcău: Lung e drumul și cotit, /Mă dor ochii de privit… Dacă nu se întâmpla o mare nenorocire noi am fi fost acum cumnați. Adevărat?”; „Da, măria ta, îmi pare rău că…”; „Au trecut de-atunci douăzeci de ani. Nu cer să uiți. Nici să ierți: ar fi peste puterile unui om și, cumva, împotriva firii. Te rog însă ca, după atâta vreme, să ai înțelegere și bunăvoință a lucra împreună, uniți, întru binele țării. Ești bărbat învățat, ca și mine. Ai cetit, ca și mine, și-ai scris istorie: te-ai încredințat că, din pricini mărunte, se săvârșesc rele mari, de neiertat, pe care apoi, din fericire, vremea le șterge. Nu cred în zicala otomană care zice: lumea trece, ura rămâne. Îl cred însă pe Cicero: *Nullus dolor est quem non longinquitas temporis minuat ac molliat*: nu se află durere pe care trecerea timpului să n-o micșoreze și să n-o facă uitată. Ești mare cărturar și știi că nu-i omenește să răspunzi răului cu rău, decât după ce te-ai încredințat că făcătorul relelor n-are leac. Pentru omul înțelept piatra de încercare este bunătatea. Vreau, doresc, poruncesc și vă rog ca voi trei să-mi fiți ajutorul în toate. Știu că pasărea nu poate zbura cu o singură aripă și fără coadă. Voi, trei dregători, fiți aripile și coada plutitoare ale celui care și-a luat răspunderea zborului spre libertatea acestei țări înrobite și a acestui norod asuprit. Jurați că-mi veți fi de credință și că nu veți dezvălui nimica din ce hotărâm, între noi, de taină.” Înflăcărată, vorbirea măriei sale a topit gheața din inima lui Neculai Costin. Și-a strigat într-un glas cu mine și cu Ștefan Luca: „Jurăm!” Măria sa ne-a strâns și mai aproape, mai tare, și-a grăit: „Ne purtăm așa fel, cu toată dibăcia, încât sultanul, marele vizir și orice dregător otoman să vadă că-i suntem cele mai credincioase slugi. Dăm ajutor pașei la Tighina. Strângem provizii pentru armia sultanului. Ne silim, cât putem, să-l prindem pe Brâncoveanu. Îl înștiințăm pe sultan și pe marele Seraschier Baltagi Mehmet despre tot ce face țarul Petru. Și, mai ales, ne străduim a trimite știrile înaintea

oricui. Totul ca să ne întărim credința față de… stăpâni. În același timp, în desăvârșită taină, logofete Costin, preschimbat în călugăr, pleci la Târgoviște și-i spui lui vodă Brâncoveanu, numai lui!, că marele vizir mi-a poruncit să-l prind și să-l trimit legat la Țarigrad…"; „Măria ta, mă uluiești!" s-a speriat Costin. „Îl încredințezi că n-am s-o fac pentru nimic în lume: e român ca și mine și, ca și mine, vrea binele acestei țări române." Pe chipul logofătului s-a stins uimirea și-a înflorit o bucurie adâncă: „Am înțeles, măria ta: așa voi face." Încredințându-se că l-a câștigat trup și suflet, Dimitrie vodă s-a răsucit către Ștefan Luca și i-a zis tot cu dragoste și vorbă aprinsă: „Ștefane, prietene, zilele acestea petreci, bei, te-mbeți, cânți, faci tărăboi mare prin Iași…" Ștefan a holbat ochii, năuc; apoi s-a gângăvit: „Măria ta… sunt cumnatul lui Neculce și de râs… de râs mă fac…"; „Stai!… Pălmuiești un călugăr ori un negustor turc din Beilic. Și, beat fiind, cerci a sparge ușa la mănăstirea Golia."; „Măria ta, eu sunt… sunt boier", căută Ștefan Luca să înțeleagă. „Știu, Ștefane: boier cu vază și om cuminte! Dar tocmai de aceea săvârșești o poznă ca eu să te pun la închisoare. Iașul află că ai căpiat, iar eu te-am osândit să stai într-o chilie la Secul, în munte."; „Na! am pățit-o!"; „În vremea asta, pleci sol de mare taină la țarul Petru. Până atunci îți pregătesc hârtiile și îndreptările."; „Atunci, a suspinat, a lămurire, cumnatul meu Ștefan Luca și a primit, judecând: ca s-o fac bine pe… nebunul, se cere să nu pun picătură de vin în gură."; „Ștefane, ai înțeles ce vreau?"; „De mult, din Țarigrad, când te-am văzut la sfat de taină cu Toma Cantacuzino și cu contele Tolstoi, în casa măriei tale de la Sangeakdar Iokusi." „Casa mea… suspină vodă și ochii i-au lucit, înlăcrămați. Cum vor mai prăda-o tâlharii… Și cărțile, cum or să mi le ardă…"; „Ai țara, în schimb, măria ta, am zis eu, spre mângâiere. Și nu se poate casă mai mare, mai împodobită, mai frumoasă." Vodă m-a privit îndelung și-a grăit: „Ai dreptate… Zice Hafiz stihuitorul: „Mi-ai atins doar inima ușor, / Și s-a sfărâmat în mii de inimi; / O, cu mii de inimi mă-nfior – / Dar mi te iubesc cu mii de inimi"… Pentru cea pe care o iubesc cu mii de inimi, cerc acum să urlu cu lupii. Auziți prieteni? *Ullula cum lupis*… până ne atingem țelul cel mai scump, pe care, în clipa asta nici a-l rosti nu cutez…" Iaca așa am intrat în vâltoare. Ștefan Luca a săvârșit năzbâtiile poruncite. Eu am avut grijă să-l duc legat în munte, la Secul, iar pe drum l-am făcut scăpat. În locu-i am surghiunit un slujitor, bucuros să stea o vreme la hodină, pe trai bun și huzur. Cu îndreptările asupra-i, Ștefan a ajuns la țarul Petru. Știam că Rusia pregătea mare război împotriva sultanului și că-i avea aliați pe nemți și pe leși. Că oștile creștinilor, de trei ori mai mari decât armia otomană, aveau să lovească dinspre răsărit, miazănoapte și asfințit. Din vorbirile și sfaturile de taină cu boierii, vodă a înțeles că, în cea mai mare parte, erau de părere să intrăm în acea horă. Să nu pierdem

prilejul. Cu arma în mână, să arătăm lumii că vrednici suntem de trai slobod. Așa se gătea a face și Brâncoveanu. Așa gândeau și românii din Transilvania. A venit la noi, în Iași, solie de preoți și țărani să-i ajutăm, precum îi ajuta Brâncoveanu, să nu-i strivească noua stăpânire, cea nemțească. Vădit lucru: țara se voia slobodă. Dar cum s-o nimerim să fie bine? Câte se puteau întâmpla… Vodă se temea că-l va simți oarecine, îl va pârî la Poartă și sultanul îl va căsăpi. Se temea că, mergând întru întâmpinarea rușilor la Nistru, l-ar putea lovi, din coastă, tătarii. Se întreba, cu neliniște și durere: „Dar oare țarul va putea ajunge până la Nistru peste pământ stăpânit de poloni? Și dacă ne împreunăm cu oastea țarului, despre care aflu că-i cam înceată la mers, tătarii ne-o iau înainte și ne jefuiesc țara? Mai ales că hanul tătar a jurat pentru mine, iar acum mă urăște, vrea să se răzbune, mă prinde și în țapă mă trage. Căci răzbunarea tătară foc și pârjol se numește.”; „Măria ta, i-am spus: pricep că numai dacă ești cu adevărat Inorogul cel înțelept poți scăpa teafăr din furtuna asta. Drept aceea singure iscusința și taina, dibăcia și meșteșugul purtării, al mlădierii după întâmplări ne pot duce la biruința gândului. Dar cine se poate bizui pe credința Cupăreștilor! Că pe față se jură că-s cu țara, dar pe sub ascuns… Cine-i în stare a le ceti în cugete? Cine și cum le putem împiedica mișeleasca trădare? Ales că Scarlatache și Mihalache se află când la Iași, când la București, când la Țarigrad…” Înțelegeți, deci, că eram în grea cumpănă.

— Cu ajutorul meu, îi veni rândul dascălului Ieremia a grăi, Dimitrie a izbutit să vâre și să scoată scrisori, în temniță la Ediculé, pentru contele Tolstoi. Cu asemenea slujbă dobândi mare încredere la țarul Petru.

— Întocmai, dascăle. În același timp însă dam de știre marelui vizir despre unele lucruri ce se petreceau dincolo de Nistru. Bineînțeles, fără a cășuna vreun rău țarului. Ne sileam, mai ales, ca știrile să ajungă în Serai înaintea celor trimise de pașa Tighinei. Așa, Dumitrașcu vodă își făcea nume bun la două mari împărății, aflate în război diplomaticesc. La sfârșitul lui faur 1711, țarul Petru a răspândit o proclamație în limba latină, arătând la ce cazne și suferințe supun otomanii pe români, bulgari, sârbi, greci, și declara război împotriva dușmanilor creștinătății… În toată iarna și primăvara aceea, eu, ca spătar și apoi ca mare hatman, în locul lui Jora, m-am străduit pentru oaste: s-o strâng la steaguri și s-o învăț meșteșugul luptei. Lupu Costache aduna provizii de hrană și îmbrăcăminte. Neculai Costin, logofătul, tocmea scrisori meșteșugite către vecini. Dar pe toate le priveghea măria sa întru toată buna rânduire a țării și a legăturilor cu țarul Petru și cu marele vizir. Căci, precum înțelegeți, amândoi veneau, cu armatele, către Moldova: unul de la miazăzi, altul de la miazănoapte. Veneau ca două furtuni, cu nouri groși, negri, vijelioși,

din ciocnirea cărora, socoteam noi, va țâșni fulgerul luminos al izbăvirii din robie ori trăsnetul negru al morții celei de pe urmă…

În clipa de tăcere tristă, coborâtă odată cu sfârșitul vorbirii vel hatmanului, Silion turnă vin în ulcele. Era nevoie, pentru toți, să poată înghiți nodul amar și ghimpos izvodit în cerul gurii. Jupâneasa Maria povesti:

— Doamna Casandra, cu coconii, a sosit în ajunul Crăciunului. A adus multe știri din Țarigrad, în folosul domniei.

— Multe le-am cules eu, se făli dascălul Ieremia.

— Domnița Maria a stat sub privegherea mea, aici la Prigoreni. O îngrijeam mai bine ca pe copiii mei, dar tânjea, copila, după maică-sa. Cu doamna Casandra m-am împrietenit repede. Nu era defel mândră, cum mă temusem. Era o Cantacuzină cu firea rudelor din Moldova, nu a celor din Țara Românească.

— Sămăna cu bunică-mea, Alexandrina.

— Da, Ioane. Și, împreună cu alte boieroaice și fete din casă, am ajutat soții, îmbărbătându-i întru biruința gândului. Doamna Casandra se temea cum nu se mai poate, dar înțelegea totul foarte bine și se stăpânea cu multă putere, răspândind în juru-i încredere și voie bună.

Neculce mulțumi soției că n-a uitat a vorbi despre casa lui vodă Cantemir, își așeză mai bine macatul pe genunchi și urmă povestirea ca în letopiseț:

— În primăvară, armia otomană a început să treacă Dunărea pe la Isaccea și pe la Brăila. În același timp, corpuri de armată rusă se îndreptau spre Nistru. Înfruntarea cea mare se apropia, iar nouă ne țâțâia inima de neastâmpăr și teamă. De-a călare goneam prin țară după oșteni, după arme, după căpitani… Într-o clipă de hodină, în acele zile zbuciumate, Dumitrașcu vodă și doamna Casandra se plimbau prin grădină, că era soare, cald și liniște. Eu mă aflam acolo, cu măriile lor. Și acum povestesc cele auzite atunci, ca să arăt că vodă Dimitrie se sfătuia totdeauna cu doamna Casandra. Zise măria sa: „Să știi și tu, doamna mea, că mitropolitul Ghedeon și hatmanul Jora mă pârăsc foarte rău țarului Petru. Zic că sunt mai rău ca un turc: șiret, viclean, adevărată sculă a necuratului, în neclintita slujbă a sultanului.”; „Asta-i bine?”; „Da. Adică poate fi și bine. Ștefan Luca l-a văzut pe țar la Luțk. L-a convins să iscălească tratatul, așa cum l-am alcătuit eu. Oastea noastră va să se alăture armatei ruse, îndată ce va trece Nistrul. Domnia să fie încredințată, pe veci, familiei Cantemir. Puterea să fie, toată, în mâna domnului, iar boierii datori să asculte fără cârtire. Oastea rusească va putea rămâne în țară numai cu învoirea domnului. Țara să aibă hotarul la Nistru, iar Bugeacul, cu toate cetățile, Tighina, Chilia și Cetatea Albă, stăpânite de Alexandru vodă cel Bun, de Ștefan cel Mare și Petru Rareș, tot ale noastre să fie precum au fost.”; „Și dacă, ferească Dumnezeu…”, se întristă doamna,

„Ne tragem în Rusia”, surâse voievodul, vrând să arate că nu vede că s-ar putea întâmpla așa ceva. „Casa noastră de pe Dealul Stegarului…”; „Ne facem noi alta, ici în Iași, la Suceava ori la Agapia.”; „Ce-o fi făcând cumnatul Antioh?”; „Nu vrea să vină în țară… Dar cum să-i spun că-l pândește închisoarea? Toma Cantacuzino se străduie, din răsputeri, să-l aducă pe vodă Brâncoveanu alături de noi. În semn de prietenie, țarul mi-a trimis cinci blăni de sobol și un medalion cu chipul lui, încrustat în diamante. Le țin ascunse…”; „Vom izbândi?”; „De n-aș nădăjdui, mărită doamnă, n-aș porni. Dar știu că în lume și în viață totul se aseamănă și totul se deosebește, totul e folositor și totul păgubitor, grăitor și mut, cuminte și smintit. Ceea ce știm despre multe lucruri e împotrivitor. De aceea-i greu, foarte greu, mărită doamnă, a alege calea, a ști încotro.” În minutul acela, pe uliți s-a stârnit huiet de glasuri și strigăte de mulțime mânioasă. Am ascultat, ciulind urechile și clipind din ochi. „Ce s-aude?” a întrebat doamna, cu îngrijorare. Strângeam din umeri a nedumerire, când te-ai ivit tu, căpitane Silion și-ai lămurit.

— Da, am vestit că balgiii, negustătorii turci cumpărători de miere, făceau tărăboi: cereau ca măria sa să se alăture armiei otomane. Să nu mai amâne nici un ceas. Iar vodă mi-a poruncit: „Vătaful de aprozi să cerce a-i liniști cu vorba. Să le spună că vornicul Lupu Costache stă cu proviziile gata în valea Siretului, să le înfățișeze la poruncă. Iar la noapte, pe câte unul, să-i întemnițeze: să nu le mai aud boncăluirea.”

— Întocmai așa a poruncit, prieteni, întări Neculce. Apoi a vorbit către doamna: „Casandra, mă străduiesc a răspândi știrea că pornesc împotriva armatei țarului, la Nistru, și totodată ne mutăm, cu toată curtea, la Cetățuia. În același timp, dobor ceata agăi despre care se spune că vine cu mazilirea.”; „Te-a pârât iar Iordache Ruset?”; „Pardosul cel vărgat a mai făcut o săritură și a mai mușcat încă o dată, cu dintele-i otrăvit ce-l are împotrivă-mi.”; „Cum vom ieși, Dimitrie, din toată tevatura și blăstămăția asta?”; „Cu spada! De-acuma, numai cu spada. Ori birui, ori pier. Și nu pier, dacă țara-i cu mine. Dacă Petru vine măcar cu o sută de mii. Deocamdată i-am cerut trei mii cinci sute de călăreți și cu ce-am încropit ne apărăm de orice atac otoman, napristan.”; „Vijelio, ce mult îmi ești drag!…”; „Mă arunc în furtună, să deschid porțile slobozeniei pentru țara asta!”

Neculce se opri parcă spre hodină; vorbise cu aprindere mare, așa cum își amintea că auzise atunci. Când nimeni nu se aștepta, pentru că toți priveghetorii trăiau povestirea vel hatmanului, Daria șopti, din adâncul inimii, ca o rugă de slavă:

— A fost un cutezător, un mare cutezător…

— Ai dreptate, a încuviințat dascălul Ieremia.

— Și iaca așa, printr-un om care, de fapt, întruchipa voința țării,

totul a intrat în vijelie. Generalul Șeremetiev, cu zece mii de soldați, a trecut Nistrul și noi voiam să facă tabără la Țuțora. Dar îndată o parte dintre boierii cei mari, prieteni cu Ruseteștii, ne-au părăsit. S-au ascuns pe la moșiile lor. În schimb, țăranii și orășenii se ridicară la luptă, cu sutele, cu miile, armându-se fiecare cu ce putea.

— Ieșenii au prădat prăvăliile turcilor, aminti jupâneasa Maria, și au vărsat pe uliți stafide, smochine, portocale, lămâi și roșcove, de le strângeau copiii și babele. Ba chiar băteau în otomani ca-n fasole. Și ieșeau în calea rușilor cu pâine și sare, cu icoane și prapuri.

— Mi-aduc aminte! se învoi maica Daria, prinzând o frunză de viță galbenă, desprinsă de pe vrej și căzută în poală, într-o legănare ușoară. Țara toată intrase într-un neastâmpăr pătimaș, dezlănțuit. Mânia și bucuria se amestecau și alcătuiau un fel de putere izbucnindă, mai ceva ca iarba de pușcă. Toți nădăjduiam că vom scăpa de asuprirea stăpânirilor străine. Ne însuflețea o hărnicie o îndrăzneală și-o arzătoare dorință de dăruire pentru țară cum nu se mai văzuse pe la noi demult, tare demult

— Întocmai, aprobă Neculce. Și ca dovadă aș povesti ceva și despre tine, maică Daria. Intrasem în sala cea mare din Cetățuia, unde doamna Casandra, cu fete din casă, pregătea cele trebuitoare câmpului de bătaie. Cum mă zări veni și-mi șopti: „Ioane, nu mai spune voievodului că Antioh vodă s-a hăinit și l-a pârât sultanului. Cruță-l.” M-am crucit și tare m-am amărât în inima mea. Ci am zis: „Cum poruncești, doamnă… Deocamdată, țara se ridică, toată, împotriva stăpânirii otomane. Și asta-i foarte bine.” Mă pregăteam să plec, când ai intrat tu, cu trei răzeși din Silișteni.

— Da. Erau Manea, Badea și Anton, neamuri cu mine.

— Și spune, te rog, cum ai zis.

— Mă plec în fața măriei tale, înaltă doamnă. „Care ți-i dorința, maică?” a întrebat doamna, privindu-mă cercetător. „Am însoțit acești bărbați care vor a spune măriei sale că răzeșii din Silișteni, Costișa, Berheci, Huși, Fălciu, tineri și vârstnici, vin la steaguri să lupte pentru libertate.”; „Vrem să ne batem și noi pentru țară, a zis Manea, plecându-se în genunchi. Toți vrem, într-un gând!”; „Dimitrie vodă se grijește de noi, de norod, a cuvântat Badea. Cuvine-se a-l ajuta întru plinirea gândului cel bun și nalt, priincios tuturor.”; „Rău ne pare că ne-a uscat și secătuit seceta, s-a jeluit Anton, și n-avem bucate să dăm pentru oștire. Dar om dărui tot ce mai avem, și viețile, viețile noastre.”; „Ba pe la noi a mai dat și pacostea lăcustelor…”; „Cunoaștem năcazurile, răzeșilor, ai zis domnia ta, vel hatmane. Vă mulțumesc că vă strângeți lângă măria sa și vă străduiți a fi cu noi, la ceas greu și de cumpănă mare.”; „Să fie cu izbândă!” s-au închinat răzeșii.

— Iar tu maică Daria ai mai spus: „Noi, călugărițele din mânăstirea

Galata, venim să oblojim rănile oștenilor. Am pregătit, până acum, douăzeci de saci cu scamă și cinci cu fețe.”; „E rândul meu să mulțumesc, maică”, s-a ridicat în picioare doamna Casandra. Răzeșii s-au plecat a închinăciune și-au ieșit, urând: „Să trăiască măria sa și să ne ducă la biruință!”; „Așa să fie!” am strigat eu. Iar acum, Daria, vrei să povestești și despre întrebarea doamnei Casandra?

— Da, cinstite vel hatmane și gazdă. M-am mândrit, totdeauna, c-am fost a lui și nu a altuia. M-a întrebat doamna: „Ești din Silișteni?”; „Da. Și am fost la inima măriei sale.”

— Acum cincisprezece ani…, am căutat eu să-l… dezvinovățesc pe Dumitrașcu vodă, temându-mă de privirea aspră a doamnei. Ci tu ai urmat: „Și cât voi fi vie, nu-l uit…”; „Mă plec, cu smerenie, mărită doamnă,” am spus eu, cu mare cutremur din inimă, și am plecat. Și peste două zile te-ai înfățișat cu un tânăr, Dimitrie.

— Da, feciorul meu… Al meu și al lui.

— Și mi l-ai încredințat ca pe-o comoară, zicând că, deși e tânăr, va să fie bun oștean. Apoi m-ai rugat ca, în luptă, să-l așez în preajma voievodului.

— Da: să se apere unul pre altul, precum un părinte cu feciorul său…

Glasul Dariei tremura, înfiorat de plâns. Ar fi vrut să mai spună ceva, dar nu mai găsi vorbele tălmăcitoare ale simțămintelor din acea clipă. Ca să nu se lungească prea mult tăcerea și să se brumeze cugetele cu întristare, vel hatmanul vorbi:

— De altfel, viind cu a doua domnie, nu știu dacă vârsta ori zbuciumările vremii, sau poate înțelepciunea anilor trăiți, că Dumitrașcu vodă arăta acum nespus de bun și de blând, de cumsecade și de înțelegător. Tuturor, ușa deschisă. Și nemăreț, ca alți domni, ci vorovea cu toți copiii. Nu era lacom nici de fel, dar poftea ca poruncile lui să fie aidoma și fără cârtire împlinite, iar faptele să-i fie lăudate… Și acum, dacă nu v-a doborât osteneala și somnul, de istov, să vă povestesc despre sfatul domnesc, ținut în aceeași sală mare din Cetățuia. A intrat măria sa în strai de războinic, cu coif și sabie și a grăit cu mare frământ: „Cinstiți dregători, o parte din oștirea țarului Petru a trecut hotarul și se apropie de Prut.” Noi îl ascultam cu mare luare-aminte. Straiul ostășesc îl făcea încă mai vioi, mai frumos, mai impunător, deși nu era nalt. Toți îl simțeam neînfricat, însuflețit de gânduri mărețe, viteaz. Văzându-l și auzindu-l ne însuflețeam și noi. Dar Antioh Jora a întrebat, netam-nesam: „Și noi, noi ce facem?” Vodă a răspuns calm, dar foarte hotărât: „Ceea ce ne poruncește cugetul și legea! Cinstiți dregători, încă din aprilie am tocmit o învoială, o alianță cu țarul Petru: ne ajută cu toată oastea lui să ne dezbatem de sub stăpânirea sultanului.” În rândul sfetnicilor s-a așezat, câteva clipe, înmărmurirea. Vedeam cum în unii se izvodea, încet, bucuria și

lumina; în alții teama și furia. Cel dintâi Neculai Costin tresări cu mare ușurare în glas și în mișcarea trupului, a mâinilor: „Bine-ai făcut, măria ta! Bine-ai făcut!…” Toți boierii, afară de Rusetești, strigară: „Foarte bine, măria ta! Să trăiești!”; „Noi ne cam temeam că te-ai duce totuși la marele vizir, se destăinui logofătul Costin, și chiar ne gândeam să te părăsim și să-l primim pe țarul Petru.”; „Deci, în același timp, am știut să păstrez taina și nu v-am înșelat gândurile și simțămintele, se bucură măria sa. Iar dacă-i așa, vă rog, din inimă vă rog, fiți alături de mine, că eu numai cu ist gând am primit domnia: să fac țara iarăși slobodă.”; „Prea bine, măria ta!” s-a alăturat logofătul Costin, fără șovăire. „Fiți lângă mine, cu toată inima și cu toată puterea!” strigă vodă, iar dregătorii înălțară cușmele, fluturându-le, cu urale și cu bucurie mare. Numai Iordache Ruset, ca o cobe, se așeză de-a curmezișul și întrebă cu mult venin în glas; „De ce n-ai așteptat să vezi întâi puterea muscalilor și cum le merge războiul? Dacă terciuiesc ori sunt terciuiți?”; „Ca să fim în adevăr slobozi, ca să meritățm această libertate, trebuie să ne batem. S-o cucerim! Că nimeni nu ne-o dă de pomană, i-a răspuns voievodul, cu hotărâre mare. *Beneficium accipere libertatem vendere est!* Așa-i, logofete Costin?”; „Da, măria ta: a primi un hatâr de la cineva însamnă a-ți vinde libertatea.” Dar Iordache nu s-a lăsat convins și nici biruit: „Te pripești, măria ta, și ne arunci în prăpastie. În prăpastie!”; „Tot hortiș, bi vel vistiere? întrebă vodă cu aspră dojană. Cel care se teme de ceva nu mai este liber.”

— *Qui metuit, non liber est,* îl ajută dascălul Ieremia pe Neculce să-și amintească proverbul în latinește.

— „Nechibzuința te va pierde!” proroci Iordache, cu îndrăzneală și încăpățânare de cobe blăstămată. „Chibzuiesc de mult, Iordache Ruset! De când eram zălog în Țarigrad. De când am văzut, în bătălia de la Zenta, că o armie uriașă poate fi spulberată în câteva ceasuri. Și-apoi, un adevărat voievod merge cu țara.”; „Așa-i măria ta! am strigat eu, Ion Neculce. Țara se vrea slobodă!”; „Drept grăiești!” m-a însoțit Neculai Costin. „De când mă știu, a urmat Dimitrie, propovăduiesc împăcarea între frați și scuturarea jugului otoman. A sosit vremea să făptuim aist gând cu spada. Că altminteri nu se poate dobândi slobozenia țării.” Cei mai mulți dintre boieri i-au lăudat cuvântul și fapta, iar el a mai zis: „Nu cred c-o să mă părăsiți. N-o să mă lăsați singur, acum la ceas de răscruce. Sfetnicii mei, fiți una cu mine, tari! Și libertatea va fi a noastră!”; „Ce-mi trebuie slobozenie, dacă-mi pierd moșiile, cârti mai departe Iordache și aruncă vina asupră-mi: Știu eu că numai Ion Neculce a rostuit nenorocirea asta, a noastră, a boierilor vechi și a țării.” Ci eu am căutat sa mă apăr: „Grăiești cu năpastă, ca un pătimaș. Te faci a nu vedea că asta-i vrerea țării.”; „Da, hatmane, Iordache Ruset grăiește ca unul care vede numai de ale sale și nu înțelege nimic din durerea țării și a celor mai buni dintre boieri”. Ni se

alătură cu îndârjire și logofătul Neculai Costin, zicând: „Au nu vezi, jupân Iordache, că tot norodul e bucuros moscalilor? Că-i primește cu pâine și sare?”; „Brâncoveanu însuși a gătit 30.000 oaste”, am destăinuit eu. „Da: a făcut tabără la Urlați”, mă sprijini Costin, iar vodă îl urmă cu destăinuirea, foarte bucuros: „De asemenea prietenul meu Toma Cantacuzino spătarul, cu câteva pâlcuri de călărești, atacă acum cetatea Brăilei!”; „Și nouă ne vin oșteni din toate părțile, măria ta, am stăruit eu. Sute și mii vin și se scriu la steaguri. Se adună nu numai slujitorii, ci și ciobotarii, croitorii, blănarii, crâșmarii. Se strâng mai ales țăranii și răzeșii. În cincisprezece zile am făcut 17 polcovnici și 170 rocmiștri, cu steaguri.”; „Slugile lasă casele boierești, argații își părăsesc stăpânii și se strâng la oaste”, mă întregi logofătul Costin. Dar, spre marea-mi mirare, Iordache Ruset, altădată mișel și fricos, lingușitor și viclean, acum se ținea dârz, nădăjduind, poate, să atragă și alți împotrivitori ori să facă a crește îndoiala și teama în inimile noastre. Zise, morțiș, cu dispreț: „Adunătură de golani și sărăntoci! Ce faci cu ei? De unde arme?” Am căutat să-l înduplec, cu vorba bună: „Mulți își fac sulițe pârlite și cu fier în vârf. Alții vin călări; alții aduc merinde și îmbrăcăminte. Am cumpărat și arme de la leși și de la nemți. Iarbă de pușcă fabricăm noi, aici, în Iași, de vrei să știi. Și, decât ai cârti și-ai proroci nenorociri ca o cobe, mai bine ai veni aici, cu pungile cu aur, din mult belșugul pe care-l ai, cum au făcut toți boierii, și le-ai da danie pentru arme. Înțelegi au ba?” Se vede că l-am picnit bine, la țintă, c-a sărit cu spaimă: „Boieri, nu îngăduiți armarea prostimii! Că de-i bat ori nu pe turci, gloatele întorc armele asupra noastră!” Trebuie să spun că vorba asta pricinui spaimă și încremenire la mai mulți boieri. Vodă însă vorbi cu hotărâre: „Îți faci spaimă în zădar, Iordache Ruset, și vrei și pe alții să-i înspăimânți. Lucrezi între noi ca o coadă de topor. Drept aceea nevoit sunt să te închid ca pe un dușman primejdios.” Și, cu inima aprinsă, zise către boierii din sfat: „Cinstiți dregători, dacă mai avem răgaz două luni, ne armăm bine oștenii și-i deprindem a lupta, ca oștirea lui Ștefan cel Mare. Înțelegeți, sfetnicii mei, de ce zorim? Țara-i cu noi. Țara, clocotind de mânie și tresăltând de bucuria nădejdilor, ne poruncește s-o apărăm cu spada și cu viața noastră!” Inimile tuturor tresăltară într-un soi de ciudată bucurie, o bucurie scurtă, repede ucisă de sulițele deznădejdii.

Daria crezu că șezătorile de priveghi din pridvorul conacului de la Prigoreni ar trebui să se încheie aici. I se părea că acum, în vârtejul nebun al faptelor, în furtuna iscată din ciocnirea marilor împărății, nu se mai poate înțelege nimic. Iar omul, idolul ei, ar ieși mult micșorat, de vreme ce nimeni n-ar putea povesti, aidoma, cele petrecute în țară și, mai ales, în sufletul celuia despre care s-au adunat aici să povestească.

Dar Ion Neculce se voia cronicar și avea nevoie să audă și să știe,

dacă nu tot, măcar ce era mai însemnat și mai neobișnuit. De aceea urmă să istorisească despre venirea oștirii rusești, ajunsă la Prut:

— Trecând Prutul pre la Zagarance, țarul Petru a venit drept în târgul Ieșilor, împreună cu împărăteasa lui, Ecaterina. Dumitrașcu vodă și cu mine ne aflam în tabăra generalului Șeremetiev, pentru treburi ostășești. Nu știam nimic de venirea țarului la Iași. I-au ieșit în întâmpinare mitropolitul, cu tot clirosul bisericesc, boieri și orășeni bătrâni mai de cinste, frumos tâmpinându-l și primindu-l cu toată inima și i s-au închinat cu mare bucurie, ca unui împărat creștin, dând laudă lui Dumnezeu, că doară ne va cerceta cu mila sa și ne va ajuta să ieșim de sub jugul turcilor. Trebuie să aflați că țarul Petru Alexeevici este om voinic, mai nalt ca toți, iar nu gros, ci subțiratec și rătund la față, smead, oacheș și întru totul chipeș. Cam aruncă din cap câteodată, fluturând. Nu umblă cu mărire și fală ca alți monarhi, ci, adesea, în haine obișnuite, însoțit doar de doi-trei slujitori.

— Da, da, își aminti căpitanul Silion; așa a intrat și în Iași întâia oară. Și fiind colbăit de drum, n-a mers în Curtea domnească, împreună cu împărăteasa, ci a poposit de-a dreptul la feredeu. Și l-au îmbăiat băieșii, cum s-au priceput și ei, ca pe-un vericine. Habar n-aveau că-i țarul.

— Dar Dimitrie unde l-a întâlnit? întrebă dascălul Ieremia, cu mirare.

— Pe uliță, îmbăiat gata. Proaspăt și fercheș. Privea la prăvălii și la biserici, la oameni și la case. Și unii oameni priveau la el: nu c-ar fi știut că-i împărat, ci că-l vedeau așa nalt, cu două capete deasupra tuturor. Eu, cel dintâi i-am arătat măriei sale: „El e! Țarul, măria ta!" am zis, cu îngrijorare, cu teamă și cu bucurie. Dumitrașcu vodă nu și-a pierdut cumpătul; s-a apropiat de musafir, a descălecat, mi-a înmânat frâul calului și cu glas hotărât, a grăit: „Iertare, mărite doamne! Ți-am pregătit cea mai aleasă primire, dar… n-am știut. Am fost la Țuțora, la Șeremetiev, cu steagurile mele."; „Am aflat, a surâs tarul. Și-apoi mie nu-mi plac primirile prea bine pregătite. Fug de ele. Fug cât pot… Tu ești cneazul Dimitrie?"; „Eu, slăvite!" și i-a sărutat mâna. Țarul l-a îmbrățișat, ridicându-l în sus, fiind, precum știți, Dumitrașcu vodă om scund. Apoi l-a sărutat de trei ori, rusește, cu zgomot și râzând cu bucurie mare. „Te-ai hotărât deci, cneaz Dimitrie: mergi cu mine, nu?"; „Cu toată țara, măria ta. Tratatul trimis prin vistierul nostru…"; „L-am iscălit așa cum l-ai alcătuit", a fluturat țarul din cap. „Îți mulțumesc din inimă! s-a înclinat Dimitrie. Pășind alături de înălțimea ta, mi-am iscălit hrisovul slavei întru veșnicie ori al osândei sub satâr." Văzându-l pe voievod îmbrățișându-se cu acest bărbat nalt și voinic, mulțimea a priceput că-i țarul și a început a șopti, a-și da ghionți și a striga: „Țarul Petru?!… Aista-i țarul!… Trăiască Dimitrie vodă Cantemir și țarul Petru!… Să trăiască și să ne scoată din robia

padișahului!…” Adunându-se repede de pe uliți, ieșind din case și prăvălii, ivindu-se la ferestre ori în balcoane, bărbați, femei, copii, oșteni au făcut un alai vesel și înflăcărat. Mă aflam în mijlocul acelei mulțimi, cu caii de căpăstru, și foarte mă simțeam mândru și bucuros.

— Întocmai mă simțeam și eu, a venit cu vorba Ion Neculce. Atunci, Iașul și toată Moldova au trăit câteva zile de mare nădejde și bucurie. Mai ales i-a încântat pe români parada ostășească din ziua sfântului Petru.

— Era sărbătoare în cinstea țarului, de ziua lui, povesti jupâneasa Maria. Ne-am îmbrăcat frumos și-am ieșit la priveală. Și văzând noi acei oșteni mândri, țanțoși, acei călăreți în fireturi, cu săbii lucitoare și lănci lungi, ne-am încredințat că a noastră va fi izbânda. Dar…

— Drept grăiește Maria, surâse vel hatmanul. Căci multora dintre boieri și slujitori le-a plăcut mai ales masa dată întru cinstirea țarului. Mai întâi, să spun că țarul n-a primit locul din capul mesei, ci l-a așezat acolo pe Dumitrașcu vodă. Au fost poftiți canțelarul Golovkin și o samă de ghenerali, precum Golițân, Dolgoruki și Rönne, iar dintre miniștri Șafirov și Sava Raguzanski.

— Să nu-l uităm, vel hatmane, pe Toma spătarul Cantacuzino.

— Da, da, Silioane: părăsise tabăra de la Urlați a lui vodă Brâncoveanu și se alăturase țarului cu un pâlc de călăreți. Și-i bine că mi-ai amintit, pentru că, în acel moment, se înfiripa un început de unire română în fața primejdiei, iar eu am înțeles cam ce jurăminte tainice erau între Inorog și Șoim… Ci vreau să mai spun că la acel ospăț împărătesc și domnesc am mâncat ca la praznic și am băut vârtos vin de cel cu pelin de la Cotnar, de care rușii mult se mirau că la noi rodește vin cu pelin așa de bun. Ne-am cinstit bine și frumos și ne-a închinat însuși țarul cu niște vin de al lui, de la franțuji, din care, îndată ce am băut, am și mărmurit toți de beți…

— Da, da, râse jupâneasa Maria, acolo v-ați îmbătat că era dires cu mâna țarului însuși, iar aici, oricât le direg cu mâna mea, nici nu vă uitați la cele ulcele, pline cu must de Prigoreni.

— Bine grăiești, jupânească Maria, și bine faci arătându-ne ulcelele. Că noi, uitându-ne în gura povestitorilor, uitat-am de ele și de gustul mustului.

Înveseliți, toți băură din ulcele și mâncară câte două-trei felii de cozonac. Daria clipi din genele-i lungi, umbroase, surâse și vorbi:

— Îmi amintesc că a doua zi, fiind duminică, țarul Petru a vizitat Iașul. A intrat în bisericile Trei Ierarhi și Golia. Le-a lăudat frumusețea și felul cum se îmbină meșteșuguri diferite, ca să iasă ceva nou și deosebit.

— Da, maică Daria. A lăudat mult și caii moldovenești.

— Lasă, Silioane, că nu s-a zgârcit cu laudele nici când a văzut femeile noastre, întări jupâneasa Maria. L-am auzit cum vorbea tare și

gros despre obiceiurile noastre, găsindu-le alese și frumoase. Numai împărăteasa sta cam țapănă și se oțăra la chip ori de câte ori țarul se apropia de o romăncă mai frumușică. Iar când a privit-o pe doamna Casandra și i-a lăudat multa-i drăgălășenie, țarina a pufnit de mânie și l-a suduit.

— La masa dată în cinstea lui Dimitrie, în tabăra lui Șeremetiev, au fost poftiți numai cincisprezece boieri. Ruga a făcut-o mitropolitul Ghedeon însăși, cu multă evlavie.

— Da, Silioane, ca mai pe urmă să mă-nvinuie pe mine de trădare și să-mi ia averea, boaita! răbufni Ion Neculce.

— Știu, vel hatmane… Îți amintești parada ostășească? Ce mai trăgeau dragonii din flinte, pe rând, foc după foc, repede, de jur împrejur, cum ar merge fulgerul, roată.

— Și din tunuri au tras.

— Le-am numărat: aveau cincizeci și două de tunuri.

— Nu mai văzusem asemenea dragoni și asemenea tunuri; iar asta ne-a făcut să credem, încă mai tare, că izbânda va fi a noastră, zise Neculce, apoi tăcu.

Vru să guste o bucățică de pastramă, dar se opri. Daria observă mișcarea și, cu sprinteneală și gingășie, îi întinse talerul și ulcica plină cu vin:

— Poftește, cinstite vel hatmane!

— Bine faci, Daria, că mă îndemni, zâmbi Neculce, pentru că, nu știu cum, dar parcă mi-i tare greu, e dureros chiar să-mi amintesc ceea ce a urmat. De aceea va să mai întârziem o clipă cu povestirea despre acel ospăț de la tabăra lui Șeremetiev. Masa au întins-o pe pământ, sub multe corturi așezate unul lângă altul. Pentru slobozirea picioarelor în jos, soldații au săpat un șanț lung. Și parcă spre a nu ne lăsa bătuți de vinul cel franțuzesc am venit cu belșug de Cotnar și Odobești, am băut toți, de-a valma și am mărmurit toți de beți. Și nici n-am știut cum am dormit în acea noapte și țarul și domnul și noi, boierii…

— Atunci, voi… n-ați știut, zise jupâneasa Maria, ridicându-se în picioare; ci acum știm cu toții că ni-i somn și vrem a dormire. Noapte bună vă urez, cinstiți oaspeți și priveghetori!

Toți s-au ridicat, au mulțumit și s-au tras spre paturile lor. Numai maica Daria a mai rămas să privească luna, cerul înstelat și nucii cu frunza galbenă. A rămas de vorbă cu amintirile și cu umbrele dragi, numai de ea știute.

SEARA A DOUĂSPREZECEA sau: DUREREA ȘI MĂREȚIA ÎNFRÂNGERII

În cea de-a douăsprezecea seară s-au adunat sub privegherea Dariei: ea a pregătit plăcinte calde, pastramă de gâscă și de capră, cozonac, cafele și vin. Pentru că așa, de pe la chindie, a început să sufle un vânt răcoros dinspre Hârlău, a acoperit jilțurile cu macaturi, iar pe umerii priveghetorilor a pus șaluri și ilice, povățuind:

— Să-ncălțăm colțuni de lână, să nu ne cuprindă răceala.

Știau că-i cea din urmă seară de priveghi și-i cerca o adiere de păreri de rău: se deprinseseră a cislui împreună, a depăna amintiri, a afla lucruri neștiute și, mai cu samă, a se întâlni cu ei înșiși, cei de altădată, avându-l pe Dimitrie Cantemir printre dânșii, reînviat din izvoadele aducerii aminte prin puterea cuvântului. După ce a gustat pastrama, plăcinta și vinul, foarte lăudându-le, vel hatmanul Ion Neculce slobozi cuvânt și zise:

— Toate arătau, în acel sfârșit de iunie și început de iulie 1711, că ziua mântuirii noastre a sosit. Sfatul domnesc a iscălit tratatul încheiat de voievod cu țarul Petru. Neamul Cantemir era primit ca neam veșnic domnitor în Moldova. Coconul lui Dimitrie, Șerban, cu numele bunicului său domn la Țara Românească, îi venea urmaș tatălui său. Avea numai cinci ani, dar era timp să crească aici, printre români. Toate le făceam în mare grabă, că era război. Otomanii veneau repede spre Iași.

— Doamna Casandra, cu coconii și cu o parte din jupânese am rămas adăpostite în Cetățuia, cu o strajă poruncită de Ilie Abăza, vornicul dinspre doamna.

— Pot să vă spun și eu, intră în vorbă dascălul Ieremia, netezindu-și barba, că seraskierul Mehmet Baltagi, marele vizir, grăbia tare spre miazănoapte; se temea că la ivirea oștirii țarului se vor ridica toți românii și toți creștinii din Balcani și-i vor toca armia cea făloasă, bucată cu bucată. Se zvonea că Brâncoveanu, cu tabăra adunată la Urlați, chitea ceasul potrivit să treacă la moscali.

— Iar trecerea lui Toma Cantacuzino de partea noastră preschimba zvonul în adevăr, întări Neculce. Ziceau: și-a trimis înainte mergător… Am uitat să spun asară ce mare a fost bucuria lui Dimitrie Cantemir și a doamnei Casandra când l-au văzut pe Toma sosind cu pâlcul de călăreți, falnici și doritori de luptă. S-au îmbrățișat și au lăcrămat de bucurie și fericire: „Suntem împreună! strigă vodă. Împreună, Șoimule, ca să ne dobândim libertatea.” Toma spătarul plecase sfădit cu vodă Brâncoveanu, dar Dimitrie Cantemir îl încredință că de-acum înainte nici acela nu mai are de ce șovăi. „Baltagi pașa îl prinde și-l scurtează de cap. Deci, dacă dragă i-i viața, trebuie să vină la noi. Turcii cei mari știu că o oaste românească nu se bate împotriva unui

împărat creștin. Au văzut asta și la Viena.”; „Brâncoveanu șovăie, a zis Toma Cantacuzino, dar nu vrea, în ruptul capului, să se bată cu țarul.”; „Iar în îngăimare, printre otomani, pe Brâncoveanu nu-l așteaptă decât pieirea. Vorba ceea: la o turmă de oi ajunge un casap.”

— Eu auzeam, se vârî dascălul Ieremia cu vorba, că Toma Cantacuzino se voia domn în Țara Românească. Dar mai știu că, sfătuit de doamna Casandra în taină, și Dimitrie Cantemir se voia domn peste amândouă țările române.

— Și crezi c-ar fi fost rău să se împreune, să se înfrățească înțelepciunea Inorogului cu îndrăzneala și vitejia Șoimului? întrebă Daria, zâmbind trist, dar strălucindu-și ochii de lumina necuvântatei bucurii.

— Văd că ți-ai însușit numele din „Istoria ieroglifică” și le folosești cu tâlc și plăcere. Dar, cum spunea Dimitrie însuși: *Locum virtus habet inter astra*, adică sălașul virtuții e printre stele…

— Ci, drept să spun, întoarse vorba Neculce, mie nu-mi prea plăcea Toma spătarul: își încurcase domnul în rea capcană, părăsindu-l pradă mâniei marelui vizir. Căci, la urmă, dintr-asta s-a tras, numai peste trei ani, cumplita moarte a Brâncoveanului și a celor patru coconi ai lui.

— Greu este să vezi calea cea bună când din urmă, cu nemilă, te brâncesc primejdiile, șopti Silion, ca pentru sine.

— Adevărat, dădu Neculce din cap. La început noi am crezut că țarul avea ca la 200.000 de soldați, călăreți, pedeștri și tunari buni și tunuri multe și alte arme noi, cum n-aveau otomanii. Ci, mai pe urmă, adică după bătălie, aflat-am că oastea era în adevăr mare, dar împărțită, răschirată fără nicio socoteală, în mai multe locuri, nu strânsă într-un singur trup. Și acele locuri foarte depărtate între ele: 80.000 la Azac (Azov), 45.000 spre Crimeea, 40.000 spre miazănoaptea Rusiei, cu fața la suedezi. Că le-ar fi trebuit săptămâni și luni de marș ca să se adune. În afară de asta, riga Poloniei, deși-i făgăduise 30.000 de ostași, nu i-a lăsat să coboare mai jos de Camenița. S-au strâns și peste 10.000 de viteji sârbi, dar Brâncoveanu nu le-a îngăduit să treacă prin Țara Românească. Și, chiar dacă-i lăsa, îi prindeau otomanii ca-n vârșă și-i sugrumau pe toți, cum li-i obiceiul lor cel sălbatec. Când a aflat cu ce puhoi de ieniceri și spahii vine Baltagi pașa, țarul a poruncit să i se adune toate oștile, dar era mult prea târziu. Iar când au știut că otomanii se apropie de Iași, au gonit zile și nopți, fără popas, istovind om și cal până la prăbușire în tină ori în colb. Treabă moscălească! Așa că în Moldova țarul a ajuns cam cu 40.000, la care s-au adăugat numai cei 10.000 de români strânși de noi în mare grabă. Dimitrie Cantemir m-a numit pe mine mare hatman în locul lui Jora, care nu voia să pună osul la muncă; în locul meu, mare spătar l-a pus pe Gheorghiță Milescu. Aveam însă polcovnici

puțini și slab pregătiți. Ne lipseau armele și praful de pușcă: abia atunci îl fabricam. Ne însuflețea însă pornirea și râvna spre biruință.

— Nu din vina norodului nu eram pregătiți, cercă Daria să dezvinovățească țara, ci a ocârmuitorilor. Că, așa cum spuneam și lui Dimitrie cel tânăr: oștirile le fac voievozii, cu oameni din popor, cum face olarul oale din lut. Or, în ultimii douăzeci de ani săbiile au ruginit de frică, în teacă ascunse.

— Și asta-i adevărat. Dar au mai fost și altele. De pildă, aceea că împăratul Moscului nu cunoștea rândul locurilor pe unde trecea oastea lui. Și mai ales locul unde avea să dea bătălia. Iar generalii lui erau mult prea încrezători în ei, beți încă de bucuria victoriei de la Poltava, câștigată cu doi ani mai înainte, împotriva lui Carol al XII-lea al Suediei, înaintau fără acoperire, vraiște și fără teamă de vicleșug otoman și tătăresc. Prea multa încredere îi zăpăcea, îi orbia.

— Și Dimitrie vodă era așijderi puțin cunoscător al locurilor, împărtăși Silion părerea vel hatmanului.

— Cum să le cunoască dacă atâta vreme a stat zălog ori pribeag la Țarigrad? întrebă Daria.

— Iar dacă generalii păreau a nu se teme de lovirea neașteptată a armiei otomane, în schimb hirea moscalilor îndeobște foarte temătoare este și bănuielnică de vicleșug. De aceea țarul a dat deoparte toți boierii români și se sfătuia numai cu Dimitrie. Iar pe el, pe Dumitrașcu vodă, prea multa încredere a țarului îl cam hemeise, de nu se mai sfătuia cu nimeni. Așa că am pornit cam legați la ochi cu multe legători. Dar de ce le mai găsesc eu vină acum, când toți căzusem în beția care ne-a furat mințile și ne-a tulburat gândurile?

— Și turcii, știți câți erau? întrebă dascălul Ieremia, așteptând răspuns de la Neculce.

Răspunse însă Silion:

— Se spunea ca marele vizir Mehmet Baltagi pașa ar fi trecut Dunărea cu 400.000 de ieniceri și spahii, întăriți cu 400 de tunuri.

— Mult prea umflat acel zvon, ținu Ieremia să îndrepte. Nu avea mai mult de 120.000, la care s-au mai adăugat tătarii, naiba știe câți: 20-30.000.

— Oricum, au intrat în Moldova de trei, dacă nu de patru ori mai mulți decât moscalii, risipiți în multe locuri. Ba și generalul Rönne, cu Toma spătarul Cantacuzino, s-au mai răschirat încă, năpustindu-se asupra Brăilei.

— Și încă două năpăști mari! se ridică Daria în picioare, indignată. Seceta și lăcustele.

— Da, lăcustele…, seceta, suspină Neculce. Parcă le-ar fi trimis Baltagi pașa înainte, cu o drăcească putere, să ne potopească puținele holde ce mai rodeau prin văi și să ne usuce gurile de sete și foame. Era la începutul lunei iulie, când pornit-am spre miazăzi. În frunte,

generalul Ianus, cu 7.000 de soldați. La două ceasuri în urmă, țarul Petru, Dimitrie Cantemir și feldmareșalul Șeremetiev, cu 15.000 de ostași. În urmă venea pedestrimea, adică grosul armatei, sub porunca generalului Repnin. Grăbeam spre miazăzi, spre Fălciu, unde știam că se afla ceva iarbă pentru cai. În drum, totul era ars de secetă și dumicat de lăcuste.

Aici și căpitanul Silion zise:

— Da, mi-l amintesc pe Manea din Silișteni, văitându-se: „Cumplită căldură!… Arșiță!… Pârjol!…” Iar Dimitrie cel tânăr i se alătură: „Toate fântânile au secat, iar setea îmi arde măruntaiele.”; „Horhăind după apă, zise Badea, m-a pălit un stol de lăcuste… Gata să mă acopere și să mă înăbușe. Am călcat prin și peste ele, ca printr-un nămol vâscos, puturos, grețos.”; „Oștenii aleargă înnebuniți după o cofă de apă, mai spuse tânărul Dimitrie, iar caii cad și mor de sete, parcă un zmeu nevăzut i-ar pocni cu leuca-n cap.”

Zise vel hatmanul Neculce:

— Aveau dreptate acei răzeși oșteni. Gândise țarul Petru să aștepte greimea oastei la Gura Sărății. Dar ștafetarii vesteau că, istovită de sete, de foame și de căldură, pedestrimea nu mergea, ci se târa precum colbecul. Și alți ștafetari, ca și țăranii români, vesteau că turcii au făcut, în graba mare, trei poduri peste Prut și au și început a trece dincoace. Noaptea, avangarda lui Ianus a fost retrasă la grupul Șeremetiev, adică lângă noi. Așteptam pe Lupu Costache să vină cu caravana de proviant, hrană pentru oameni și cai, sacale cu apă. Asta ne era nădejdea cea mare: să ne răcorim și să ne întărim puterile înainte de bătălie. Românii mai răbdau, dar moscalii mai mult de jumătate erau bolnavi de căldură și de sete: buzele bășicate, fețele buburoșate, ochii ieșiți din orbite, mergeau care mai puteau, gâfâind, cu limbile scoase, ca ogarii după o goană nebună. Și suduiau… Și ocărau… Și drăcuiau, Doamne!, cum le venea la gură. În sara aceea l-am văzut pe Dimitrie foarte îngrijorat. Ne-a vorbit în șoaptă, nouă, boierilor și căpitanilor români: „Prieteni, e greu. Oștirea țarului, răsfirată prin Ucraina și Podolia, nu s-a adunat nici pe sfert. Grosul, cât este cu noi, înaintează foarte încet. Iar marele vizir grăbește spre miazănoapte. Avangarda lui a și trecut Prutul. Zorește să dea bătălia înainte de a ne aduna noi toți și a ne găti de luptă cum se cuvine. Afară de asta, Brâncoveanul șovăie încă și nu lovește din spate.”; „Ca de obicei, am mormăit eu: vrea să se strecoare prin furtună.”; „Ce facem?” a întrebat Savin Zmucilă. Tot voievodul ne-a încurajat: „Mai rău decât ne-a fi fost nu ne poate fi. Țarul vrea să se întoarcă îndărăt. L-am sfătuit și l-am rugat să dăm bătălia aici, chiar dacă suntem mult mai puțini decât potrivnicii. La Zenta, Eugeniu de Savoia nu avea mai mulți. Îi pândim la trecerea Prutului și-i doborâm, pe bucățele. În fața musulmanilor cine cutează, lovește și stăruie întru cutezare, acela

biruie. Dacă ne hodinim în răcoarea istei nopți și ne hrănim cât de cât, mâine-i aruncăm pe toți în Prut, cum i-a aruncat de Savoia în Tisa: numai cu 16.000 a spulberat 200.000 de musulmani." Îl credeam, mai ales că și rânduisem ca un pâlc de țărani și oșteni români să se strecoare printre străji și să strice podurile, să nu aibă otomanii pe unde se mai retrage. Dar, după un ceas, ai sosit tu, Silioane…

— Da, cu o veste foarte rea: că Lupu Costache, în loc să vină la tabără, a trimis știre că-i bolnav și s-a închis m mânăstirea Bursuci.

— Și proviziile? Hrana? Apa? Armele? am întrebat eu, Ion Neculce, cu uimire și spaimă, simțind că jungherul trădării mi s-a înfipt drept în inimă.

— Le ține acolo, închise, am mai zis eu, Silion. Se întreba Dimitrie Cantemir cu mânie: „Trădează? și-mi porunci: Silioane, să-l aduci aici, viu ori mort!"

— După ce ai plecat, continuă Neculce, am suspinat cu filozofie tristă: „Pleava se duce-n vânt…" Dar repede m-am încurajat singur: Ci mulți români s-au alăturat armatei rusești pornită spre Brăila. M-am dus și am poruncit oștenilor de prin partea locului să umble în noaptea aceea după apă și merinde. Vodă se încuraja singur: „Norodul e cu noi! Ei, dacă noi ocârmuitorii n-am șovăi…" Da, mi-aduc aminte: am rânduit doisprezece olăcari să grăbească prin sate până la Focșani, la Bacău, Roman și Iași, cu poruncă să strângă oamenii hrană și repede s-o trimită la tabără.

— Iar eu, povesti Silion, cu trei călăreți am galopat până la Bursuci. Nu l-am aflat pe Lupu Costache. Nici proviziile. Nimeni nu știa ceva despre ele. M-am întors în zori, cu știrea asta nenorocită și cu una bună: Rönne și Toma Cantacuzino, după o luptă foarte grea și cruntă, au eliberat cetatea Brăilei. „Foarte bine! s-a înviorat Dimitrie. Dovadă că-l putem birui pe dușman. Mă duc să lupt la generalul Ianus, la avangardă, în fruntea celor 2.000 de oșteni ai mei. Silioane, mă însoțești. Vel hatmane, ai grijă de ceilalți. Și… dacă se întâmplă ceea ce nu vreau să se întâmple, salvează-mi familia."; „Da, măria ta!" am făgăduit eu, cu inima friptă, iar el: „Ah, seceta și setea, întocmai ca la Zenta… Dar și Prutul și alte râuri mai au smârcuri destule. La luptă, căpitani!" Așa am pornit bătălia, acolo la Stănilești, în acea dimineață de zăpușeală și năpastă. Generalii moscali au poruncit soldaților să închidă tabăra în parcane, să ne apărăm de năvala otomană. Bătălia au început-o românii aflați în afara parcanelor. O vreme s-au ținut bine, bieții, măcar că erau oaste de strânsură, neînvățați la război tare. Și mai aveau și arme proaste. În schimb, otomanii aveau cai buni, arme multe, tunuri cu care-i întreceau pe ai noștri. Dar, mai ales, îi copleșeau cu numărul. Eu, cu două pâlcuri, mă băteam la adăpostul parcanelor. Dimitrie, în afară, dar foarte aproape. Și-acum parcă-l aud strigând și gemând: „Ah!… mă arde setea… ciuda… mânia… ura!…

Silioane, unde ești, fricosule?"; „Aici, măria ta!… Am avut treabă cu niște dușmani… Uite-i! Vin iară…" Și Dimitrie a prins să lovească furios, cum nu mi-am închipuit că poate fi cineva. Furia nu-i stânjenea îndemânarea. Răcnea mereu: „Izbește, Manea!… Dă și tu, Badea!" L-am auzit lăudându-l pe tânărul Dimitrie: „Așa, viteazule!… Bine l-ai pocnit… Așa!… Cum te numești, feciorașule?"; „Dimitrie!" a dat răspuns tânărul, printre izbiri și icnete. „Dimitrie? Și-al cui ești?" a mai întrebat vodă, într-o clipă de răgaz. „Al măriei tale… Așa zice mama."; „Da?!… Toți cei care luptă aici sunt feciorii mei dragi…"

Aici, jupâneasa Maria a observat că Daria strângea pleoapele ca să oprească lacrimile; buzele îi tremurau mărunt; mâinile i se încleștau pe genunchi, cercând să înăbușe toată durerea numai în inima ei.

Neculce n-o vedea, prin slaba lumină picurată din stele, printre frunzele de viță, și povestea mai departe:

— L-am văzut pe Manea, răzeșul din Silișteni: s-a apropiat de măria sa, c-o suliță în piept, gemând: „Sunt prea mulți, măria ta, nămol…" Și-a căzut, răpus. Ci vodă a strigat: „Să nu ne lăsăm!… Să nu ne lăsăm copleșiți!… Până la cea din urmă picătură de sânge!…" Bătălia devenea mereu mai înverșunată. Bubuitul tunurilor, pocnetul sânețelor, izbirile săbiilor în scuturi, răcnetele războinicilor cutremurau văzduhul, asurzeau, năuceau oamenii, îi turbau. Ai noștri se băteau cu atâta mânie și dezlănțuire de ură, într-atâta dogorire de soare și secetă, într-atâta vălmășag de colb și fum, de vaier și moarte. Căldura soarelui se îmbina cu focul și fumul împroșcat din tunuri și din puști și ne ardea obrajii, brațele, plămânii. Și, deodată, s-a vestit: „Retragerea!… Retragerea!" Dimitrie a strigat, cu disperare: „De ce?… De ce?… Mai putem rezista… Ne vin întăriri… Cum să părăsesc aceste locuri pe unde am copilărit, m-am plimbat, am vânat… Acolo era un izvor cu apă rece…"; „Ferește-te, măria ta!" a strigat tânărul Dimitrie, văzând un pâlc de spahii cum se repezeau asupră-i. Dar voievodul n-auzea, nu vedea primejdia: striga și îndemna la luptă, mereu: „Vor veni iar vremuri bune!… Mai bune!… Îi cunosc pe otomani: deznădăjduiesc repede… Au pierderi mari… Auzi-i cum se tânguie… Acuși or să strige: «Aman, aman!…»"; „Ferește, măria ta!" a mai strigat o dată Dimitrie cel tânăr și a lovit spahiul care se repezise asupra lui vodă; dar, străpuns de sulița dușmană, a căzut, strigând: „Ferește, măria ta!" Abia atunci a înțeles vodă că Dimitrie cel tânăr l-a apărat cu trupul lui. A suspinat: „Ah, ce flăcău tânăr și frumos piere… Silioane, hai la cortul țarului." Se grăbi Silion cu povestirea, luând cuvântul de la Neculce, care parcă se frângea de oboseală.

— Da; cu sabia în mână ne-am deschis pârtie printre potrivnici; am intrat în spatele parcanelor și-am alergat până la cortul țarului. Văzându-l plin de sânge, de funingine, de colb, Petru s-a speriat și-a întrebat cu durere: „Ce-am făcut, cneaz Dimitrie? Ce-am făcut?"; „Se

vede că așa-i la război, mărite țar, a zis Dimitrie. Dar trebuie să rezistăm. Trebuie!”; „Mă turbă arșița asta… s-a crămăluit țarul. Ce facem?”; „E foarte greu; dar dacă stăruim îi batem. Îi batem!”; „Ei sunt prea mulți, noi puțini. Prea puțini!… Am greșit. Nu trebuia să angajez lupta. Trebuia să mă retrag și să-l aștept pe Baltagi pașa în Podolia, cu toți ai mei.”; „Nu părăsi locul, măria ta! La Zenta creștinii erau mai puțini ca noi. Dacă mâine reluăm bătălia, îi fugărim până la Dunăre. Până la Dunăre!”; „Risc prea mare…”, s-a îngăimat țarul. „Voievozii români, înaintașii mei, adesea au biruit armii de trei și patru ori mai mari. Dacă nu ne speriem și răbdăm, îi biruim!” Țarul l-a privit cu îngrijorare și milă: „Nu-i cu putință: Suntem încercuiți. Am avut pândari puțini și proști. N-am crezut știrile aduse de țăranii români și, iată, am căzut, ca sobolii cei chiori, în capcană otomană. Iar dacă Baltagi pașa ar ști cât de puțini suntem și cât de obosiți, de bolnavi, ne-ar terciui în picioarele armăsarilor.”; „Dar nu știe, măria ta! Crede că suntem numeroși și tari.”; „Și-apoi, țarina-i foarte speriată: suduie pe generali, plânge cu sughițuri și vrea pace.”; „Dacă rezistăm încă două zile, vin Rönne și Toma Cantacuzino de la Brăila. Mai am și eu cinci mii la Neamț. Sosesc și generalii din Polonia… Să ne batem, măria ta! Decât să fugim cu rușine, mai bine să pierim, cu cinste.” Văzând îndârjita stăruință a voievodului, țarul a mers însuși până la marginea parcanelor și a privit cum moscalii și românii respingeau atacurile otomane și, mai ales, cum înaintau de fiecare dată spre meterezele lor. În unele locuri mai aveau doar o sută cincizeci, două sute de pași, până la intrarea în cuibarul otomănimei. Mă miram de ce nu fac și acel salt. Că de-ar fi năvălit cum purcedeau, nici un musulman n-ar mai fi rămas viu. Am aflat, mai pe urmă de la Dimitrie Cantemir, spuse Silion: nu voia Șeremetiev. Se temea de spahii, care nu intraseră încă în bătălie. Zicea că el n-are călăreți cu care să li se împotrivească. Suduia că mare parte din cavaleria moscovită se afla, cu generalul Rönne, la Brăila,

— Dar mai știu că, tot la stăruința lui Dimitrie, țarul l-a chemat pe generalul neamț Wiedemann, care striga împotriva generalilor ruși, zicându-le molâi, nepricepuți și fricoși. Acel general a cerut lui Petru să-i dea ocârmuirea oștirii și, în două-trei ceasuri, o face el ce-o știi și-o spulbera pe turci de nu s-o mai vedea nici picior de-al lor pe-aici.

— Și de ce nu i-a dat-o? întrebă dascălul Ieremia.

— Ba i-a dat-o. Și-a săvârșit isprăvi mari, însuflețind soldații la luptă, mergând în fruntea lor. Înaintau greu, dar înaintau.

— Dimitrie Cantemir nu mai putea de bucurie, spuse Silion. Eram lângă dânsul. Părea nebiruit. Și porni să lupte lângă Wiedemann.

— Țarul, spuse Neculce, privea prin ochian, se bucura ca un copil și-l binecuvânta pe Dimitrie Cantemir că l-a îndemnat să continue bătălia. Numai că, înaintând în fruntea soldaților, fluturând sabia și

răcnind, pe Wiedemann l-a izbit o bombă și l-a strivit. Peste câteva minute, și ajutorul lui, generalul Volkovski, a primit rană adâncă de iatagan. Fără căpetenii viteze, ostașii ruși s-au speriat au început a îndărăpta. Din urmă, otomanii îi loveau cu năprasnică furie. Țarul a strigat, a îndemnat, a poruncit, a suduit. Zădarnic! Nimeni nu-l mai asculta. Privea, în neputință, hăcuirea trupurilor și marea vărsare de sânge. Și, deodată, s-a smucit, s-a zbătut, s-a răsucit în chip ciudat și groaznic și-a căzut jos, câtu-i de lung, ca un plop trăsnit. Toți cei din juru-i s-au înspăimântat. Noroc de țarină, care, știindu-i beteșugul, l-a udat cu apă, i-a pus sub nări șipușoare cu săruri și l-a trezit din acel leșin. Dar acum era moale, fără vlagă, obosit, frânt. Când doi generali și cu Dimitrie Cantemir l-au rugat să continue bătălia, că turcii nu mai rezistă mult, el, țarul, a zis, cu moleșag, slăbit: „Nu. Am văzut mii de morți și m-am îngrozit. Nu mai pot îndura atâta omor. Nu!… De altfel, de aseară, am trimis sol să ceară pace, dar să nu se știe că sunt aici: tratează cu Șeremetiev.” Apoi s-a întors către mine și m-a întrebat dacă-l pot scoate din încercuire, la noapte, împreună cu țarina și să-i duc, cu 300 de călărești, spre Transilvania. M-am chibzuit în sinea-mi. L-am întrebat și pe Dumitrașcu vodă. Ne-am gândit că prea ar semăna fuga lui cu a lui Carol al XII-lea, după înfrângerea de la Poltava și am îndrăznit să-i spun: „Din încercuire am putea ieși, lovind tare, în puterea nopții. Dar azi am văzut, și-ai văzut și măria ta, ce mulți tătari au trecut, ca lăcustele, spre miazănoapte, iar noi nu știm cât loc au cuprins, până unde s-au întins. Iar mâine, pe lumină, noi, o mână de oameni, putem fi loviți de cei mulți dușmani. Și-ai fi, mărite împărate, la mare primejdie. Că nu ești un om oarecare, ci împărat. Și-ar fi mare, mare greșeală și păcat să te-arunci în ghearele cele viclene ale vrăjmașului. Și mi-i teamă mai cu seamă de tătari, că sunt lupi apucători: pradă, robesc, bat, căznesc și ucid pe români, fără teamă ori sfială de mârzacii lor. Mănâncă tot, și pâine și dobitoc, și jăcuiesc până la un cap de ață. Robesc femei, fete, copii, că rămân bieții români numai cu sufletele, oropsiți și zdruncinați, cum e mai rău și mai amar…” Spuneam toate astea pentru că le știam adevărate și, mai ales, pentru că doream să-l văd luptând. Că și eu credeam în izbândă… Acum, după doisprezece ani, pot a vă spune că și oamenii lui Iordache Ruset pândeau să-l prindă pe țar și să-l ducă legat lui Baltagi pașa. Închipuiți-vă ce faimă ar fi câștigat Cupăreștii în fața sultanului și ce vânătă rușine ar fi căzut pe capul nostru, ca oameni și ca români. De aceea n-am destăinuit lui Dimitrie Cantemir, nici țarului, iar în letopiseț mă doare să scriu asemenea ocară.

— Dar dacă noi o povestim, râse Silion, și alt cronicar, auzind-o, o trece la „O samă de cuvinte”?

— Acela va fi un cronicar isteț și iubitor de țară și popor, îndrăgit de adevăr. Că în letopiseț lăudate cuvine-se a fi cele bune, iar cele

rele, cu fierul roșu înfierate. Ci eu, dacă nu cutez a le spune pre toate aidoma cum au fost, găsi-se-vor alții, după mine, mai îndrăzneți. Apoi urmă: Câteva clipe Dimitrie Cantemir a fost fericit, văzând că țarul nu se mai gândește la fugă. Mi-a șoptit: „Bine-ai vorbit, Ioane… Vom lupta și vom birui!" Dar țarul a înălțat capul, a fluturat de câteva ori, a clipit des și a vorbit scurt și foarte hotărât: „Cer pace!" Atunci l-am văzut pe Cantemir cu desăvârșire deznădăjduit. A strigat: „Sunt pierdut!… Mă arunc în bătălie, să pier cu spada în mână!" Țarul l-a apucat cu brațele lui de uriaș, oprindu-l și încurajându-l: „Stai prietene! O înfrângere e ca o zi cu nor: vine alta însorită. Ei, câte bătălii am pierdut eu, până am învățat să câștig Poltava, acum doi ani…" Dimitrie Cantemir a suspinat cu multă durere: „Mărite, noi așteptăm de trei veacuri soarele libertății. De unde să mai luăm răbdare? De unde?" Ci țarul n-a mai stat să asculte și a poruncit lui Șeremetiev să vină solul de pace la marele vizir. Peste două ceasuri s-a și ivit un imbrohor, semn că și Baltagi Mehmet pașa dornic era foarte să înceteze războiul. Dar s-a întâmplat ceea ce nimănui nici prin gând nu i-ar fi trecut: ca imbrohor pentru treburile păcii să vină tocmai Mehmet Cerchez pașa, prietenul lui Dimitrie Cantemir. Era furios și neînduplecat; a spus-o dintru început, lui Șeremetiev, cu care s-a întâlnit înainte de a-l vedea pe țar în cortul lui, unde se afla și Dimitrie: „Fiind aici, la marginile împărăției, pe un pământ care nu-i al nostru, putem încheia pacea și fără să cerem întâi învoirea înaltului padișah, pe temeiul condițiilor puse de marele vizir Mehmet Baltagi."; „Și? a întrebat țarul. Care sunt acele condiții?"; „Întâi: pe Dimitrie Cantemir, cel mai mare hain, să-l predai, imediat, marelui vizir și seraskier, să-l judece cu iataganul, pentru mișelie, nelegiuire și trădare. Al doilea, să dai măria ta îndărăt Azovul și să retragi armata din Brăila, din Moldova și din Crimeea." Petru a scuturat din cap, a clipit din ochi, ca și cum n-ar fi înțeles cuvintele tălmaciului, s-a făcut roșu și a răcnit: „Nu-l dau pe Dimitrie voievodul Moldovei!" Mehmet Cerchez s-a mirat de acea vajnică împotrivire și, după ce a stat o clipă în cumpănă, a zis: „În ochii noștri e un trădător și-l cerem, spre a-l pedepsi pilduitor. Dacă nu-l tăiem, toți beii români de-aici încolo vor trăda la voi, ghiaurii. Iar împărăția noastră nu mai are cap de pod peste Dunăre." În acel moment Dimitrie Cantemir, care asculta de după o perdea, a ieșit în fața imbrohorului, grăind cu demnitate: „Așa-i, Mehmet Cerchez: în ochii padișahului sunt un mișel, dar nu și în ochii poporului meu. Dacă biruiam, toți mă numeau viteaz și erou. Acum, înfrânt, mă pot numi oricum. Dar oricine poate înțelege că, dacă nu mă răzvrăteam, puteam trăi în tihnă și belșug. Deci nu m-am răzvrătit întru căpătuiala mea, ci pentru țară: s-o fac slobodă, Mehmet Cerchez pașa."; „Ești trădător, ghiaur șiret…"; „Tu, prietene Cerchez, mă puteai ucide și acum optsprezece ani. N-ai făcut-o. Drept răsplată

petrecut-am, la Istanbul, multe zile bune și frumoase, luminate de înțelepciune și de bucuria prieteniei. Dar, ajuns în Moldova, n-am putut fi decât român. Căci tu știi prea bine ce-am iubit și ce iubesc eu mai mult și mai mult în lumea asta. Și dacă știi, poate și înțelegi." Pentru că vorbeau turcește, iar tălmaciul abia izbutea să îngaime câte un cuvânt două, țarul Petru sta gata să se mânie, dar băgă de samă că pe obrazul lui Mehmet Cerchez se amesteca, în chip ciudat, furia și duioșia, și se stăpâni: „Știu și înțeleg, a vorbit imbrohorul, cu glas moale. Mi se sfâșie inima; dar n-am încotro. Soarta face ca tot eu, care te-am mazilit acum optsprezece ani, să te duc acum la butucul călăului. Predarea ta este cea dintâi condiție a păcii."; „Dacă-i așa, a coborât Dimitrie glasul, era mai bine să nu-ți fi ieșit acum, în față. Am greșit; dar n-am putut să nu te văd. Căci eu te iubesc, prietene Mehmet Cerchez pașa. Și-acum, când trebuie să împlinești o poruncă preschimbată pentru tine în datorie, nu-mi rămâne decât să-ți mulțumesc, încă o dată, că nu m-ai înecat atunci în Dunăre. Poate ar fi fost mai bine: nu mai trăiam atâtea întâmplări grele. Am mai săvârșit totuși și câteva lucruri bune. Aș mai fi avut încă multe de făcut. Dar se vede că așa mi-a fost scris: tot de mâna ta, prietene, să pier. Voi fi sfâșiat de viu, cu două cămile, ca Ion vodă, ori jupuit de piele ca Petru Cercel?" Vorbea și întreba cu glas domol, blajin, dar rece, parc-ar fi fost vorba de altcineva, nu de el însuși. Mehmet Cerchez tăcu o vreme, apoi grăi, cu dispreț, către țar: „De ce nu-l dai, măria ta? Au vrei să-ți primejduiești situația, să ți-o înrăutățești pentru un om care…"; „Nu! s-a îndârjit țarul. Pașă, nu-l dau pe Dimitrie Cantemir! Aș putea da toată țara până la Kursk, pentru că-mi rămâne nădejdea s-o recuceresc; dar nu pot nicidecum să-mi calc cuvântul și să predau un principe care și-a primejduit patria și viața pentru mine. Căci e cu neputință să recâștigi onoarea, odată ce ai pierdut-o." Văzând împotrivirea așa de hotărâtă a țarului, Mehmet Cerchez își schimbă gândul: „Mda… Voi comunica asta marelui vizir Baltagi Mehmet pașa… Știu de mult că Dimitrie Cantemir e acel soi de om care merită ocrotire și dragoste. O mai spun încă și eu, cu toate că am suferit o cumplită dezamăgire. Adică el e omul care cândva, cu vorba-i vrăjită și cu struna de tambură, a stins în mine setea și porunca de omor. Padișahul a avut nemărginită încredere în el. Iar el, hain! Putea trăi în belșug, desfătare și multă cinste în Istanbul. Ne-ar fi ajutat, în continuare, să sporim știința otomană. Dar, iată, a preferat să riște totul întru împlinirea unui gând."; „Da, gând de țară slobodă…", a zis Dimitrie și s-a prăbușit pe un taburet. De-acolo, l-ai ridicat tu, Silioane și l-ai dus într-alt cort. Mehmet Cerchez s-a făcut că nu-l vede. Împreună cu generalul Șeremetiev, eu, Ion Neculce, l-am ținut pe Cerchez pașa la cort, până diecii au scris scrisoare către marele vizir, prin care țarul se lega, sub iscălitură, să primească pacea, cu

retragerea oștirii din Moldova, să dea înapoi ținuturile din Ucraina până la Nipru. Din acele dispute aflat-am că otomanii număraseră peste 7.000 de morți și răniți, iar noi, rușii și românii, 2.850; deci cam a treia parte din câți pierduseră neprietenii.

— Asta însamnă că Dimitrie avusese dreptate stăruind să nu înceteze războiul, grăi Daria cu mare durere.

— Avusese dreptate. Dar cine l-a crezut? Și poate țarul tot ar mai fi așteptat o zi, chiar două, dar țarina, cuprinsă de-o zăludă spaimă, plângea, se crămăluia, blăstăma și cerea vârtos să facă țarul pace.

— Vezi dacă n-a primit povața doamnei Casandra să rămână cu strajă bună în Cetățuia, adaose jupâneasa Maria. Și eu am auzit cât a stăruit. Fără hachițele și sperietura ei, bărbații câștigau războiul. De aceea nu mă sfiesc a spune că o muiere fricoasă și încăpățânată ne-a pierdut la Stănilești și nu o înfrângere adevărată.

— Are și țarul vina lui, Maria, surâse Neculce. Și generalii. Și noi, cu nepregătirea și nepriceperea noastră… Bănuitor fiind, țarul n-a avut încredere în cuvânt otoman. De aceea l-a ascuns pe Dimitrie Cantemir într-o caretă a țarinei, de nu știa nimeni, afară de Silion, însoțitorul, și de mine, Ion Neculce. Țarul a plecat, tot în taină, din tabără, înainte de a ajunge Cerchez la tabăra otomană. Eu am primit porunca să mai rămân lângă Șeremetiev, până vine răspuns de la marele vizir. I-am ajuns pe țar și pe Dimitrie Cantemir la Vaslui. De aici, noi am pornit spre Iași, iar țarul spre Zagarance, să treacă Prutul. Drumuind într-o căruță țărănească, Dumitrașcu a tăcut și-a oftat. Numai a doua zi a prins a vorbi cu jale despre înfrângere și despre întâlnirile cu Cerchez pașa, în casele lor din Istanbul, în acele vremi care acum i se păreau de aur. „A fost o prietenie mare, frumoasă; dar a trebuit să se frângă pentru gândul meu cel mai înalt: libertatea țării.”

— În adevăr o mare prietenie și admirație din amândouă părțile, a cuvântat dascălul Ieremia. Și adeveresc că, întrebându-l marele vizir de ce nu l-a adus pe Dimitrie Cantemir, Mehmet Cerchez i-a spus că nu se afla în tabără. La început, Baltagi pașa s-a înfuriat; pe urmă cică ar fi zis: „De ce să ne sfădim noi, niște împărați, pentru un ghiaur?”

— În adevăr, în disputele privind pacea, n-a mai fost vorba de Dimitrie Cantemir, urmă Neculce povestirea. La Iași, în Cetățuia, am aflat-o pe Doamna Casandra și coconii, în amară durere. Unii dintre boieri, Savin Zmucilă și Gheorghiță Milescu, l-au sfătuit pe Dumitrașcu vodă să ucidă balgiii turci închiși în beciurile Curții domnești. Să mai răcorească inimile românilor de usturimea înfrângerii. Ci voievodul s-a împotrivit, cu vorbă de omenie: „S-a cășunat și așa destul omor… Și-apoi nu mântuim țara omorând câțiva balgii, nearmați și nevinovați.”; „Trântori care sug mierea țării!” a strigat Savin Zmucilă. „Ucis cuvinese a fi tăunul cel mare, padișahul, Savine. Mărunțeii pier de la sine ori se preschimbă în harnice albine.”

— Doamna și noi toate aflasem de înfrângere și ne gătisem pentru pribegie, grăi jupâneasa Maria. Se ținea bărbată; nu plângea; ne îmbărbăta și pe noi. Întâlnirea cu soțul a fost sfâșietoare. Dar repede s-a scuturat din gheara durerii. Am ascultat-o vorbind, având coconii în jur: „Am încărcat tot ce mi-ai spus când ai plecat la bătălie.”; „Mulțumesc, doamna mea, a glăsuit Dimitrie, redobândindu-și stăpânirea de sine. Dar mă doare nespus că, tot visând tronuri nalte și libertate, ți-am pricinuit astă cumplită prăbușire spre rușinea casei și țării noastre.”; „Asta ni-i soarta, Dimitrie;” Ci l-am auzit atunci pe Cantemir rostind cele mai amare cuvinte pe care le putea rosti un om ca dânsul. Grăia pentru sine: „Miron Costin, am crezut că greșeala învechită capătă chipul iertării, ci m-am înșelat. Mă urmărești și mă faci să văd că ni se aseamănă povestea. Tu ai crezut în riga Ian Sobieski; eu, în țarul Petru. Amândoi ne-am prăbușit. Ni s-a hărăzit soarta nevrednicilor. Pe tine te-a ucis Macrei; pe mine, surghiunul.”; „De ce spui așa?” a întrebat doamna. „Pentru că nu mai pot decât să jălui și să plâng, ca o muiere, după țara pe care n-am știut, n-am fost vrednic s-o apăr ca un bărbat…”

Aici, Daria s-a ridicat în picioare și a grăit:

— Îngăduiți-mi, vă rog, cinstiți priveghetori, să spun ce-mi amintesc din acele clipe, când boierii plecau în risipă și pribegie, cum putea fiecare pe la bejeniile lor. Nu vorbisem cu Dimitrie de când se afla în ascunzătoarea de la Buiukderé. Ci, ivindu-mă dintr-un ungher, cu gând să-i urez cale bună, el m-a zărit și-a rămas, o clipă, ca de piatră. Apoi a întrebat: „Daria… Tu?… Nu mai ai tambura, să mi-o arunci?” Dacă nu mă cunoștea, în sutană cum eram, n-aș fi îndrăznit să grăiesc. Întrebarea m-a silit să rostesc ceea ce de mult doream să-i spun. Îmi tremurau glasul, buzele, mâinile, dar nu m-am lăsat biruită și am zis: „Nu, măria ta. Nu mai am tambura care atunci a îmblânzit fiara. Dar am inima mea care te slăvește pentru că ai săvârșit minunea cutezării. Mi-ai spus de mult că, de la Mihai vodă, nimeni dintre români n-a mai îndrăznit să ridice spada. Măria ta ai îndrăznit. Iară cutezătorii se înalță în fața poporului ca niște munți tari și nu-i clintește nici furtuna, nici viforul cel mai vrăjmaș, nici înfrângerea cea mai amară.”

— Întocmai ai zis, încuviință jupâneasa Maria; iar doamna Casandra a făcut un adaos: „Și dacă spada s-a frânt, Dimitrie, ia pana iară și luptă cu ascuțișul ei împotriva neprietenilor.”; „S-o iau iar de la capăt? s-a îngăimat voievodul. Să urc iar bolovanul cel greu al slobozeniei românilor? Mai pot?” Știind că oamenii lui Iordache Ruset, hanul tătar, Baltagi pașa și alții ne ațin calea și ne hăituiesc ca pe cerbi, am tăcut. Trebuia să grăbim plecarea. Atunci…

— Atunci am sărit iarăși eu, Daria, și am strigăt: „Da, măria ta! Scriind despre libertate așa cum știi să scrii, ascuți paloșurile și le ungi

ca alifia nădejdii, să nu mai ruginească niciodată!"; „Să mai nădăjduiesc deci? Ce zici Neculce?"; „Eu, măria ta, mă tem de haini și de tătari."; „Vel hatmane, a surâs, măsurându-l cu privirea, o privite nouă, limpezită de negurile mâhnirii, odată, de mult, dar n-am uitat, mi-ai povestit că, după înfrângerea de la Războieni, Ștefan vodă a vrut să intre în Cetatea Neamțului, dar mumă-sa nu l-a primit. I-a cerut să lupte până la biruință."; „Pasărea în cuibul ei nu piere…", i-a amintit vel hatmanul vorba doamnei Oltea, aproape speriat de tâlcul acestei străvechi zicale. Mai ales că tocmai în ceasul acela părăseați țara. Vă pribegeați. „Înțeleaptă și dreaptă zicală, a suspinat Dimitrie. Ci eu am stat trei sferturi din viața-mi printre străini. Am prea puțini prieteni boieri, răzeși, ciobani ori sihastri vrednici să-mi dea povață și ajutor. Iar Iordache Ruset și ai lui se poartă cu mine ca acel popă din Piatra care a vrut să-l prindă pe vodă Rareș când, de răul lui Soliman sultan, căta să se ascundă la Ciceu, în Transilvania."; „Petru Rareș, măria ta, s-a apărat și l-a izbit pre popă în oblâncul șelei. N-a vrut să-l ucidă, ci numai să-l sperie. I-a strigat: «Întoarce-te, popo, înapoi, nu-ți lăsa liturghia nesfârșită!»"; „Așa vom face și noi… a îngânat Dimitrie, stins. Apoi, mai tare: Să cred, Daria, că tu ești Daniil Sihastrul al meu?"; „Da, mărite!" am șoptit, cu apăsare pe cuvintele astea, din adâncul ființei mele; iar doamna Casandra, înviorată de pilduirile noastre, a întrebat tot întru încurajare: „Dimitrie, cum ar zice Miron Costin?" „Biruit-au gândul"… Și a urmat, în timp ce doamna își strângea domnițele mai aproape, iar Dimitrie îl trase pe Șerban lângă dânsul, ajutându-l să se îmbrace: „Să ne ridicăm deci și să plecăm… Din copilărie și din tinerețe m-am jucat și m-am luptat cu furtuna, cu urgiile. Cu nimic nu m-au cruțat și nici eu n-am lăsat să mă cruțe… Să răbdăm deci, până vom putea trage iarăși spada… Rămâi cu bine, Daria! Și să știi c-am să mă topesc de dorul țării. Și mult aș vrea să nu mă topesc în pământ străin". Iar eu, Daria, am aflat în mine putere să-i urez, printre lacrimi: „Mergi sănătos, măria ta… Eu îngenunchi, sărut pe lespezi urma pașilor tăi și pământul în care s-a scurs sângele fiului nostru…"

Se părea că vorbirea Dariei a încheiat priveghiul din pridvorul conacului din Prigoreni. Toți au tăcut o vreme, ca într-o rugă. Maica Daria s-a ridicat, a luat două lumânări, le-a aprins de la candela din antret și le-a așezat în sfeșnicul din cerdac. Cu ochii la flacăra jucăușă a celor două lumânări, Daria a vorbit, ca pentru sine:

— Îl văd și acum coborând scara din sala cea mare din Cetățuia. La a treia treaptă s-a întors, a urcat iară, mi-a prins mâna și mi-a sărutat-o, șoptind: *„Omnia vincit umor / Et nos cedamus amori"*… Apoi a coborât, ca o vijelie. Nu s-a mai uitat în urmă. Sau poate n-am văzut eu: lacrimile grele și întunecate mi-au acoperit ochii și mi-au înecat inima, pentru totdeauna.

După mai multe minute de tăcere, vel hatmanul Neculce cuvântă:

— Daria, tălmăcește-ne vorbele latinești pe care ni le-ai spus de două ori. Te rog.

— Iubite vel hatmane, nu știu ce înseamnă. Bănuiesc doar. Și-mi place să le spun pentru că le știu de la el și-mi spun tot ceea ce voiesc eu să aud și să simt din dragostea pentru el. Cuvinte de gând, de simțire, de cântec și de mireasmă.

— Atunci îngădui dascălului Ieremia să le tălmăcească?

— Da, cinstită gazdă. De la priveghiul acestor douăsprezece seri, în pălimarul din Prigoreni, nu mai am nicio taină.

— Lesne mi-i a tălmăci aceste stihuri scrise de Virgiliu, pentru că eu l-am învățat pe Dimitrie Cantemir: „Dragostea învinge toate piedicile, deci supune-te ei”…

— Întocmai am înțeles-o și eu, dar mai mult cu inima decât cu mintea, a zâmbit Daria, iar pe chipul ei, vrăjit de frumos, s-a așezat o tristețe adâncă, fără leac.

Înfiorată până în străfundul inimii, jupâneasa Maria s-a ridicat din jilț, a îmbrățișat-o și a sărutat-o pe amândoi obrajii.

Ion Neculce socoti c-a sosit timpul să spună cuvântul de încheiere a priveghiului din pridvorul casei sale din Prigoreni:

— Uitasem, Daria, că tu ai socotit istoria drept alifia nădejdilor cu care tămăduim rănile înfrângerilor și spălăm de rugină spada libertății și demnității. Ci, trăind câte am trăit, mă cred dator a scrie letopisețul anilor și al veacului nostru. De altfel, deși eram supărați unul cu altul, la despărțire, acolo în Ucraina surghiunului nostru, Dimitrie Cantemir tot m-a rugat să-i povestesc ceva din istoria noastră, întâmplări auzite la bunica Alexandrina. Plângea, pe dinlăuntru. Pornisem în pribegie, în acea zi de 16 iulie 1711, cu voievodul nostru și cu nădejdea că va să ne întoarcem curând. Ne însoțeau, dintre boieri, Gheorghiță Milescu marele spătar, Savin Zmucilă marele ban, Pavel Rugină marele comis, Ilie Abăza vornicul despre doamna și încă alți boieri.

— Ștefan Luca mare vistier și Sandu Sturza mare stolnic ne-au ajuns la Kiev, întregi jupâneasa Maria.

— Ne-au urmat peste patru mii de suflete: oșteni de rând, mazili și țărani, mulți cu familiile lor, în căruțe ori pe jos, bejenind de răul otomanilor. Cu voia țarului și din porunca lui Dimitrie Cantemir, ne-am așezat lângă Harcov, în Ucraina. Cum ne-a fost traiul în acel surghiun și cum s-a schimbat firea lui Dimitrie Cantemir, după sfâșietoarea durere a înfrângerii, mai pe larg în letopiseț voi povesti. Afară de Maria, nici unul dintre voi nu cunoaște de ce am plecat de lângă dânsul, după doi ani de așteptare. La început am crezut că țarul ne va ajuta să ne întoarcem curând și să scăpăm țara de stăpânirea sultanului. Dar, în doi ani de amânări, încredințatu-m-am că țarul avea planurile lui, străine de gândurile noastre. S-a împăcat cu

sultanul și a uitat făgăduielile de la Prut. Și m-aș fi întors în țară încă din primăvara anului 1712, dacă nu mă oprea dragostea pentru Dimitrie Cantemir și, apoi, porunca și chiar sila lui. Că i se schimbase într-atâta firea și purtările, încât parcă uitase că ne părăsisem casele și moșia de dragul lui și din credința că ne va duce la biruință, iară nu la nesocotirea drepturilor noastre. Ajunsese așa de bănuitor, de temător să nu-l părăsim, încât ne ținea cu strajă lângă dânsul. L-am părăsit cu inima frântă. În clipa despărțirii i-am spus un cuvânt al lui Miron Costin, cuvânt cu care logofătul l-a povățuit pe Duca vodă cel bătrân în ceasul când îl loveau niște podgheazuri: „Să nu dăm locul, că pământul acesta este frământat cu sângele moșilor și al strămoșilor noștri!" Mi-a răspuns: „Nu trebuia să plecăm"… Apoi mi-a întins mâna, necuprins de îndurerat: „Am greșit plecând. Tu te întorci, eu… Dacă s-ar putea, ți-aș da inima, s-o iei cu tine"…

— Totuși, într-un fel, avea și el dreptate, grăi jupâneasa Maria. Șapte ani fost-am nevoiți a rătăci prin Polonia, că n-aveam voie a intra în țară. Pribegeam, străini între străini.

— Și-apoi, câte am pătimit, după ce ne-am întors în țară, cu mitropolitul Ghedeon și cu Lupu Costache, ar trebui altă priveghere de douăsprezece seri, ca să le cuprindă cu povestirea. Unele scrie-le-voi în letopiseț. Altele n-o fi pagubă prea mare de se vor uita. Ba poate c-ar fi mai bine să se uite.

— Și Dimitrie Cantemir a tânjit amar de dorul țării, a zis Silion. Întru slava țării și de dorul ei a scris *Descriptio Moldaviae*, a însoțit-o de o hartă și a trimis-o Academiei din Berlin, să afle Apusul câte ceva despre geografia și istoria noastră. Scria și la o cronică a romano-moldo-vlahilor, să arate că ne tragem din slăvită stirpe romană, că suntem frați toți cei care am sălășluit în țara numită Dacia. Și pe aceasta a tălmăcit-o în limba latină. Rău îmi pare că n-a sfârșit-o. Domnița Maria mi-a dat o copie, s-o aduc în țară.

— Mult mă bucur, căpitane! Și abia aștept s-o citesc.

— Până în clipa cea de pe urmă Inorogul cel înțelept a nădăjduit, iubiți priveghetori, că se va putea întoarce acasă, în țară…

— Am simțit asta în toate cele douăsprezece primăveri, câte au trecut de când s-a pribegit, zise Daria, cu suspin. Nu știu de ce, dar îl așteptam să vină odată cu rândunelele. Ieșeam pe prispa chiliei, le priveam cum se roteau în jurul cuibului regăsit sub streașină și întrebam: „Nu l-ați văzut pe Dimitrie venind?". Ci acum, în aceste zile de când copiez „Istoria ieroglifică", mă întreb dacă, dintre dregătorii otomani cu care a fost prieten, Mehmet Cerchez l-a iertat în adevăr, dacă a înțeles că n-a trădat prietenia, ci tirania? Numai tirania.

— Hm…, a zâmbit dascălul Ieremia. Greu de știut. Dar aflați că în chinovia Secului sălășluiește de șapte ani un călugăr foarte învățat și cuvios, cu numele Mitrofan. Acela-i Mehmet Cerchez, întors la vechea-

i credință. Doar starețul știe c-a fost pașa. Dar, ca unui fiu rătăcitor, i s-a tăiat vițelul cel mai gras, de bucurie că s-a întors la masa omeniei.

— Dascăle Ieremia, mă bucur mult că bănuielile mele s-au adeverit: știi multe, foarte multe. Îți mulțumesc din inimă, așa cum vă mulțumesc tuturor pentru osteneala acestor douăsprezece seri de priveghi. Vă mulțumesc pentru tot ce mi-ați spus și m-ați învățat, așa după cum vă mulțumesc că m-ați ascultat povestind tot ce mi-am amintit și eu. Noapte bună, iubiți oaspeți!

Trecuse de miezul nopții. În Prigoreni se potolise întâiul ropot al cântărilor de cocoși. Răsărea luna la marginea zării, dinspre Iași. Din când în când, câte o nucă, desprinsă din coajă, cădea cu plesnete de frunze și crengi, până la pământ. Mai tare și mai înfundat bufneau merele, căzând. Numai stelele cădeau mute, ca niște fulgerări în nemărginire.

Într-un târziu, pe sub lună, trecu un șir de cocori chemând, tânguitor și trist, neatinsele depărtări. Amistuiți în iatacurile lor, toți priveghetorii celor douăsprezece seri de povestit amintiri dormeau. Numai Daria a rămas în jilț, acolo, în pridvor. Să se roage. Să plângă: „De la bărbatul iubit mai mult ca orice pe lume, iată, mi-a rămas această carte, vorbind despre întâmplări «atrăgătoare, respingătoare, asupritoare, ridicătoare, lesnitoare, îngreuitoare, ușurătoare, lățitoare, strâmtătoare»… O carte, deci pe care o copiez, s-o am în chilie și s-o citesc până-mi va seca vederea. Ea îmi va împrospăta, mereu, dulcile și dureroasele amintiri, ca să le retrăiesc și încă mai tare de dorul lui să mă topesc”…

Tăcu o vreme, fără gând. Tăcu până simți că buzele singure au prins a șopti o rugă, un descânt, o colindă, un bocet în cinstea dimineții ivită la marginea zării, spre răsărit: …„Zorilor, zorilor, / Voi surorilor, / Voi nu vă pripiți, / Să nu năvăliți, / Până și-o găti / Dalbul de pribeag / Un car cărător, / Doi boi trăgători, / Că e călător, / Dintr-o lume, / Într-altă lume, / Dintr-o țară, / În altă țară / Din țara cu dor, / În cea fără dor, / Din țara cu milă / În cea fără milă, / Zorilor, zorilor, / Voi surorilor…”